Tiberiu Rudică Daniela Costea

Aspecte psihologice în mituri, legende și credințe populare

398
R89

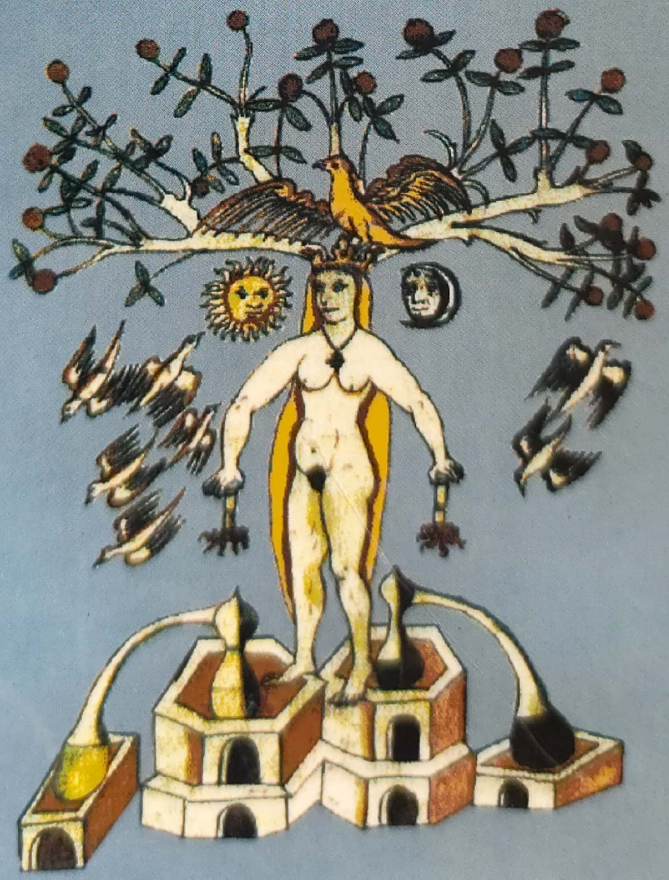

POLIROM

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

www.polirom.ro

© 2003 by Editura POLIROM

Editura POLIROM
Iaşi, B-dul Copou nr. 4, P.O. BOX 266, 6600
Bucureşti, B-dul I.C. Brătianu nr. 6, et. 7, ap. 33; O.P. 37; P.O. BOX 1-728, 70700

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României:

RUDICĂ, TIBERIU

Aspecte psihologice în mituri, legende şi credinţe populare / Tiberiu Rudică, Daniela Costea – Iaşi: Polirom, 2003

224 p.; 24 cm

ISBN: 973-681-207-3

I. Costea, Daniela

398.22

Printed in ROMANIA

398
R89

Tiberiu Rudică Daniela Costea

Aspecte psihologice în mituri, legende și credințe populare

Scanned with OKEN Scanner

„Şi s-a apucat Dumnezeu de lucru. A luat un os din piatră, carne din lut, sînge din rouă, auzul din vînt, frumuseţe din soare, suflet din Duhul Sfînt şi minte din slava îngerilor şi l-a făcut pe om după chipul şi asemănarea Sa. Şi poruncindu-i să se mişte, s-a mişcat."

Marcel Olinescu, *Mitologie românească*, 1944

Scanned with OKEN Scanner

Argument

Dezarmat în lupta cu forţele vitrege ale naturii, cu bolile de tot felul şi cu moartea, a căror natură nu o înţelegea, neputincios în faţa derulării unor fenomene antitetice, de felul: lumina şi întunericul, binele şi răul, frumosul şi urîtul, efemerul şi eternul, raţionalul şi absurdul etc., care, paradoxal, coexistă şi adeseori se determină reciproc, omul epocilor îndepărtate şi-a creat o lume nouă, o lume ideală, cea a miturilor, a magiei, a credinţelor superstiţioase. Astfel, el îşi reprezenta aceste forţe potrivnice sau necunoscute sub forma unor făpturi supranaturale despre care credea că, în anumite condiţii, ar putea fi îmbunate sau îmblînzite. Toate aceste creaţii ale sale imaginare aveau, aşadar, un rol de protecţie miraculoasă a omului în faţa necunoscutului, în faţa forţelor tainice şi, totodată, înfricoşătoare ale naturii şi ale destinului. Intenţia primă a acestui om de demult era de a domoli, de a împăca sau obţine bunăvoinţa forţelor necunoscute ori distructive, prin folosirea unor ritualuri şi practici magice, la baza cărora stăteau, în primul rînd, incantaţiile, bocetele, descîntecele, vrăjile, dar şi cîntecul şi dansul ritualic.

Cu timpul însă, pe măsură ce cunoaşterea şi explicaţiile se dezvoltau, aceste producţii mitice şi manifestări magice au ajuns să cuprindă observaţii tot mai interesante despre marile cicluri ale naturii; despre rolul incantaţiilor în aducerea sufletelor rătăcite pe calea cea dreaptă; despre rolul dansului în descărcarea energiilor care-l încătuşează pe om; despre rolul bocetelor şi al descîntecelor în alungarea spiritelor rele, dar şi în eliberarea de ceea ce noi astăzi numim obsesii şi angoase; despre rolul şezătorilor şi al strigăturilor satirice, care însoţesc horele, în menţinerea unui spirit moral în comunităţile rurale etc. Astăzi, exegeţii creaţiilor populare consideră că producţii de tipul: mituri, legende, colinde, bocete, descîntece, jocuri cu strigături etc. reprezintă „trepte ale trecerii la noi forme de artă", cum ar fi: tragedia, comedia, pamfletul sau discursul polemic etc. Nu ne propunem, evident, să demonstrăm acest lucru, deoarece el nu reprezintă obiectivul lucrării de faţă şi pentru că literatura de specialitate cuprinde remarcabile demonstraţii de acest gen (de exemplu, cercetările lui Mircea Eliade, Petru Caraman, Romulus Vulcănescu etc.).

Ceea ce dorim să realizăm în acest studiu este să desprindem din conţinutul unor mituri, legende sau credinţe populare unele fapte de viaţă şi comportamente individuale care, prin semnificaţia lor psihologică amplă, pot constitui un prilej de reflecţie eficientă în raport cu propriul comportament. Convingerea noastră profundă este că „simţul psihologic comun", care stă prin excelenţă la baza creaţiilor mitice, se apropie, prin capacităţile sale de intuiţie, de performanţele prospective ale gîndirii reflexive şi critice. Unii gînditori pretind chiar că simţul psihologic comun, prin faptul că nu este încorsetat de rigorile gîndirii critice, obiective, care caută întotdeauna explicaţii raţionale şi verificabile, beneficiază într-o măsură mai mare de revelaţiile/intuiţiile pe care le aduc combinaţiile afective spontane, fapt care, de multe ori, îi conferă mai multă pătrundere în motivaţiile care determină conduitele umane. A devenit, în acest sens, celebru aforismul lui B. Pascal: „Inima îşi are raţiunile ei, pe care raţiunea nu le cunoaşte". La rîndul său, Vauvenargues spunea: „Instinctul bun n-are nevoie de raţiune, ci o dă", iar filosoful Schopenhauer remarca: „Este în noi ceva mai înţelept decît capul. Într-adevăr, noi acţionăm în trăsăturile mari, în paşii mari ai vieţii noastre, nu atît potrivit recunoaşterii clare a ceea ce-i just, cît după un imbold lăuntric, am putea spune instinct, care vine din străfundul fiinţei noastre" (*cf.* Th. Simensky, 1979).

Scanned with OKEN Scanner

Toate marile creaţii mitologice ale omenirii, ca de altfel şi legendele, basmele şi credinţele populare redau la nivelul simţului psihologic comun o întreagă „dramaturgie" a vieţii interioare a omului şi a vieţii sociale de fiecare zi: de exemplu, iubirea arzătoare a mamei faţă de copiii ei, care o poate face să recurgă uneori la o crudă răzbunare pentru a-i apăra sau să admită chiar sacrificiul de sine; devotamentul fratern, de genul aceluia împărtăşit de Electra şi Oreste, unde ambii se consacră unul celuilalt fără rezerve; mîndria obişnuită sau cea orgolioasă, care nu admite compromisuri; generozitatea involuntară, dezinteresată, sau dorinţa de putere suverană, intolerantă, specifică unor structuri de personalitate cu înclinaţii despotice; urîţenia minciunii sau a trădării; calomniile, intrigile şi comploturile, care devin devastatoare pentru existenţa cuiva; remuşcările de conştiinţă severe şi repetate, care pot duce la nebunie sau la curmarea disperată a propriei vieţi; aspiraţiile şi căutările febrile ale unui suflet însetat de absolut; dezamăgirile altuia în faţa încercărilor eşuate de impunere a adevărului sau a dreptăţii etc.

Miturile pot fi considerate ca alcătuind, în mare măsură, un ansamblu de simboluri, de transfigurări, respectiv de procedee expresive prin care se reprezintă indirect (în mod convenţional sau în virtutea unei corespondenţe analogice) unele idei sau sentimente omeneşti. Astfel, în cunoscutul mit al lui Icar, pasărea, ca simbol al zborului, devine simbolul aspiraţiei omului de a zbura, de a-şi depăşi condiţia existenţială comună. De asemenea, relaţiile variate dintre zei sau dintre eroi, surprinse în mituri şi legende, respectiv conflictele, compromisurile, mezalianţele sau trădările dintre aceştia pot fi privite ca exprimînd, în fond, diversitatea trăirilor sufleteşti şi a raporturilor din lumea umană, cu ambiţiile, refulările, entuziasmele sau tristeţile de moment ale omului de rînd. Planul fantastic, specific creaţiilor mitice, legendelor şi basmelor populare, are, aşadar, numeroase corespondenţe cu viaţa reală a oamenilor obişnuiţi, astfel că mari creatori de opere culte de pretutindeni au găsit în mituri şi legende surse fecunde de inspiraţie. Sînt cunoscute, în acest sens, creaţiile lui Homer, Eschil, Sofocle, Euripide, Aristofan, Ovidiu, Virgiliu etc., care ne încîntă şi azi, atît prin valoarea lor artistică, cît şi prin mesajul umanist pe care-l promovează. De fapt, miturile şi legendele, prin extensie creaţiile populare, cuprind minunate izvoare de înţelepciune, care au făcut de-a lungul secolelor operă de educaţie intelectuală şi morală de cel mai înalt grad, contribuind în acest fel la ridicarea nivelului cultural al unor generaţii întregi.

Puterea de influenţare şi de transformare chiar pe care o au miturile şi legendele asupra psihicului uman este în relaţie directă cu caracteristicile semantice şi expresive (artistice) ale cuvîntului, care ştim că are nu numai valoarea de semnificant raţional al unor lucruri, fapte, fenomene etc., adică de atribuire a unui anumit înţeles logic aspectelor realităţii, dar şi calităţii metaforice (plastice, expresive), care facilitează producerea unor schimbări importante, atît în faptele de viaţă, cît şi în starea de spirit sau în caracterul oamenilor. Încă din timpurile străvechi, omul a observat acest fapt fundamental: cuvîntul este un fel de mijlocitor între el şi lumea înconjurătoare; anumite cuvinte pot fi folosite pentru a reda prezenţa sau absenţa unor obiecte, fiinţe, fenomene, fapte de viaţă, stări sufleteşti etc. De aici şi credinţa lui despre cuvînt că ar avea puteri magice, el putînd aduce oricînd în viaţa omului „răul" sau „binele". Astfel, individul a constatat că era suficient să pronunţe sau să audă de la altul un cuvînt corespunzător pentru un anumit lucru sau fapt (de exemplu: „sînge", „furie", „diavol", „nălucă", „leşin" etc.) pentru ca să simtă prezenţa respectivului lucru sau fapt, adică să aibă reprezentarea lui şi a efectelor sale, ca şi cum acesta ar fi fost prezent în momentul respectiv. Pornind de aici, el a învăţat, fie să evite folosirea anumitor cuvinte, care ar fi putut activiza forţele distructive sau demonice, fie să recurgă, în mod expres, la folosirea acelor cuvinte, care ar fi putut provoca apariţia unor forţe benefice pentru viaţa şi existenţa lui sau, în sfîrşit, prin care el ar fi putut obţine neutralizarea sau îmbunarea/îmblînzirea diferitelor forţe distructive. Ultimul aspect menţionat stă la baza apariţiei incantaţiilor, a descîntecelor, a farmecelor (sau vrăjilor). Incantaţiile au, de regulă, un suport muzical şi dezvoltă un refren (o anumită formulă lexicală), care are calitatea de a deştepta sugestii, de a inspira anumite reprezentări sau idei (şi prin aceasta produce un anumit efect psihoterapeutic asupra persoanei, un efect de reechilibrare a activităţii cerebrale). Descîntecele sînt dedicate îndeosebi vindecării bolilor, dar pot avea, în credinţele populare, şi un rol de a „dezlega" pe cineva din condiţia stabilită prin magie (adică prin vrăji sau farmece).

Scanned with OKEN Scanner

Stimulaţi, la rîndul nostru, de valoarea psihologică a simbolurilor mitologice, am căutat să descifrăm, în limitele posibilităţilor noastre, unele dintre semnificaţiile psihologice ale acestor simboluri, respectiv unele dintre motivaţiile, conştiente sau nu, care determină atitudinile controversate sau extreme ale făpturilor mitice sau ale eroilor legendari, convinşi fiind că acestea reproduc, de fapt, dimensiuni ale realităţilor umane şi diferite caracteristici ale sufletului omenesc. Cu această ocazie, am putut constata încă o dată abilitatea creatorului anonim de a transfigura realitatea, de a exprima prin simboluri şi imagini artistice de o rară frumuseţe tipologii umane variate şi particularităţi ascunse ale firii omeneşti.

Întreprinderea noastră nu se vrea a fi nici una exhaustivă şi nici una doctă, ci o abordare selectivă, efectuată doar la nivelul unor notaţii psihologice, respectiv al unor scurte însemnări şi comentarii, pe care le adresăm în primul rînd elevilor, studenţilor şi profesorilor, dar ne-am bucura, desigur, dacă aceste notaţii ar suscita interesul, fie şi pentru un timp scurt, al tuturor acelora care se simt atraşi de acest univers fascinant al miturilor şi legendelor omenirii.

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

Partea întîi

Mituri, legende, eroi aparţinînd spaţiului cultural al Greciei şi Asiei Mici

Calul troian

Pentru a putea fi înţeleasă semnificaţia psihologică a acestei expresii, pentru început trebuie să luăm în considerare cîteva aspecte ale comportamentului complex al lui Ulise în timpul războiului troian, comportament care a inclus o diversitate de reacţii şi atitudini: prudenţă, circumspecţie anticipativă, simţ diplomatic şi conciliator, viclenie, duplicitate etc. Să ni-l amintim, de exemplu, pe Ulise în împrejurarea în care simulează nebunia, pentru a nu participa la războiul troian: a fost văzut atunci semănînd sare printre brazde şi arînd cu un plug la care înjugase un bou şi un măgar. Ghicindu-i-se înşelăciunea, el acceptă să răspundă pozitiv la chemarea lui Menelau, şi, părăsindu-şi familia şi slujitorii credincioşi, s-a alăturat eroilor ce urmau să participe la atacul asupra Troiei.

În cei zece ani cît a durat asediul Troiei, Ulise a încercat întotdeauna să aplaneze conflictele ivite între căpeteniile armatei aheilor. Astfel, cînd acestea, la propunerea lui Agamemnon (şeful suprem al armatei), au vrut să renunţe la asediul cetăţii, cel care i-a convins să continue a fost Ulise. De asemenea, el a făcut parte din solia ce a încercat să-l determine pe Ahile să renunţe la decizia de a părăsi lupta, ca urmare a diferendului cu Agamemnon, care-i răpise în mod abuziv o pradă de război – pe frumoasa troiană Briseis.

În sfîrşit, într-un moment de răscruce al războiului, cînd victoria alterna de o parte şi de alta, Ulise s-a furişat în tabăra duşmană, pentru a spiona. Aici i-a venit ideea vicleană, care s-a dovedit a fi hotărîtoare pentru soarta războiului, de a construi un uriaş cal de lemn, care să fie oferit în dar troienilor, în semn de bunăvoinţă, chiar de cinstire la adresa bravilor apărători ai cetăţii, dar care, introdus în cetate în toiul nopţii, ar fi putut constitui o armă de război deosebit de eficace, mai ales atunci cînd din pîntecele larg al calului s-ar fi putut revărsa, pe neaşteptate, asupra troienilor pe jumătate adormiţi, o ceată de soldaţi odihniţi, bine instruiţi şi curajoşi. Stratagema imaginată de Ulise s-a dovedit a fi foarte eficientă: luaţi prin surprindere, luptătorii troieni nu numai că n-au mai putut riposta într-un mod organizat, dar au intrat în panică, astfel că aheii au putut invada în scurt timp cetatea, zdrobind orice rezistenţă a troienilor.

(Homer, *Iliada*, *Odiseea*; Virgiliu, *Eneida*; Dante, *Infernul*)

*
* *

Reuşita stratagemei lui Ulise a ajuns să simbolizeze, peste veacuri, acel procedeu pe care cineva îl foloseşte pentru a-şi înşela şi surprinde adversarul de moment. Chiar dacă acest comportament, bazat pe şiretlic (pe viclenie), este condamnabil din perspectivă

Scanned with OKEN Scanner

morală, deoarece presupune obţinerea succesului nu printr-o confruntare onestă, ci prin înşelăciune, este agreat totuşi de mulţi oameni, care văd în el o probă orgolioasă de iscusinţă, de abilitate intelectuală. În practica războiului, astfel de stratageme, bazate pe înşelăciune şi surpriză, sînt cultivate frecvent, fiind considerate chiar ca un semn revelator al prezenţei unor aptitudini militare la conducătorii respectivi. Este cunoscută, în acest sens, viclenia de care dădeau dovadă în război tătarii lui Genghis-Han, care, în toiul luptei, mimau la un moment dat abandonul, retrăgîndu-se precipitat, ceea ce-i făcea pe adversari să-i urmărească cu trufie şi, implicit, într-un mod neglijent, şi apoi întorceau, brusc caii şi se năpusteau asupra adversarului, nimicindu-i cu uşurinţă, deoarece aceştia nu se aşteptau deloc la o astfel de manevră înşelătoare.

În strînsă legătură cu acest înţeles psihologic general pe care-l are expresia „calul troian", s-au formulat de-a lungul timpului o serie de observaţii sau judecăţi apreciative, care au primit valoare de maximă. Iată cîteva dintre ele.

„Atenţie la darurile pe care le primeşti: ele pot ascunde uneori intenţii viclene sau rău-voitoare din partea ofertantului." O astfel de reflecţie a fost făcută chiar în raport cu războinicii ahei, atunci cînd preotul Laocoon i-a avertizat pe troieni asupra potenţialului pericol pe care l-ar reprezenta introducerea calului în cetate, spunînd: „Eu mă tem de greci, chiar şi atunci cînd aduc/fac daruri". Prin generalizare, s-a spus ulterior: „Grecii sînt periculoşi, chiar şi atunci cînd îţi oferă daruri". Desigur, afirmaţii de acest gen cuprind o exagerare şi nu pot fi generalizate pentru întreaga etnie greacă, dar ele reflectă, în mare măsură, modul inteligent în care grecii au luptat în războiul troian, în care ei au pus accent nu numai pe curaj sau forţă, dar şi pe acţiunile prudente, pe atitudinile diplomatice, pe întreprinderile şirete, menite a induce în eroare duşmanul.

„Orice război, orice situaţie problematică îşi are calul ei troian, adică naşul." Într-adevăr, nu există „cetate inexpugnabilă", adică nu există situaţie problematică pentru care să nu se găsească o rezolvare, fie prin utilizarea unei căi amiabile, a unei atitudini de compromis, fie prin folosirea unui procedeu viclean, de genul celui utilizat de Ulise.

„Vezi cum te comporţi cu mine, căci altfel îţi voi introduce în casă sau în afaceri, un «cal troian» de toată frumuseţea, de n-ai să ştii pe unde să o scoţi la capăt." O ameninţare de acest gen, venită din partea unei persoane orgolioase, suspicioase sau invidioase, trebuie privită cu toată seriozitatea, deoarece o astfel de persoană este, de regulă, deosebit de abilă în a crea aparenţe, adică în a reuşi să dea unui lucru sau unei situaţii o înfăţişare plăcută/agreabilă, dar care să ascundă în realitate un „măr al discordiei", respectiv o dorinţă disimulată de a produce un rău (o neplăcere).

În cadrul întrecerilor sportive, atunci cînd apare o surpriză, se obişnuieşte să se afirme că victoria echipei mai slabe, realizată în detrimentul echipei socotite iniţial mai puternice, s-a datorat, îndeosebi, comportamentului de excepţie al unui anumit jucător, care a reprezentat elementul-surpriză, adică un veritabil „cal troian" pentru adversari.

Scanned with OKEN Scanner

Călcîiul lui Ahile

În mitologia greacă, numele lui Ahile (Achilleus) simbolizează eroismul grandios, capabil de a atinge stadiul sacrificiului de sine. Homer îl prezintă, în epopeea *Iliada*, ca fiind cel mai curajos şi mai viteaz erou al războiului troian: „scutul de nepătruns al aheilor", „cel mai cumplit dintre oameni", „leul" etc.

Fiu al regelui Peleu şi al zeiţei Thetis, Ahile a fost pregătit de copil pentru o viaţă glorioasă: imediat după ce i-a dat naştere, zeiţa Thetis s-a dus cu el în Infern şi l-a cufundat în apele Stixului ca să-i facă trupul invulnerabil la orice fel de lovituri duşmănoase, dar, ţinîndu-l de călcîi, această parte a piciorului a rămas neudată. Astfel, singurul loc în care Ahile ar fi putut fi rănit mortal era călcîiul, de unde fusese ţinut de mama sa („călcîiul sau tendonul lui Ahile").

De mic a primit o educaţie demnă de un semizeu, astfel că în preajma izbucnirii războiului troian, Ahile era un tînăr iniţiat în principiile moralei, iscusit la vorbă şi stăpîn pe arta vînătorii şi a războiului. Răspunzînd chemării lui Odiseu (Ulise), Ahile s-a alăturat armatei greceşti, devenind, alături de Agamemnon, comandant al acesteia. Mama sa, zeiţa Thetis, i-a dat la plecarea spre Troia o armură de nepătruns, făurită de Hefaistos (zeu al focului şi al metalelor, în mitologia greacă), şi patru cai nemuritori, primiţi în dar de la Poseidon (zeul mării, în mitologia greacă, corespunzîndu-i zeului roman Neptun).

Curajul şi devotamentul lui Ahile în război au impresionat şi stimulat mereu pe luptătorii ahei, dar un gest necugetat al lui Agamemnon, care a răpit-o pe Briseis – sclavă favorită a lui Ahile, capturată de acesta după atacul cetăţii Lirnesos –, l-a făcut să se retragă din luptă şi să rămînă neînduplecat în hotărîrea sa, cu toate demersurile diplomatice ale lui Ulise de a aplana conflictul. Acest fapt a făcut ca entuziasmul ostaşilor ahei să scadă, iar balanţa războiului să se încline în favoarea troienilor. Însă omorîrea în luptă a prietenului cel mai bun al lui Ahile, Patrocle, de către Hector, fiu al lui Priam (regele Troiei), l-a determinat pe Ahile să reintre în luptă şi să-l ucidă pe Hector, pe care l-a legat apoi de carul său de război şi l-a tîrît de trei ori în jurul cetăţii Troia, sub privirile înfiorate de durere şi de groază ale familiei acestuia. Uciderea lui Hector, cel mai viteaz şi inteligent adversar al grecilor, i-a demoralizat în aşa măsură pe troieni, încît aceştia şi-au pierdut curajul şi au bătut în retragere.

Dar un concurs de împrejurări nefavorabile va duce la sfîrşitul tragic al lui Ahile: îndrăgostindu-se de Polixenia, sora lui Hector şi a lui Paris, şi dorind cu orice preţ s-o ia de soţie, Ahile stîrneşte în aşa măsură mînia lui Paris, încît acesta se hotărăşte să-şi răzbune fratele şi să împiedice realizarea respectivei căsătorii. Ajutat de zeul Apollo, care i-a dezvăluit secretul vulnerabilităţii lui Ahile, Paris îl ucide pe Ahile, străpugîndu-i

Scanned with OKEN Scanner

călcîiul vulnerabil cu o săgeată otrăvită, bine ţintită. În felul acesta, profeţia oracolului, care-i prevenea pe regele Peleu şi pe zeiţa Thetis că fiul lor va pieri în războiul troian, s-a împlinit.

(Homer, *Iliada*; Pierre Grimal, *Dicţionar de mitologie greacă şi romană*)

*
* *

Datorăm acestei frumoase legende despre vulnerabilitatea fizică a marelui erou grec posibilitatea desprinderii unui înţeles psihologic profund, care s-a conturat tot mai mult de-a lungul secolelor, şi anume faptul că aşa cum fiecare dintre oameni are o serie de calităţi, fizice şi sufleteşti, la fel de bine poate avea una sau mai multe trăsături vulnerabile, care să reflecte diferite slăbiciuni, defecte sau insuficienţe de ordin intelectual, afectiv sau caracterial. Expresia „călcîiul lui Ahile" atrage atenţia asupra limitelor capacităţilor fiinţei umane, ea fiind sinonimă cu înţelesul de „punct sensibil", „punct nevralgic", „parte slabă" a personalităţii cuiva, însuşire care face ca persoana în cauză să poată fi uşor atacabilă, uşor rănită în demnitatea sa, de către semeni abili şi interesaţi sau de către cel care îi cunoaşte secretul vulnerabilităţii. Astfel, este cunoscută neîncrederea cu care timidul autentic îşi evaluează posibilităţile şi capacităţile, ceea ce-l face să nu se valorifice suficient în situaţii de concurs sau de competiţie profesională. De asemenea, este cunoscut faptul că unii dintre oameni se dovedesc a fi deosebit de impresionabili şi, implicit, uşor de sugestionat, ceea ce-i face vulnerabili la impactul cu situaţii de viaţă care pot dezvolta emoţii puternice, pozitive sau negative. În raporturile cu astfel de oameni, o serie de persoane, abile şi interesate, pot profita, creîndu-i, de exemplu, celui hipersensibil situaţii de viaţă care să-l impresioneze, prin intermediul cărora caută să-i compromită şansele de reuşită într-o împrejurare anume sau să-l şantazeze, pentru a-i obţine acordul în raport cu un anumit fapt ori dezacordul faţă de o anumită situaţie (sau idee).

Scriitorii cu talent au ştiut întotdeauna să surprindă substratul imoral al unor astfel de atitudini şantajiste, la baza cărora stă abilitatea deosebită a unor oameni de a se folosi de slăbiciunile sau defectele firii omeneşti, pentru a-şi rezolva unele situaţii de viaţă sau pentru a urca pe scara demnităţilor sociale sau profesionale. Putem uita oare în acest context ideatic, vicleniile sclipitoare ale lui Scapin (Molière), acţiunile intrigante şi perfide ale lui Jago (*Othello*), atitudinile extreme ale unui Gobseck sau Harpagon, care, ahtiaţi după cîştig, recurg la cele mai josnice promisiuni şi acţiuni pentru a se îmbogăţi?

Existenţa unor aspecte vulnerabile ale propriei personalităţi atrage atenţia asupra necesităţii realizării de către fiecare dintre noi a unei aprecieri de sine obiective şi, strîns legat de aceasta, a unui control al propriei conduite. Cunoaşterea şi evaluarea obiectivă (realistă) de sine sînt însă acţiuni psihologice complexe, care pretind dezvoltarea capacităţii de introspecţie şi, totodată, de anticipare a efectelor negative pe care un defect sau un neajuns de ordin psihic le-ar putea produce într-o anumită împrejurare de viaţă. Numai în aceste condiţii putem contracara o eventuală tendinţă de dezvoltare a unor judecăţi de sub – sau supraapreciere a propriilor posibilităţi şi capacităţi şi numai astfel ne putem proteja în relaţiile cu unele persoane viclene sau ipocrite, care îşi fac un obicei din a profita de slăbiciunile sau defectele oamenilor.

Scanned with OKEN Scanner

Dar cel mai important lucru care trebuie subliniat este faptul că autoaprecierea realistă este o condiţie psihologică fundamentală pentru realizarea autocontrolului, respectiv a formării capacităţii de urmărire continuă a manifestărilor propriului comportament, îndeosebi a reacţiilor impulsive, în vederea obţinerii ponderării acestora, a frînării sau a modificării lor, pentru a le face să corespundă standardelor civice şi morale existente. În felul acesta, autocontrolul devine o dimensiune a „stăpînirii de sine".

Trebuie arătat că succesul în această acţiune de cunoaştere obiectivă de sine şi de evaluare realistă a propriilor calităţi şi defecte se obţine greu, reuşita fiind determinată de mai mulţi factori, dintre care mai importanţi sînt: capacitatea de a ne compara continuu cu ceilalţi şi de a evalua, din perspectiva unor valori morale superioare, sensul atît al propriilor acte, cît şi intenţiile şi atitudinile persoanelor din jur; capacitatea de a recunoaşte erorile şi lipsurile din propria activitate, precum şi cauzele cărora se datorează aceste erori sau lipsuri. Într-un cuvînt, succesul în acest proces complex al cunoaşterii şi evaluării obiective de sine reflectă un nivel superior al „cunoştiinţei morale" individuale şi o capacitate pe deplin formată de „anticipaţie" şi de „autocontrol".

Scanned with OKEN Scanner

Firul Ariadnei

Expresia „firul Ariadnei" este legată de personajele şi faptele mitice la care ne vom referi în continuare. Ariadna, fiica regelui Minos al Cretei, s-a îndrăgostit de tînărul erou atenian Teseu, sosit în Creta să omoare Minotaurul (un monstru cu trup de om, gît şi cap de taur). Apariţia Minotaurului la curtea regelui Minos s-a datorat nerecunoştinţei arătate de rege faţă de temutul zeu Poseidon. Acesta fusese rugat de către Minos să-l ajute să obţină tronul, după moartea tatălui său vitreg. Cum cretanii nu-l voiau însă ca rege al lor, Minos le-a spus că el este alesul zeilor şi că aceştia vor trimite în curînd un semn providenţial. Pentru a dovedi acest lucru, Minos îi cere ajutor lui Poseidon. Acesta i-a trimis un taur alb de o mare frumuseţe, în schimbul promisiunii că, după încheierea ceremoniei de învestire a sa ca rege, va sacrifica taurul în cinstea sa. Dar, văzînd puterea şi frumuseţea deosebită a taurului, Minos a decis să păstreze pentru el darul primit şi să sacrifice în cinstea zeului Poseidon un alt animal. Furios pentru faptul că Minos şi-a încălcat promisiunea, Poseidon a făcut ca fiara să turbeze şi să devasteze ţara acestuia, iar soţiei lui Minos, Pasifae, i-a insuflat o pasiune nefirească pentru taur.

Din împreunarea lor s-a născut monstrul, denumit Minotaur. Teribila dezonoare care i-a fost adusă l-a determinat pe Minos să ia următoarea hotărîre : a închis Minotaurul în labirintul pe care i l-a construit special vestitul arhitect Dedal, unde îi dădea drept hrană carne de om. Dar în labirint i-a închis, într-o încăpere, şi pe Icar, fiul lui Dedal, şi pe arhitectul însuşi, pe care l-a pedepsit în felul acesta pentru că a facilitat întîlnirile pe ascuns între soţia sa şi monstru.

Cînd fiul său, Androgeu, iubitor de jocuri de noroc, a fost ucis de un grup de rivali invidioşi, care s-au dovedit a fi atenieni, Minos, furios, a debarcat în Grecia, în fruntea unei armate puternice, i-a învins pe atenieni, obligîndu-i apoi să dea anual, drept jertfă Minotaurului, şapte fete şi şapte băieţi. Pentru a scăpa de acest tribut sîngeros, atenienii l-au trimis în Creta pe Teseu, un neînfricat luptător, ca să ucidă Minotaurul. Dar acest lucru se dovedea a fi foarte dificil, deoarece labirintul era construit cu foarte multe încăperi şi coridoare, concepute astfel încît cel ce intră să nu mai poată ieşi. Cum Ariadna cunoştea secretul evadării din labirint chiar de la cel care-l construise, de la Dedal, Teseu îi promite Ariadnei că o va lua de soţie dacă îl va ajuta. Ariadna i-a dat lui Teseu un ghem de sfoară şi l-a sfătuit să-i fixexe un capăt la intrarea labirintului, iar restul să-l desfăşoare în urma lui. Procedînd astfel, după ce a ucis monstrul, lui Teseu i-a fost apoi uşor să găsească drumul înapoi, urmînd „firul Ariadnei". La plecare, Teseu şi-a ţinut făgăduiala, luînd-o pe Ariadna cu el, dar la scurt timp, cu ocazia unui popas făcut pe insula Naxos, Teseu a părăsit-o, profitînd de somnul ei adînc. Legenda spune că aici

a găsit-o Dionysos (zeul vinului şi al euforiei, în mitologia greacă; corespunzător lui, în mitologia romană, este Bachus), care, fermecat de frumuseţea ei, a luat-o de soţie, iar după ce Ariadna a murit, a transformat-o într-o stea.

(Ovidiu, *Metamorfozele*; Pierre Corneille, *Ariadna*)

*
* *

Semnificaţia psihologică a expresiei „firul Ariadnei" se referă la acel procedeu de acţiune sau la acea idee călăuzitoare, care ne poate scoate, la un moment dat, dintr-o mare încurcătură. Altfel spus, înţelesul expresiei trebuie legat de ceea ce psihologii numesc „comportamentul rezolutiv" al persoanei: cînd cineva se află într-o situaţie complexă, care presupune mai multe alternative sau posibilităţi de răspuns, trebuie să delibereze şi să găsească o soluţie inspirată, respectiv o decizie sau un mod de rezolvare, care să ducă la soluţionarea problemei respective. Acest mod de rezolvare nu este însă obligatoriu să fie şi complex, prin natura lui. Dimpotrivă, aşa cum arată şi faptele mitice menţionate, soluţia oferită de Ariadna este simplă prin ea însăşi, dar deosebit de eficientă.

Aceasta nu înseamnă însă că găsirea „firului Ariadnei" reprezintă întotdeauna o operaţie facilă. Faptele de viaţă arată că, adesea, descoperirea celei mai bune modalităţi de explicaţie a unui fenomen ori de rezolvare a unei probleme de viaţă sau profesionale pretinde efectuarea unui intens travaliu intelectual, care constă în achiziţionarea unui mare volum de informaţii, în efectuarea apoi a unor evaluări logice ale acestuia, precum şi în explorarea situaţiei-problemă în cauză, din multiple puncte de vedere, pentru a se putea oferi mai multe soluţii complementare. În cadrul acestui efort intelectual complex, un rol deosebit îi revine imaginaţiei creatoare, care poate depăşi cenzurile hiperlogice ale „gîndirii critice", persoana avînd astfel posibilitatea de a realiza structuri (combinaţii, sinteze) noi, originale, inedite.

Plasată în contextul proceselor psihice intelectuale şi rezolutive, expresia „firul Ariadnei" marchează un moment de vîrf al activităţii gîndirii creatoare, concretizat prin găsirea acelei căi de abordare a unei probleme dificile, care a dus la soluţionarea ei printr-un minim de mijloace operaţionale eficiente şi prin consumarea unei perioade nu prea îndelungate de timp.

Un alt înţeles psihologic, care poate fi desprins din contextul faptelor mitologice prezentate mai sus, este cel al ingratitudinii manifestate de Teseu faţă de Ariadna. Acest înţeles angajează un alt plan al vieţii psihice, cel axiologic, care în conduită se exprimă printr-un set de valori pe care persoana le integrează în sistemul său de personalitate şi pe care apoi le probează în relaţiile cu cei din jur. În acest plan, *atitudinal*, Teseu este *profund deficitar*, deoarece el înşală aşteptările Ariadnei: dacă la început el îi creează Ariadnei iluzia unei reciprocităţi afective, ba chiar mai mult, îi promite că o va lua de soţie, ulterior, după ce şi-a atins prin intermediul ei scopul pentru care a venit la curtea regelui Minos, el o abandonează într-un mod laş pe insula Naxos, unde s-au oprit din drum, pentru a se odihni.

Înţelesul axiologic este deosebit de important, deoarece atrage atenţia asupra valorii morale a unui fapt de viaţă sau a unei conduite, personale sau colective. Întreaga mitologie greacă, ca de altfel şi cea a altor popoare, are excepţionala calitate de a ne fixa atenţia asupra acestei lumi a valorilor (morale, religioase, estetice etc.), în absenţa cărora

Scanned with OKEN Scanner

omul nu numai că nu poate să se definească, dar nici nu poate să se împlinească în plan social. Într-adevăr, omul nu are valoare în propriii ochi, decît în măsura în care el este purtător de valori, pe care ceilalţi din jur i le recunosc : cînd cineva se bucură de preţuirea celorlalţi, înseamnă că are valoare. Acest fapt îi va conferi încredere în sine, pe care se va întemeia „stima de sine". Situaţia inversă, care exprimă indiferenţa sau dezinteresul celor din jur faţă de noi înşine, poate fi resimţită ca o devalorizare a propriei persoane.

Ingratitudinea lui Teseu este, după părerea noastră, un semn de imaturitate afectivă şi morală a eroului, care-i eclipsează curajul dovedit în lupta cu una dintre forţele distructive ale naturii.

Scanned with OKEN Scanner

Narcis

Sînt cunoscute mai multe variante ale legendei lui Narcis. În cea mai răspîndită dintre ele, Narcis, fiu al zeului Cefis şi al nimfei Liriope, a fost un tînăr nespus de frumos, dar rece şi trufaş. În mîndria sa, el a respins dragostea multor muritoare, nimfe şi zeiţe, inclusiv a strălucitoarei Afrodita - zeiţa frumuseţii, a iubirii, voluptăţii şi fecundităţii. Cea mai pasională dragoste pentru tînăr a fost dragostea nimfei Echo, care-l privea şi urmărea peste tot cu admiraţie, dar care a fost tratată şi ea cu aceeaşi indiferenţă. Pentru îngîmfarea sa, Narcis a fost pedepsit de către zeiţa Nemesis să se îndrăgostească de propria-i imagine, reflectată în apa limpede a unui izvor: „Cu ochii plini de iubire îşi cerceta imaginea din apă, care îi făcea semn să vină, îl chema, îşi întindea mîinile spre el" (N.A. Kun, 1999). Uitînd de toate, Narcis nu mai pleca de lîngă izvor şi nu se mai sătura, admirîndu-se. Chinuit de o astfel de iubire, el nu mai mînca, nu mai bea, nu mai dormea. În cele din urmă s-a stins de la sine, pe iarba verde de pe malul izvorului în care-şi admira chipul, cu ochii nedespărţiţi de imaginea din apă. Nimfele din pădurea unde a murit Narcis l-au jelit îndelung şi i-au pregătit mormîntul, dar cînd s-au dus să-i ridice trupul, nu l-au mai găsit. Pe locul unde se lăsase în iarbă capul lui Narcis, răsărise o floare albă şi înmiresmată, care a primit numele tînărului, şi care de atunci este considerată floarea morţii.

Într-o altă variantă a legendei, Narcis, văzîndu-şi chipul în apa limpede a unei fîntîni şi crezînd că este un rival al său, a fost cuprins de o atît de mare gelozie şi ură, încît s-a aruncat după el şi a murit înecat.

(Ovidiu, *Metamorfozele*; N.A. Kun, *Legendele şi miturile Greciei antice*;
Pierre Grimal, *Dicţionar de mitologie greacă şi romană*)

*
* *

Legenda lui Narcis simbolizează tendinţele idolatre ale unor oameni care ajung să aibă o părere atît de bună despre ei înşişi, încît cad într-o stare de admiraţie în raport cu sine. Astfel de oameni, cu o exagerată iubire de sine, sînt, de obicei, structuri orgolioase/ vanitoase, care caută să-şi impună, într-o discuţie cu alţii, opiniile, sau încearcă întotdeauna să se plaseze, într-o colectivitate, în centrul atenţiei, pentru a fi admiraţi. Adeseori, asemenea oameni ne copleşesc cu tot felul de citate, de cunoştinţe sau parade verbale, pentru a impresiona, iar atunci cînd printre ascultători descoperă un posibil rival, se impacientează brusc sau găsesc un pretext pentru a pleca, neputînd suporta un concurent de aceeaşi talie.

Scanned with OKEN Scanner

Despre narcisişti, psihologii spun că sînt *structuri egocentrice*, iar moraliştii, că sînt *mari egoişti*: egocentrici, deoarece ei nu sînt capabili de „decentrare" (nu se pot pune în locul altuia), fapt care-i face să privească problemele sau fenomenele observate doar din punctul lor de vedere; egoişti, deoarece ei subordonează interesul semenilor propriului interes. Atît un aspect, cît şi celălalt sînt însă periculoase, creînd mari neajunsuri persoanelor în cauză. Astfel, atunci cînd egoismul este exacerbat, adică nu este compensat aproape deloc de atitudini altruiste, el duce în mod inevitabil la izolarea persoanei respective în colectivitate. Chiar şi în condiţiile unui mod de viaţă concurenţial, în care sînt stimulate iniţiativele şi interesele personale, individul trebuie să ia în considerare contextul social în care îşi desfăşoară activitatea şi să ţină seama de un sistem de valori, care-i depăşeşte propria individualitate. Raţiunea ne prescrie să fim altruişti, deoarece fără solidaritate între oameni viaţa devine imposibilă*.

Un alt pericol este reprezentat de modul defectuos în care egocentricul îşi distribuie energiile psihice şi nervoase: dacă altruistul le repartizează în mod echilibrat între eu şi ceilalţi, acordînd chiar o bonificaţie acţiunilor realizate în folosul altora, egocentricul deturnează aceste energii, punîndu-le în beneficiul exclusiv al propriilor interese. Acest fapt duce la o închidere în sine, care poate determina, în timp, ruperea de realitate a persoanei respective şi chiar dezvoltarea unei atitudini megalomane.

Un narcisism mai atenuat, care este considerat normal (firesc), şi care se moderează cu timpul – pe măsură ce se împlineşte maturizarea intelectuală, afectivă şi morală a persoanei –, se poate întîlni la vîrsta pubertăţii (10/11 ani – 14/15 ani). Se ştie, în acest sens, că o particularitate psihică interesantă a puberului este tendinţa lui de a se considera matur, cerîndu-le frecvent adulţilor să-l respecte şi să-l trateze ca pe un „om mare". În plus, el ţine mult la argumentele pe care le dezvoltă, la un moment dat, în raport cu un anumit fapt, avînd chiar tendinţa de a le considera ca infailibile şi de a le impune celorlalţi. Aceeaşi nevoie acută de independenţă a puberului îl face, uneori, să se autoaprecieze în mod exagerat şi să recurgă la unele fapte teribiliste, prin care încearcă să-i convingă pe adulţi că a devenit de-acum un „om mare", în care se poate avea toată încrederea.

Nu putem încheia aceste consideraţii pe marginea atitudinii narcisiste fără a observa faptul interesant că, uneori, copiii, dar şi adulţii recurg la o formă specială de narcisism, care se naşte din diferite frustrări afective ale lor. Este vorba de acei copii sau bătrîni neglijaţi, abandonaţi sau agresaţi, care, în mod paradoxal, ajung să trăiască o stare de satisfacţie de pe urma situaţiei lor precare, deoarece îşi dau seama că numai o astfel de situaţie le creează posibilitatea de a se plasa şi ei în centrul atenţiei celorlalţi şi de a fi deplînşi şi menajaţi. Unor bătrîni abandonaţi sau unor „copii ai străzii", le place într-atît compătimirea societăţii, derivată din situaţia lor precară, încît nu mai doresc să-şi schimbe această situaţie, care le asigură o anumită „celebritate" şi care le întreţine nevoia de a fi luaţi şi ei în considerare: ei se tem că, o dată ajunşi în instituţii de ocrotire, vor pierde poziţia privilegiată menţinută de opinia publică şi vor cădea în anonimat.

---

* Marele filosof Voltaire a exprimat foarte sugestiv această cerinţă atunci cînd a spus: „Nu eşti bun de nimic dacă nu eşti bun decît pentru tine".

Scanned with OKEN Scanner

Serbările dionisiace

Expresia „serbări dionisiace" evocă acel comportament petrecăreţ şi aventuros al lui Dionysos, zeul vinului şi al euforiei, în mitologia greacă. Fiu al marelui Zeus (suveranul tuturor zeilor şi al tuturor muritorilor), Dionysos a fost dat, spre creştere şi educaţie, nimfelor oreale din insula Nyso. Acestea l-au crescut în răcoarea unei peşteri căptuşite cu viţă-de-vie şi cu iederă. Cînd s-a făcut un tînăr voinic şi frumos, gustînd într-o zi din ciorchini, Dionysos s-a îmbătat, împreună cu nimfele. Aşa a descoperit el vinul şi proprietăţile lui euforizante, care l-au însufleţit şi i-au dat atîta putere şi bucurie de a trăi, încît a devenit, pentru întreaga-i viaţă, un fidel apărător al „virtuţilor" acestuia. Însoţit de alaiul voios al bacantelor şi satirilor, ameţit de vin, benchetuind şi dansînd în sunetele flautului şi ale tamburinelor, Dionysos a cutreierat lumea întreagă, învăţîndu-i pe oameni să cultive viţa-de-vie, să producă vinul şi să se bucure din plin de calităţile sale euforizante.

(Euripide, *Bacantele*; Ovidiu, *Metamorfozele*;
Pierre Grimal, *Dicţionar de mitologie greacă şi romană*)

*
* *

Cultul dionisiac avea menirea de a induce participanţilor frenezia extazului, obţinută în cadrul unor petreceri în care se trecea, treptat, de la starea de beţie vulgară, produsă de vin, la beţia mistică sau iniţiatică, în care era trăită starea de „transă" (în înţelesul extazului mistic). Prin urmare, expresia „serbări dionisiace" poate avea două conotaţii: una pozitivă şi alta negativă.

Conotaţia pozitivă acordă acestei expresii un înţeles mai temperat, care poate fi redat prin sintagma: „atitudine dionisiacă", respectiv acea manifestare entuziastă şi optimistă, care exprimă dragostea de viaţă şi bucuria de a trăi a unei persoane. De acest sens, mai temperat (sau obişnuit) se leagă şi contribuţia pe care serbările dionisiace au avut-o, în timp, la dezvoltarea teatrului, a tragediei şi a comediei greceşti, deoarece în timpul serbărilor din Atena („marile Dionysii") coruri de cîntăreţi, îmbrăcaţi în piei de capră, interpretau „imnuri-ditirambi", iar cîntecele comice erau însoţite, la serbările cîmpeneşti, de dansuri. Într-un cuvînt, această primă conotaţie evocă posibilitatea ca serbările dionisiace să constituie un prilej de inspiraţie creatoare, de atitudine predominant spirituală, bazată pe armonie, bună dispoziţie, echilibru şi măsură.

Cea de-a doua conotaţie acordă expresiei „serbări dionisiace" un sens negativ, legat de tendinţa unor oameni de a realiza petreceri desfrînate, cu exces de mîncare şi băuturi, însoţite de strigăte, de cuvinte triviale şi de jocuri dezmăţate. Aceste petreceri lipsite de

Scanned with OKEN Scanner

măsură, care stimulează nu spiritul, ci pornirile instinctuale, au primit numele de „petreceri orgistice". Singura scuză care ar putea fi, eventual, acordată acestui gen de petreceri este aceea că, pentru unii oameni, ele pot constitui un mijloc de defulare, respectiv de descărcare a unor tensiuni sau conflicte intrapsihice, care altfel, acumulîndu-se, ar putea duce la instalarea unor stări nevrotice acute sau la realizarea unor comportamente agresive, cu caracter antisocial.

Adeseori, chiar serbările date de „alaiul" lui Dionysos degenerau, deoarece în suita lui erau vestitele „bacante" (sau „impetuoasele menade"), care se dedau cu atîta patimă cultului lui Dionysos, încît îşi pierdeau uneori minţile. Practicile lor stranii, care cuprindeau mişcări convulsive, spasmodice, amintesc de comportamentul istericilor sau al posedaţilor, care prezintă, se ştie, o psihoplasticitate deosebită, concretizată în gesturi demonstrative, teatrale. Revărsările senzuale şi descătuşarea iraţionalului, care au loc în timpul serbărilor orgistice, sînt considerate aspecte esenţiale ale unei „alienări" sau ale unei forme de extaz, al cărei singur merit ar putea fi acela de a ajuta la depăşirea inhibiţiilor, a refulărilor personale. În forma aceasta exacerbată, cultul lui Dionysos simbolizează însă regresiunea psihicului spre formele haotice şi primare ale vieţii, pe care le provoacă orgiile ; simbolizează forţele obscure, care se acutizează în inconştient, sub influenţa alcoolului. Toate formele de beţie sînt creatoare de iluzii, dar şi de dezlănţuiri necontrolate, responsabile de producerea unor agresiuni sau a unor disoluţii grave ale personalităţii (de exemplu : demenţe, psihoze etc.).

La români, petrecerile prilejuite de recoltarea, toamna, a strugurilor şi de producerea vinului au, de obicei, un caracter exuberant, specific temperamentului latin. Aceste petreceri ocazionează spunerea de glume cu un înalt potenţial satiric sau desfăşurarea de cîntece şi dansuri cu strigături. Îndeosebi cîntecul şi hora cu strigături au ajuns să îndeplinească, cu timpul, o înaltă funcţie de „terapie socială", de menţinere a unui tonus psihic optimist în lumea satelor româneşti. Efervescenţa spirituală specifică petrecerilor cîmpeneşti reflectă dragostea de viaţă şi setea de libertate a omului simplu, care, cel puţin pentru o scurtă perioadă de timp, simte nevoia de a se elibera de grijile traiului zilnic. Mai mult chiar, în imaginaţia stimulată de proprietăţile euforizante ale vinului, el se simte mai puternic, capabil de a înfrunta destinul şi chiar moartea. Se poate spune, fără a se exagera, că unele dintre dansurile noastre populare, care asigură faima mondială a folclorului românesc, cum sînt „Căluşarii" şi „Ciuleandra", s-au născut din patosul acestor „dionisii cîmpeneşti".

Vitalitatea extraordinară a jocului „Căluşarilor" este egalată doar de rigorile de ordin moral pe care el le cuprinde şi care le cere celor şapte, nouă sau unsprezece tineri, ce alcătuiesc echipa căluşarilor să fie curaţi sufleteşte, neîntinaţi şi uniţi. Iată ce ne relatează Dimitrie Cantemir despre acest joc popular străvechi, care, în viziunea sa, avea un aspect magic, dar şi războinic, menit a forma caracterele, atît ale căluşarilor, cît şi ale privitorilor : „Pe lîngă aceste feluri de jocuri care se fac la sărbători, este un altul în bună măsură magic, care trebuie să fie alcătuit dintr-un număr nepereche de jucători : şapte, nouă sau unsprezece. Aceştia se numesc căluşari şi se adună o dată pe an îmbrăcaţi în haine femeieşti, poartă pe cap o cunună împletită din frunze de pelin şi surăltată cu fel de fel de flori, îşi prefac glasul ca femeile, ca să nu poată fi recunoscuţi, şi-şi acoperă faţa cu o pînză albă. În mînă poartă toţi săbii goale cu care ar străpunge pe loc pe orice om din mulţime care ar îndrăzni să le smulgă acoperămîntul feţei. Acest drept li l-a dat de un străvechi obicei şi în aşa măsură, încît pentru asta nici nu pot fi traşi în judecată

pentru moarte de om. Conducătorul jocului se numeşte stareţ, al doilea jucător se numeşte primicer şi rostul lui este să întrebe pe stareţ ce fel de jocuri vrea să se execute şi să le indice într-ascuns tovarăşilor lui, ca lumea să nu audă numele jocului mai înainte de a-l vedea cu ochii. Căci ei au mai mult de o sută de ritmuri şi jocuri pe măsura acestora, unele atît de măiestrite, încît cei care joacă parcă nu ating pămîntul, ci zboară în aer. Astfel timp de zece zile [...] nu-şi găsesc timp de odihnă, ci străbat jucînd şi alergînd toate oraşele şi satele. În vremea asta nu dorm niciodată decît sub acoperişul unei biserici şi sînt încredinţaţi că, dacă ar dormi în altă parte, ar fi pe dată loviţi de iele, pe care ei le numesc frumoasele. Apoi, dacă o ceată de căluşari se întîlneşte cu alta pe drum, amîndouă trebuie să se ia la luptă, învinşii dau drum liber învingătorilor şi, după ce se încheie învoielile de pace, sînt datori ca timp de nouă ani să se recunoască mai prejos decît cealaltă ceată. Într-o astfel de luptă, dacă cineva a fost ucis, nu se face nici o judecată şi nici nu se cercetează de judecător cine a fost acela. Cel care a fost primit o dată într-o ceată e dator să se ţină de ea an de an, timp de nouă ani; iar dacă o părăseşte, ei zic că este muncit de duhuri rele şi că e chinuit de frumoase. Mulţimea superstiţioasă crede că ei au puterea de a izgoni bolile cronice, iar vindecarea se face astfel: după ce bolnavul s-a aşternut la pămînt, aceia încep săriturile lor şi, la un anumit loc al cîntecului, calcă unul după altul, de la cap pînă la picioare pe cel culcat, în sfîrşit îi suflă la ureche cîteva cuvinte anume ticluite şi poruncesc bolii să iasă" (1973, p. 315).

Scanned with OKEN Scanner

Eros şi Psyche

În mitologia greacă, Eros era zeul iubirii, ca de altfel şi în cea romană, unde purta numele de Amor sau Cupidon. Atît grecii, cît şi romanii l-au reprezentat într-un mod asemănător : ca un copil sau tînăr frumos, avînd pe umăr o tolbă cu săgeţi, iar în mîini arcul cu care îi rănea pe cei pe care voia să-i facă să se îndrăgostească. În acelaşi timp, el ţinea un deget pe buze, pentru a sugera discreţia.

Eros apare în numeroase episoade ale mitologiei greceşti, inclusiv în cele legate de aventurile amoroase ale lui Zeus. Astfel, el a săgetat inima Medeei, făcînd-o să se îndrăgostească într-atît de Iason, încît a dorit să-l însoţească în expediţia Argonauţilor, pentru a descoperi şi a aduce „lîna de aur". De asemenea, la rugămintea mamei sale, Afrodita, Eros a insuflat Elenei dragostea pentru Paris, care o va răpi, acest fapt urmînd să ducă la declanşarea aprigului „război troian". Dar de chinurile dragostei îi va fi dat să sufere chiar şi lui Eros, care va fi prins în aşa măsură în mrejele ei, atunci cînd se va îndrăgosti de frumoasa Psyche, încît va fi nevoie de intervenţia zeilor, pentru ca iubirea lor să nu capete un aspect dramatic.

Fiică a unui rege cretan, Psyche era atît de frumoasă şi răspîndea în jurul ei atîta bunătate şi strălucire, încît toţi cei care o vedeau i se închinau, încredinţaţi fiind că în faţa lor se află însăşi Afrodita, venită să trăiască printre ei sub chipul acestei fecioare. Invidioasă, Afrodita a apelat la fiul său, Eros, de săgeţile căruia nu se puteau apăra nici muritorii, nici zeii, poruncindu-i să o facă pe frumoasa ei rivală să se îndrăgostească de un dezgustător monstru, care trăia într-un vîrf de munte. Însă cînd Eros a văzut-o, s-a îndrăgostit într-atît de Psyche, încît l-a rugat pe Zefir (personificare a vîntului de Apus) s-o ia pe aripile sale puternice pe tînăra fecioară şi să o ducă într-un palat strălucitor, aflat pe un munte, neştiut de mama sa, zeiţa Afrodita. Aici, Psyche era vizitată în fiecare noapte şi dezmierdată cu şoapte de dragoste de către un necunoscut invizibil, presupus a fi monstrul hărăzit ei. La rugăminţile tinerei de a i se arăta, necunoscutul îi spune că fericirea nopţilor nu va putea continua decît dacă ea îşi va înfrîna, cu orice preţ, această curiozitate de a-l vedea. Dar, deşi avertizată că orice încercare de a descoperi taina îi va aduce nenorocirea despărţirii, Psyche, îndemnată de o curiozitate nestăpînită, într-o noapte, pe cînd soţul ei misterios dormea, s-a apropiat de pat cu un opaiţ şi, la lumina lui, a văzut, în locul monstrului sortit de către zeiţa Afrodita, un tînăr de o rară frumuseţe. Trezit de arsura provocată de o picătură de ulei încins, căzută din opaiţ, Eros, cuprins de furie pentru că Psyche a încălcat jurămîntul discreţiei, o părăseşte, dispărînd dintr-o dată în văzduh.

Scanned with OKEN Scanner

Disperată, Psyche a pornit în lume în căutarea lui. Rugăminţile ei, adresate zeilor, de a o ajuta să-l găsească, au fost aşa de fierbinţi, încît aceştia, înduioşaţi, i-au îngăduit într-un tîrziu să-l revadă. Mai mult chiar, Zeus, într-un moment al său de generozitate, a făcut-o pe frumoasa Psyche nemuritoare şi a logodit-o cu iubitul ei, în Olimp, în faţa tuturor zeilor. De atunci, dragostea (Eros) şi sufletul (Psyche) nu s-au mai despărţit niciodată, aceasta fiind una din legăturile cele mai fericite realizate vreodată, sursă a realizării unora din cele mai frumoase creaţii artistice ale geniului omenesc.

(Platon, *Dialogurile*: „Simposion", „Fedru";
Boccaccio, *Genealogia zeilor de seamă*;
Pierre Grimal, *Dicţionar de mitologie greacă şi romană*)

*
* *

Dragostea puternică dintre Eros şi Psyche s-a fixat în conştiinţa oamenilor şi a înflăcărat-o; poate că ea a reprezentat, pentru marele filosof Platon, acel model care l-a făcut să sublimeze în aşa măsură, în gîndirea sa, înţelesul sentimentului de iubire, încît acesta a ajuns să exprime pentru el iubirea „pură", iubirea „ideală", lipsită de tot ceea ce este senzual şi material, şi care, din acest motiv, nici nu se poate concretiza pe deplin. Paradoxal, acest înţeles a reprezentat pentru toţi scriitorii care au „cîntat" sentimentul de iubire în operele lor un motiv de satisfacţie, dar şi unul de insatisfacţie: satisfacţie, dată de perspectiva faptului că omul îşi poate depăşi condiţia instinctuală şi egoistă a libidoului – atunci cînd are curajul să-şi impună aspiraţia de a realiza un sentiment de iubire cît mai spiritualizat, cît mai dezinteresat; insatisfacţie, legată de constatarea faptului că aspiraţia în iubire, cu cît este mai astrală (mai pură), cu atît are mai mici şanse de a se împlini în lumea pămînteană, care este o lume a tuturor compromisurilor. Mihai Eminescu a surprins, în versurile nemuritoare ale *Luceafărului*, acest decalaj imens care există între idealul de iubire al Demiurgului – ideal care se suprapune, în fapt, înţelesului platonic de iubire al marelui filosof – şi modul îngust în care este înţeleasă şi trăită iubirea în „cercul strîmt" al oamenilor:

– Ce-ţi pasă ţie, chip de lut,
Dac-oi fi eu sau altul?
Trăind în cercul vostru strîmt
Norocul vă petrece,
Ci eu în lumea mea mă simt
Nemuritor şi rece.

Dar, chiar şi atunci cînd sentimentul de dragoste este coborît la nivelul de înţelegere şi de trăire al oamenilor, situaţie în care integrează interese egoiste şi numeroase aspecte de senzualitate, el rămîne totuşi un sentiment stenic şi peren, care încîntă şi învigorează viaţa psihică a îndrăgostiţilor. Iată cît de plastic redă acest aspect M. Eminescu, în poezia *Pajul Cupidon*, ale cărui giumbuşlucuri în dragoste pot fi considerate foarte bine ca reprezentînd înseşi ghiduşiile întîlnite în relaţiile dintre îndrăgostiţi:

Scanned with OKEN Scanner

El dă gînduri ne-nţelese
Vîrstei crude şi necoapte,
Cu icoane luminoase
O îngînă-ntreaga noapte.

Cînd de-o sete sufletească
E cuprinsă fata mică –
A dormit cu ea alături
Ca doi pui de turturică.

E sfios ca şi copiii,
Dar zîmbirea-i e vicleană;
Dară galeşi îi sînt ochii
Ca şi ochii de vădană.

Gît şi umere frumoase,
Sînuri albe şi rotunde,
El le ţine-mbrăţişate
Şi cu mîinile le-ascunde.

De te rogi frumos de dînsul,
Îndestul e de hain
Vălul alb de peste toate
Să-l înlăture puţin.

Se apreciază că adevărata iubire este aceea care-i implică, în egală măsură, pe cei doi îndrăgostiţi, sub raport afectiv. Desigur, adevărata iubire este străină de egoism, ea fiind recunoscută după prezenţa unui alter-ego, care-i face pe îndrăgostiţi să gîndească unul prin celălalt, să simtă în aşa fel, încît să poată spune: „eu sînt tu" sau „tu eşti eu". Această situaţie este redată foarte bine de proverbul: „Dragostea trebuie să vină din amîndouă părţile". Dar identificarea în iubire, posibilitatea de a simţi şi de a acţiona întotdeauna în felul în care ar face-o partenerul în iubire, nu exclude cumva reflecţia în iubire, care este considerată de unii psihologi o garanţie a obţinerii obiectivităţii în aprecierile celor doi îndrăgostiţi? Se pare că doi îndrăgostiţi înfocaţi, care realizează comuniunea în dragoste pînă la identificare, sînt incapabili de a-şi vedea, reciproc, eventualele defecte. Se şi spune că „raţiunea şi iubirea nu prea se însoţesc" (W. Shakespeare) sau că „e cu neputinţă să iubeşti şi să fii înţelept" (Fr. Bacon). Cînd pasiunea se menţine la cel mai înalt grad al manifestării, ea face ca „văpăile inimii" să nu mai fie cenzurate de „luminile reci" ale raţiunii, alungătoare de fantasme. Ne aflăm, în aceste împrejurări, în faţa a ceea ce am putea numi „iubirea idolatră", care trăieşte *numai pentru ea însăşi*.

S-a spus despre Eros că întruchipa o anumită doză de răutate, deoarece îi plăcea adesea să rîdă de oamenii pe care-i făcea, cu săgeata sa înveninată de amor, să se îndrăgostească orbeşte şi să sufere chinurile iubirii pătimaşe, neîmpărtăşite de celălalt. Bineînţeles, aceste încercări ale lui Eros de a-l înrobi, în mod egoist, doar pe unul dintre parteneri, în loc să-i facă pe amîndoi să se îmbogăţească sufleteşte, în mod egal, prin

Scanned with OKEN Scanner

dăruirea reciprocă şi generoasă a dragostei, reprezintă şiretlicuri răutăcioase, care contravin însăşi ideii de iubire, care presupune reciprocitate, comuniune afectivă. Numai o astfel de iubire, reciproc împărtăşită, cuprinde acel potenţial afectiv, capabil de a îmbogăţi sufletele îndrăgostiţilor cu trăiri din ce în ce mai spiritualizate, cu energii luminoase, purtătoare de curaj, de frumos, de bunătate.

Scanned with OKEN Scanner

Patul lui Procust

Legenda lui Procust (Prokrustes), fiu al zeului Poseidon, este una dintre cele mai cunoscute din mitologia greacă. Pe călătorii care treceau pe meleagurile unde trăia el, situate în vecinătatea localităţii Eleusis, îi supunea următoarei torturi : îi aşeza pe un pat, ales astfel încît să nu aibă niciodată dimensiunile corespunzătoare lungimii reale a corpului călătorului.

Pe călătorii cu o talie mică îi punea pe un pat mare şi-i lungea, cu lovituri de ciocan, pînă ajungeau la lungimea patului. Celor înalţi le tăia picioarele, pentru a fi scurţi cît patul, ales înadins să aibă dimensiuni reduse. Procust a fost ucis de către Teseu – erou atenian legendar, cunoscut prin faptele sale de vitejie –, care l-a supus, înainte de a-l omorî, la aceleaşi torturi.

(Ovidiu, *Metamorfozele* ;
Pierre Grimal, *Dicţionar de mitologie greacă şi romană*)

*
* *

Sensul figurat al expresiei „patul lui Procust" cuprinde cel puţin două accepţiuni.

Într-o primă accepţiune este vorba de acele constrîngeri sau interdicţii pe care cineva le impune unui semen, silindu-l să acţioneze numai într-un anumit fel, în limite precise, care corepund unui anumit interes egoist sau unei anumite optici sau convingeri personale. Evident că orice abatere de la aceste constrîngeri sau interdicţii excesive ori absurde vor fi aspru pedepsite de către cel care le propagă, astfel că cel în cauză este obligat să facă o serie de compromisuri morale grave sau, dacă nu acceptă compromisurile, să se revolte. Iată cîteva dintre aceste posibile reacţii de opoziţie :

- cînd unui copil i se fură timpul de joacă sau altuia unii profesori îi impun să gîndească numai într-un anumit fel, aceşti copii fie vor „fugi de acasă" şi vor vagabonda prin alte localităţi sau prin ţară, fie se vor „închide în ei înşişi", refuzînd orice colaborare ;
- cînd persoana va aprecia că interdicţiile sau constrîngerile au un caracter general, ele fiind impuse de reglementările sociale sau profesionale, de codurile civice şi morale, atunci sentimentul de frustrare individuală va putea duce la adoptarea unui comportament de nesupunere faţă de mediul social general, considerat ostil ; acest lucru este caracteristic persoanelor needucate, persoanelor nonconformiste sau, psihopaţilor, pentru care singurul sistem de valori care trebuie respectat este cel personal ;

Scanned with OKEN Scanner

- cînd normele de alcătuire şi funcţionare a unei societăţi sînt considerate de către cineva ca „partizane" (ca slujind doar interesele unei categorii restrînse de oameni, care prosperă pe seama celor mulţi), atunci persoana în cauză poate recurge la un comportament extrem, de distrugere prin luptă a bazelor respectivei societăţi (a fost cazul atîtor revoluţionari, deveniţi celebri – Danton, Robespierre etc.).

A doua accepţiune cuprinde un sens mai filosofic, care angajează destinul omului în lume, mai precis limitele pînă la care cineva se poate exprima în planul capacităţilor şi al iniţiativelor sale. În acest sens, o mulţime de filosofi au relevat, de-a lungul timpului, drama existenţială a omului contemporan lor, care trebuie să se zbată continuu între aspiraţiile sale de cunoaştere şi de acţiune, devenite tot mai ambiţioase şi mai largi, şi posibilităţile proprii, încă limitate, de înţelegere şi de intervenţie transformatoare (în raport cu fenomenele şi situaţiile complexe exterioare sau în raport cu lumea interioară). Într-adevăr, aceste limite ale propriilor posibilităţi şi capacităţi psihice sau ale experienţelor de viaţă acumulate pînă în prezent acţionează ca un fel de „pat al lui Procust", omul trebuind, de cele mai multe ori, să facă unele compromisuri în cunoaştere sau să se mulţumească cu „jumătăţi de măsură", care creează însă un sentiment al neputinţei sau unul al incompletitudinii proprii.

Despre această dramă a omului dintotdeauna au scris foarte mulţi învăţaţi (filosofi, sociologi, psihologi, eticieni, scriitori etc.), care au surprins mai ales această caracteristică a omului modern de a fi cît mai lucid în raport cu sine şi cu ceea ce-l înconjoară, respectiv de a înţelege cît mai bine menirea sa în lume şi posibilităţile care-i stau la dispoziţie. Dar limitele obiective ale omului, ale cunoaşterii sale, precum şi tarele mediului social, – care se opune, adeseori, prin reţeaua sa deasă de convenienţe şi de compromisuri de tot felul –, reprezintă factori care împiedică formarea şi exprimarea unor „caractere puternice", a unor „oameni excepţionali", care ar dori să trăiască numai „întru conştiinţă" şi pentru care loialitatea, adevărul, binele, frumosul să reprezinte însăşi raţiunea lor de a fi.

Drept ilustrare pentru această situaţie, vom face aici doar o singură trimitere, aparţinînd unui scriitor român de excepţie, care a reuşit să se apropie cel mai mult de natura frămîntată a „conştiinţelor absolute". „În afară de conştiinţă, totul este o bestialitate", afirmă Ştefan Gheorghiu, unul dintre personajele dramatice ale lui Camil Petrescu, care întreţine cultul „iubirii absolute": „Lipsit de orice talent în lumea muritoare, fără să cred în Dumnezeu, nu m-aş fi putut realiza – şi am încercat-o – decît într-o dragoste absolută". La fel ca şi Ştefan Gheorghiu, Ladima, un alt perfecţionist al destinului, proiectează asupra mediocrei şi vulgarei actriţe Emilia Răchitaru idealul său de iubire, văzînd în ea o Emilie ideală, bună, suavă şi, mai ales, plină de mister. Dezamăgirile vor fi însă – aşa cum foarte frumos o spune Gheorghe Lăzărescu – năucitoare: „Puşi de infidelitatea femeii în situaţii de crudă inferioritate, eroii lui Camil Petrescu au o tresărire de orgoliu viril, caută să-şi creeze «un alibi moral» pentru a oferi o altă imagine despre ei înşişi, decît aceea de care se ruşinează. Astfel, Ştefan Gheorghiu încearcă să se prefacă interesat de jocul de cărţi, în timp de soţia lui suferă vizibil din cauza absenţei lui Grigoriade, iar Ladima se sinucide numai după ce a făcut rost de o mie de lei, spre a înlătura ipoteza sărăciei, şi după ce i-a adresat o scrisoare doamnei T., pentru a nu se bănui că a suferit din cauza unei femei inferioare" (1983, p. 76).

Scanned with OKEN Scanner

Pînza Penelopei

Penelopa (Penelope) a fost fiica lui Icar (fiul celebrului arhitect, inventator şi sculptor grec Dedal) şi a naiadei* Peribea. S-a căsătorit cu Odiseu (Ulise), pe care l-a aşteptat cu fidelitate, în insula Itaca, timp de 20 de ani : 10 ani cît a durat războiul troian şi alţi 10 pînă la reîntoarcerea lui în patrie. În toată această perioadă, Penelopa a depus un efort eroic de a apăra hotarele regatului soţului său, împotriva ambiţiilor orgolioase ale rivalilor lui Ulise, rezistînd totodată cererilor insistente în căsătorie, venite din partea bărbaţilor bogaţi din ţinut. Aceşti numeroşi pretendenţi au ocupat, prin forţă, palatul regal al lui Ulise şi, folosindu-se de averea lui, au organizat petreceri desfrînate şi întreceri, menite a stabili ierarhia celor care sînt cei mai îndreptăţiţi să obţină mîna frumoasei Penelopa.

Ca să evite un răspuns direct la propunerile devenite tot mai îndrăzneţe ale pretendenţilor, ea a recurs la un vicleşug, spunîndu-le că va face alegerea cînd va termina de ţesut o pînză pentru socrul ei, Laerte. Dar ea a avut grijă ca pînza ţesută ziua să o destrame noaptea, la lumina torţei. Din fericire, stratagema a durat pînă la sosirea lui Ulise, care, pentru a nu fi recunoscut de către peţitori, s-a deghizat în cerşetor. Deşi nu a fost recunoscut pe moment nici chiar de către soţia sa, i s-a permis cerşetorului, în numele legilor ospitalităţii, să participe la întrecerea finală a pretendenţilor, pe care Penelopa a fost nevoită să o accepte, şi în cadrul căreia urma să se stabilească care dintre pretendenţi va fi alesul. Dar, pentru a-şi arăta preferinţa, Penelopa a cerut pretendenţilor să îndeplinească o condiţie foarte grea, despre care era convinsă, în sinea sa, că numai soţul ei ar fi putut-o îndeplini, şi anume : „Cel care va întinde în aşa fel coarda arcului soţului meu, încît va face ca săgeata desprinsă din arc să străbată, pe rînd, toate inelele celor 12 securi aliniate, de faţă, acela va fi soţul meu". Nici unul dintre numeroşii pretendenţi nu a reuşit această performanţă, în schimb, spre mirarea tuturor, cîştigătorul întrecerii a fost cerşetorul, care ceruse voie să încerce şi el tăria arcului. Uimită, dar încă neîncrezătoare în faptul că cerşetorul din faţa ei ar putea fi însuşi Ulise, Penelopa a început să-l iscodească cu întrebări meşteşugite, la care n-ar fi putut răspunde decît Ulise. Răspunsurile acestuia au convins-o asupra faptului că, în sfîrşit, îndelungile şi asprele ei aşteptări au luat sfîrşit. Ajutat de fiul său, Telemah, şi de alţi oameni de încredere, Ulise pune la cale un plan ingenios prin care reuşeşte să decimeze întreaga ceată de petrecăreţi, punînd astfel capăt jafului acestora şi suferinţelor Penelopei.

(Homer, *Odiseea* ; Virgiliu, *Eneida* ;
Pierre Grimal, *Dicţionar de mitologie greacă şi romană*)

---

* Naiade – nimfe ale rîurilor şi ale izvoarelor, unde îşi aveau sălaşul (gr. *naides* = cele ce înoată). Li se atribuia darul profeţiei şi acela al generozităţii.

Scanned with OKEN Scanner

*
* *

Comportamentul Penelopei a devenit, pentru posteritate, un simbol al statorniciei în sentimente şi al fidelităţii în cadrul vieţii conjugale. Devotamentul reprezintă una dintre cele mai complexe şi elevate atitudini umane, sub raport moral, deoarece se întemeiază în primul rînd pe un puternic sentiment al valorii proprii şi al respectului faţă de sine; în al doilea rînd, ea presupune încredere în sinceritatea şi profunzimea sentimentelor partenerului de viaţă.

La cealaltă extremă se află nestatornicia sau instabilitatea în sentimente şi atitudini, care poate fi expresia unor deficienţe de structură psihică, o labilitate emoţională congenitală a persoanei, dar şi o caracteristică a cuplurilor, întemeiate nu pe trăiri şi valori morale autentice, care să-şi dovedească perenitatea, ci pe entuziasmări şi plăceri senzuale, de moment.

Prin întregul său comportament, Penelopa a confirmat adevărul proverbului: „Dragostea vrea credinţă, iar credinţa vrea fermitate". Vorbind despre valoarea devotamentului în iubire, R. Tagore spunea: „Castitatea este o bogăţie care răsare din preaplinul iubirii". La rîndul său, marele filosof al iubirii care a fost Honoré de Balzac aprecia că devotamentul în iubire este expresia unei „dragoste mari": „O dragoste mare înseamnă ascuţirea calităţilor şi simţămintelor, o inspiraţie continuă; înseamnă a purta poezia în inimă, în viaţă; atunci omul este capabil de cele mai nobile eforturi, de cele mai mari acţiuni, căci dragostea nu trăieşte decît prin fapte extreme" (1979, p. 106).

Scanned with OKEN Scanner

Orfeu

Dragostea dintre Orfeu şi Euridice a fost într-atît de puternică, încît a trezit admiraţia chiar şi a zeilor, care le-au întins o mînă de ajutor, atunci cînd determinări străine de voinţa lor i-au îndepărtat unul de altul.

Orfeu a fost un prinţ trac pe care cele nouă muze, în frunte cu mama sa, Caliope, l-au iniţiat în arta poeziei şi a muzicii. Cîntecul şi versul său au ajuns să fie într-atît de frumoase, încît – spune legenda – fermecau oamenii şi îmblînzeau animalele şi stihiile naturii. Însuşi zeul Apollo, încîntat de creaţiile şi de interpretările lui, i-a dăruit o liră de argint, foarte frumos lucrată.

Orfeu a făcut dovada acestor minunate haruri muzicale în diverse împrejurări. Astfel, el a participat la „expediţia argonauţilor" – plecaţi spre Colhida, în căutarea „lînii de aur" –, pe care i-a salvat de furia valurilor, dezlănţuite la un moment dat, potolindu-le cu muzica lui. De asemenea, el i-a trecut cu bine pe argonauţi de ţinutul sirenelor, ale căror cuvinte seducătoare şi cîntece îmbietoare nu au putut fi învinse decît de arta lui de a cînta. În sfîrşit, el a adormit, cu sunetele melodioase ale lirei sale, balaurul care păzea „lîna de aur".

Dar cel mai impresionant moment din viaţa lui Orfeu l-a reprezentat dragostea sa pentru Euridice, o frumoasă nimfă, cu care s-a şi căsătorit, dar care a murit la scurt timp după nuntă, muşcată fiind de un şarpe veninos, pe cînd culegea flori într-o poiană înmiresmată. Neconsolat de pierderea ei, Orfeu a coborît în Infern, unde, cu ajutorul muzicii sale vrăjite, spera să le convingă pe cele două divinităţi subterane – zeul Hades şi soţia sa, Persefona – să i-o redea pe Euridice. Înduioşaţi de cîntecul său trist, aceştia au acceptat, dar cu o condiţie: să nu se întoarcă s-o privească, decît atunci cînd vor ajunge, din lumile subpămîntene, la lumina zilei. Fiindu-i însă foarte dor de ea, Orfeu nu a rezistat ispitei de a o vedea mai repede şi, în clipa în care şi-a întors privirea spre Euridice, aceasta s-a destrămat ca o umbră şi a dispărut pentru totdeauna în văzduh. Zadarnică a fost, după aceea, orice încercare a sa de a o redobîndi din împărăţia morţilor: şapte zile a jelit-o pe Euridice pe malul Stixului, rugîndu-l pe Caron, cel care trecea cu luntrea sufletelor morţilor dincolo de Stix, să-l treacă şi pe el, dar acesta a rămas neînduplecat. Revenit singur pe pămînt, Orfeu a fost sfîşiat de bacantele din „cortegiul lui Dionysos", care erau furioase pe el, pentru că nu le acorda nici o atenţie. Legenda spune că lira şi capul tînărului, aruncate de bacante în mare, ar fi plutit pînă pe ţărmurile insulei Lesbos, devenită de atunci „leagănul poeziei lirice".

(Ovidiu, *Metamorfozele*; Virgiliu, *Georgicele*; Giovanni Papini, *Durerea lui Orfeu*; Victor Kernbach, *Dicţionar de mitologie generală*)

Scanned with OKEN Scanner

*
* *

Tradiţia antică îi atribuie acestui poet şi muzician prehomeric paternitatea unor opere (de exemplu: *Legendele Sacre*, în 24 de cînturi; *Gigantomahia*, o epopee despre războiul dintre zeii olimpieni şi titani; poemul *Argonautica* etc.), precum şi meritul de a fi întemeietorul unei religii, al unui cult, care s-a numit, peste veacuri, „orfism". Orficii urmau un cod moral riguros şi se caracterizau printr-o viziune spirituală asupra existenţei: astfel, ei considerau sufletul ca fiind un principiu al „binelui", o „particulă divină", iar trupul „o închisoare a sufletului"; credeau în „metempsihoză", adică în faptul că, după moarte, sufletul îşi continuă existenţa, putîndu-se purifica de infestarea pricinuită de trup, printr-un şir de reîncarnări; promovau asceza vegetariană purificatoare, adică ascetismul ponderat, constînd în refuzul de a consuma alimente de origine animală etc. Misterele orfice erau celebrate, de regulă, în timpul nopţii, într-o atmosferă de „extaz sufletesc".

Orfeu este considerat astăzi un „erou spiritualizator", care i-a ajutat pe oameni să se elibereze, prin puterea cîntecului şi a poeziei, de anxietăţile provocate de lupta cu forţele distructive ale naturii dezlănţuite sau de dezamăgirile provocate de eşecul în înţelegerea şi explicarea unor fenomene ale vieţii, cum sînt: bolile incurabile, visele premonitorii, moartea, duhurile rele etc.

De fapt, mitul lui Orfeu simbolizează vitalitatea deosebită a artelor, în general, a muzicii şi poeziei, în special, care, prin puritatea mesajului lor şi prin modul pasional în care ele angajează sentimentele oamenilor, vitalizează psihicul acestora şi îi fac mai buni. Într-adevăr, limbajului muzical şi celui poetic le este specific un univers magic, care face ca o idee sau un sentiment să inunde sufletul omului dintr-o dată, ca o exaltare.

Prin armonia sunetelor ei, dar şi prin vibraţiile pregnante pe care le poate produce, muzica aduce destindere, aduce o atmosferă de bucurie, dar şi multă determinare în sufletul celui care o ascultă. Vorbind despre muzică, Honoré de Balzac observa, cu ocazia audierii unui concert: „Sunetul este lumina sub o altă formă: amîndouă constau în vibraţii care ajung la om şi pe care el le transformă în gînduri... În muzică, instrumentele joacă rolul culorilor folosite de pictor".

La rîndul ei, poezia autentică are virtutea de a folosi acele cuvinte care au puterea de a „încolţi" în inimile oamenilor. Dar, pentru aceasta, poetul trebuie să închidă în cuvinte o lume întreagă de gînduri şi de simţiri înalte. Poetul are, ca nimeni altul, capacitatea de a sublima, la nivelul creaţiei artistice, faptele concrete de viaţă şi atitudinile umane, transformîndu-le în structuri metaforice, care încîntă şi purifică sufletul oamenilor. Cum am putea uita, de exemplu, sublimul trăirii sufleteşti din următoarele versuri ale lui Mihai Eminescu:

Şi dacă ramuri bat în geam
Şi se cutremur plopii,
E ca în minte să te am
Şi-ncet să te apropii.

Scanned with OKEN Scanner

Şi dacă stele bat în lac
Adîncu-i luminîndu-l
E ca durerea mea s-o-mpac
Înseninîndu-mi gîndul.

Şi dacă norii deşi se duc
De iese-n luciu luna,
E ca aminte să-mi aduc
De tine-ntotdeauna.

Şi dacă...

„Poezia este", spune Levon Esacianian, „o marmură şlefuită, cioplită cu dălţile de aur ale inimii şi minţii. Uneori, pe marmură, picură sînge. Picăturile de sînge se şterg cu lacrimile poetului."

Scanned with OKEN Scanner

Turnul Babel

Existenţa acestei construcţii ciclopice în Antichitate trebuie legată de un anumit spaţiu geografic şi de o anumită perioadă istorică. Astfel, ea aparţine, geografic, acelei regiuni din Asia care cuprinde valea inferioară a fluviilor Tigru şi Eufrat, pînă la Golful Persic, avînd în vest deşertul Arabiei, iar la est mărginindu-se cu Persia. În acest ţinut, numit şi „ţara dintre fluvii", a fost întemeiat, în jurul anului 2700 î.Hr., de către semiţi, un imperiu cu capitala la Babilon („Poarta lui Dumnezeu"). Oraşul, de mari dimensiuni, a jucat un rol cultural, politic şi economic deosebit de important, mai ales în timpul regelui Hammurabi (2100 î.Hr.), renumit pentru codul său de legi, dar şi mult mai tîrziu, în timpul lui Nabucudonosor (604-561 î.Hr.) Acesta a lărgit imperiul şi a înfrumuseţat capitala cu grădini şi palate somptuoase, încît a primit numele de „regina Asiei". Invazia perşilor, sub conducerea regelui Cyrus (538 î.Hr.), va fi însă fatală oraşului, care va decădea definitiv.

Construirea turnului este legată de istoria frămîntată a regiunii şi a oraşului Babilon, care trebuie să facă faţă multor invazii şi cotropiri. Legenda spune că în mileniul al II-lea î.Hr., o parte a populaţiei locale, dorind să-şi menţină unitatea şi supremaţia politică în Babilon, a construit un turn de mari dimensiuni (baza pătrată măsura 95 m, iar înălţimea, 100 m) în partea de jos a fluviilor Tigru şi Eufrat. Legenda mai spune că cei care ridicau turnul erau de toate naţionalităţile şi că limbile vorbite de către aceştia s-au amestecat în aşa măsură, încît, la un moment dat, nu s-au mai putut înţelege, lăsînd totul neterminat şi împrăştiindu-se în toate părţile.

Dar legenda despre „turnul Babel" are şi o altă explicaţie, pe care o găsim în Biblie. Potrivit Vechiului Testament, turnul a fost construit de fiii lui Noe, ca să ajungă la cer: „Purcezînd de la Răsărit, oamenii au găsit în ţara Senaar un şes şi au descălecat acolo. Apoi au zis unul către altul: «Haidem să facem cărămizi şi să le ardem cu foc!». Şi au folosit cărămida în loc de piatră, iar smoala în loc de var. Şi au zis: «Haidem să ne facem un oraş şi un turn al cărui vîrf să ajungă la cer şi să ne facem faimă, înainte de a ne împrăştia pe faţa a tot pămîntul!». Atunci S-a pogorît Domnul să vadă cetatea şi turnul pe care-l zideau fiii oamenilor. Şi a zis Domnul: «Iată, toţi sînt de un neam şi o limbă au şi iată ce s-au apucat să facă şi nu se vor opri de la ceea ce şi-au pus în gînd să facă. Haidem, dar, să Ne pogorîm şi să amestecăm limbile lor, ca să nu se mai înţeleagă unul cu altul». Şi i-a împrăştiat Domnul de acolo în tot pămîntul şi au încetat de a mai zidi cetatea şi turnul. De aceea s-a numit cetatea aceea Babilon, pentru că acolo a amestecat Domnul limbile a tot pămîntul şi de acolo i-a împrăştiat Domnul pe toată faţa pămîntului" (*Facerea*). Dumnezeu a pedepsit înfumurarea primilor oameni, care, încrezîndu-se în mod nemăsurat în puterea şi măreţia lor, au ajuns să nesocotească puterile cereşti şi să se considere mai presus de acestea.

(Date despre această construcţie masivă, cu multe etaje, se găsesc în: Herodot, *Istorii*; Diodor, *Istoria universală*; Strabon, *Geografia*; Vechiul Testament)

Scanned with OKEN Scanner

*
* *

Expresia „turnul Babel" este folosită astăzi în raport cu unele aspecte ale vieţii marilor capitale ale lumii, care prezintă o mare diversitate de etnii şi de culturi. Acest fapt poate constitui un element de atracţie, dar, în acelaşi timp, reprezintă şi un inconvenient, deoarece s-a observat că eterogenitatea, specifică metropolelor, duce uneori la segregaţionism, la dezvoltarea unor atitudini xenofobe. De asemenea, este ştiut că marile aglomerări urbane induc şi o cotă înaltă de corupţie, de infracţionism şi imoralitate. Este cunoscută caracterizarea făcută în urmă cu secole, de către credincioşii protestanţi, cetăţii eterne, Roma, pe care ei o numeau „marea prostituată", calificativ pe care l-au împrumutat de la evreii din vechime, care caracterizau în acest fel anticul Babilon.

Sensul figurat al expresiei „turnul Babel" este cel de „babilonie" sau „babilonism", acordat, de exemplu, unor întruniri în care fiecare spune ce vrea, fără a ţine seama de argumentele sau punctele de vedere ale celorlalţi, astfel că atmosfera generală este una de confuzie şi neînţelegere. De asemenea, este alăturat unor discursuri, care au o desfăşurare încurcată, dezlînată, sau chiar unor creaţii (de exemplu: opere literare, plastice etc.), atunci cînd acestea cuprind elemente contradictorii. Cu alte cuvinte, termenul de „babilonie" sau „babilonism", exprimă o situaţie obiectivă de confuzie, care determină o stare subiectivă de „zăpăceală mintală", derivată din perceperea de către persoană a unei situaţii reale ambigue sau contradictorii.

Interesant de semnalat este faptul că unii oameni cultivă, în mod intenţionat, relaţiile de ambiguitate sau cele contradictorii, pentru a-i deruta pe cei din jur şi a-i ţine „în şah". Se spune chiar că o astfel de atitudine este recomandabilă în politică şi diplomaţie, unde succesul ar ţine de această artă a duplicităţii şi a escamotării.

Alţi oameni, care nu au curajul obţinerii unei imagini clare despre sine, imagine care ar putea duce la descoperirea unor eventuale defecte sau tare sufleteşti, se complac într-o stare de incertitudine sau de confuzie în raport cu sine.

Starea de „babilonie" se exprimă uneori la nivel de grup sau de colectivitate – cum ar fi, de exemplu, o familie, o instituţie, o întreprindere sau chiar întreaga comunitate a unei ţări. Acest lucru se întîmplă atunci cînd membrii adulţi ai familiei, conducătorii unei instituţii sau chiar ai unei ţări nu reuşesc să se armonizeze în luarea unor decizii, fiecare dintre ei centrîndu-se, din orgoliu sau ca expresie a unor interese egoiste, doar pe propriul punct de vedere, de aici rezultînd decizii arbitrare şi contradictorii pentru membrii colectivităţii respective, care ajung să nu mai înţeleagă nimic din tot ceea ce se întîmplă.

În interpretarea teologiei creştine, identificarea „turnului Babel" cu „lipsa de înţelegere" între oameni şi „dispersarea unităţii creştine" este expresia unei societăţi „lipsite de suflet" şi de „iubire", care este sortită să se risipească. Zidit doar pe valori vremelnice, Babilonul simbolizează, din perspectiva dogmelor teologiei creştine, triumful trecător al unei lumi materiale şi senzuale, care nu valorizează decît o parte din om şi, în consecinţă, îl dezintegrează. Liantul dintre oameni ar trebui să-l reprezinte un nou principiu, de esenţă spirituală, cel al comuniunii prin Duhul Sfînt, care are virtutea de a-l face pe om să nu se mai gîndească la sine şi la valorile materiale, efemere şi susceptibile de a genera tot felul de conflicte şi de neînţelegeri între oameni.

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

Mărul Discordiei

Reprezentată, în mitologia greacă, ca o femeie cu capul acoperit de şerpi şi avînd într-o mînă o spadă, iar în cealaltă o viperă, Eris (numită de romani Discordia) era zeiţa vrajbei, a neînţelegerilor şi violenţelor. Fiii ei erau Spaima şi Groaza.

Gata întotdeauna de a semăna intrigi pe unde ajungea, Eris provoca frecvent şi scandaluri, fiind mereu „pusă pe harţă". De aceea nu era iubită nici de zei, nici de oamenii de rînd. Deoarece regele Peleu nu a invitat-o la nuntă atunci cînd s-a căsătorit cu Thetis, invitaţie care a fost adresată, în schimb, tuturor celorlalte divinităţi, Eris s-a hotărît să se răzbune, în stilul ei caracteristic: a apărut la nuntă pe neaşteptate şi a aruncat un măr de aur, pe care era scris: „Celei mai frumoase". Acest măr, cunoscut apoi sub numele de „mărul Discordiei", a provocat cearta între zeiţele Hera (soţia lui Zeus, protectoare a căsătoriei şi a maternităţii), Atena (zeiţa înţelepciunii, protectoarea artelor, a păcii, ca şi a tuturor meşteşugurilor), Afrodita (zeiţa frumuseţii, a iubirii, a voluptăţii şi a fecundităţii).

Fiecare dintre aceste zeiţe orgolioase considera că fructul cu pricina i se cuvenea de drept. Pentru a tranşa disputa, care risca să ia amploare, Zeus l-a chemat pe tînărul Paris. Acesta a preferat-o pe Afrodita, căreia i-a oferit mărul. Pentru a-l determina pe tînăr să o aleagă, Afrodita îi promisese pe ascuns că o va face pe soţia regelui Menelau, frumoasa Elena, de care Paris era îndrăgostit, să accepte ca acesta să o răpească şi să fugă cu el în cetatea Troia. Celelalte zeiţe, indignate, au hotărît să se răzbune pe tînăr, încurajîndu-l în acest scop pe Menelau să pornească un război împotriva Troiei, prin care să-şi recupereze soţia şi să pedepsească îndrăzneala de neiertat a lui Paris. Acest război, care a durat 10 ani, s-a sfîrşit cu distrugerea Troiei şi masacrarea a jumătate din familia lui Paris. Tot „mărul Discordiei" le-a dezbinat pe cele trei zeiţe în toţi cei 10 ani cît a durat războiul troian, Hera şi Atena protejîndu-i pe greci, iar Afrodita pe troieni. Hera n-a iertat-o niciodată pe Afrodita, mitologia greacă fiind plină de răzbunările contra acestei zeiţe.

(Pierre Grimal, *Dicţionar de mitologie greacă şi romană*;
Cezar Lăzărescu, *Dicţionar de mitologie*)

*
* *

Astăzi, este frecventă, în conversaţii, expresia: „A aruncat mărul Discordiei", care înseamnă a împrăştia sămînţa neînţelegerii între doi sau mai mulţi oameni, pentru a-i dezbina sau înverşuna unul împotriva celuilalt. Uneori, „a arunca mărul Discordiei" este

considerat de către unii lideri de grup sau de către unii conducători de ţări drept o dovadă de maximă abilitate în relaţiile lor cu diferite categorii de oameni, ca o eficientă stratagemă pentru „a ţine în frîu masele". Se şi spune, de altfel: *divide et impera* (dezbină şi stăpîneşte).

Adevărul acestui dicton sau principiu de guvernare, se întemeiază pe cîteva fenomene psihologice reale, care nu pot fi ignorate. Astfel, este ştiut că în orice colectivitate mai numeroasă se manifestă mai multe grupări sau „centre de interes". Armonizarea acestora ar putea da o tărie deosebită grupului sau colectivităţii respective, ceea ce ar putea reprezenta însă un mare pericol pentru un eventual conducător deosebit de ambiţios, care are înclinaţii autarhice. Şi, atunci, pentru a preîntîmpina realizarea coeziunii între aceste diferite centre de interes şi formarea unei opinii comune puternice, conducătorul creează cu abilitate diferite diversiuni sau situaţii critice, care avantajează, pe moment, un grup de interese, în defavoarea altuia. Astfel, părţile, asmuţite unele împotriva altora, îşi vor risipi timpul şi energia în dispute şi confruntări, mai mult sau mai puţin sterile, în loc să-şi concentreze eforturile pentru a găsi o strategie comună de acţiune împotriva atitudinilor arbitrare sau de tip tiranic ale conducătorului respectiv.

Din păcate, principiul politic de guvernare *divide et impera* a fost aplicat şi pe teritoriul ţării noastre, în Transilvania, de către Imperiul Austro-Ungar. Acest principiu de guvernare are însă o istorie mult mai veche: Filip al II-lea, regele Macedoniei (359-336 î.Hr.), l-a aplicat cu succes după ce a cucerit Tracia şi Grecia. Ulterior, principiul menţionat a fost utilizat de către Ludovic al XI-lea (1461-1483), regele Franţei; apoi de către Caterina de Medici (1519-1589) etc.

Cel care a teoretizat însă acest principiu de guvernare, enunţîndu-i cu claritate demersul, a fost bine cunoscutul bărbat de stat şi scriitor renascentist din Florenţa, Niccolò Machiavelli (1469-1527), care a spus că un popor poate fi subjugat, dacă este fărîmiţat între partide sau naţionalităţi cu interese contradictorii.

Scanned with OKEN Scanner

Sisif

Fiu al lui Eol (zeul vîntului) şi al nimfei Enarete, Sisif era vestit pentru ingeniozitatea, dar şi zgîrcenia sa nemăsurată. Legenda spune că, după ce a ridicat cetatea Corintului şi a împrejmuit-o cu un zid de apărare masiv, Sisif a condiţionat intrarea călătorilor, doritori de a o vizita, de acordarea unor daruri substanţiale sau de plata unor sume foarte mari de bani.

De asemenea, legenda spune că, într-o zi, Sisif a fost martorul răpirii de către Zeus a unei tinere frumoase, fiica zeului-rîu Asopos, pe care a dus-o, spre a o seduce, într-o insulă vecină. În schimbul promisiunii că Asopos va face să ţîşnească un izvor într-unul din ţinuturile sale secetoase, Sisif i-a destăinuit îndureratului Asopos locul unde-şi putea găsi fiica. Ca urmare a trădării comise, Zeus îi hotărăşte lui Sisif o soartă îngrozitoare: îi porunceşte lui Thanatos (zeul morţii) să-l ducă pe Sisif în Infern, unde l-a condamnat să împingă la nesfîrşit o stîncă, pe panta unui munte, care se rostogolea mereu la vale, înainte de a ajunge în vîrf. Supliciul său era supravegheat de o erinie*, care-l biciuia într-una. Iată cum descrie Homer, în *Odiseea*, chinurile la care a fost supus Sisif, în Infern: „Cu amîndouă mîinile şi picioarele se trudea să urce o stîncă uriaşă în vîrful unui munte, iar cînd era mai-mai să ajungă sus, o straşnică putere o împingea înapoi şi-o prăvălea pînă-n cîmpie. Iar el îndată îşi încorda muşchii şi pornea din nou la lucru. Sudoarea i se scurgea pe trup, iar capul îi sta în prăfărie".

(Homer, *Odiseea*; Eschil, *Sisif fugărit*; Ovidiu, *Metamorfozele*; Euripide, *Sisif*; Jean Vertemont, *Dicţionar al mitologiilor indo-europene*)

*
* *

Legenda despre „chinurile lui Sisif" poate fi interpretată în mai multe feluri. Într-o accepţiune tradiţională, expresia „munca lui Sisif" este folosită în raport cu acea activitate sau îndeletnicire, care este plină de cazne şi de torturi, dar care nu duce la nici un rezultat. Despre această activitate, care nu-şi atinge niciodată ţinta, se spune în limbajul curent că este o muncă zadarnică, fără folos. Desigur, se ridică întrebarea: în ce împrejurări, un om normal este nevoit să realizeze o activitate îndelungată şi inutilă prin efectele ei? În general, acest lucru se întîmplă atunci cînd respectiva activitate este greşit proiectată, neavînd un scop bine precizat şi nici etape precise de desfăşurare. De asemenea, se poate întîmpla atunci cînd persoana îşi propune scopuri nerealiste sau de-a

* Erinii – zeiţele răzbunării, care-i făceau pe cei nelegiuiţi şi pe ucigaşi să-şi piardă minţile.

dreptul fantasmagorice, bazate doar pe iluzii, pe himere, care nu există decît în imaginaţia respectivei persoane şi care nu au şanse de a primi o utilitate raţională. Despre aceste persoane „cu capul în nori" se spune că sînt demni urmaşi ai lui Don Quijote de la Mancha, care era un maestru în urzirea de iluzii deşarte.

Într-o altă interpretare, „chinurile lui Sisif" simbolizează lupta veşnică a omului cu dificultăţile şi neprevăzutul vieţii de fiecare zi sau, altfel spus, simbolizează nesfîrşitul efort al fiinţei umane către stadii de evoluţie ale spiritului tot mai înalte. Trebuie arătat însă că această interpretare încorporează doar primul sens al sintagmei: „chinurile lui Sisif", respectiv acel înţeles care se referă la efortul permanent şi deosebit de intens pe care omul trebuie să-l depună, pentru a obţine un progres al evoluţiei sale psihice, culturale şi morale. Ea nu cuprinde şi sensul referitor la zădărnicia eforturilor chinuitoare ale lui Sisif, care au fost sortite să nu se împlinească niciodată. Deşi foarte grele şi, uneori, chiar chinuitoare, eforturile omului, depuse de-a lungul mileniilor, s-au dovedit rodnice pentru evoluţia speciei umane. Este adevărat că aceste eforturi au fost intersectate, uneori, şi de momente de stagnare sau chiar de involuţie, cum pot fi considerate, de exemplu: războaiele, molimele ucigătoare, actele de omucidere, comise în scopuri de jaf, practicile toxicomanice de masă, din ultimele decenii etc., dar totuşi privite în ansamblu, aceste eforturi s-au soldat cu importante acumulări de informaţie, care au asigurat progresul omului în plan intelectual, afectiv şi moral.

În limbajul cotidian, atunci cînd o persoană îşi propune să realizeze un proiect foarte ambiţios, aceasta este tentată să spună: „În viitorul apropiat mă aşteaptă o muncă de Sisif", adică un efort epuizant, în cadrul căruia te poţi aştepta la foarte multe urcuşuri şi coborîşuri. Dar, aşa cum observa marele filosof Aristotel, tenacitatea în activitate, chiar şi aceea care produce multă suferinţă, este o virtute, deoarece oamenii nu pot dobîndi o anumită calitate, „decît acţionînd constant, în acelaşi mod". Evident, Aristotel se gîndea, cînd făcea această observaţie, la modurile de acţiune realiste, echilibrate din punct de vedere intelectual, şi sănătoase, sub raport moral.

Se poate observa, din majoritatea consideraţiilor făcute mai sus, că unii oameni au inabilitatea de a se supune unor scenarii (sau programe) de viaţă deficitare, care dau „mult de furcă" psihiatrilor şi psihoterapeuţilor:

- unii oameni, întocmai ca şi Sisif, dovedesc că pot duce un proiect/un obiectiv pînă aproape de sfîrşit, dar apoi clachează, deoarece au talentul de a se „îneca la mal", adică de a-şi pune singuri „beţe în roate"; luînd-o de la început, ei riscă să nu ajungă niciodată undeva; despre astfel de oameni se spune, de obicei, că sînt specialişti în „ratări pe ultima sută de metri";
- alţi oameni exagerează în efortul de autoperfecţionare, propunîndu-şi obiective tot mai ambiţioase, neştiind să se oprească: ridică mereu ochii mai sus, zărind piscuri tot mai înalte, pe care doresc să le escaladeze, cît mai repede; nemulţumiţi întotdeauna cu ceea ce au realizat, astfel de oameni nu-şi găsesc vreodată liniştea.

Despre aceste categorii de oameni, psihiatrii şi psihoterapeuţii spun că nu-şi permit răgazul de a gusta bucuriile vieţii, psihicul lor fiind într-o goană nebună după împliniri tot mai măreţe, ei ignorînd însă faptul că această goană poate sfîrşi în şanţul adînc al marilor deziluzii sau dezamăgiri.

Scanned with OKEN Scanner

Pigmalion

Pigmalion a fost un sculptor foarte talentat, care a trăit în insula Cipru. Aşa cum spune poetul Ovidiu, sculptorul era decepţionat de firea nestatornică a femeilor, care adeseori cădeau în desfrîu, şi de aceea a decis să se izoleze în singurătate, rămînînd celibatar şi dedicîndu-şi întreaga viaţă muncii de creaţie. Hotărîndu-se într-una din zile să le prezinte bărbaţilor un model de cum ar trebui să arate femeia căreia îi închinau toată adoraţia lor, Pigmalion a început să sculpteze, în fildeş, chipul şi trupul „femeii perfecte", aşa cum credea el că ar trebui să fie „femeia iubită". Dar gingăşia formelor, blîndeţea şi puritatea chipului nu se lăsau uşor modelate.

Mereu nemulţumit de creaţia sa, Pigmalion muncea zi şi noapte, perfecţionînd statuia. Cînd, într-un tîrziu, şi-a considerat totuşi creaţia terminată, şi-a dat seama că frumuseţea ei era atît de mare, încît l-a făcut să nutrească pentru femeia reprezentată de statuia de fildeş o dragoste neţărmurită. Nici un tînăr nu mai cunoscuse vreodată o asemenea pasiune pentru iubita sa: ceasuri întregi – ne spune poetul Ovidiu – nu se mai sătura să-şi admire opera; îi dărui salbe, brăţări şi cercei de mare preţ; o îmbrăcă în veşminte scumpe şi-i împodobi capul cu cununi de flori.

Participînd la serbările care tocmai se dădeau în onoarea zeiţei Afrodita, Pigmalion profită de ocazie şi înălţă rugăminţi înflăcărate zeiţei, prin care îi ceru să-i dea o soţie la fel de frumoasă ca şi statuia fecioarei ivite din mîinile lui. Înduioşată de fierbinţile lui rugăminţi, Afrodita a însufleţit opera artistului, astfel că atunci cînd Pigmalion s-a întors acasă a constatat, cu uimire, că statuia sa căpătase viaţă: răceala fildeşului dispăruse, inima începuse să-i bată, iar ochii exprimau numai iubire pentru dînsul. Căsătoria lui Pigmalion cu propria-i creaţie a fost onorată de prezenţa Afroditei, ce-i dăduse viaţă. Pigmalion şi-a numit soţia Galateea (Galatheia), cu care a avut un copil, pe nume Pathos („suferinţă").

(Ovidiu, *Metamorfozele*; Virgiliu, *Eneida*; George Bernard Shaw, *Pigmalion*; Jean Vertemont, *Dicţionar al mitologiilor indo-europene*)

*
* *

Mitul lui Pigmalion simbolizează „mitul creaţiei", ale cărei culmi el a încercat să le atingă. Ca mulţi alţi artişti de geniu, Pigmalion a fost un „căutător de absolut", el fiind cuprins de „adînca sete a formelor perfecte".

Un perfecţionist al creaţiei a fost, la noi, Mihai Eminescu, care a căutat şi el să obţină sublimul armoniei expresiei verbale, dar care, faţă de Pigmalion, are meritul de a nu se

Scanned with OKEN Scanner

fi mărginit doar la a obţine acest sublim, legat de frumuseţea graţiei interioare a expresiei, ci a încercat să pătrundă „tainele misterioase" ale procesului creaţiei :

.....
La-nceput, pe cînd fiinţă nu era, nici nefiinţă,
Pe cînd totul era lipsă de viaţă şi voinţă,
Cînd nu s-ascundea nimica, deşi tot era ascuns...
Cînd pătruns de sine însuşi odihnea cel nepătruns.
Fu prăpastie? Genune? Fu noian întins de apă?
N-a fost lume pricepută şi nici minte s-o priceapă,
Căci era un întuneric ca o mare fără-i rază,
Dar nici de văzut nu fuse şi nici ochiul care s-o vază.
Umbra celor nefăcute nu-ncepuse-a se desface,
Şi în sine împăcată stăpînea eterna pace!...
Dar deodat-un punct se mişcă... cel întîi şi singur. Iată-l
Cum din chaos face mumă, iar el devine Tatăl...
Punctu-acela de mişcare, mult mai slab ca boaba spumii,
E stăpînul fără margini peste marginile lumii...
De-atunci negura eternă se desface în fîşii,
De atunci răsare lumea, lună, soare şi stihii...

(*Scrisoarea I*)

Ca şi Luceafărul lui Mihai Eminescu, care-şi petrece şi el viaţa într-o teribilă singurătate, Pigmalion atinge nemurirea prin perfecţiunea operei sale, dar îşi dă seama de faptul că bucuria, dată de perfecţiunea atinsă prin creaţia sa, nu poate fi deplină cînd o trăieşti de unul singur şi atunci aspiră la a o realiza în comuniune cu cineva, printr-un sentiment de iubire, similar celui trăit de oameni. Cere, în această privinţă, ajutor zeilor, pentru ca opera lui să capete un corespondent omenesc, să primească o întrupare omenească. Ajutorul va veni din partea zeiţei Afrodita, care, înţelegînd această nevoie a creatorului de geniu de a ieşi din „singurătatea-i rece", îi însufleţeşte opera, dîndu-i astfel posibilitatea să cunoască reverberaţiile calde ale iubirii umane.

Luceafărul, la rîndul său, simţindu-se în lumea sa „nemuritor şi rece", tînjeşte şi el după „o clipă de iubire" alături de o prezenţă concretă, vie, fermecătoare (prinţesa Cătălina). Cum însă cei doi îndrăgostiţi aparţin unor lumi total diferite, Hyperion se hotărăşte să obţină o transformare totală a condiţiei sale :

Da, mă voi naşte din păcat
Primind o altă soartă.

Pentru a obţine această transformare, Hyperion trebuie să primească însă acordul Tatălui ceresc, căruia îi adresează o fierbinte rugă :

De greul negrei veşnicii
Părinte, mă dezleagă...
Reia-mi al nemuririi nimb
Şi focul din privire,
Şi pentru toate dă-mi în schimb
O oră de iubire...

Scanned with OKEN Scanner

Dorinţa Luceafărului de a deveni egal cu oamenii – aceste fiinţe efemere, care trăiesc ca umbrele purtate de întîmplare – este respinsă de Tatăl ceresc, care-l invită să se uite spre Pămînt, ca să vadă cum cea pentru care vrea să renunţe la nemurire a uitat deja de astrul ei „cel blînd", de „dulce-al nopţii sale Domn", cedînd cu uşurinţă cuvintelor meşteşugite ale unui oarecare paj de curte :

– O, lasă-mi capul meu pe sîn
Iubito, să se culce
Sub raza ochiului senin
Şi negrăit de dulce ;

Cu farmecul luminii reci
Gîndirile străbate-mi
Revarsă liniştea de veci
Pe noaptea mea de patimi.

Şi de asupra mea rămîi
Durerea mea de-o curmă,
Căci eşti iubirea mea de-ntîi
Şi visul meu din urmă.

Hyperion vedea de sus
Uimirea-n a lor faţă ;
Abia un braţ pe gît i-a pus
Şi ea l-a prins în braţe...

(*Luceafărul*)

Drama existenţială a celor doi căutători de absolut, Pigmalion şi Hyperion, este de fapt drama omului de geniu care, în dorinţa sa de a atinge perfecţiunea, recurge la idealizare, acordînd unui lucru sau unei fiinţe însuşiri excepţionale. Dar imaginea vieţii reale, cu numeroasele ei compromisuri şi aspecte contradictorii, este total diferită de lumea reprezentărilor idealizate ale omului de geniu. De aici şi puternicul conflict sufletesc al căutătorului de absolut, care este condamnat să nu-şi poată împlini visurile de perfecţiune şi să-şi petreacă viaţa în „singurătatea rece" a nemuritorului. El „va lumina", aşa cum foarte frumos spune Mircea Eliade, „viaţa altora, va dărui altora capodopera pentru a înţelege şi a gusta mai bine viaţa, dar el, Geniul, este incapabil să fie fericit. Norocul de toate zilele îi este interzis".

Scanned with OKEN Scanner

Muncile lui Heracles (Hercule)

Cel mai vestit şi, totodată, popular erou din mitologia greacă a fost Heracles (Herakles), care l-a avut ca replică, în mitologia romană, pe Hercule. Biografia sa mitică este plină de fapte dintre cele mai glorioase.

Heracles a fost fiul lui Zeus şi al Alcmenei, soţia comandatului de oşti Amfitrion. Pentru a o cuceri pe Alcmene, Zeus a luat înfăţişarea soţului acesteia, plecat pentru un timp îndelungat într-o expediţie militară. Fructul dragostei lor a fost Heracles, care, pentru zeiţa Hera, soţia lui Zeus, reprezenta însă dovada materială a infidelităţii soţului ei. Pentru a se răzbuna, ea a trimis doi şerpi mari şi veninoşi în leagănul în care dormeau, împreună, Heracles şi fratele său vitreg, Ificles. Mare a fost uimirea părinţilor acestora, Alcmene şi Amfitrion, atunci cînd, la ţipetele de groază ale lui Ificles, ei au văzut în mîinile copilului Heracles trupurile inerte ale reptilelor, sugrumate de tăria braţelor sale. În acel moment, Amfitrion s-a convins de filiaţia divină a copilului şi de faptul că acesta va avea un destin aparte, de aceea s-a hotărît să se îngrijească de educaţia viitorului erou.

Cînd Heracles a ajuns la vîrsta maturităţii, regele Tebei, Creon, i-a dat în căsătorie pe propria fiică, Megara, drept recunoştinţă pentru ajutorul substanţial pe care tînărul neînfricat i l-a dat în luptele pentru obţinerea regatului Teba. Hera nu putea asista însă liniştită la viaţa fericită a lui Heracles, alături de soţia şi copiii săi, şi a trimis-o pe Lisia, erinia nebuniei, să-i tulbure minţile. Într-un acces de nebunie, acesta şi-a ucis soţia şi copiii, luîndu-i drept şerpi veninoşi. Cînd şi-a revenit, dîndu-şi seama ce crimă cumplită a înfăptuit, Heracles a consultat oracolul din Delfi, pentru a afla ce avea de făcut. Acesta i-a adus la cunoştinţă faptul că nu se va putea purifica de marele păcat comis decît slujindu-l, timp de 12 ani, pe regele Euristeu. Cum însă Euristeu executa ordinele Herei, acesta l-a supus pe Heracles, pentru a-l pierde, la douăsprezece încercări foarte grele, cunoscute sub numele de „muncile lui Heracles" (sau ale lui Hercule). Într-o prezentare succintă, acestea au fost:

- Lupta cu leul din Nemeea, care vărsa vîrtejuri de foc şi de fum. Aşa cum îi poruncise Euristeu, Heracles a trebuit să înfrunte fiara doar cu mîinile goale: l-a doborît la pămînt şi l-a lovit cu o măciucă, făcută din trunchiul unui copac, aflat în preajmă, pe care l-a smuls în toiul luptei. După aceea, s-a îmbrăcat cu pielea jupuită a leului, obţinînd astfel un veşmînt care l-a făcut invulnerabil.
- Uciderea hidrei, o fiară cu un singur trup, dar cu 100 de capete ca de şerpi, care trăia în mlaştina Lerna, din ţinutul Argos; ea aducea mari nenorociri în rîndul peloponezilor. Lupta lui Heracles cu hidra a fost cumplită, deoarece pe măsură ce capetele hidrei erau retezate, ele creşteau imediat la loc. A fost nevoie de ajutorul

Scanned with OKEN Scanner

zeiţei Atena, care l-a învăţat pe erou să reteze capetele hidrei deodată şi apoi repede să ardă locul tăieturilor cu o torţă aprinsă. După ce a scăpat lumea de acel monstru înfricoşător, Heracles şi-a înmuiat vîrful săgeţilor în sîngele otrăvitor al acestuia, transformîndu-le astfel în arme de temut.

- Vînarea şi aducerea de viu, pe umeri, a înspăimîntătorului mistreţ arcadian, pînă atunci inatacabil, care trăia şi dădea iama printre turmele păstorilor de pe muntele Erymanthos.
- Curăţirea grajdurilor regelui Augias, care erau pline de bălegarul celor 3.000 de vite, acumulat timp de 30 de ani, şi care trebuia înlăturat într-o singură zi. Heracles a reuşit să facă acest lucru prin devierea cursurilor rîurilor Peneu şi Alfeu, care treceau prin apropiere.
- Omorîrea păsărilor monstruoase de pe lacul Stimfal, care se hrăneau cu carne de om, şi asanarea lacului.
- Prinderea căprioarei de pe muntele Cerinea, care avea coarne de aur şi copite de bronz. Aceasta fugea atît de repede prin păduri, încît lui Heracles i-a trebuit un an întreg ca s-o prindă.
- Prinderea taurului turbat din Creta, care devasta ţara lui Minos.
- Îmblînzirea iepelor antropofage ale regelui trac Diomede, cărora Heracles le temperă lăcomia şi le domină furia, hrănindu-le cu însăşi carnea stăpînului lor.
- Răpirea centurii reginei amazoanelor, Hippolita, în care stătea toată puterea acesteia.
- Aducerea cirezii de boi a lui Gerion, un monstru cu trei capete şi şase aripi, care-şi hrănea boii cu carne de om şi care nu lăsa pe nimeni să se apropie de cireada lui.
- Îmblînzirea şi aducerea Cerberului din Infern.
- Furtul merelor de aur din grădina Hesperidelor, ceea ce presupunea învingerea, în prealabil, a giganţilor Chicnos şi Anteu şi uciderea apoi a balaurului care păzea grădina.

Biografia eroică a lui Heracles a cuprins şi alte fapte excepţionale.

Astfel, ca participant la „expediţia argonauţilor", el şi-a salvat tovarăşii de la moarte, în mai multe rînduri; a luptat cu centaurii şi l-a eliberat din lanţuri pe Prometeu etc.

Mai mult chiar, tradiţiile mitologice spun că realizările de excepţie ale lui Heracles nu se reduc la faptele de vitejie, bazate pe forţa fizică deosebită a marelui erou. Lui Heracles i se mai atribuie acte de instituire a civilizaţiei (de exemplu: introducerea agriculturii, viticulturii şi pomiculturii în Libia) sau chiar de cultură (de pildă, răspîndirea, în Hellada, a teoriei astronomice a sfericităţii, pe care eroul o învăţase de la Atlas, unul din principalii Titani, în mitologia greacă, înfrînt şi pedepsit de către Zeus să susţină bolta cerească pe umeri).

Soţia lui Heracles, Deianeira, aflînd de aventurile acestuia cu tînăra Iole, pentru a se asigura de credinţa soţului, îi înmoaie cămaşa de sărbătoare în sîngele otrăvitor al centaurului Nessos, omorît de Heracles. Îmbrăcînd cămaşa, Heracles a simţit că i se apropie sfîrşitul şi atunci a cerut să i se pregătească un rug. Chinuit de dureri şi văzînd că moartea se lasă aşteptată, Heracles s-a urcat singur pe rug, apoi şi-a dat foc. În timp ce flăcările se înălţau, Heracles a fost înconjurat de un nor care, din voinţa lui Zeus, l-a dus la Olimp. Primit în rîndurile zeilor, Hera l-a iertat şi i-a dat-o de soţie pe fiica ei, Hebe, zeiţa tinereţii, care primise de la tatăl ei misiunea de a turna nectarul în cupele de aur ale zeilor.

(Homer, *Iliada*; Hesiod, *Theogonia*; Aristofan, *Păsările*;
Pierre Grimal, *Dicţionar de mitologie greacă şi romană*)

Scanned with OKEN Scanner

*
* *

Figura eroului simbolizează lupta glorioasă dusă împotriva tuturor acelor forţe distructive care ameninţă integritatea fizică sau psihică a oamenilor. Generozitatea cu care Heracles s-a angajat întotdeauna în lupta cu aceste forţe l-a făcut să fie considerat drept un „binefăcător al omenirii", un „simbol al valorii morale". El este invocat adesea ca un „magic aducător de noroc" sau ca un „protector firesc" în împrejurări de restrişte care se abat asupra oamenilor.

Trebuie subliniat, în mod deosebit, faptul că pentru Heracles forţa sa fizică uriaşă nu avea o valoare în sine: ea nu a fost exprimată de erou cu intenţia de a brava, ci întotdeauna a folosit-o în scopuri nobile pentru om. Toate „muncile" şi actele sale de vitejie arată că forţa sa era însoţită, în permanenţă, de iscusinţă, de curaj şi tenacitate, dar mai ales de această disponibilitate morală exemplară de a-şi folosi capacităţile fizice într-un mod benefic pentru semeni. De aceea, atunci cînd cineva se află într-o mare dificultate, persoana în cauză îl invocă pe Hercule şi ar vrea să aibă forţa, iscusinţa şi curajul lui, pentru a învinge.

Într-un limbaj figurat, Heracles/Hercule simbolizează „forţa pură", respectiv acea energie vitală interioară, prin care unii oameni excelează, şi care, dacă este folosită într-un sens constructiv, îl poate propulsa pe om pe cele mai înalte culmi ale cunoaşterii sau ale realizării practice. De altfel, s-a şi folosit în raport cu unii oameni extrem de ambiţioşi, capabili de a depăşi obstacole insurmontabile, de ordin psihic şi moral, expresia „atleţi ai voinţei" sau ai „tăriei de caracter". Printre aceşti adevăraţi Hercule ai disponibilităţilor sufleteşti se înscrie, de pildă, marele orator grec, Demostene, care este considerat un exemplu concludent al izbînzii pe care sufletul omenesc o poate avea asupra propriilor slăbiciuni. Se ştie că Demostene a reuşit să dea „elocinţei" o formă neatinsă pînă la el, motiv pentru care a fost numit „prinţ al vorbei" sau maestru în arta de a mînui, în chip artistic, cuvîntul. Dar, aceste atribute el le-a cîştigat cu o voinţă de fier şi cu o străduinţă extraordinară: astfel, pentru a corecta unele defecte de exprimare pe care le avea, Demostene declama ore în şir, ţinînd în gură o pietricică, luată de la ţărmul mării; pentru a se dezobişnui de ticul pe care-l avea (ridicarea continuă a umerilor), el efectua exerciţiile de declamare sub ascuţişul unei săbii; în sfîrşit, şi-a impresionat contemporanii prin faptul că stătea închis în casă săptămîni întregi, declamînd, meditînd şi scriind fără încetare, reuşind să transforme stilul său într-un model de concizie, şi, în acelaşi timp, de plasticitate.

Scanned with OKEN Scanner

Cutia Pandorei

Existenţa faptului mitic referitor la „cutia Pandorei" trebuie legată de un moment dramatic al disputei dintre Zeus şi Prometeu: după ce Prometeu a furat focul din cer şi l-a dat oamenilor, pentru a-i ajuta să-şi îmbunătăţească condiţiile de viaţă şi, totodată, să evolueze, Zeus s-a hotărît să răzbune această iniţiativă, socotită obraznică, a lui Prometeu. Astfel, la porunca lui, Hefaistos (zeul focului şi al metalelor) a frămîntat pămîntul cu apă, l-a modelat sub forma unei femei cu chip feciorelnic, pe care a însufleţit-o şi i-a dat darul vorbirii. Deoarece, în planurile viclene ale lui Zeus, această femeie trebuia să fie nu numai foarte frumoasă, ci şi periculoasă – pentru ca să-i scoată astfel cu uşurinţă din minţi pe toţi muritorii şi să le provoace cele mai mari nenorociri – Zeus le-a cerut celorlalte divinităţi să perfecţioneze creaţia lui Hefaistos. Astfel, Afrodita i-a dat frumuseţea şi putere de seducţie; Atena a îmbrăcat-o în alb şi a împodobit-o cu un colier de aur şi cu flori de primăvară; Hermes (mesagerul lui Zeus) a înzestrat-o cu „arta de a mînui cu vorbe amăgitoare şi perfide" şi a numit-o Pandora (gr. *pandora* – cu toate darurile). Pe lîngă acestea, Zeus i-a dat Pandorei o cutie foarte frumoasă, în care el le-a cerut celorlalţi zei să pună fiecare un lucru dăunător fiinţei umane. Zeus ştia că Pandora era devorată de curiozitate şi că nu va rezista tentaţiei de a deschide cutia, aşa cum ferm i s-a recomandat: „Să nu deschizi cutia cu nici un preţ!".

Şi, într-adevăr, dominată de curiozitatea de a afla ce conţine, ea a deschis cutia şi atunci toate relele, toate suferinţele şi nenorocirile s-au revărsat asupra oamenilor. Speriată, Pandora a închis capacul cutiei chiar în momentul cînd trebuia să iasă „Speranţa". Astfel, aceasta a rămas pe fundul frumoasei cutii, cunoscută de atunci sub numele „cutia Pandorei".

La observaţia eventuală că „speranţa" nu este rău în sine şi că ea nu ar fi trebuit să fie cuprinsă în conţinutul cutiei, trebuie remarcat faptul că aceasta poate, totuşi, reprezenta un rău atunci cînd ea ne amăgeşte cu iluzii deşarte. În concepţia zeilor, vieţile oamenilor depindeau total de voinţa acestora, astfel că speranţa lor de a-şi schimba destinul prin ei înşişi nu reprezenta decît o iluzie, o amăgire, dar şi un rău, o nesupunere, aducătoare de pedepse din partea zeilor.

Pandora a reprezentat un mijloc sau un instrument eficient, prin intermediul căruia Zeus a împrăştiat printre oameni toate relele şi cusururile, ca represalii împotriva binefacerilor pe care revoltatul Prometeu le-a adus oamenilor.

Legenda cunoaşte însă şi o altă variantă: cutia Pandorei conţinea toate sentimentele şi deprinderile bune cunoscute, care, eliberate prin curiozitatea Pandorei, s-au întors în Olimp, sălaşul zeilor, rămînînd pe fundul cutiei, pentru oameni, numai „speranţa". Dar, chiar şi în această variantă, legenda îşi păstrează aceeaşi semnificaţie: de răzbunare a lui

Scanned with OKEN Scanner

Zeus pentru îndrăzneala comisă de Prometeu de a fi răpit focul din cer şi de a-l fi dat oamenilor, împreună cu învăţăturile privind practicarea unor meşteşuguri (de exemplu: prelucrarea metalelor, navigaţia etc.).

(Hesiod, *Theogonia*; Pierre Grimal, *Dicţionar de mitologie greacă şi romană*; Jean Vertemont, *Dicţionar al mitologiilor indo-europene*)

*
* *

Expresia „cutia Pandorei" este folosită cu un dublu înţeles: pe de o parte, cel de izvor al tuturor necazurilor, care se pot ivi în viaţa cuiva; pe de altă parte, cel de avertizare asupra faptului că, dintr-o curiozitate maladivă, unii oameni pot să-şi creeze un mare rău. Într-adevăr, cel care caută, de exemplu, să afle cu orice chip ceva, amestecîndu-se în acest scop, în mod nedelicat, chiar obraznic, în secretele vieţii unui semen, împărtăşindu-le apoi altora, are toate şansele să intre într-un conflict violent cu persoana respectivă.

Primul înţeles menţionat, cel de izvor al tuturor necazurilor, trebuie să ne pună în gardă asupra necesităţii depistării şi evitării la timp a acestui posibil izvor, respectiv a acelor situaţii de viaţă care, prin capcanele sau tenebrele lor, ne-ar putea cauza o mare suferinţă. Faptele curente de viaţă arată că sînt destule persoane imprudente sau cu o redusă capacitate de anticipaţie care nu ştiu sau nu pot să evite situaţiile periculoase, care, la prima vedere, se prezintă sub forma unor împrejurări inofensive sau chiar agreabile.

Alte persoane, dimpotrivă, deschid în mod intenţionat „cutia Pandorei", creînd situaţii serioase de conflict, pentru a produce senzaţii tari sau pentru a aduce celorlalţi din jur necazuri şi suferinţe. Aceşti oameni aparţin, de obicei, categoriei nemulţumiţilor şi răzvrătiţilor sau a sadicilor în plan moral, care sînt stăpîniţi de plăcerea bolnăvicioasă de a produce cuiva necazuri şi de a-l vedea suferind.

În sfîrşit, se poate observa faptul că unii oameni deschid „cutia Pandorei" din inconştienţă: aceştia sînt, de regulă, psihopaţii iresponsabili, pentru care răutatea şi suferinţa reprezintă moduri obişnuite lor de a se amuza.

Faptul că în „cutia Pandorei" mai rămîne totuşi ceva, şi anume „speranţa", aceasta simbolizează faptul că oamenii nu sînt sortiţi numai relelor şi nenorocirilor. Lor le rămîn speranţele, evident cele realiste, de bun-simţ, care dau un sentiment de încredere în posibilitatea înfrîngerii răului şi a realizării unui viitor mai bun.

Scanned with OKEN Scanner

Medeea

Dramatismul hotărîrilor şi faptelor Medeei a făcut ca tragismul destinului ei să devină unul dintre subiectele preferate ale creaţiei marelui tragedian grec Euripide, iar în secolele care au urmat şi al altor dramaturgi.

Născută pe ţărmurile Pontului Euxin (potrivit poetului Ovidiu, în *Tristele*, elegia a IX-a), Medeea a fost, pentru greci, acea figură tipică de vrăjitoare inteligentă şi perfidă, care cunoştea foarte bine tainele folosirii unor băuturi sau unguente miraculoase, pe care le prepara singură, folosind o „căldare de aur". Medeea s-a îndrăgostit de Iason, fiul lui Aison, rege în Iolkos, care a fost detronat prin forţă de către Pelias. Cînd Iason a revendicat tronul tatălui său, Pelias, ca să scape de el, i-a promis că i-l va da dacă îi va aduce, în schimb, „lîna de aur". Această misterioasă lînă, în posesia căreia foarte mulţi voiau să intre, se afla departe în Răsărit, în Colhida, drumul pînă acolo fiind socotit drept foarte periculos. Deşi nimeni nu se încumetase pînă atunci să străbată acest drum, Iason a acceptat perfida condiţie pusă de Pelias şi astfel a început faimoasa expediţie a celor 50 de argonauţi, pentru obţinerea „lînii de aur".

În această expediţie, Iason a fost însoţit, printre alţi mulţi şi vestiţi eroi ai mitologiei greceşti, şi de Medeea, care, în schimbul promisiunii lui că o va lua de soţie, l-a ajutat să treacă prin cîteva încercări deosebit de grele. Astfel, atunci cînd regele Colhidei, Aietes, le-a spus argonauţilor sosiţi la curtea sa că „lîna de aur" nu poate fi luată decît de un erou care este în stare să îndeplinească, pe parcursul unei singure zile, trei fapte deosebite*, Medeea, păstrîndu-şi curajul, i-a dat pe ascuns iubitului ei o „alifie fermecată", o „piatră magică" şi o „sticluţă" cu un somnifer puternic, sfătuindu-l totodată cum să se folosească de ele, pentru a îndeplini cele trei fapte. A doua zi, Iason, devenit puternic ca Heracle, după ce şi-a uns trupul şi armele cu alifia Medeei, a apucat cu uşurinţă taurii de coarne, i-a înjugat la plug, a arat şi a semănat pămîntul cu dinţii de balaur, iar cînd din pămîntul semănat au răsărit uriaşii, Iason i-a asmuţit, cu viclenie, unul împotriva celuilalt, aruncînd în mijlocul lor „piatra magică". În sfîrşit, cu lichidul vrăjit, Iason a reuşit să adoarmă balaurul care păzea cu străşnicie „lîna de aur".

Reîntorcîndu-se victorioşi din Colhida, la curtea regelui Pelias, Medeea a pus la cale un plan diabolic de răzbunare, prin care să-l pedepsească pe bătrînul rege, pentru că îndrăznise să uzurpe tronul ce-i revenea de drept lui Iason. Astfel, ea a reuşit să le convingă pe fiicele regelui că-şi vor putea întineri tatăl, dacă îl vor fierbe într-un amestec

---

* Cele trei fapte pretinse lui Iason au fost : să înhame la plug cei doi tauri năzdrăvani, care aveau picioare de aramă şi vărsau foc pe nări ; să desţelenească apoi cu ei opt pogoane din cîmpul lui Ares şi să le semene cu „dinţii de balaur", aflaţi într-un sac ; în sfîrşit, să omoare ceata de uriaşi ce va răsări imediat ce ogorul va fi semănat cu dinţii de balaur.

Scanned with OKEN Scanner

magic, a cărui reţetă a promis să le-o dea la timpul cuvenit. Ca să le convingă, Medeea a tăiat în bucăţi un berbec bătrîn, l-a aruncat într-un cazan şi, turnînd peste el un lichid magic, a scos apoi un miel frumos şi viu. Astfel, Medeea le-a determinat pe fiicele bătrînului rege să-şi măcelărească tatăl şi să-l bage în cazan, din care acesta nu a ieşit însă tînăr şi viu, deoarece Medeea nu le-a dat, bineînţeles, reţeta miraculoasă promisă.

După această nelegiuire, Medeea şi Iason au fost izgoniţi din regat de către fiul regelui ucis. S-au stabilit în Corint, unde au avut mai mulţi copii. După o perioadă de timp, Iason se îndrăgosteşte nebuneşte de Creusa, fiica regelui Tebei, şi o părăseşte pe Medeea. Văzînd că a fost repudiată, iar dragostea puternică faţă de Iason înşelată, Medeea pregăteşte, cu aceeaşi viclenie şi cruzime, un cumplit act de răzbunare faţă de Iason şi noua sa iubită. Prefăcîndu-se că acceptă situaţia creată, ea îi trimite rivalei sale, ca dar de nuntă, o rochie foarte frumoasă şi cîteva podoabe, pe care a avut însă grijă să le îmbibe, în prealabil, într-o substanţă foarte otrăvitoare. Cînd Creusa s-a gătit cu ele pentru nuntă, otrava i-a cuprins întregul corp şi i-a provocat moartea. Pentru a face ca durerea lui Iason să fie şi mai cumplită, Medeea şi-a înjunghiat apoi copiii avuţi cu Iason, pe care acesta îi iubea foarte mult. După aceste cumplite fapte, Medeea a fugit şi s-a refugiat în Atena, unde s-a căsătorit cu regele Egist, dar a trebuit să fugă şi de aici, după ce a eşuat în încercarea de a-l omorî pe Teseu, fiul lui Egist, întrucît se temea că, prin prezenţa acestuia la curte, ea îşi va pierde influenţa asupra regelui.

(Euripide, *Medeea*; Ovidiu, *Metamorfozele*; Seneca, *Medeea*;
Corado Alvaro, *Lunga noapte a Medeei*;
Pierre Grimal, *Dicţionar de mitologie greacă şi romană*)

*
* *

Medeea este prototipul femeii pătimaşe şi violente, care acceptă orice sacrificiu de sine în numele dragostei împărtăşite de către partener, dar care, atunci cînd este înşelată în aşteptările sale, devine de o cruzime neobişnuită. O spune însăşi eroina: „Femeia în toate e plină de teamă; ea e fără curaj la luptă şi cînd vede fierul sabiei. Dar dacă e insultată în drepturile ei conjugale, atunci nu există suflet mai sălbatic decît al ei" (Euripide, *Medeea*).

În cazul Medeei, sentimentul matern este eclipsat de cel al vanităţii rănite. Firea ei geloasă şi răzbunătoare, în raport cu răul care i s-a făcut, îi guvernează toate acţiunile: „Îmi dau seama de îndrăzneala faptei mele criminale", spune ea într-un moment de luciditate, „dar patima e mai puternică decît hotărîrea rece şi e cea mai de seamă cauză a relelor omeneşti".

Medeea nu-şi poate controla mînia, determinată de ultragierea de către Iason a iubirii sale, astfel că trece peste orice, pregătind şi comiţînd cu sadism crime abominabile, numai pentru a se răzbuna. Sîntem în faţa unui autentic caz psihopatologic, şi anume a unei personalităţi impulsive, nestăpînite şi egofobe, care raportează totul la frustrările şi neîmplinirile ei, negîndindu-se la aşteptările celor din jur, nici măcar la cele ale copiilor săi. O mamă normală, echilibrată în plan psihic, chiar dacă ar fi confruntată la un moment dat cu o situaţie de divorţ sau cu una de infidelitate din partea soţului ei, ar acţiona pînă la urmă în favoarea copiilor ei, pe care ar încerca să-i apere de stresul intervenit în familie. Ba chiar mai mult, ar încerca să se echilibreze în forul ei interior

prin propriii copii, ar încerca să compenseze nerealizările în planul raporturilor conjugale cu împlinirile pe care le-ar putea asigura copiilor ei. Medeei nu-i este proprie o astfel de atitudine: ea pune pe primul plan durerea sa, iar vina o atribuie în exclusivitate soţului ei, care a trădat-o în aşteptările sale şi care trebuie să plătească, indiferent de consecinţe.

Cît de departe este comportamentul egoist al Medeei de atitudinile altruiste, duse pînă la sacrificiul de sine, ale altor eroine ale spaţiului mitologic grecesc, cum sînt Antigona sau Ifigenia! Medeea trăieşte doar pentru sine, Antigona şi Ifigenia pentru binele altora. Conduita altruistă, în general, şi mai ales cea dezinteresată, dusă eventual pînă la nivelul sacrificiului de sine, îşi are rădăcinile – spun psihologii – în capacitatea empatică a persoanei, capacitate care presupune obţinerea, în prealabil, a unui anumit grad al reversibilităţii psihicului. Se ştie că pînă la vîrsta de 10-11 ani, copilul este preponderent egocentric, el neputînd opera cu identificări sau cu încorporări, în propriul sistem de judecată, a unor idei sau trăiri ale semenilor, pe care să le considere la fel de valoroase ca ale sale sau eventual mai bune. El îşi apără cu străşnicie interesele şi punctul de vedere, pe care-l consideră singurul just. Capacitatea empatică este o condiţie psihologică fundamentală pentru a cunoaşte şi a trăi ideile sau sentimentele altuia; ea se formează în timp şi presupune debarasarea de acest egocentrism psihologic iniţial al copilului, care-l face nu numai inflexibil în planul judecăţii, dar şi egoist în plan atitudinal. Este de presupus că cel care nu poate ieşi din propriul sistem de argumentaţie, pentru a înţelege justeţea raţionamentelor altuia, este în aceeaşi măsură egocentric în plan afectiv şi în relaţiile interpersonale, acordînd o atenţie exagerată propriilor trăiri afective şi propriilor interese, pînă la dezvoltarea chiar a unei adoraţii în raport cu sine. Reversibilitatea intelectuală o presupune pe cea de ordin afectiv şi moral: un intelect flexibilizat va fi dispus să înţeleagă nu numai valoarea argumentaţiei altcuiva, dar şi valoarea aspiraţiilor şi a convingerilor altei persoane, ceea ce-l va face disponibil pentru dezvoltarea unui sentiment de solidaritate socială şi chiar pentru o atitudine de generozitate, care să meargă pînă la sacrificiul de sine (de exemplu, Ifigenia).

Cineva ar putea fi tentat s-o absolve pe Medeea de responsabilitatea faptelor comise, observînd: „Comportamentul său este expresia unei absolutizări a sentimentului său de iubire, care, din pasiune, s-a transformat în patimă; or, pasiunea, dar mai ales patima, justifică totul, pînă şi crima, dacă aceasta este «pasională!»". Pasiunea ar descărca, prin urmare, pe om de orice răspundere, deoarece ea este pasiune, adică este o trăire afectivă maximală, care ne domină şi căreia nu ne putem opune. Codurile juridice oferă chiar circumstanţe atenuante celui care comite o crimă pasională, apreciind că judecata persoanei în cauză a fost tulburată de intensitatea trăirii pasionale.

Trebuie totuşi să arătăm că omul, ca fiinţă raţională şi, totodată, înzestrată cu putere de anticipaţie, trebuie să realizeze autocontrolul tendinţelor şi reacţiilor sale comportamentale, pentru a nu-şi face rău sieşi şi nici celorlalţi din jur. În absenţa realizării acestui autocontrol, persoana în cauză poate fi catalogată ca fiind lipsită de maturitate psihologică şi morală, condiţia sa psihologică obişnuită dovedindu-se a fi cea a unui voluntarism al forţelor sale biologice, instinctuale.

Bazele atitudinilor noastre afective trebuie să le reprezinte eforturile de înţelegere a scopurilor impulsurilor noastre naturale, a consecinţelor la care ele pot duce, atunci cînd sînt lăsate să se exprime într-un mod necenzurat şi, mai ales, a felului în care aceste energii primare pot fi transformate în sentimente sau în trăiri, superioare, sub raport valoric (sau moral).

Scanned with OKEN Scanner

„Există", spunea marele scriitor L.N. Tolstoi „o graniţă pentru exprimarea sentimentelor, pe care nu se cuvine s-o depăşim". Comentînd acest aforism, Tudor Vianu observa: „Sentimentul indiscret este suspect; cel discret îşi dovedeşte adevărul şi calitatea" (1971, p. 206). Într-adevăr, ostentaţia cu care se exprimă pasiunea ajunsă la stadiul de „patimă" produce repulsia. Dar mai mult decît atît, comportamentul Medeei a dovedit că pasiunile devin periculoase, dacă nu manifestăm grijă faţă de avertismentul din aforismul lui Epictet: „Pune frîu patimilor, pînă nu-ţi pun ele ţie".

Voinţa limpede a Medeei piere, observă André Bonnard, în faţa pasiunii sale, transformate în patimă: „Medeea este, mai întîi, o inimă înnebunită de patimă. Ea l-a iubit pe Iason, aceasta este limpede. L-a iubit din dragoste, dar şi din orgoliu. El a fost una din cuceririle sale şi se făleşte cu aceasta. Acum îl urăşte. Ura pare a fi cîştigat totul în ea... Ura sa purcede în acelaşi timp dintr-o iubire distrusă şi dintr-un orgoliu batjocorit: ea urăşte în Iason pe acela care o umileşte, pe acela care este negaţia propriei sale forţe. Pentru a-şi reafirma această formă negată în ochii altora, dar mai ales în propriii săi ochi, ea îşi ucide copiii, rănind totodată de moarte pe tatăl lor, răzbunîndu-şi astfel umilinţa... Ucide, pentru că setea sa înspăimîntătoare de dominaţie a devenit în ea un «demon», pe care nu mai este stăpînă. Este acest «demon» o forţă venită de dincolo de ea însăşi? Este o nebunie criminală sălăşuită în iraţionalul insondabil al fiinţei sale? Poate şi una, şi alta. Medeea nu o ştie, ea ştie numai că această forţă este mai puternică decît voinţa ei şi o spune" (1969, pp. 17-18).

Observaţiile pertinente la care ne-am referit nu trebuie să ducă însă la subestimarea virtuţilor proteice ale acelor tipuri de pasiuni care au o orientare nobilă, prin natura lor, şi care sînt controlate în cadrul sistemului personalităţii. Astfel de pasiuni au avut – preciza în urmă cu secole Luc Clapiers de Vauvenargues (1973) – rolul „de a-i fi învăţat pe oameni raţiunea". Într-adevăr, fără puterea de a se pasiona, slăbeşte facultatea omului de a pătrunde şi explica tainele realităţii. Filosoful Erasmus observa, în acest sens, că la originea oricărei fapte de seamă sau a progresului omenesc, stă puterea fiinţei umane de „a se exalta".

Scanned with OKEN Scanner

Dedal şi Icar

Dedal a fost un vestit arhitect, sculptor şi inventator grec, căruia i se atribuie multe creaţii deosebite: a construit pentru regina Pasifae o vacă de lemn, cu funcţii magice; fiicei regelui Minos, Ariadna, i-a clădit o sală frumoasă de dans; statului cretan i-a făcut cadou o mare statuie, reprezentînd un om din bronz, pentru paza insulei, care i-a îndepărtat chiar şi pe argonauţii dornici să acosteze în Creta etc.

Dedal a trăit mult timp în Creta, cînd insula era condusă de regele Minos. Acesta a ajuns rege numai cu ajutorul zeului Poseidon, deoarece iniţial cretanii nu-l voiau ca stăpîn al lor. Poseidon l-a ajutat, trimiţînd un minunat taur alb, menit a-i impresiona pe cretani, mai ales că acesta a fost pus să-şi facă apariţia din valurile înspumate ale mării. Crezînd că apariţia taurului este un semn divin, care arată că Minos este susţinut de zei, aşa cum de altfel acesta se şi lăuda, cretanii l-au ales ca rege. Dar, văzînd puterea şi frumuseţea taurului, Minos l-a reţinut pentru el şi a oferit drept ofrandă, pentru cinstirea zeului Poseidon, un alt animal. Furios, Poseidon a făcut ca taurul să turbeze şi să devasteze întregul regat, iar soţiei lui Minos, Pasifae, i-a insuflat o pasiune nefirească pentru taur. Din unirea acestora s-a născut Minotaurul, un monstru cu trup de om, gît şi cap de taur.

Dedal a facilitat, pe ascuns, întîlnirile dintre Pasifae şi taur, construind în acest scop, pentru soţia lui Minos, o mască foarte reuşită de aramă, cu înfăţişarea unei vaci, care urma să atragă taurul. Aflînd de complicitatea inventatorului, Minos i-a poruncit să construiască un labirint, pe care l-a transformat într-o închisoare pentru Minotaur, dar în care l-a închis, într-o cameră separată, şi pe Icar, fiul lui Dedal. Dar imaginativul Dedal şi-a dovedit şi de data aceasta ingeniozitatea: a confecţionat nişte aripi mari din pene de pasăre, lipite cu ceară, pe care le-a fixat pe umerii săi şi ai lui Icar, făcînd astfel posibilă evadarea lor din regatul lui Minos. Înălţîndu-se în văzduh, curenţii l-au ajutat pe Dedal să zboare pînă în Sicilia, dar Icar s-a apropiat atît de mult de soare, încît ceara aripilor s-a topit, iar el a căzut în Marea Egee, căreia apoi, spune legenda, grecii i-au dat numele lui: „Marea Icarică".

(Ovidiu, *Metamorfozele*. Referiri întîlnim şi la Sofocle, Euripide, Aristofan)

*
* *

Mitul lui Dedal şi Icar este acela al zborului îndrăzneţ, chiar temerar, realizat de om cu scopul eliberării sale dintr-o captivitate dezonorantă. În plan simbolic, acest mit desemnează tendinţa spiritului uman de a se înălţa tot mai mult pe „scara cunoaşterii", de a evada din chingile ignoranţei şi ale prejudecăţilor.

Scanned with OKEN Scanner

Pe acest drum al adîncirii cunoaşterii şi al desăvîrşirii de sine se poate întîmpla însă ca aspiraţiile omului să fie într-atît de ambiţioase, încît ele să depăşească cu mult capacităţile şi posibilităţile de moment ale persoanei, astfel că eforturile acesteia sînt sortite să eşueze într-un mod lamentabil. Este tocmai ceea ce i s-a întîmplat lui Icar, care, în ciuda sfaturilor prudente primite din partea tatălui său, s-a înălţat tot mai sus spre soare. Icar este simbolul ambiţiilor nemăsurate ale spiritului omenesc, care şi-a pierdut, la un moment dat, simţul măsurii, complăcîndu-se într-o stare de vanitate şi de exaltare sentimentală, generatoare de aspiraţii necontrolabile.

Comportamentul lui Icar a devenit revelator pentru situaţiile în care elanul vital al omului poate să-şi frîngă în mod definitiv aripile : acest lucru se produce mai ales atunci cînd aspiraţiile exagerate, rupte de realitate, determină eşecuri repetate, care vor dezvolta, mai devreme sau mai tîrziu, în sufletul persoanei respective un sentiment al neîncrederii în sine sau al incompletitudinii. Trebuie arătat că acest sentiment al autodeprecierii (sau al inferiorităţii) proprii este foarte periculos, deoarece el se exprimă/manifestă printr-un comportament defensiv, ezitant şi anxios, care-l face pe cel în cauză să evite să-şi asume vreo responsabilitate în viitor.

Iată de ce este necesar ca în zborul nostru icarian spre necunoscut sau spre culmile cunoaşterii, să avem totuşi înţelepciunea cumpătării, să avem simţul măsurii, care ne va face să acţionăm întotdeauna într-un mod realist : uneori cu moderaţie, pentru a nu afecta prea mult echilibrul balanţei energetice a organismului, alteori cu un plus de elan/ de ambiţie, pentru a asigura astfel progresul continuu al sistemului personalităţii.

Scanned with OKEN Scanner

Electra

Comportamentul extrem al Electrei a reprezentat, alături de cel al fraţilor ei, Oreste şi Ifigenia, unul dintre pricipalele subiecte de reflecţie pentru marii tragedicieni greci: Eschil, Sofocle, Euripide.

Fiică a lui Agamemnon şi a Clitemnestrei, Electra a fost nevoită, de copilă, să ducă un trai zbuciumat, care-i va înăspri caracterul şi o va face ca, la vîrsta maturităţii, să fie capabilă de a lua hotărîri extreme.

În lipsa soţului ei, plecat să lupte în războiul troian, Clitemnestra a devenit amanta lui Egist, omul de încredere al lui Agamemnon, căruia acesta i-a lăsat în grijă, la plecare, atît averea, cît şi soarta familiei. Împreună, ei au urzit planul uciderii lui Agamemnon, cînd el urma să se întoarcă acasă. După ce şi-au pus planul în aplicare, Clitemnestra însăşi sugrumîndu-şi soţul, cînd Agamemnon se afla în baie, cei doi au domnit în Micene, timp de şapte ani, fără a avea cea mai mică mustrare de conştiinţă. Mai mult chiar, cruzimea Clitemnestrei s-a revărsat şi asupra copiilor ei, Oreste şi Electra, pe care i-a persecutat şi maltratat: astfel, Oreste a fost nevoit, de mic, să fugă printre străini pentru a-şi salva viaţa, iar Electra a trebuit să accepte să se căsătorească cu un om de condiţie socială joasă, un simplu slujitor de la curte. Acesta, dîndu-şi însă seama de faptul că pentru Electra căsătoria reprezenta un lucru impus şi că aducea un afront demnităţii şi condiţiei sale sociale, a înţeles să-i respecte castitatea.

Credincioasă memoriei tatălui ei, Electra mergea foarte des la mormîntul lui Agamemnon, căruia îi împărtăşea necazurile sale, dar şi ura faţă de fărădelegile comise de către Egist şi Clitemnestra. Într-o zi, s-a întîlnit la mormînt cu fratele ei, Oreste, pe care-l credea mort încă de cînd îl ajutase să fugă, pentru a scăpa de cruzimea mamei lor şi a lui Egist. Ura acumulată de-a lungul anilor a determinat-o pe Electra să-l convingă pe Oreste să-şi răzbune tatăl. Cum Egist n-a putut să recunoască în tînărul de acum pe copilul nevinovat de odinioară, el l-a luat drept un străin, pe care l-a invitat, potrivit legilor nescrise ale ospitalităţii, să participe la ospăţul pe care tocmai îl dădea. În timp ce Egist era aplecat asupra unui viţel, pe care-l sacrificase pentru ospăţ, Oreste l-a izbit cu atîta putere în spate, încît i-a rupt coloana vertebrală, de aici trăgîndu-i-se moartea. Atacat de servitorii regelui, care doreau răzbunare, Oreste şi-a dezvăluit identitatea şi i-a atras de partea lui. Apoi, ajutat de Electra, şi-a omorît mama. Crimele acestea au atras însă asupra lui Oreste furia eriniilor – zeiţele răzbunării şi ale blestemului – care aveau rolul de a pedepsi pe toţi cei vinovaţi de fapte nelegiuite, în special pe ucigaşi. Ele îl goneau şi îl vînau pretutindeni pe Oreste, cuprinzîndu-i totodată mintea într-un „vîrtej de crunte remuşcări". În tot acest timp de cumplit chin pentru Oreste, Electra a fost alături de fratele ei, încurajîndu-l şi îngrijindu-l cu toată dragostea.

(Euripide, *Electra*; Sofocle, *Electra*; Eschil, *Agamemnon*, *Eumenidele*; Voltaire, *Oreste*; Eugen O'Neill, *Din jale se întrupează Electra*)

Scanned with OKEN Scanner

*
* *

Electra este, cum foarte frumos afirmă Aram M. Frenkian (1969), „sora spirituală" a Antigonei, deoarece amîndouă au făcut dovada unei iubiri nemăsurate, duse pînă la sacrificiu, faţă de fraţii lor. Astfel, este cunoscut sacrificiul Antigonei, care-şi curmă viaţa pentru a da ultimele onoruri funebre fratelui ei, Polinice, deşi acesta venise să lupte contra fratelui său, Eteocle. Antigona are rara calitate spirituală de a nu face distincţia între cei doi fraţi ai ei, atunci cînd este vorba de iubirea fraternă, pe amîndoi iubindu-i în egală măsură şi apărîndu-le onoarea, nevoind să ţină seama de faptul că unul dintre ei îşi apărase în luptă patria, pe cînd celălalt luase armele contra ei. Iubirea de frate este pentru ea mai presus de raţiuni politice sau de stat.

Electra se distinge prin aceeaşi formidabilă capacitate de investire afectivă, tradusă printr-o iubire nemăsurată arătată fratelui ei, Oreste, numai că, în cazul ei, această investire afectivă se produce într-un alt context: dacă la Antigona iubirea de frate se manifestă în strînsă legătură cu revolta ei împotriva tiraniei familiale şi statale, exercitate de crudul Creon, în cazul Electrei iubirea faţă de Oreste este la fel de puternică, precum ura sa neînduplecată împotriva mamei sale, Clitemnestra, asasina tatălui ei, Agamemnon.

Electra este o fiinţă mîndră, care nu acceptă înjosirea, opunîndu-se atitudinii denaturate a mamei sale, care, în servilismul ei faţă de Egist, îşi denigra şi asuprea copiii, pentru a-i produce plăcere crudului său amant. Ne impresionează, apoi, vehemenţa cu care Electra a ştiut să-şi apere tatăl, învinuit că şi-a sacrificat fiica, pe Ifigenia, pentru ambiţiile sale de cuceritor. Adevărul este că Agamemnon a ezitat multă vreme să plătească zeiţei Artemis preţul cerut* şi numai la insistenţele exasperate ale celorlalţi ahei a cedat „cu grea inimă", acceptînd să-şi sacrifice fiica iubită.

Dorinţa acerbă cu care Electra voia să-şi răzbune tatăl şi să o vadă pe mama sa murind este explicată de psihanalişti în termeni de „complex psihic", care evocă un anumit tip de relaţie afectivă care poate să se dezvolte între părinţi şi copii: fiica să se îndrăgostească de tatăl ei şi să devină geloasă pe mamă; cu cît nu primeşte, spun psihanaliştii, un răspuns afectiv din partea tatălui, cu atît mai mult se dezvoltă în sufletul fetiţei virilitatea şi instinctul agresivităţii faţă de părintele de sex opus. Un mecanism psihologic de acest gen ar fi determinat-o pe Electra să-l împingă pe fratele ei, Oreste, să-şi ucidă mama, ajutîndu-l chiar să înfingă pumnalul în trupul acesteia.

Un proces psihologic similar, dar în sens invers, vom vedea că se petrece în cazul „complexului Oedip": fiul realizează o fixaţie amoroasă faţă de mamă, fixaţie care va fi cauza dezvoltării unei agresivităţi, la început inconştiente, apoi tot mai conştientizate, faţă de tatăl său.

---

* Este cunoscut diferendul dintre zeiţa Artemis şi Agamemnon: pentru că Agamemnon ucisese, fără consimţămîntul zeiţei, un cerb într-una din pădurile consacrate cultului ei, aceasta a oprit orice vînt, astfel că grecii nu puteau nici să plece cu corăbiile lor spre Troia, nici să se întoarcă acasă. Pentru a trimite vîntul prielnic, zeiţa i-a cerut lui Agamemnon să-şi sacrifice fiica mai mare, pe Ifigenia.

Scanned with OKEN Scanner

Scylla şi Charibda

Scylla a fost o nimfă frumoasă, dar nenorocoasă: ea a fost preschimbată de către magiciana Circe într-un monstru marin înfricoşător, deoarece tînăra îl iubea pe Glaucos (rege al Corintului), de care şi Circe era îndrăgostită. Scylla s-a îngrozit într-atît de noua ei înfăţişare, încît s-a aruncat în mare şi în locul acela a apărut un munte tot atît de înspăimîntător. În faţa lui era un alt munte, asemănător ca înfăţişare, care era păzit de un alt monstru, la fel de fioros, pe nume Charibda. De trei ori pe zi, acest monstru înghiţea şi apoi scuipa corăbiile aflate în trecere prin faţa sa. Acelaşi lucru trebuia să-l facă şi Scylla, astfel că toţi navigatorii care se aventurau să treacă printre Scylla şi Charibda erau sortiţi pieirii.

De acest tribut greu nu a fost scutit nici Ulise, care, în drumul de întoarcere din războiul troian spre Itaca, a trebuit să-şi conducă abil corabia printre apele învolburate dintre cei doi munţi-monştri, în care şi-au pierdut viaţa o mulţime de navigatori. Referiri deosebit de plastice la marele pericol pe care-l reprezenta trecerea prin strîmtoare şi la înspăimîntătoarele fapte ale celor doi monştri marini găsim în *Odiseea* lui Homer: „Dihania e atît de fioroasă, că nici zeii nu se pot uita la ea, căci se sprijină pe douăsprezece labe scîrboase şi are şase gîtlejuri lungi şi şase capete cumplite, în care sînt cîte trei şiraguri de dinţi puternici şi îndesaţi, ca o vizuină a morţii. Scufundată pînă la brîu în fundul genunii cumplite, nu-şi scoate decît capetele, ca să le vîre printre stînci şi să pescuiască delfini şi cîini de mare şi tot felul de dihănii care trăiesc în apă. Nici un corăbier nu s-ar putea făli că a trecut teafăr pe lîngă ea, căci fiecare cap înhaţă cîte un om". Şase dintre tovarăşii de drum ai lui Ulise au fost înghiţiţi şi ei de către cei doi monştri, iar prin strîmtoarea învolburată, Ulise nu a putut să treacă decît printr-un vicleşug, aflat de la magiciana Circe, ale cărei graţii el a reuşit să le cîştige, atunci cînd a eşuat cu corabia pe insula Aiea, a cărei stăpînă era frumoasa magiciană.

(Homer, *Odiseea*; Virgiliu, *Eneida*; Dante, *Infernul*; Ovidiu, *Metamorfozele*;
Victor Kernbach, *Dicţionar de mitologie generală*)

*
* *

Astăzi se foloseşte, adesea, expresia „între Scylla şi Charibda" pentru a se marca situaţia deosebită de impas a cuiva care este prins între două „mari rele" şi cărora trebuie să le facă faţă.

De asemenea, poate desemna o situaţie dilematică, atunci cînd persoana este nevoită să-şi exprime o opţiune, să aleagă între două modalităţi de acţiune sau între două soluţii,

Scanned with OKEN Scanner

care, din perspectiva expresiei menţionate, desemnează două alternative la fel de nefavorabile, care implică un sacrificiu sau o pierdere de un anumit fel. Trebuie să fii deosebit de curajos sau de inspirat în soluţii, pentru a putea depăşi un astfel de moment dificil sau dramatic, care prin enigmele şi capcanele pe care le cuprinde, lasă impresia că este de netrecut, că alegerea pe care o vei face este deosebit de riscantă.

Scylla şi Charibda simbolizează o „piatră de încercare", un moment de maximă dificultate sau de „răscruce", care poate interveni în viaţa sau activitatea fiecăruia dintre noi, moment care poate fi depăşit, dar numai cu foarte multe riscuri şi în general cu acţiuni temerare, care „lasă urme" neplăcute.

Interesant de observat este faptul că expresia „între Scylla şi Charibda" poate fi analizată nu numai în raport cu o situaţie dificilă sau enigmatică exterioară, dar şi cu privire la unele aspecte confuze sau problematice, care pot interveni în planul vieţii sufleteşti interioare a persoanei. Ne gîndim, de exemplu, la dificultatea pe care o poate resimţi un proaspăt absolvent de liceu, atunci cînd trebuie să aleagă între o profesiune care îi place şi pentru care simte că are înclinaţii şi o profesiune mai puţin agreată, dar care i-ar putea asigura stabilitatea locului de muncă sau o bună stare materială. Situaţia devine de-a dreptul dramatică, atunci cînd opţiunea este îngreunată eventual şi de o fire nehotărîtă, oscilantă sau predispusă la a delibera la nesfîrşit pe marginea celor două posibilităţi.

Scriitorii redau, adesea, situaţia amuzantă, dar totodată neplăcută, a acelui tînăr (sau tînără), care, îndrăgostindu-se în acelaşi timp de două femei nu se poate nicidecum hotărî. Partea amuzantă şi, totodată, neplăcută, constă însă în faptul că tînărul în cauză poate pierde partida, un al doilea pretendent urmînd să cîştige, deoarece tinerele în cauză nu vor fi dispuse să aştepte la nesfîrşit luarea unei decizii.

În general, se poate observa faptul că cel aflat în chingile unei situaţii asemănătoare strîmtorii dintre Scylla şi Charibda, este îndelung compătimit de către cei din jur, pentru formidabilele dificultăţi cărora va trebui să le facă faţă; în schimb, cel care a reuşit să treacă, pînă la urmă, prin „capcanele strîmtorii" va fi privit ca un om deosebit de curajos şi de abil, care va stîrni admiraţia, dar şi invidia, confraţilor săi. Scylla şi Charibda pot reprezenta pentru unii oameni un motiv de îngrijorare sau chiar de descurajare, în timp ce pentru alţii, care iubesc situaţiile riscante, pot reprezenta o provocare, un prilej de a-şi încerca şi cultiva curajul.

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

Fedra

Fedra a fost soţia lui Teseu, unul dintre cei mai viteji şi mai admiraţi eroi atenieni. Ea a făcut o pasiune devoratoare pentru fiul ei vitreg, Hipolit, a cărui înfăţişare deosebit de plăcută a trezit pînă şi interesul zeiţei iubirii şi frumuseţii, Afrodita. Dar femeile îi erau indiferente frumosului tînăr, care era preocupat mai ales de vînătoare, de cursele de cai şi de plăcerile oferite de plimbările în natură. Indignată de indiferenţa tînărului, dar şi speriată de faptul că Hipolit ar fi putut-o pîrî lui Teseu pentru avansurile pe care i le-a făcut în mai multe rînduri, Fedra s-a gîndit să i-o ia înainte şi s-a grăbit să-l învinuiască în faţa soţului ei că ar fi atentat la onoarea ei. Teseu a crezut-o şi, orb de furie, l-a rugat pe zeul mării, Poseidon, să-i răzbune onoarea întinată. Acesta îi ascultă rugămintea, făcînd ca într-una din zile, în timp ce Hipolit mergea cu carul pe un drum de la marginea mării, în faţa lui să apară un monstru. Speriaţi, caii au luat-o la goană, Hipolit nu i-a mai putut ţine în frîu şi carul s-a răsturnat, prinzîndu-l dedesubt şi strivindu-l de stîncile de pe marginea drumului.

După moartea tînărului, Fedra, neputînd suporta pierderea lui şi chinuită în acelaşi timp de aprige remuşcări şi-a pus capăt zilelor. Tragicul ei destin a inspirat mulţi dramaturgi.

Euripide, *Hipolytos*; Racine, *Fedra*

*
* *

Pentru posteritate, conduita Fedrei simbolizează acea tendinţă a unor oameni de a se consacra în întregime unei idei, unui ţel sau unui anumit sentiment. Altfel spus, ea exprimă disponibilitatea unor oameni de a realiza înclinaţii sau preocupări atît de puternice, încît acestea devin exclusive. Cînd această înclinaţie este reprezentată de trăirea unui sentiment de iubire, ea poate atinge o intensitate patologică, care face imposibilă menţinerea stăpînirii de sine, conducînd la realizarea unor reacţii anormale. Sînt cunoscute, în acest sens, crimele realizate din gelozie (de exemplu, Othello - W. Shakespeare) sau actele de sinucidere, comise sub imperiul regretului comiterii unei infidelităţi (Ana Karenina - L.N. Tolstoi).

Drama Fedrei mai poate simboliza capacitatea unor persoane de a realiza, la cote foarte înalte, actul mustrării de conştiinţă, care exprimă acea durere morală, resimţită după comiterea unei acţiuni condamnabile. Acest act are o mare valoare psihologică, deoarece este - aşa cum foarte frumos a dovedit-o F.M. Dostoievski în romanele lui - principala condiţie a regenerării morale, prin sine însuşi, a acelui om care a ucis sau care a păcătuit grav. În fond, remuşcarea exprimă nu numai o căinţă, exprimă nu numai

reacţia eului la sentimentul de culpabilitate, dar şi trebuinţa pe care o resimte persoana în cauză de a se pedepsi, pentru ororile comise la un moment dat.

Trebuie observat însă faptul că îngrijorarea legată de conştiinţa de a fi realizat ceva rău este uneori atît de intensă, de angoasantă, încît poate induce persoanei respective starea de nebunie sau impulsul de a comite actul suicidal – aşa cum s-a întîmplat în cazul nefericitei Fedra.

Scanned with OKEN Scanner

Sclavul Sosie

De numele sclavului Sosie, al cărui stăpîn era generalul Amfitrion, se leagă un concept psihologic interesant, care are implicaţii în diverse domenii, dar mai ales în practica judiciară şi în psihopatologie.

În timp ce Amfitrion era la război, luptînd cu telebonii, un trib care prăda cetatea Micene, Zeus, care era îndrăgostit de soţia acestuia, Alcmene, se gîndeşte să profite de absenţa generalului, pentru a o seduce. Ia, în acest scop, înfăţişarea lui Amfitrion, iar din dragostea senzuală dintre Zeus şi Alcmene va rezulta cel care va ajunge, prin forţă şi iscusinţă, unul dintre cei mai mari eroi ai mitologiei greceşti, Heracles.

În această aventură amoroasă, Zeus s-a folosit de ajutorul mesagerului său, Hermes, care a luat înfăţişarea sclavului Sosie, slujitorul cel mai credincios al generalului. În felul acesta, Alcmene a avut toate temeiurile să creadă că bărbatul drăgăstos din faţa sa, care avea înfăţişarea lui Amfitrion şi care era însoţit de sclavul lui preferat, era cu adevărat soţul ei, întors pentru scurtă vreme acasă din campania militară. Dar neprevăzutul va complica lucrurile: trimis de către general, de pe cîmpul de luptă, la locuinţa acestuia, pentru a-i aduce Alcmenei o veste, sclavul Sosie rămîne surprins să vadă în casă un bărbat care avea o înfăţişare aidoma cu a sa. Neînţelegînd ce se petrece, el a făcut scandal, cerînd explicaţii. Amfitrion, întors din campania militară, este nevoit să trăiască aceeaşi surpriză atunci cînd constată că în casa lui există un alt bărbat, care-i seamănă leit. Cerînd şi el explicaţii, Alcmena îi prezintă condiţiile în care a avut loc adulterul şi de producerea căruia ea nu se considera vinovată. Amfitrion se decide să supună judecăţii prietenilor săi faptele comise de Zeus şi Hermes. Dar, pentru că asemănarea dintre cei patru bărbaţi era perfectă – în faţa judecătorilor fiind doi bărbaţi cu înfăţişarea lui Amfitrion şi alţi doi cu înfăţişarea sclavului Sosie – aceştia, neputînd stabili care dintre cei patru bărbaţi sînt adevăraţii vinovaţi, au refuzat să dea vreun verdict. Atunci Zeus, aflat sub înfăţişarea lui Amfitrion, i-a invitat pe toţi la un ospăţ, în timpul căruia el şi Hermes au dispărut. Văzîndu-se cu un singur stăpîn, chiar dacă nu avea certitudinea că cel pe care-l avea în faţă este cel adevărat, sclavul Sosie a strigat: „Adevăratul Amfitrion este Amfitrionul la care se bea şi se mănîncă cel mai bine!".

Această legendă i-a inspirat pe mulţi autori, care au realizat comedii savuroase sau piese cu caracter dramatic.

(Plaut, *Amfitrion*; Sofocle, *Amfitrion*; Euripide, *Eraclizii*;
Molière, *Amfitrion*; Jean Giraudoux, *Amfitrion*)

Scanned with OKEN Scanner

*
* *

Astăzi, termenul „sosie" se foloseşte pentru a desemna acea persoană care seamănă leit cu o alta. Acest aspect de asemănare fizică izbitoare între două persoane poate avea însă numeroase inconveniente, creînd, de exemplu, dificultăţi în practica judiciară, mai ales atunci cînd se pune problema stabilirii adevăratului vinovat dintre două persoane care se aseamănă foarte mult. În acest sens, faptele au arătat că cel puţin într-o primă fază, cînd probele sînt încă sumare sau insuficiente, prezumţia de vinovăţie poate cădea asupra altei persoane, care, în realitate, este total nevinovată, singura ei vină constînd doar în faptul că seamănă foarte mult cu adevăratul infractor şi că, întîmplător, s-a nimerit să fie la locul sau în momentul în care s-a comis fapta incriminată.

Desigur, prezenţa unei sosii poate reprezenta uneori şi un avantaj, ca de exemplu atunci cînd serviciile secrete sau cele de ordine sînt nevoite să recurgă la procedeul substituirii, de moment, a unei persoane cu „sosia" sa, pentru a apăra astfel viaţa unui înalt demnitar sau atunci cînd se folosesc de o „sosie" pentru a deruta sau prinde în flagrant delict un spion ori un criminal.

În domeniul psihopatologiei, termenul de „sosie" desemnează acele iluzii vizuale patologice al căror specific constă în realizarea unor „false recunoaşteri", respectiv identificarea în anumite persoane a altora. Falsele recunoaşteri trebuie deosebite de „confuzia de persoană", frecvent întîlnită la oamenii normali aflaţi fie în stări de oboseală cronică, fie în anumite condiţii de recepţie critice (de exemplu: distanţă mare, lumină insuficientă, revederi după intervale foarte mari de timp etc.), care creează dificultăţi de diferenţiere la nivelul actului perceptiv. Omul normal psihic, chiar dacă pe moment îşi dă seama de confuzia de persoană, îşi păstrează intact spiritul critic, putînd înţelege ulterior faptul că a realizat o percepţie deformată. În schimb, bolnavul psihic nu face această diferenţă între real şi ireal, între ce este adevărat şi ceea ce este fals: la bolnavul psihic, „iluzia sosiilor" constă în atribuirea aceleiaşi identităţi mai multor persoane, care, în realitate, nu se aseamănă deloc, nu sînt „sosii". Această atribuire este, de regulă, expresia prezenţei, la persoana bolnavă, a unei stări de ramolisment, exprimată prin procese confuzionale la nivelul activităţii gîndirii.

Opusul „falsei recunoaşteri" este aşa-numita „iluzie de nerecunoaştere", care constă în impresia bolnavului de a nu fi sigur că recunoaşte persoane pe care le-a cunoscut în realitate. Altfel spus, persoana cunoscută (care poate fi un prieten, un coleg) nu este identificată ca atare, ci doar avînd o asemănare vagă cu aceasta. În situaţii clinice grave, cum sînt cele ale demenţelor presenile şi senile, recunoaşterea persoanelor familiare devine imposibilă, fapt care reflectă prezenţa, la persoana în cauză, a unui fenomen de „înstrăinare a amintirilor".

Scanned with OKEN Scanner

Ifigenia

Legenda Ifigeniei, fiica lui Agamemnon şi a Clitemnestrei, este cunoscută mai ales din tragediile lui Euripide : *Ifigenia în Aulida* şi *Ifigenia în Taurida*.

Devenit comandant suprem al armatei greceşti, ce urma să pornească într-o expediţie de pedepsire a cetăţii Troia, unde tînărul Paris o ţinea sechestrată pe frumoasa Elena, soţia lui Menelau, Agamemnon şi-a îmbarcat luptătorii pe corăbiile ancorate în portul Aulida. Dar un vînt care bătea cu tărie dinspre nord îl împiedica de cîteva zile să iasă cu flota în larg. În aşteptarea unui vînt favorabil, Agamemnon vînează, într-una din zile, în pădurile care împrejmuiau portul, un cerb, fără să ştie că pădurea în cauză era unul din locurile sacre, consacrate celebrării cultului zeiţei vînătorii, Artemis, şi în care, conform tradiţiei, nu era voie să se vîneze fără consimţămîntul zeiţei. De acest lucru Agamemnon află mai tîrziu, de la renumitul prezicător micenian Colhas, care, totodată, îi face cunoscut faptul că zeiţa, înfuriată de profanarea adusă de Agamemnon locurilor sale sacre, a hotărît ca expediţia grecilor împotriva troienilor nu va putea beneficia de vînturi favorabile plecării corăbiilor lor, decît dacă Agamemnon va accepta să-şi sacrifice fiica, pe Ifigenia, pe altarul consacrat celebrării cultului ei.

După lungi ezitări şi numai la insistenţele exasperate ale tovarăşilor lui de arme, Agamemnon acceptă cererea zeiţei Artemis, trimiţîndu-i în acest scop Ifigeniei o scrisoare prin care îi cere să vină în Aulida, sub pretextul că doreşte s-o logodească cu Ahile, unul dintre comandanţii săi cei mai viteji. Dar, la scurt timp după trimiterea scrisorii, cuprins de puternice remuşcări, Agamemnon îşi schimbă brusc hotărîrea şi, printr-o nouă scrisoare, caută să împiedice venirea fiicei sale. Scrisoarea este interceptată de către Menelau, care o rupe, astfel că Ifigenia soseşte în Aulida, împreună cu mama sa, care urma să se ocupe de toate cele necesare celebrării căsătoriei. În acest timp, presiunile celorlalţi comandanţi şi ale armatei au devenit atît de mari, încît, de teama unei revolte, care ar fi putut duce la uciderea întregii sale familii, Agamemnon se hotărăşte din nou, dar de data aceasta definitiv, să o sacrifice pe Ifigenia. În luarea dramaticei hotărîri au contat foarte mult şi argumentele cu caracter patriotic ale celorlalţi comandanţi, pentru care scopul expediţiei lor militare erau unul dintre cele mai nobile : pedepsirea barbarilor, răpitori ai soţiilor lor, şi, în felul acesta, apărarea a însăşi demnităţii şi libertăţii întregii Grecii.

La început, Ifigenia îşi implora tatăl, cu lacrimi în ochi, să o cruţe, aducînd un înduioşător elogiu vieţii şi bucuriei de a trăi : „A vedea lumina e cel mai plăcut lucru pentru oameni. Sub pămînt nu mai e nimic. E nebun cine se roagă să moară. A trăi prost e mai bine decît a muri frumos". Ahile îi ia Ifigeniei apărarea în repetate rînduri, dar rezistă tot mai greu presiunilor armatei, care, nerăbdătoare de a porni la luptă, aruncă cu pietre în el şi-l ameninţă că-l va omorî, împreună cu Agamemnon, dacă nu va avea loc sacrificiul promis.

Scanned with OKEN Scanner

Ifigenia

Legenda Ifigeniei, fiica lui Agamemnon şi a Clitemnestrei, este cunoscută mai ales din tragediile lui Euripide : *Ifigenia în Aulida* şi *Ifigenia în Taurida*.

Devenit comandant suprem al armatei greceşti, ce urma să pornească într-o expediţie de pedepsire a cetăţii Troia, unde tînărul Paris o ţinea sechestrată pe frumoasa Elena, soţia lui Menelau, Agamemnon şi-a îmbarcat luptătorii pe corăbiile ancorate în portul Aulida. Dar un vînt care bătea cu tărie dinspre nord îl împiedica de cîteva zile să iasă cu flota în larg. În aşteptarea unui vînt favorabil, Agamemnon vînează, într-una din zile, în pădurile care împrejmuiau portul, un cerb, fără să ştie că pădurea în cauză era unul din locurile sacre, consacrate celebrării cultului zeiţei vînătorii, Artemis, şi în care, conform tradiţiei, nu era voie să se vîneze fără consimţămîntul zeiţei. De acest lucru Agamemnon află mai tîrziu, de la renumitul prezicător micenian Colhas, care, totodată, îi face cunoscut faptul că zeiţa, înfuriată de profanarea adusă de Agamemnon locurilor sale sacre, a hotărît ca expediţia grecilor împotriva troienilor nu va putea beneficia de vînturi favorabile plecării corăbiilor lor, decît dacă Agamemnon va accepta să-şi sacrifice fiica, pe Ifigenia, pe altarul consacrat celebrării cultului ei.

După lungi ezitări şi numai la insistenţele exasperate ale tovarăşilor lui de arme, Agamemnon acceptă cererea zeiţei Artemis, trimiţîndu-i în acest scop Ifigeniei o scrisoare prin care îi cere să vină în Aulida, sub pretextul că doreşte s-o logodească cu Ahile, unul dintre comandanţii săi cei mai viteji. Dar, la scurt timp după trimiterea scrisorii, cuprins de puternice remuşcări, Agamemnon îşi schimbă brusc hotărîrea şi, printr-o nouă scrisoare, caută să împiedice venirea fiicei sale. Scrisoarea este interceptată de către Menelau, care o rupe, astfel că Ifigenia soseşte în Aulida, împreună cu mama sa, care urma să se ocupe de toate cele necesare celebrării căsătoriei. În acest timp, presiunile celorlalţi comandanţi şi ale armatei au devenit atît de mari, încît, de teama unei revolte, care ar fi putut duce la uciderea întregii sale familii, Agamemnon se hotărăşte din nou, dar de data aceasta definitiv, să o sacrifice pe Ifigenia. În luarea dramaticei hotărîri au contat foarte mult şi argumentele cu caracter patriotic ale celorlalţi comandanţi, pentru care scopul expediţiei lor militare erau unul dintre cele mai nobile : pedepsirea barbarilor, răpitori ai soţiilor lor, şi, în felul acesta, apărarea a însăşi demnităţii şi libertăţii întregii Grecii.

La început, Ifigenia îşi implora tatăl, cu lacrimi în ochi, să o cruţe, aducînd un înduioşător elogiu vieţii şi bucuriei de a trăi : „A vedea lumina e cel mai plăcut lucru pentru oameni. Sub pămînt nu mai e nimic. E nebun cine se roagă să moară. A trăi prost e mai bine decît a muri frumos". Ahile îi ia Ifigeniei apărarea în repetate rînduri, dar rezistă tot mai greu presiunilor armatei, care, nerăbdătoare de a porni la luptă, aruncă cu pietre în el şi-l ameninţă că-l va omorî, împreună cu Agamemnon, dacă nu va avea loc sacrificiul promis.

Scanned with OKEN Scanner

Văzînd aceste lucruri, Ifigenia se hotărăşte să se ofere de bunăvoie ca să fie sacrificată. Argumentele invocate de ea sînt dintre cele mai înălţătoare şi au făcut istorie, plasînd-o în panteonul marilor eroine ale Greciei şi ale literaturii universale: întreaga Eladă are „ochii aţintiţi" asupra ei, iar plecarea navelor şi răpunerea barbarilor răpitori, depinde „numai de ea"; sînt puse în joc, spune ea, înseşi mîndria şi libertatea ţării sale:

Mi s-a dat osînda morţii, iată, vreu să mor în slavă...
Marea patrie, helenii, toţi sînt aţintiţi spre mine,
Eu să înlesnesc plutirea flotei şi căderea Troiei,
Să feresc de nunţi barbare viitoarele neveste,
Nimeni să nu le mai fure din Helada-nfloritoare,
Şi să-i pedepsesc că Paris a răpit-o pe Helena.
Toate-acestea le plătesc prin moartea mea!
Făcîndu-mi ţara liberă voi fi urcată-n slăvi şi binecuvîntată.

(Euripide, *Ifigenia în Aulida*)

Dar, în clipa săvîrşirii sacrificiului, legenda ne spune că zeiţa Artemis, înduioşată, a răpit-o şi a înlocuit-o pe Ifigenia cu o căprioară, fără însă ca cei de faţă să-şi dea seama de acest lucru. Luînd-o cu sine în Taurida, zeiţa a făcut-o preoteasă a cultului ei din acea regiune. Mai tîrziu, cînd fratele ei, Oreste, a venit să vadă templul zeiţei Artemis, Ifigenia părăseşte ţinutul şi-şi însoţeşte fratele în Grecia.

*
* *

Comportamentul altruist al Ifigeniei, care a înţeles să se sacrifice pentru onoarea şi gloria ţării sale, a însufleţit simţul patriotic al unor generaţii întregi de tineri de pretutindeni care s-au simţit obligaţi să-i urmeze exemplul. Astfel, pentru a da aici un singur exemplu, puterea de sacrificiu a Ifigeniei o regăsim, peste veacuri, în comportamentul eroic al Jeannei d'Arc, care, în fruntea unei mici armate, îi învinge pe englezi (1429), care ocupaseră jumătate din Franţa, şi-l încoronează pe Carol al VII-lea la Reims (17 iulie 1429). Acuzată ca eretică, deoarece spunea că aude voci „de Sus", care-i poruncesc să-şi scape ţara de invadatorii englezi, ea este judecată de un tribunal ecleziastic şi este arsă de vie, pe rug, în Rouen (1431).

Scanned with OKEN Scanner

Cronos

Genealogia mitologică a acestui zeu este dramatică: din unirea celor două divinităţi primordiale: Uranos (Cerul) şi Geea (Pământul) au rezultat trei generaţii de uranieni: titanii şi titanidele; ciclopii; giganţii. Înspăimîntat la gîndul că va fi detronat de către unul dintre urmaşii săi, Uranos şi-a aruncat copiii în fundul pământului, în Tartar. Revoltată de acest fapt, Geea s-a hotărît să pună capăt procreaţiei cu Uranos, instigîndu-şi în acest scop fiii să se răzbune. Singurul care a răspuns instigării a fost Cronos, care a făurit o armă din fier, sub formă de seceră, cu care a reuşit să-şi castreze tatăl şi să pună, apoi, stăpînire pe Univers.

Căsătorindu-se cu sora sa, Rhea, Cronos a avut mai mulţi copii: Demeter, Hades, Hera, Hestia, Poseidon. Temîndu-se, la rîndul său, de a nu avea aceeaşi soartă cu a propriului tată, Cronos şi-a înghiţit, pe rînd, copiii, imediat după naşterea lor. Cînd era însărcinată cu Zeus, disperată că acesta va împărtăşi destinul fraţilor lui, Rhea s-a refugiat în insula Creta. După ce a născut, ea a încredinţat copilul valurilor mării şi s-a întors în Olimp. Aici, simulînd naşterea, a învelit o piatră mai mare în scutece şi i-a prezentat-o soţului ei, ca fiind noul născut. Acesta, fără să-şi dea seama de substituire, a înghiţit-o. Devenit adult, Zeus, ajutat de bunica sa, Geea, îi administrează tatălui său un drog, care-l face să vomite piatra şi pe cei cinci copii. A urmat, apoi, un război cumplit între Cronos şi Zeus, cunoscut sub numele de „titanomahie", care a durat 10 ani şi care s-a sfîrşit cu victoria lui Zeus şi a olimpienilor. Zeus devine, astfel, stăpînul Universului, devine zeul „suprem şi total".

(Hesiod, *Theogonia*; Pierre Grimal, *Dicţionar de mitologie greacă şi romană*;
Jean Vertemont, *Dicţionar al mitologiilor indo-europene*;
Victor Kernbach, *Dicţionar de mitologie generală*)

*
* *

În mitologia greacă, numele lui Cronos simbolizează timpul „ce mănîncă şi înghite totul". Întocmai ca şi acesta, Cronos joacă într-adevăr acelaşi rol: devorează, îşi distruge propriile creaţii, dar devine el însuşi izvor de vieţi, prin unirea sa cu Rhea. Acesta este, de fapt, paradoxul timpului, care încheie cicluri de viaţă, dar marchează începutul altora.

În lumea umană, sentimentul duratei timpului este legat, frecvent, de actul aprecierii sale între diferite momente, cum sînt: evenimentul „naşterii" şi cel al „morţii", „răsăritul" soarelui şi „apusul" acestuia etc. Desigur, sînt şi alte repere pentru aprecierea duratei timpului „obiectiv", adică a acelui timp care în lumea umană este considerat un timp „cronologic": de exemplu, ceasurile, calendarele, anotimpurile etc. Timpul obiectiv

desemnează faptul că atunci cînd o anumită perioadă de timp (de exemplu: un minut, o oră etc.) a trecut înseamnă că acea perioadă de timp a trecut (s-a consumat) nu numai pentru mine, ci pentru toţi cei care alcătuiesc comunitatea respectivă. Dar lucrurile nu sînt totuşi atît de simple, aşa cum ar părea la prima vedere, deoarece, dacă în limbajul convenţional un minut, de exemplu, durează atît cît îi trebuie secundarului să parcurgă circumferinţa cadranului ceasului, în planul vieţii interioare a fiecăruia, un minut poate fi trăit diferit, existînd, de pildă, impresia că minutul respectiv a durat ore nesfîrşite (ca, de exemplu, atunci cînd se aşteaptă, cu înfrigurare, rezultatul unei operaţii chirurgicale, de care depinde viaţa unei persoane apropiate sau atunci cînd se aşteaptă rezultatul unui examen foarte important).

Din punctul de vedere al psihologului, timpul nu reprezintă o entitate izolată, cu o existenţă în sine: el se precizează întotdeauna numai în raport cu un subiect receptor, cu o persoană anume, care îl va *personaliza*, îl va trăi ca *durată interioară*; altfel spus, numai în raport cu o conştiinţă individuală, capabilă de a elabora semnificaţii, timpul dobîndeşte numeroase accepţiuni şi dimensiuni, cum ar fi de exemplu cele de „trecut", „prezent", „viitor", sau interesantele impresii pe care unii oameni le au de „timp comprimat", „timp prelungit", „timp grăbit", „timp oprit", „timp repetat" etc. Pentru psiholog este esenţială deci această trăire subiectivă (individuală) a timpului, care este determinată atît de *multiplicitatea eurilor* (care aduce fiecare un specific psihologic), cît şi de *temporalitatea* caracteristică conştiinţei umane (care este în continuă devenire, avînd întotdeauna un trecut, un prezent şi un viitor).

Tot mai mulţi gînditori recunosc faptul că timpul reprezintă un aspect al realităţii, care are o mulţime de determinări psihologice. Astfel, pentru filosoful W. Dilthey, „memoria afectivă" reprezintă un factor-cheie pentru înţelegerea specificului „timpului interior": numai prin intermediul „amintirii" poate fi recunoscut un eveniment din trecut şi tot ei îi datorăm şi procesul de „integrare a prezentului" într-o anumită „conexiune serială". Într-adevăr, prezentul este continuu reevaluat din perspectiva unui viitor anticipat şi a unui trecut care este respins sau acceptat. În acest sens, este normal ca orice manifestări de amnezie, de tip retrograd sau anterograd*, să determine apariţia unor invertiri de date temporale, realizîndu-se astfel confuzii între cele trei mari dimensiuni ale timpului: prezent, trecut, viitor.

Pentru marele nostru dramaturg, Eugen Ionescu, trăirea sentimentului tragic al timpului, care se scurge „în moarte", nu poate apărea decît pe o anumită „scară a vîrstelor", fiind rodul unui proces de conştientizare, în cadrul căruia se efectuează anumite anticipări şi judecăţi de evaluare a prezentului: „Cînd am observat pentru prima dată că timpul trecea? Sentimentul timpului n-a fost legat în mod imediat de ideea morţii. Bineînţeles că la patru sau cinci ani mi-am dat seama că deveneam din ce în ce mai bătrîn, că voi muri. Spre şapte sau opt ani, îmi spuneam că mama mea va muri şi eram speriat de această idee. Ştiam că ea va muri înaintea mea. Acest fapt îmi apărea ca o întrerupere definitivă a prezentului, căci totul era prezent. O zi, o oră, îmi păreau lungi, fără limită. Eu nu le vedeam sfîrşitul. Cînd mi se vorbea de anul viitor, aveam sentimentul că anul viitor nu va veni niciodată" (1967, p. 13). Confruntarea cu

* Amnezia de tip „retrograd" desemnează uitarea faptelor de dinaintea debutului bolii amnezice, în timp ce amnezia de tip „anterograd" desemnează uitarea evenimentelor trăite după debutul bolii.

Scanned with OKEN Scanner

timpul care s-a epuizat, cu timpul care a fost trăit sub forma copilăriei sau a adolescenţei, îi creează lui Eugen Ionescu o altă perspectivă a trecerii timpului, în care durata interioară se accelerează deosebit de mult: „Sînt la vîrsta cînd se îmbătrîneşte cu zece ani într-un an, cînd o oră nu valorează mai mult de cîteva minute, cînd nu se mai pot înregistra nici sferturile de oră. Şi cu toate acestea fug încă după viaţă cu speranţa să o apuc în ultimul moment, ca cineva care sare pe treptele unui vagon de tren care porneşte" (1967, p. 33).

„Percepţia timpului" ni se prezintă ca un proces psihologic complex, insuficient explicat. Ca oricare alt proces psihic, şi percepţia timpului reprezintă un interesant aspect de psihologie individuală, deoarece aprecierea duratei reale a unei perioade de timp depinde nu numai de o serie de factori obiectivi, ci şi de numeroase determinări de ordin subiectiv, care ţin de bogăţia experienţei individuale de apreciere a timpului, de sensibilitatea receptorului, de modul de interpretare a evenimentelor realităţii şi, mai ales, de importanţa pe care persoana o acordă faptelor de viaţă trăite în unitatea respectivă de timp. Pentru fiecare persoană există, aşadar, un *anumit raport* între „timpul obiectiv", respectiv durata unei perioade de timp care este aceeaşi pentru toţi membrii comunităţii, şi „timpul subiectiv", adică aprecierea pe care cineva o face asupra perioadei respective, apreciere care face ca unitatea de timp în cauză (de exemplu: o oră, o zi, o săptămînă etc.) să apară cuiva ca fiind mai scurtă sau mai lungă (decît este ea apreciată în limbajul convenţional).

Într-o lucrare anterioară (*Psihologie şi literatură*, 1955), am făcut unele consideraţii cu privire la determinări de ordin subiectiv, care fac ca, în aprecierea valorii timpului trăit, unii oameni să afirme, de exemplu, că sînt într-o continuă criză de timp, iar alţii, dimpotrivă, să aprecieze că au prea mult timp şi nu ştiu cum să-l umple. Dintre aceste consideraţii, dorim să selectăm şi să prezentăm aici doar cîteva.

O posibilă explicaţie a acestor diferenţe constă în *natura activităţilor* pe care le desfăşurăm, la un moment dat. Astfel, faptele obişnuite de viaţă ne arată că oamenii au tendinţa de a subaprecia durata activităţilor cu un conţinut mai variat, acestea părîndu-li-se că au durat mai puţin decît au durat ele în realitate, în timp ce activităţile uniforme sau monotone, sînt supraapreciate în ceea ce priveşte durata. Karl Jaspers făcea, în acest sens, o observaţie interesantă, distingînd între: „progresiunea actuală" a timpului şi „conştiinţa timpului trecut". Aceste două fenomene psihologice se pot afla, spunea K. Jaspers, în contrast: o zi în care am lucrat cu pasiune ne face să uităm, pur şi simplu, trecerea timpului, dar seara avem spontan impresia de a fi trăit o zi foarte lungă; dimpotrivă, o zi în care n-am făcut decît să aşteptăm pe cineva care n-a venit este percepută ca o durată foarte mare, dar, după consumarea ei, memoria nu mai reţine din ea aproape nimic (*Psychopathologie générale*, Felix Alcan, Paris, 1933).

De asemenea, s-a observat că aprecierea duratei timpului este în funcţie de *interesul* suscitat de activitatea respectivă, de *trăirile afective* dezvoltate în raport cu activitatea în cauză: astfel, fragmentele de timp în care s-au desfăşurat evenimente interesante sau în care o persoană a trăit stări afective pozitive, de satisfacţie şi bucurie, par mai scurte, pe cîtă vreme acelea în care evenimentele petrecute au fost neinteresante şi în care persoana a trăit o stare de insatisfacţie, de plictiseală sau tristeţe, sînt supraevaluate în ceea ce priveşte durata desfăşurării lor. Este firesc ca în aceste condiţii, structurile psihice optimiste şi active, care au un tempo ridicat al vieţii psihice, concretizat printr-o frecvenţă

Scanned with OKEN Scanner

mare a evenimentelor psihice trăite în unitatea de timp, să aibă mereu senzaţia subiectivă că timpul pe care-l au la dispoziţie este prea scurt, pentru a realiza tot ceea ce şi-au propus. Şi invers: persoanele placide sau comode, care prezintă o regularitate a vieţii lor psihice şi un tempo scăzut, concretizat printr-o frecvenţă redusă de evenimente şi de trăiri sufleteşti în aceeaşi unitate de timp, au mereu impresia că timpul le copleşeşte, simţindu-se chiar terorizate de timpul care nu se mai sfîrşeşte. Tipic pentru această ultimă categorie de oameni este Oblomov, personajul principal al romanului omonim al scriitorului clasic rus I.A. Goncearov. Idealul de viaţă al lui Oblomov este trîndăvia, somnolenţa, complacerea într-o viaţă tihnită şi „dulce", lipsită de patosul şi frămîntările caracteristice acelor oameni care luptă pentru ceva, care au sentimentul datoriei, al menirii lor în viaţă. Oblomov însuşi este conştient uneori de decăderea sa, apreciind cu luciditate propria-i existenţă apatică şi neajunsurile firii sale abulice, incapabile de a dobîndi ceva, de a pune în mişcare puteri creatoare. Cu durere el recunoaşte că n-are nici un scop în viaţă, simţind din greu povara timpului, care se scurge fără rost şi căruia nu-i acordă un rol constructiv: „Cînd nu ştii pentru ce trăieşti, o duci aşa, oricum, de la o zi la alta; te bucuri că ziua a trecut, că poţi uita în somn plictisitoarea întrebare: de ce ai trăit azi şi pentru ce vei trăi mîine?" (1964, p. 33).

Ca şi cînd ar fi fost o soră bună a lui Oblomov, Maşa, tînăra eroină de 22 de ani a lui Cehov, din *Pescăruşul*, simte şi ea, sub acţiunea aceluiaşi puternic sentiment al blazării şi al inactivităţii care o domină, că timpul o apasă şi o îmbătrîneşte înainte de vreme. Acest lucru este atît de evident în gesturile şi în comportamentul ei, încît îl remarcă toţi cei din jurul său, printre aceştia numărîndu-se şi egoista Arcadina Trepleva. Plină de sine, aceasta îi relatează Maşei, cu o satisfacţie orgolioasă, puţin disimulată, că arată mai tînără decît ea, deşi are aproape de două ori vîrsta Maşei: „...Şi ştii de ce? Pentru că eu lucrez, simt, mă zbucium toată ziua, pe cîtă vreme dumneata stai mereu locului şi nu trăieşti... Eu una ştiu că nu trebuie să mă gîndesc la viitor. Nu mă gîndesc niciodată nici la bătrîneţe, nici la moarte. Nu poţi ocoli ceea ce se va întîmpla" (1967, p. 165). Răspunsul Maşei la aceste remarce tăioase ale Arcadinei Trepleva exprimă în aşa măsură starea de apatie şi de descurajare, care o caracteriza, încît el poate trece foarte bine drept un răspuns de tip „oblomovist": „Iar eu mă simt ca şi cum m-aş fi născut demult, demult, şi-mi tîrăsc viaţa după mine ca pe o trenă fără de sfîrşit... Şi deseori mi se întîmplă să nu mai am nici o poftă de viaţă!..." (1967, p. 165).

Marele nostru poet Mihai Eminescu a exprimat şi el în versuri devenite nemuritoare această strînsă dependenţă care există între conţinutul trăirilor afective ale omului şi modul în care el realizează aprecierea duratei timpului trăit. Cea mai spectaculoasă şi, totodată, dramatică situaţie pe care ne-o prezintă poetul este aceea în care persoana, aflată la un moment dat sub stresul unei puternice stări de decepţie, cauzate de triste dezamăgiri, de sentimentul singurătăţii şi al neîmplinirii sufleteşti, nu mai acordă nici o semnificaţie sau valoare constructivă existenţei sale, întreaga viaţă privindu-şi-o cu indiferenţă sau blazare. Această situaţie este minunat redată de M. Eminescu în poezia *Te duci...*, în care poetul se vede în neplăcuta ipostază de a nu mai putea întreţine nici un raport afectiv cu iubita: nemairămînîndu-i, nici măcar posibilitatea de a o urî, viaţa îi apare, în aceste condiţii, poetului ca fiind lipsită de orice sens şi, implicit, golită de orice valoare temporală:

Scanned with OKEN Scanner

Puteam numiri defăimătoare
În gîndul meu să-ţi iscodesc,
Şi te uram cu-nverşunare,
Te blestemam, căci te iubesc.

De-acum nici asta nu-mi rămîne
Şi n-o să am ce blestema.
Ca azi va fi ziua de mîne,
*Ca mîni toţi anii s-or urma** –

O toamnă care întîrzie
Pe-un istovit şi trist izvor;
Deasupra-i frunzele pustie –
A mele visuri care mor.

Alte situaţii, nu mai puţin complexe sub raport pshihologic, exprimă posibilitatea instalării în conştiinţa omului a unor interesante impresii de „dilatare" sau de „concentrare" a timpului trăit, de scurgere mai lentă sau mai rapidă a acestuia, sub influenţa trăirii unor puternice stări afective, cu conţinut pozitiv sau negativ. Impresia de dilatare exagerată a duratei propriei vieţi este sugestiv exprimată de M. Eminescu în poezia *Departe sînt de tine...*, în care poetul are nostalgia pierderii acelor frumoase momente de viaţă în care iubita i-a împărtăşit, întru totul, sentimentul de dragoste:

Departe sînt de tine şi singur lîngă foc,
Petrec în minte viaţa-mi lipsită de noroc,
Optzeci de ani îmi pare în lume c-am trăit,
Că sînt bătrîn ca iarna, că tu vei fi murit.

Aceeaşi puternică impresie de dilatare a duratei timpului trăit o întîlnim şi în poezia *Adio*, în care poetul se arată atît de dezamăgit de naivitatea cu care şi-a încredinţat în trecut iubirea unei persoane, care mai apoi s-a dovedit a fi superficială, încît are acum senzaţia că de-atunci au trecut „veacuri":

Căci astăzi dacă mai ascult
Nimicurile-aceste,
Îmi pare-o *veche, de demult*
Poveste.

Şi dacă luna bate-n lunci
Şi tremură pe lacuri,
Totuşi îmi pare că de-atunci
Sînt veacuri.

Cu ochii serei cei de-ntîi
Eu n-o voi mai privi-o...
De-aceea-n urma mea rămîi –
Adio!

* Sublinierea de faţă, ca şi celelalte care vor urma în poeziile lui M. Eminescu, ne aparţine.

Senzaţia de scurgere rapidă a timpului, care devine astfel prea scurt şi pe care poetul ar vrea să-l ţină în loc sau să-l reînvie, pentru a menţine mereu proaspătă starea de beatitudine pe care i-a provocat-o în copilărie pădurea cu minunatele ei privelişti şi taine, o avem foarte frumos exprimată în poezia *O, rămîi*:

Şi privind în luna plină
La văpaia de pe lacuri,
Anii tăi se par ca clipe,
Clipe dulci se par ca veacuri.
Astfel zise lin pădurea,
Bolţi asupră-mi clătinînd;
Şueram l-a ei chemare
Ş-am ieşit în cîmp rîzînd.
Astăzi chiar de m-aş întoarce
A-nţelege n-o mai pot...
Unde eşti, copilărie,
Cu pădurea ta cu tot?

Referindu-se la „timp", ca la bunul cel mai de preţ dintre toate, marele gînditor care a fost Seneca atrăsese atenţia asupra faptului că variabilitatea duratei timpului perceput este în funcţie de *semnificaţia, mereu alta*, pe care vîrsta (de exemplu: copilăria, adolescenţa, tinereţea, vîrsta deplinei maturităţi, senectutea) o acordă evenimentelor prezente, trăite: „Viaţa se împarte în trei anotimpuri: ceea ce a fost, ceea ce este şi ceea ce va fi. Dintre acestea, cel pe care-l trăim este de scurtă durată, ne îndoim de cel ce urmează, doar cel care s-a scurs este sigur... Prea puţin contează timpul de care dispui, dacă e irosit de suflete zbuciumate şi tulburate, aflate în goană doar după cîştiguri materiale şi după deşărtăciuni" (1981, p. 54). Există, în viziunea cumpătatului Seneca, o artă a folosirii timpului. El îl întreabă, cu ironie, pe unul din mulţimea oamenilor în vîrstă: „Ai ajuns la capătul vieţii, o sută de ani şi mai bine apasă pe umerii tăi. Hai, întoarce-te înapoi şi fă-ţi socoteala. Vezi cît timp ţi-a mîncat creditorul, cît iubita, cît rudele, cît clienţii. Gîndeşte-te cît timp ţi-au luat certurile cu nevasta, pedepsirea sclavilor, de cîte ori ai cutreierat oraşul în lung şi-n lat pentru felurite îndatoriri mondene. Adaugă bolile pe care ni le facem adeseori cu mîna noastră, pune la socoteală şi timpul folosit fără rost: o să vezi că ai mai puţini ani decît numeri. Adu-ţi aminte de cîte ori ai luat hotărîri singur, cîte ceasuri din zi ai petrecut aşa cum ţi-ai dorit, vezi de cîte ori ai putut să dispui într-adevăr de tine însuţi. Numără clipele cînd chipul ţi-a rămas nepăsător şi sufletul neînfricat, vezi care a fost opera ta într-o existenţă atît de îndelungată. Mai aminteşte-ţi cîţi oameni ţi-au irosit viaţa fără ca tu să-ţi fi dat seama de pagubă. Socoteşte cît timp ţi-au smuls suferinţa zadarnică, bucuria prostească, lăcomia nesăţioasă, conversaţia linguşitoare, şi o să vezi ce puţin ţi-a rămas din ceea ce-a fost al tău: o să înţelegi astfel că mori înainte de vreme" (1981, pp. 44-45).

Şi pentru alţi mari filosofi, timpul reprezintă o noţiune extrem de complexă, în care factorii psihici joacă un rol deosebit de important. Astfel, Bertrand Russel preciza: „...Sentimentul nostru de durată, adică evaluarea noastră cu privire la timpul care se scurge, este precar şi nu putem să avem încredere în el, pentru a cunoaşte numărul orelor scurse aşa cum le indică pendula. Dacă ne plictisim sau ne copleşeşte suferinţa, timpul

Scanned with OKEN Scanner

pare să se scurgă încet; cînd ocupaţiile noastre sînt plăcute, orele se succed rapid; somnul suprimă orice noţiune de timp. În această stare, timpul nu există. Dacă noi considerăm timpul ca pe o durată, trebuie să distingem aici, ca şi pentru spaţiu, un timp general, exterior nouă, şi un timp particular, care este cadrul existenţei noastre. Pe de altă parte, dacă timpul constă doar într-o noţiune de ordine de scurgere a faptelor, *înainte şi după*, nu e nevoie de a face o asemenea distincţie. Ordinea în care evenimentele par a se desfăşura, atît cît putem să judecăm acest lucru, este identică cu aceeaşi ordine care regizează, cu adevărat, succesiunea lor. În orice caz, nimic nu ne autorizează să presupunem că aceste două ordini nu sînt identice" (1982, pp. 184-185).

Tuturor acelora care fac greşeala de a se ancora doar în „trecut" sau numai în „viitor", neglijînd importanţa „clipei prezente", filosoful Arthur Schopenhauer le-a închinat o pagină plină de observaţii ironice, dar şi de recomandări înţelepte cu privire la „arta" folosirii timpului pe parcursul vieţii: „Rar se va găsi cineva, care să păzeazscă proporţia cea dreaptă. Oamenii care, prin proiecte şi speranţe, nu trăiesc decît în viitor, care privesc totdeauna înaintea lor şi aleargă cu nerăbdare după lucrurile ce au să vie, aşteptînd ca numai acestea, doar acestea, să le aducă fericirea cea adevărată, şi pentru moment lasă să treacă actualitatea fără a se folosi de ea, seamănă, cu tot aerul lor cel serios, măgarilor din Italia, cărora li se leagă la cap un smoc de fîn ce-l văd mereu înaintea ochilor şi, dînd să-l prindă, grăbesc pasul. Astfel de oameni se înşală într-una trăind tot *ad interim*, pînă cînd mor. În loc de a fi totdeauna prea mult ocupaţi cu planurile şi grijile viitorului sau de a ne pierde în dorul trecutului, nu ar trebui să uităm niciodată că actualitatea este singură reală şi că numai ea este sigură, pe cînd, din contra, viitorul iese mai totdeauna altfel de cum ni-l închipuim şi chiar trecutul a fost altfel: şi unul, şi altul sînt mai prejos de închipuirile noastre. Depărtarea, care micşorează lucrurile pentru ochi, le măreşte pentru gîndire. Numai actualitatea e adevărată şi activă; ea este timpul real împlinit şi existenţa noastră este cuprinsă numai în ea. De aceea ar trebui să o învrednicim totdeauna cu o privire veselă şi orice oră suportabilă şi liberă de neplăceri imediate sau de dureri să o petrecem cu conştiinţa binelui ei, adică să nu o înveninăm cu gîndul la speranţele înşelate din trecut sau la grijile din viitor. Căci este lucru foarte nechibzuit a lepăda ceasul cel bun cînd se înfăţişează sau a-l tulbura înadins, de necazul lucrurilor trecute sau de teama celor viitoare. Grija, chiar şi părerea de rău să-şi aibă vremea lor hotărîtă; dar după trecerea ei, să urmăm sfatul autorului grec: «Cele trecute să fie uitate! Mînia să nu aibă loc în inima noastră! Cele viitoare sînt în mîna zeilor». Iar pentru cele prezente, să ascultăm pe Seneca: *singulas dies singulas vitas puta* («ia fiecare zi în parte drept toată viaţa»), şi să ne facem această vreme, singura reală, pe cît se poate de plăcută" (1969, pp. 128-129).

Nu putem încheia aceste cîteva consideraţii asupra „timpului subiectiv", fără a-l evoca aici pe Lucian Blaga, care a exprimat în versuri de o tulburătoare frumuseţe acest permanent dialog şi confruntare totodată, care există între fiinţa umană şi implacabilul „timp":

Cu alesături de aur
timpul curge prin albastru.
Jinduiesc la cîte-un astru
răsărit ca o ispită
peste-amurgul meu de-o clipă,
peste basmul în risipă.

Curge timpul prin înalturi,
astru poartă lîngă astru,
răzbunîndu-mă-n albastru.
Visul, aur prins în palme
ca nisipurile-n ape,
trebuie să-l las, să-mi scape.

(*Cîntec sub stele*)

Scanned with OKEN Scanner

Antigona

Existenţa tragică a acestei eroine trebuie legată de destinul nu mai puţin dramatic al lui Edip (Oedip), fiul Iocastei şi al regelui Tebei, Laios. Consultînd oracolul din Delfi, în legătură cu faptul dacă va avea sau nu copii, Laios este avertizat să nu aibă urmaş, pentru că acesta va fi, pentru familia sa, cauza unor mari nenorociri: eventualul fiu îşi va ucide tatăl şi se va căsători cu propria-i mamă, îndoliind astfel întreaga familie. Dar, după un chef „de pomină", Laios şi Iocasta au uitat de prezicere şi l-au conceput pe Edip. Voind să evite împlinirea oracolului, Laios i-a străpuns, mai întîi, gleznele nou-născutului cu agrafe luate din părul Iocastei (de aici şi etimologia numelui: gr. *oedip* – cu picioarele umflate) şi apoi l-a încredinţat unui slujbaş de încredere, pentru a-l duce pe muntele Citeron şi a-l ucide. Acestuia i-a fost însă milă de copilul nevinovat şi l-a abandonat într-o pădure. Copilul a fost găsit de un păstor, care l-a îngrijit un timp, apoi l-a dus în Corint, la curtea regelui Creon, care l-a adoptat şi l-a crescut ca pe fiul său.

Ajuns mare, Edip se adresează oracolului din Delfi, pentru a-şi cunoaşte viitorul. Acesta i-a prezis că îşi va ucide tatăl şi se va căsători cu propria-i mamă. Pentru a preîntîmpina realizarea acestei sumbre prevestiri, Edip părăseşte Corintul şi de îndreaptă spre Teba, unde era rege Laios. În drum, ajungînd la o răspîntie de cărări înguste, ce nu permiteau trecerea concomitent a două care, Edip are o altercaţie cu un bătrîn trufaş, pe care-l va ucide, deoarece acesta n-a vrut să acorde prioritate de trecere carului său pe drumul îngustat. El n-avea de unde să ştie că acest bătrîn mîndru era însuşi regele Laios al Tebei şi că acesta era, în realitate, chiar tatăl său. Astfel, prima profeţie a oracolului s-a împlinit!

Continuîndu-şi drumul spre Teba, Edip află de la călătorii întîlniţi în drum că, în jurul cetăţii, făcea ravagii un Sfinx (monstru cu cap şi piept de femeie, trup de leu şi aripi de pasăre) care, aşezat la o încrucişare de drumuri, acosta călătorii şi le adresa o ghicitoare: cel care era capabil să dezlege enigma urma să devină rege al Tebei şi să se căsătorească cu Iocasta, regina rămasă vaduvă, iar cei care nu o puteau dezlega, deveneau automat hrana Sfinxului. Ajuns şi el la răspîntie, Sfinxul l-a întrebat: „Cine umblă dimineaţa în patru labe, la amiază în două, iar seara în trei?". Edip a găsit răspunsul corect, spunînd că e vorba de om, care în pruncie merge în patru labe, apoi în două, iar la bătrîneţe se sprijină de baston. În felul acesta, Edip a scăpat cetatea Tebei de fărădelegile monstrului, care, de ciudă, s-a aruncat într-o prăpastie. Ajuns rege al Tebei, Edip a luat-o de soţie pe Iocasta (în realitate mama lui). În felul acesta, s-a împlinit şi cea de a doua profeţie a oracolului!

Cu Iocasta, Edip a avut patru copii: doi băieţi (Eteocle şi Polinice) şi două fete (Antigona şi Ismena). Mai tîrziu, cînd regiunea Tebei a fost devastată de ciumă, Edip îl trimite pe cumnatul său, Creon (care era frate cu Iocasta) să afle de la oracolul din Delfi

Scanned with OKEN Scanner

cum îşi poate salva ţara de groaznicul flagel. Creon se întoarce cu vestea că zeii vor face să înceteze molima numai atunci cînd tebanii îl vor pedepsi pe ucigaşul, încă necunoscut, al fostului lor rege, Laios. Ordonînd să se facă cercetări pentru descoperirea criminalului, Edip află că vinovatul este chiar el. Neputînd suporta grozăvia acestei fapte comise, precum şi incestul care i-a urmat, Edip şi-a scos ochii şi s-a condamnat la exil pentru restul vieţii.

După orbirea tatălui ei, Antigona îl însoţeşte în exil, în Atica, unde îl îmbărbătează şi-l îngrijeşte cu toată dragostea. Ajuns la o vîrstă înaintată, departe de ţară, Edip cade pradă eriniilor.

Reîntoarsă, după moartea tatălui său, la Teba, Antigona asistă la uzurparea tronului tatălui ei de către propriul unchi, Creon, şi la învrăjbirea de către acesta a celor doi fraţi, Eteocle şi Polinice, care au sfîrşit prin a se ucide între ei. Deoarece Creon a dat dispoziţie ca numai Eteocle să fie îngropat cu toate onorurile, iar Polinice să fie lăsat lîngă zidurile oraşului, pe cîmp, pentru ca trupul să-i fie sfîşiat de fiare şi de păsările de pradă, astfel încît sufletul lui să pribegească veşnic, Antigona, neţinînd seama de nimic, se hotărăşte să înmormînteze trupul fratelui ei după legea pămîntului. Pentru această îndrăzneală de a nesocoti ordinele sale, Creon o condamnă să fie îngropată de vie. Dar, demnă, Antigona îşi ia singură viaţa, spînzurîndu-se. Cu ea a murit şi Emon, fiul lui Creon, care o iubea pe Antigona.

(Euripide, *Antigona*; Sofocle, *Antigona*, *Edip la Colonos*;
Jean Cocteau, *Antigona*; Pierre Grimal, *Dicţionar de mitologie greacă şi romană*;
Jean Vertemont, *Dicţionar al mitologiilor indo-europene*;
Victor Kernbach, *Dicţionar de mitologie generală*)

*
* *

Moartea tragică a Antigonei simbolizează disponibilitatea cuiva de a trăi dragostea filială şi cea fraternă la cote atît de înalte, încît recurgerea la sacrificiul de sine să reprezinte, pentru cel în cauză, un act nu numai firesc, dar şi necesar, de devotament. Cum altfel ne-am putea explica, dacă nu din această perspectivă, puterea extraordinară a Antigonei de a-şi curma viaţa, pentru a săvîrşi riturile funerare şi a îngropa cadavrul fratelui ei, Polinice, căzut într-o luptă fratricidă, care a fost cu mîrşăvie pusă la cale de către crudul Creon?

Toţi marii scriitori care au „cîntat" în operele lor destinul tragic al Antigonei, au relevat acest curaj deosebit al eroinei de a se revolta împotriva „tiraniei familiale" şi „statale", impuse de Creon. Ea se răzvrăteşte, spune Jean Chevalier (1974), în numele legilor nescrise ale conştiinţei şi ale dragostei părinteşti şi fraterne, împotriva convenţiilor şi a regulilor absolutiste, promovate de Creon. Într-adevăr, orbirea şi patima nu cunosc la Creon nici o limită. Convins de faptul că are drept de putere absolută asupra vieţii şi a morţii supuşilor săi, Creon excelează printr-un comportament violent, îngîmfat, lipsit de discernămînt şi de înţelegere pentru altul. Dar el va fi, pînă la urmă, o victimă a propriului sadism moral, deoarece, o dată cu Antigona, se va sinucide şi unicul fiu, Emon, care nu va suporta despărţirea de iubita sa, Antigona.

Totuşi se poate observa faptul că Antigona nu se dovedeşte a fi, pînă la capăt, suficient de puternică şi de liberă, pentru a-şi asuma pe deplin independenţa şi dreptul

Scanned with OKEN Scanner

la fericirea personală, sfîrşind prin a se sinucide. Este revelator, în acest sens, acel moment de umană durere şi deznădejde al Antigonei, petrecut în timpul ducerii ei spre cripta unde urma să fie îngropată de vie, cînd ea, în cuvinte patetice, îşi exprimă regretul de a muri, fără să fi cunoscut „căsătoria" şi „copiii hrăniţi la sînul matern". Ea nu are, într-adevăr, puterea de a încălca datoria sacră, revenită celor rămaşi în viaţă, în primul rînd rudelor celor mai apropiate, de a îngropa mortul, după riturile funebre strămoşeşti. *Datoria morală*, care se dovedeşte a fi mai puternică, o face pe Antigona să plătească cu moartea înainte de vreme, fără să-şi fi îndeplinit nici unul dintre rosturile firesti pentru care se naşte orice fiinţă omenească: întemeierea unei familii, în urma împărtăşirii reciproce a unei iubiri curate între cei doi parteneri, care să ducă la bucuria de a-şi creşte şi de a-şi educa împreună copiii.

Psihanaliza a interpretat comportamentul de martir al Antigonei în termenii ei specifici, dînd numele eroinei unui „complex": cel al „fixaţiei afective" a tinerei fete, atît asupra tatălui şi fratelui, cît şi asupra „cercului familial", ceea ce a făcut-o să refuze acceptarea unei vieţi personale, respectiv realizarea unui sentiment firesc de dragoste faţă de un tînăr din afara familiei sale, cu care să întemeieze propria familie. Moartea ei are o valoare de simbol pentru psihanalişti: ea se spînzură, în cripta familiei, dovedind prin aceasta că a rămas, psihologic, încătuşată în propriile-i „fixaţii paternale" şi „fraternale".

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

Ciclopii

Ciclopii erau reprezentaţi, în mitologia greacă, ca nişte fiinţe uriaşe, cu un singur ochi în mijlocul frunţii, cu apucături antropofage şi având o înfăţişare sălbatică, fioroasă (Hesiod, *Theogonia*). Homer îi descrie, în *Odiseea*, ca nişte „oameni trufaşi şi fără lege, care nu-şi îngrijeau ogoarele şi nu semănau nimic. N-au nici un loc de sfat, nici datini, ci locuiesc în peşteri adînci, pe culmile munţilor, şi fiecare îşi vede de casă şi nu-i pasă de ceilalţi".

Cei mai renumiţi ciclopi au fost Arges (fulgerul), Brontes (tunetul) şi Steropes (trăsnetul). Legenda spune că părinţii lor, Uranus (divinitatea cea mai veche din mitologia greacă, părinte al „titanilor") şi Geea (personificare a pămîntului în mitologia greacă, mamă a tuturor celor însufleţiţi), văzîndu-le urîţenia, i-au înlănţuit şi aruncat în Tartar (cea mai adîncă şi înfricoşătoare zonă a Infernului, aflată sub mare), de unde au fost scoşi de Zeus, căruia oracolul i-a prezis că va ieşi victorios din luptele cu „titanii", care durau de 10 ani, numai dacă îi va avea alături pe „ciclopi". Aportul acestora la obţinerea victoriei a fost, într-adevăr, decisiv, deoarece ei i-au dat lui Zeus „fulgerul", „tunetul" şi „trăsnetul", iar lui Poseidon i-au dat „tridentul", pentru a răscoli cu el furia mărilor sau pentru a le potoli. Cu aceste arme, intrînd cu toţii în luptă, forţele lui Zeus au ieşit biruitoare în războiul cu titanii, instaurîndu-se astfel a treia şi ultima dinastie divină cunoscută în mitologia greacă, şi anume „dinastia olimpienilor": lui Zeus i-a revenit cerul, lui Poseidon – mările, iar lui Hades – tărîmurile subpămîntene.

Ciclopii au fost omorîţi de Apollo drept pedeapsă că i-au dat „trăsnetul" lui Zeus, cu care acesta i-a ucis fiul, pe Asclepios (despre care legenda spune că era atît de priceput în arta vindecării, încît putea învia şi morţii, fapt care a stîrnit invidia lui Zeus, care considera că numai lui îi revenea acest drept şi această putere).

Datorită forţei lor uriaşe, ciclopii erau consideraţi întemeietori de oraşe: se presupune, astfel, că ei au construit incinta iniţială a cetăţii Atena, la îndemnul zeiţei cu acelaşi nume. De aici provine şi termenul „construcţie ciclopică", căreia i-ar corespunde un tip grosolan de zidărie, alcătuit din blocuri enorme de piatră, îngrămădite unele peste altele, fără nici o regulă.

(Homer, *Odiseea*; Euripide, *Ciclopul*;
Pierre Grimal, *Dicţionar de mitologie greacă şi romană*;
Jean Vertemont, *Dicţionar al mitologiilor indo-europene*;
Victor Kernbach, *Dicţionar de mitologie generală*)

*
* *

Figurile mitice ale ciclopilor simbolizează, astăzi, furia forţelor instinctive, brutale, care se împotrivesc oricărei ordini sau justiţii sociale. De altfel, prezenţa unui singur ochi la o fiinţă, simbolizează, pe scara evoluţiei, o stare primitivă şi sumară a capacităţilor de înţelegere. Diavolul este adesea înfăţişat, în tradiţia creştină, ca o fiinţă dezagreabilă, care are un singur ochi, fapt ce semnifică dominaţia forţelor obscure, instinctuale, care se opun regulilor raţiunii. Lăsate în voia lor, necontrolate de raţiune sau de principiile morale, aceste forţe nu pot să joace decît un rol distructiv. Ciclopul este o astfel de forţă primitivă sau represivă, ale cărei tendinţe agresive irup în acte devastatoare, pentru om sau pentru natura înconjurătoare.

Uneori însă, atunci cînd resursele fizice uriaşe ale ciclopilor au fost stăpînite şi orientate de către o forţă raţională din exterior, aceştia au reuşit să realizeze şi unele performanţe constructive: de exemplu, acei ciclopi care l-au ajutat pe Hefaistos să producă, în „atelierele" lui, situate în inima vulcanilor (şi mai ales sub Etna), fulgerele şi trăsnetele, de care se folosea Zeus; de asemenea, trebuie menţionate aici contribuţiile ciclopilor la făurirea unor arme, pentru cei mai mari dintre eroii legendari greci (de exemplu: „sceptrul" lui Zeus, „tridentul" lui Poseidon, „scutul" pentru Heracles, „platoşa" pentru Ahile etc.).

Procesul de convertire a energiilor fizice şi psihice negative (sau instinctuale) în acte superioare, sub raport social sau moral, devine obligatoriu în cazul fiinţei umane de astăzi, deoarece aceasta continuă să prezinte în sufletul ei, în ciuda a milenii de evoluţie, o îngrijorătoare „lume de contraste", în care, alături de aspiraţii luminoase de înălţare pe scara valorilor, vieţuiesc şi doresc să se exprime o mulţime de tendinţe primare, instinctuale. Într-adevăr, în sufletul omului modern continuă să coexiste, aşa cum foarte expresiv ne-o spune poetul, motivaţii şi tendinţe de valori diferite:

Suflete, prund de păcate,
eşti nimic şi eşti de toate.
Roata stelelor e-n tine
şi o lume de jivine.
Eşti nimic şi eşti de toate:
Aer, păsări călătoare,
Fum şi vatră, vremi trecute
şi pămînturi viitoare...

(Lucian Blaga, *Suflete, prund de păcat*)

Judecata morală a omului suferă un proces de estompare sau chiar de pervertire a sensurilor morale fireşti, stabilite de societate, deoarece fiinţa umană continuă să fie, prin natura ei sensibilă, un izvor de tendinţe egoiste, de pasiuni şi chiar de patimi mistuitoare. Gîndirea afectivă, mai ales, este, prin natura ei, o gîndire impresionabilă, sugestibilă, motiv pentru care ea nu se ghidează după exigenţe de ordin logic, civic sau moral, ci după propriile valori ale persoanei, care exprimă interesele şi convingerile personale ale acesteia. Specificul unei astfel de gîndiri poate fi urmărit, de exemplu, la firile egocentrice, dominate de tendinţa pătimaşă de a se impune cu orice preţ atenţiei

Scanned with OKEN Scanner

celorlalţi, de a prezenta pretenţiile lor ca fiind singurele legitime şi morale. De asemenea, caracteristicile structurilor paranoice, îi fac pe oamenii de acest tip să caute mijloace de satisfacţie şi de succes, chiar şi în condiţiile în care văd că argumentele sau căile pe care merg sînt contradictorii, din punct de vedere logic, sau sînt josnice sub raport moral. Se ştie, în acest sens, că, atunci cînd sentimentul nu este *controlat* şi trăit în *limite normale* de intensitate, transformîndu-se într-o stare de „afect" (respectiv de emoţie violentă), persoana respectivă *denaturează realitatea*, plasîndu-se pe poziţii revendicative, exclusiviste sau aberante sub raport logic.

În cazul omului evoluat, convertirea tendinţelor şi a dorinţelor sale egoiste sau agresive în acte benefice sub raport civic şi moral nu se poate realiza decît pe *calea conştientizării lucide* a naturii propriilor aspiraţii şi trăiri afective. Procesul conştientizării aduce cu el – ne spune Vasile Pavelcu – explicaţia obiectivă a trăirilor şi a tendinţelor noastre de moment şi, totodată, posibilitatea controlului asupra lor: „O consecinţă a conştientizării sentimentelor noastre, a cunoaşterii lor, va fi înlăturarea autoamăgirilor şi, de aici, a decepţiilor, a conflictelor, a dezadaptărilor la realitate. Dîndu-ne mai bine seama de ceea ce simţim, de mobilurile şi motivele care se traduc în sentimente, descifrînd mai corect simptomele afective, ale noastre şi ale altora, vom pune diagnostice mai exacte şi astfel vom putea dirija mai eficient conduita noastră, destinul personalităţii noastre" (1969, p. 100).

În mitologia poporului român, corespondentul pentru numele de „ciclop" este cel de „căpcăun", care este atribuit unor oameni răi şi antropofagi: „...Căpcăunii nu se hrănesc decît cu carne de om... au un ochi în frunte şi unul în ceafă. Sunt iuţi şi răi, pară de foc. Graiul lor este urît. Se crede că prind oameni, îi pun la îngrăşat, unde nu le dă decît miez de nucă şi pîine, şi apoi îi frig în cuptor şi îi mănîncă" (*cf.* L. Şăineanu, 1896, p. 182). Pentru a scăpa de apucăturile lor de canibali este nevoie, spun credinţele şi superstiţiile populare, de mult curaj şi, mai ales, de şiretenie. Astfel, poveştile populare româneşti vorbesc de un căpcăun care a prins trei oameni, pe care i-a pus la îngrăşat şi pe care a început, apoi, să-i mănînce, unul cîte unul. Mai rămăsese unul, care-şi aştepta cu spaimă sfîrşitul în staulul oilor în care era închis. Acesta reuşeşte să facă pe furiş un par ascuţit cu care, într-un moment de neatenţie al căpcăunului, îi scoate acestuia ochiul din frunte. Dar căpcăunul nu se lasă şi, orbecăind, îl caută pe bietul om printre oile din staul: pipăia oile, una cîte una, şi apoi le dădea drumul. Atunci, omul, văzînd cum căpcăunul se apropia tot mai mult de el, îi vine o idee salvatoare: taie repede o oaie, se îmbracă cu blana ei şi scapă astfel de furia căpcăunului (*cf.* El.N. Voronca, 1903, p. 707). Şiretenia acestui om este asemănătoare cu viclenia dovedită de către Ulise, care, pentru a scăpa împreună cu tovarăşii săi de lăcomia ciclopului Polifem, ce apucase deja să devoreze şase dintre ei, îl orbeşte cu ajutorul unui par ascuţit, introdus în foc, după ce în prealabil a reuşit să-l îmbete cu vinul adus de pe corabia naufragiată. Apoi, pentru a scăpa din peştera unde Polifem îi ţinea captivi, Ulise şi ceilalţi tovarăşi ai săi s-au ascuns sub burţile lăţoase ale berbecilor din turma ciclopului. În zadar a încercat ciclopul orb să-i prindă, pipăind cu degetele lui mari toate animalele care-i treceau prin mîini. Fugarii erau bine ascunşi în lîna bogată a berbecilor.

Scanned with OKEN Scanner

Afrodita

Cu privire la originea acestei zeiţe a frumuseţii şi a iubirii, sînt cunoscute mai multe variante. Astfel, de la Homer aflăm că era fiica lui Zeus şi a Dionei. Hesiod spune însă că ea s-a născut din „spuma mării", ceea ce şi explică etimologia numelui (gr. *afros* – spuma mării). Dar Afrodita era considerată, în acelaşi timp, şi „zeiţa mării", cu numele de Anadiomene („ieşită din mare"): legenda ne spune că Afrodita a apărut mai întîi în preajma insulei Cirpu, de unde a fost dusă de valuri şi de suflarea lui Zefir în Citera, insulă din Marea Mediterană. Imediat ce a ajuns aici, „graţiile" şi „muzele dansului şi veseliei" au alergat spre ea, au urcat-o într-un „car diafan" şi au dus-o în Olimp. Aici zeii au proclamat-o zeiţa frumuseţii şi au împodobit-o cu un colan care răspîndea graţia şi frumuseţea: „În colan stau vrăjile toate: dragoste, dor, împreună cu dulci tăinuiri" (Homer, *Iliada*).

Afrodita a avut o mare putere de influenţare asupra vieţii afective şi asupra simţurilor muritorilor şi divinităţilor, manevrînd cu multă abilitate sentimentele şi trăirile senzuale ale acestora. Una dintre „victimele" intrigilor amoroase ale zeiţei a fost Elena, soţia lui Menelau, pe care Afrodita a făcut-o să se îndrăgostească de tînărul Paris şi a cărei răpire de către acesta a provocat, apoi, războiul troian. De asemenea, zeiţa a trezit patimi mistuitoare în sufletul Fedrei, făcînd-o să se îndrăgostească de fiul ei vitreg, Hippolit. Urmările acestui fapt sînt cunoscute: Hippolit a respins avansurile Fedrei, care, de teamă că el o va pîrî soţului său, Teseu, se grăbi să-l învinuiască pe tînăr că ar fi atentat la onoarea familiei. Crezînd-o, Teseu, într-un acces de furie, îşi ucide fiul. După moartea lui Hippolit, Fedra neputînd suporta pierderea lui şi, mustrată de conştiinţă, şi-a pus capăt zilelor. În sfîrşit, nu poate fi uitat faptul că Afrodita i-a insuflat Medeei o dragoste foarte puternică pentru Iason, pe care l-a însoţit în expediţia temerară a „argonauţilor". Părăsită însă de către acesta, Medeea se răzbună într-un mod cumplit: mai întîi, o ucide pe noua amantă a lui Iason, Creusa, pe care o face să îmbrace un veşmînt otrăvit, apoi îşi omoară copiii avuţi cu Iason, în acest ultim gest văzînd suprema suferinţă pe care ea i-ar fi putut-o aduce fostului ei soţ infidel.

Afrodita a întreţinut numeroase legături amoroase, atît cu zeii (Ares, zeul războiului; Hermes, mesagerul tuturor zeilor şi zeul comerţului; Dionysos, zeul vinului şi al euforiei; Poseidon, zeul mării, al tunetelor şi fulgerelor), cît şi cu muritorii (Adonis şi Anchise). Din relaţia zeiţei cu păstorul Anchise s-a născut Enea, fiul ei cel mai iubit, pe care, după căderea Troiei, l-a ajutat să ajungă pe ţărmurile Italiei de astăzi. Datorită acestui fapt, zeiţa, sub numele roman de Venus, va fi socotită protectoarea Romei.

Foarte mîndră de frumuseţea ei, Afrodita era binevoitoare cu cei care i-o recunoşteau şi neiertătoare cu cei care i-o nesocoteau. Cea mai cunoscută răzbunare a sa este

Scanned with OKEN Scanner

împotriva frumoasei Psyche: zeiţa Afrodita, invidioasă, caută să-şi înlăture rivala făcînd-o pe frumoasa Psyche să se îndrăgostească de un monstru, care locuia pe un vîrf de munte.

(Homer, *Iliada*; Hesiod, *Theogonia*;
Pierre Grimal, *Dicţionar de mitologie greacă şi romană*;
Victor Kernbach, *Dicţionar de mitologie generală*).

*
* *

Numeroasele aventuri şi intrigi amoroase, iniţiate în scopuri egoiste, pentru a obţine plăcerea pentru sine sau doar pentru a seduce şi a învrăjbi, reprezintă motive pentru considerarea zeiţei ca simbolizînd un anumit tip de dragoste şi anume „dragostea de conjunctură" sau „iubirea pătimaşă", exclusivistă, limitată aproape în totalitate la obţinerea unor satisfacţii pur senzuale. Aşa cum arată Jean Chevalier şi Alain Gheerbrant (1994, vol. I), dragostea Afroditei se exprimă precumpănitor într-un plan organic (instinctual) şi foarte puţin în plan psihic, motiv pentru care ea nu este încă o dragoste „umanizată". Dar se ridică, evident, întrebarea: „Ce ar presupune această dragoste umanizată?".

Răspunsul nu este uşor de dat, dar credem că într-o „dragoste umanizată" valorile sexualităţii nu sînt reduse la funcţia perpetuării speciei, ci, dimpotrivă, ele sînt făcute de cei doi parteneri să atingă parametrii unor raporturi sufleteşti şi ai unor trăiri afective complexe, care pot exprima, de exemplu: discreţia sau mîndria în dragoste; exuberanţa sau generozitatea în iubire; sacrificiul propriilor bucurii şi chiar a propriei vieţi; iar, uneori, resemnarea sau chiar umilinţa. Se poate spune chiar că unirea dintre bărbat şi femeie, din instinctuală, cum a fost la începuturi, a căpătat tot mai mult pe scara evoluţiei fiinţei umane, şi valenţele unei uniri „juridice" şi „morale", ca expresie a acestei capacităţi a omului de a-şi asuma, într-o măsură tot mai mare, responsabilitatea în cadrul raporturilor sale afective, şi de a da tot mai mult trăirilor lui afective o „haină spirituală".

„Dragostea spiritualizată" presupune existenţa unor valori şi a unui raport sufletesc sau a unei comuniuni, în cadrul căreia fiecare dintre parteneri are şansa de a găsi în celălalt un *alter ego* cu aceleaşi frămîntări şi visuri. De aceea, se şi spune că „drumul spre iubire" trece, în prealabil, prin „halta prieteniei", deoarece numai prietenul adevărat ajunge să-ţi cunoască cel mai bine intimitatea preferinţelor şi a elanurilor inimii. Sentimentele, în general, cel de iubire, în special, nu pot fi privite, remarca subtil Vasile Pavelcu, „ca nişte forţe naturale", care se declanşează de la sine şi care se sting fără să ştim cum şi de ce: „Impulsul natural se transformă în sentiment durabil de iubire şi de tandreţe prin conştiinţa pe care o dobîndeşte despre scopul său, condiţiile în care se naşte, consecinţele sale şi înaltul său rol în evoluţia umanităţii... Aici rezidă deosebirea esenţială între instinct şi sentiment, între apropierea sexuală la animale şi iubirea umană. Iubirea nu este efemeră sau eternă prin natura ei; ea este una sau alta prin natura omului care o trăieşte, prin nivelul intelectual şi moral, prin întreaga personalitate a acestuia. De aici rezultă şi marea răspundere a omului angajat într-o relaţie de dragoste... Adevărul este că *Iubirea* nu există; există numai oameni care iubesc; ca orice sentiment, iubirea exprimă structura personalităţii umane, dar nu a individului, ci a unui *cuplu*. Sînt atîtea iubiri cîte perechi se iubesc. Sentimentul cu acelaşi nume variază ca nivel, complexitate,

Scanned with OKEN Scanner

stil, mod de manifestare etc. Cu cît nivelul afectiv este mai înalt, cu atît este mai mare şi gradul nostru de stăpînire asupra lui; el încetează de a fi fruct al întîmplării şi fatalităţii. Fără a avea pretenţia că l-am putea făuri pe de-a-ntregul, sîntem în stare să contribuim la naşterea şi evoluţia lui" (1971, p. 40).

Mitul Afroditei, ca simbol al forţei vitale şi a bucuriei de a trăi viaţa într-un mod cît mai senzual, ne obligă la a sublinia faptul că omul este dator să nu-şi reducă libidoul doar la satisfacerea impulsurilor sexuale; pe acestea el trebuie să le integreze în sistemul personalităţii, transformîndu-le în echivalenţi psihici şi morali, de nivel superior; altfel spus, energiile sexuale sînt deturnate de om de la scopul lor primar şi redirecţionate spre obţinerea unor satisfacţii de altă natură, spirituale şi morale.

Numele Afroditei este asociat, uneori, tendinţei pe care o prezintă unii oameni – de regulă cei complexaţi sau nevropaţi – de a-şi produce „paradisuri artificiale". Într-adevăr, cînd unele persoane, surescitate şi animate de tendinţa trăirii stării de voluptate, nu reuşesc să obţină o desfătare a simţurilor lor, recurg la un stimulent afrodisiac, respectiv la un drog, menit a le spori artificial nevoia de senzaţii primare, de plăceri imediate, obţinute fără efort. Dar este cunoscut pericolul folosirii abuzive a unor droguri cu calităţi afrodisiace: asimilate în mod repetat şi în cantităţi mai mari, ele creează dependenţă, individul în cauză devenind „sclav" al drogului respectiv. Fiind incapabilă să lupte împotriva plăcerii obţinute prin administrarea drogului preferat, persoana respectivă intră însă tot mai mult într-o stare de letargie sau de inerţie, intelectuală şi profesională, care-i va crea mari probleme în familie sau la locul de muncă. În asemenea condiţii, de eşec de adaptare, persoanei drogate nu-i rămîne decît disperarea sau întoarcerea continuă la drog!

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

Prometeu

Fiu al titanului Iapet şi al nimfei Climene, Prometeu a dezlănţuit furia lui Zeus prin comportamentul său inteligent şi altruist. După ce a cîştigat războiul cu giganţii, în lupta pentru supremaţia Olimpului, Zeus, devenit stăpîn absolut al acestuia şi al întregii lumi, nu se mai sfia să ameninţe şi să ceară ascultare necondiţionată tuturor divinităţilor şi oamenilor: „Nimeni să nu se-ncumete acuma porunca să-mi calce/ Nici o zeiţă, nici unul din zeii ceilalţi, ci cu mine/ Una să fiţi... Cum o să simt că vreunul e dus de la noi.../ El pe Olimp se va-ntoarce bătut şi făcut de ocară; / Ori îl apuc şi-i dau drumul în bezna Tartarului negru,/ Colo departe sub glie-n prăpastia cea afundă.../ Şti-va el astfel că eu pe voi toţi vă întrec în putere" (Homer, *Iliada*).

Este cunoscut modul în care a reacţionat Prometeu la această pretenţie infatuată a lui Zeus de a şti totul şi de a conduce autocratic destinele oamenilor şi ale celorlalţi zei: astfel, atunci cînd Zeus a afirmat, în faţa tuturor muritorilor şi a divinităţilor adunate la Mecon, că ştie totul, Prometeu i-a întins următoarea cursă: a tăiat un taur din care a făcut două grămezi: într-una a pus carnea, ficatul şi tot ce era mai bun din animal şi a acoperit-o cu stomacul plin de hrana intrată în putrefacţie, iar în cealaltă a introdus numai oasele, pe care le-a acoperit cu grăsimea aşezată cu multă grijă. Pe urmă, i-a cerut lui Zeus să aleagă grămada cu părţile cele mai bune, el fiind „atotştiutorul"! Toţi cei de faţă, dar mai ales divinităţile, au fost foarte dezamăgiţi cînd au văzut că marele Zeus, care se considera cel mai îndreptăţit în conducerea lumii, a ales grămada mai arătoasă, dar care era plină de oase.

Înfuriat din cauză că se văzuse pus într-o poziţie de inferioritate faţă de toţi, dar mai ales faţă de oamenii de rînd, Zeus s-a răzbunat într-un mod extrem: le-a luat oamenilor ceea ce ei aveau mai de preţ – focul – hotărînd astfel pieirea neamului omenesc. Dar Prometeu a sărit în ajutorul oamenilor, furînd din atelierul lui Hefaistos (zeul focului şi al metalelor) o scînteie, pe care a ascuns-o într-o trestie de soc umedă şi a adus-o pe Pămînt, oferind astfel oamenilor cea mai bună protecţie. Mai mult chiar, Prometeu i-a învăţat pe oameni tot felul de meşteşuguri, le-a arătat cum să socotească, să scrie şi să citească. Prometeu a îmblînzit, spre folosul muritorilor, taurul sălbatic şi l-a pus la jug, pentru ca astfel oamenii să-şi poată munci ogoarele. Tot el – spune legenda – a fost cel dintîi care a înhămat calul la car şi l-a făcut să asculte de oameni. Înţeleptul Prometeu a construit cea dintîi corabie, a înzestrat-o cu tot ce-i trebuia şi a desfăşurat deasupra-i pînzele de in, ca să-l poarte repede pe om pe întinderile fără margini ale mărilor. Cum oamenii nu cunoşteau leacurile, nu ştiau să se îngrijească de boli, Prometeu le-a destăinuit puterea leacurilor şi le-a arătat cum să le folosească (Eschil, *Prometeu înlănţuit*).

Supărat pentru toate aceste fapte ale lui Prometeu, care pentru Zeus însemnau răzvrătire şi nesupunere, acesta a trimis-o pe Pămînt pe Pandora, care a răspîndit, din cutia ei, toate nenorocirile, iar pe Prometeu l-a înlănţuit de o stîncă, pe muntele Caucaz, timp de 30 de ani. În fiecare zi, era trimis un vultur care-i sfîşia ficatul, puţin cîte puţin, supunîndu-l la suferinţe groaznice şi continue, deoarece ficatul său se regenera în timpul nopţii. Acest fapt nu-l va înfrînge însă pe Prometeu, deoarece înlănţuirea lui pe stînca din Caucaz se va dovedi a fi numai una a trupului, nu şi a sufletului său. Sentimentul de revoltă al lui Prometeu împotriva abuzului de putere al lui Zeus era atît de puternic, încît i-a dat tăria de a rezista timp de 30 de ani. Eliberatorul său va fi viteazul Heracles, care va ucide vulturul cu o săgeată bine ochită, punînd astfel capăt chinurilor lui Prometeu.

(Eschil, *Prometeu înlănţuit*; Platon, *Protagoras*; J.W. Goethe, *Prometheus*; P.B. Shelley, *Prometeu descătuşat*; Victor Eftimiu, *Prometeu*; Pierre Grimal, *Dicţionar de mitologie greacă şi romană*)

*
* *

Prometeu simbolizează triumful spiritului, atît asupra suferinţelor trupeşti, cît mai ales asupra tuturor acelor forţe tiranice, care încearcă să-l înjosească pe om, să-l prigonească sau să-l ţină în întuneric. Altfel spus, simbolizează superioritatea inteligenţei şi a voinţei omului, care l-au ajutat, de-a lungul timpului, să se elibereze de ignoranţă şi sclavie. Suferinţele îndurate de Prometeu sînt, de fapt, suferinţele „geniului creator" şi „temerar", care înţelege să se pună în slujba umanităţii. Focul pe care Prometeu îl dăruieşte oamenilor şi care este un element vital de civilizaţie simbolizează binefacerile aduse de opera creatorului de geniu, care este menită să fie folosită nediscriminatoriu de către toţi membrii societăţii, fără excepţie.

În sens figurat, înlănţuirea lui Prometeu exprimă încercarea forţelor răului (sau ale întunericului) de a-l priva pe om de libertatea spirituală. Mergînd şi mai departe cu interpretarea putem spune că această privare de libertate spirituală poate fi expresia nu numai a abuzului de putere al cuiva rău intenţionat din exteriorul persoanei, dar şi a efectelor constrîngătoare ale prejudecăţilor care domină mentalitatea unor oameni sau a ignoranţei care caracterizează încă gîndirea unor persoane.

Descătuşarea spirituală din astfel de constrîngeri sau limite informaţionale se produce, de regulă, treptat, ca o expresie a unor acumulări culturale de ani sau decenii, dar poate fi şi rodul manifestării curajoase sau vizionare a unei personalităţi de excepţie, cum a fost, în cazul de faţă, Prometeu. Se ştie, în acest sens, că opera omului de geniu reprezintă, prin excelenţă, un model curajos de interpretare a unei situaţii (sociale, culturale, naturale etc.), care poate schimba – uneori chiar radical – un mod de gîndire sau de existenţă. Astfel, indiferent că au fost opera unei personalităţi de excepţie sau a geniului colectiv, descoperiri ca: roata, arcul, topirea metalelor, războiul de ţesut, tiparul etc. au reprezentat elemente ale descătuşării personalităţii umane şi, totodată, argumente în sprijinul naturii prometeice a spiritului uman, care este mereu însetat de adevăr, de dreptate şi mai ales de nou.

Scanned with OKEN Scanner

Posteritatea îi acordă lui Prometeu onorantul merit de a fi fost un „erou civilizator", care nu a ezitat să-şi rişte viaţa pentru a-i ridica pe oameni pe trepte superioare de cunoaştere şi de civilizaţie, transformîndu-i astfel din fiinţe ignorante şi resemnate în faţa atotputerniciei şi abuzurilor zeilor în fiinţe demne şi iscoditoare, animate de dorinţa de a cerceta şi descoperi lucruri noi despre fenomenele naturale, despre ei înşişi şi despre existenţa lor în lume.

Scanned with OKEN Scanner

Laocoon

Laocoon a fost un preot troian care, prin înţelepciunea şi spiritul său de prevedere, ar fi putut hotărî, în ceasul al doisprezecelea, soarta războiului în favoarea troienilor, dacă sfaturile sale ar fi fost ascultate la timp de către aceştia.

Este cunoscut faptul că, după moartea lui Ahile, cel mai viteaz dintre luptătorii ahei, soarta războiului înclina în favoarea troienilor, astfel că generalii ahei s-au gîndit să recurgă la o stratagemă, menită a schimba cursul războiului troian. Ideea salvatoare i-a aparţinut lui Ulise, care, inspirat de zeiţa Atena, ce îi proteja pe greci în război, le-a propus camarazilor săi de arme construirea unui cal uriaş, al cărui pîntece să fie umplut cu soldaţi înarmaţi, aleşi prin tragere la sorţi şi conduşi de către căpetenii dintre cele mai viteze (*cf.* Virgiliu, *Eneida*). După ce au dat zvon că acest cal era un dar pe care ei îl făceau zeiţei Atena, grecii au simulat retragerea de pe cîmpul de luptă şi plecarea spre casă. Dar ei plănuiseră, în taină, să trimită în cetate pe unul de-ai lor, să-l convingă, prin cuvinte bine meşteşugite, pe regele Troiei, Priam, că, dacă va ordona aducerea calului între zidurile cetăţii, troienii ar putea să schimbe sentimentele zeiţei Atena şi să obţină ocrotirea acesteia pentru anii care vor urma.

Alegerea s-a oprit asupra vicleanului Sinon, care s-a predat de bunăvoie unor ciobani troieni, care l-au legat fedeleş şi l-au tîrît, cu mare zarvă, în cetate. Ajuns în faţa regelui Priam, el a născocit o întreagă poveste despre faptul că ar fi fost persecutat de către Ulise, care a încercat să-l sacrifice pe altar, pentru ca să împlinească astfel prezicerile lui Colhas, după care „numai sîngele unui tînăr" va putea potoli vîntul ce nu dădea voie corăbiilor greceşti să ia drumul spre Argos. El se jură că a reuşit să rupă lanţurile şi să fugă, într-un moment prielnic, şi-l rugă pe rege să-i fie milă de un om nevinovat şi să-i acorde protecţie. Înduioşat, regele Priam a ordonat eliberarea prizonierului, căruia i-a cerut, în schimb, să-i spună cinstit, în „ce scop" au ridicat grecii calul de lemn în faţa cetăţii şi de ce era „aşa de înalt". Simulînd, în continuare, sinceritatea, Sinon şi-a prezentat, cu lacrimi în ochi, răspunsul ticluit dinainte, împreună cu Ulise: calul era închinat zeiţei Atena, pentru a o îmbuna, deoarece era supărată că Ulise şi Diomede au profanat templul ei, de unde au furat vestita statuie sacră, Palladium, şi era atît de înalt, pentru că aşa îi învăţase pe greci prezicătorul Colhas: să construiască un cal uriaş, care să nu încapă pe porţile cetăţii, pentru că, odată intrat în cetate, el ar fi putut să-i ocrotească pe troieni. Priam a dat crezare explicaţiilor lui Sinon şi, dornic să atragă asupra supuşilor săi bunăvoinţa zeiţei Atena, a poruncit spargerea porţilor şi aducerea în cetate a calului. Ce a urmat, se ştie: noaptea Sinon a deschis, pe ascuns, pîntecele calului, dînd astfel drumul soldaţilor dinăuntru, cărora li s-a alăturat, la scurt timp, armata condusă de Menelau, ce a năvălit în cetate la semnul Elenei, înţeleasă cu Sinon

Scanned with OKEN Scanner

(*cf.* Homer, *Iliada*). Astfel, prin şiretenia lui Ulise şi a lui Sinon, grecii au putut să intre în cetate ale cărei ziduri le-au asaltat, fără succes, timp de 10 ani.

Laocoon a fost singurul care, pînă la venirea lui Sinon în cetate, a prevăzut şiretlicul grecilor şi a cerut troienilor să arunce darul grecilor în mare. El a strigat celor care cereau insistent să se introducă calul în cetate: „Ori în calul ăsta s-au ascuns aheii, ori e vreo unealtă anume făcută împotriva zidurilor noastre, ca să ne cerceteze casele şi să tabere asupra oraşului. Nu vă încredeţi în cal; orice ar fi, eu mă tem de greci chiar cînd aduc daruri" (*cf.* Virgiliu, *Eneida*). Dar avertismentele lui s-au dovedit a fi, din păcate, mai puţin convingătoare, comparativ cu minciunile bine ticluite ale lui Sinon. Văzînd că nu i se dă crezare, Laocoon s-a dus cu cei doi copii ai săi la malul mării să-i sacrifice lui Poseidon un taur alb, pentru a-i obţine bunăvoinţa şi ajutorul în apărarea cetăţii. În timpul ritualului, zeiţa Atena, revoltată de îndrăzneala preotului, a trimis împotriva acestuia şi a copiilor doi şerpi uriaşi. Cînd Laocoon s-a repezit asupra şerpilor, care încolăciseră deja trupurile nevinovate ale copiilor, aceştia i-au cuprins şi lui mijlocul, mîinile, gîtul şi capul, orice încercare de a desface nodurile făcute de trupurile şerpilor fiind zadarnică. El moare, împreună cu copiii, sufocat de teribilele strînsori ale reptilelor dezlănţuite. După ce şi-au omorît victimele, şerpii s-au retras în templul Atenei, aflat în apropierea mării, făcîndu-i astfel pe troieni să creadă că şerpii fuseseră trimişi de zeiţă ca să-l pedepsească pe Laocoon, pentru că se opusese introducerii calului în cetate.

(Sofocle, *Laocoon*; Virgiliu, *Eneida*;
G.F. Lessing, *Laocoon*; Pierre Grimal, *Dicţionar de mitologie greacă şi romană*;
Victor Kernbach, *Dicţionar de mitologie generală*)

*
* *

Existenţa dramatică a preotului Laocoon atrage atenţia, o dată în plus, asupra adevărului cuprins în zicala: „O cetate care nu-şi respectă bătrînii sau înţelepţii este sortită pieirii". Există întotdeauna în viaţa unei comunităţi momente de răscruce, care cer cumpătare şi prevedere în acţiuni, însuşiri care sînt date, de obicei, de o capacitate superioară de înţelegere şi de judecare a situaţiilor. Faptele de viaţă arată că, de fiecare dată cînd precipitarea a înlocuit reflecţiunea şi anticiparea, s-au impus tendinţele şi acţiunile instinctuale, bazate pe legea forţei. Dar, acest lucru este periculos, deoarece este ştiut că forţa se alimentează din forţă şi că ea se prăbuşeşte, pînă la urmă, sub propria povară.

Prudenţa este acea atitudine care ne opreşte să judecăm lucrurile după simpla lor aparenţă sau să credem tot din ceea ce vedem sau auzim, la un moment dat. Laocoon ştia că grecii sînt maeştri în arta prefăcătoriei, fapt ce impunea ca în raporturile cu ei să ştii să vezi dacă nu cumva acţiunile lor ascund un gînd viclean sau dacă nu cumva inima grecului care se dă, la un moment dat, drept umil în faţa ta nu ascunde în realitate o rea intenţie sau chiar o adevărată „lance otrăvită". De aceea, cuvintele preotului, prin care el îşi arată teama faţă de greci, chiar şi atunci cînd aceştia oferă daruri, ni se par pe deplin justificate, ele exprimînd în fond o reacţie firească de apărare, dar şi un avertisment asupra pericolelor pe care acţiunile duplicitare le cuprind întotdeauna.

Un alt fapt care trebuie reţinut din comportamentul complex al preotului este atitudinea sa de înaltă răspundere faţă de destinul cetăţii din care făcea parte. Văzînd că nu-şi poate

Scanned with OKEN Scanner

convinge compatrioţii de pericolul pe care grecii li-l pregăteau şi înţelegînd mai bine decît oricare dintre troieni că cea mai mare primejdie este întotdeauna cea ascunsă de cuvinte şi acţiuni bine meşteşugite, Laocoon sacrifică însăşi viaţa sa şi a copiilor săi, hotărîndu-se să treacă peste voinţa ostilă a zeiţei Atena şi să ceară protecţia puternicului zeu al mării, Poseidon. Acest sacrificiu de sine, amplificat de cel al copiilor săi, seamănă, pînă la un punct, cu cel al lui Prometeu care, şi el, se sacrifică, acceptînd înlănţuirea pe o stîncă în munţii Caucaz şi agresiunea zilnică a unui vultur înfometat, pentru a apăra ideea de libertate şi dreptul la o existenţă demnă a oamenilor.

Scanned with OKEN Scanner

Hermafrodit

Hermafrodit a fost fiul lui Hermes (mesager al zeilor, în mitologia greacă, şi zeu al comerţului) şi al Afroditei. Frumuseţea sa deosebită a cucerit inima nimfei Salamacida, pentru care el nu avea însă nici un sentiment. Deşi respinsă, nimfa nu a putut renunţa la dragostea ei şi, cuprinzîndu-l cu putere pe tînăr în braţe, i-a rugat atît de fierbinte pe zei să le unească pentru totdeauna trupurile şi să facă din ele unul singur, încît ruga ei a fost îndeplinită. Noua făptură, bisexuată, îl însoţea pretutindeni pe Dionysos (zeul vinului, „al euforiei şi petrecerilor), din suita căruia făcea parte.

În general, în mitologia greacă, androginul era reprezentat ca o fiinţă bisexuată, cu aspect de om dublu, pe care Zeus a pedepsit-o tăind-o în două atunci cînd aceasta a vrut să se emancipeze şi să-i domine pe zei. De atunci, jumătăţile, risipite prin lume, tinzînd să se regăsească, piereau, astfel că Zeus, de teamă că neamul omenesc se va pierde, le corectează anatomia, dîndu-le putinţa realizării erosului (a iubirii).

(Ovidiu, *Metamorfozele*; Platon, *Banchetul*;
Girolamo Parabosco, *Hermafroditul*;
Pierre Grimal, *Dicţionar de mitologie greacă şi romană*;
Victor Kernbach, *Dicţionar de mitologie generală*)

*
* *

Acest mit despre o fiinţă fabuloasă (jumătate bărbat, jumătate femeie) născută din iubirea înflăcărată a unei tinere nimfe are, în realitate, un întreg trecut istoric, reprezentat de credinţele religioase ale unor vechi popoare privind „unitatea iniţială" a contrariilor. Adam, cel dintîi, nu era bărbat, spun aceste credinţe, ci androgin; abia ulterior el devine Adam şi Eva. Într-adevăr, religiile de început (egipteană, iraniană, chineză, indiană etc.) nu au avut o viziune dualistă asupra lumii, ci dimpotrivă, totul era explicat sub forma unei *unităţi primordiale*, în care contrariile se confundă. Dacă luăm în considerare, de exemplu, mitul „facerii", potrivit căruia Eva este „scoasă din coasta lui Adam", înseamnă că întregul neam omenesc era, la origine, nediferenţiat. Abia pe urmă, o dată cu apariţia „stării de păcat", unicitatea fundamentală (sau primordială) se divide, apărînd opoziţiile: noapte şi zi; cerul şi pămîntul; frigul şi căldura etc. Era firesc ca dihotomia să fi căpătat, pînă la urmă, şi o expresie sexuală, atributele celor două sexe, iniţial unite, să fie separate, apărînd astfel principiile: „yin" şi „yang" (la chinezi) sau „izanagi" şi „izanami" (la japonezi).

Scanned with OKEN Scanner

Epocile moderne au dat o lovitură de graţie „androginiei", ca semn al totalităţii, al unităţii originare a omului, încurajînd tot mai mult tendinţele de diferenţiere totală a sexelor. Dar aceste tendinţe contravin unor descoperiri mai noi ale biologiei, potrivit cărora fiinţa umană nu se naşte niciodată complet polarizată din punct de vedere sexual. În fiecare dintre noi coexistă, evident în proporţii diferite, atributele celor două sexe sau, altfel spus, caracteristicile spirituale ale celor două principii: „ming" şi „sing".

Primul om creat de Dumnezeu, după chipul şi asemănarea sa, a fost, aşadar, o fiinţă androgină. Împărţirea ulterioară în „masculin" şi „feminin", scindarea „androginiei" iniţiale în două principii sexuale opuse, este considerată a fi operă a modernismului sau a „păcatului". Refacerea unităţii dintîi reprezintă astăzi o preocupare spirituală de cel mai înalt grad, menită a restabili unitatea primordială dintre „împărăţia cerească" şi cea „pămînteasca", segregată forţat şi artificial de gîndirea umană modernă, căzută în păcatul „atomizării".

Aşa cum arată Mircea Eliade, „androginia" este o formulă arhaică şi universală pentru a exprima „totalitatea, coincidenţa contrariilor". Dar, pe lîngă această idee a „întregului iniţial", cînd toate erau unul, cînd „Cerul" şi „Pămîntul" erau îngemănate, mitul androginului cuprinde şi o altă semnificaţie: cea a necesităţii pe care a resimţit-o, treptat, omenirea de a realiza tot mai multe diferenţieri, de a realiza discriminări tot mai fine în lumea fenomenelor, a preocupărilor, a principiilor etc. Astfel, dezvoltarea tezei alegorice a iubirii, ca un efort a două fiinţe de a se căuta, regăsi şi chiar contopi „în şi prin iubire", presupune existenţa, în prealabil, a unei despărţiri *de facto* a celor două sexe, a celor două principii fundamentale: „yin" şi „yang".

Adevărul este că ambele perspective de înţelegere a existenţei sînt la fel de generoase: armonia întregului iniţial asigură „liniştea şi echilibrul"; pe de altă parte, accentuarea tendinţei oamenilor de a lărgi domeniul contrariilor, prin realizarea unor diferenţieri tot mai fine în lumea fenomenelor şi a situaţiilor realităţii, reprezintă una dintre condiţiile fundamentale pentru obţinerea progresului în planul cunoaşterii. Dar se impune observaţia: omului nu trebuie să-i scape de sub control manifestarea contrariilor, pentru a păstra un minimum echilibru între „bine" şi „rău", între „adevăr" şi „minciună" etc.; renunţarea la un minimum de vigilenţă de acest tip duce la instaurarea unor conflicte ireconciliabile între oameni, duce la instalarea unor disoluţii ale personalităţii individuale sau colective (de exemplu, fenomene de „isterizare" a maselor de oameni, care ajung să nu mai poată fi controlate).

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

Cerber

Cel care păzea Infernul lui Hades şi al Persefonei era Cerberul, o fiinţă hidoasă, care, în reprezentările mitologice greceşti, este cunoscut sub chipul unui monstru cu trei sau mai multe capete, avînd trupul terminat cu o coadă de balaur, iar spinarea acoperită cu şerpi mereu agresivi. Locul lui de pază era dincolo de Stix – cel mai groaznic dintre fluviile Infernului – pe care-l înconjura de nouă ori şi care avea apele negre, spumegînde şi mocirloase. Pe malurile lui rătăceau o sută de ani umbrele necredincioşilor şi ale criminalilor. Gata să sfîşie pe oricine, Cerberul împiedica umbrele morţilor să fugă din Infern sau omora pe orice om viu care îndrăznea să intre în împărăţia morţilor.

Singurii care au reuşit să treacă Stixul au fost Orfeu şi Enea. Astfel, cînd soţia sa, Euridice, a fost muşcată de un şarpe şi a murit, Orfeu a coborît în Infern, reuşind să-l adoarmă pe monstru cu cîntecul lui melodios şi să ajungă astfel la zeul Hades şi soţia sa Persefona, singurii care i-ar fi putut-o reda pe Euridice. Enea, la rîndul său, pentru a ajunge în Infern, la tatăl lui, pentru a-i cere numaidecît sfatul într-o problemă foarte importantă, l-a ameţit pe Cerber cu o turtă, preparată cu miere şi seminţe de mac. Dar singurul învingător al Cerberului a fost puternicul şi iscusitul erou, Heracles: trimis de către regele Euristeu să-l aducă la lumina zilei, Heracles a obţinut de la zeul Hades învoirea, dar numai cu condiţia să-l prindă fără să se servească de vreo armă; folosindu-se de forţa sa uriaşă, Heracles a strîns monstrul de gît pînă l-a ameţit, apoi l-a legat în lanţuri şi l-a tîrît afară din hăurile lumii subpămîntene. Înfricoşat la vederea lui, regele Euristeu n-a vrut să-l primească şi astfel, neavînd ce face cu el, Heracles l-a trimis înapoi în Infern.

(Dante, *Infernul*; Virgiliu, *Eneida*;
Pierre Grimal, *Dicţionar de mitologie greacă şi romană*;
Victor Kernbach, *Dicţionar de mitologie generală*)

*
* *

Cerberul simbolizează pe acel păzitor care se dovedeşte a fi intrasigent, neînduplecat, în misiunea lui. Acest păzitor de netrecut poate fi reprezentat, în viaţa cotidiană, fie de o persoană anume care ne împiedică să ne abatem de la realizarea scopului propus – acei părinţi excesiv de ambiţioşi, care nu admit nici un rabat de ordin şcolar –, fie de un „corpus de legi", de principii sau cutume juridice, care nu ne dau voie să ne abatem de la unele rigori ale vieţii sociale, morale sau religioase; în sfîrşit, poate fi reprezentat de propria conştiinţă sau de eul moral, care veghează cu străşnicie la respectarea unui anumit standard de conduită civică şi morală, la care am consimţit de bunăvoie. În raport

cu acest ultim aspect, istoria umanităţii ne oferă exemple de oameni deosebiţi, care nu au abdicat, chiar cu riscul vieţii lor, de la unele convingeri sau percepte morale (menţionăm aici doar două dintre aceste figuri luminoase ale umanităţii: Socrate şi Giordano Bruno).

Socrate, filosof elen (470-399 î.Hr.), a combătut argumentele speculative ale „sofiştilor", filosofi preocupaţi de a cîştiga bani prin „ascuţimi de judecată" şi „argumentări false", motiv pentru care ei au şi fost etichetaţi de către Socrate ca „ambulanţi de înţelepciune". Socrate a opus metodei lor false de argumentare, care avea la bază denaturarea intenţionată a unui silogism, a unui raţionament sau a unei afirmaţii, cu scopul de a înşela sau de a crea un echivoc, un alt tip de metodă, numită „euristică" sau „maieutică", al cărei specific consta în a scoate la iveală, prin întrebări şi răspunsuri dibace, cunoştinţa justă ce o aveau în mintea lor interlocutorii sau discipolii săi. Filosofia lui Socrate este exclusiv etică, el fiind chiar întemeietorul acestei ştiinţe: virtutea trebuie să reprezinte nu numai un obiect de reflecţie, dar şi o condiţie fundamentală a formării unei judecăţi corecte, care, la rîndul ei, va reprezenta baza constituirii unei comportări corecte. Omul face fapte rele, spunea Socrate, din neştiinţă sau pentru că judecă greşit. Socrate a fost acuzat, cînd a împlinit 70 de ani, că nu recunoaşte zeii oficiali şi că perverteşte minţile tinerilor, făcîndu-i să creadă în sterilitatea unor virtuţi abstracte.

Giordano Bruno, filosof italian (1548-1600), a fost ars pe rug de Inchiziţie, după ce a fost ţinut închis timp de şapte ani la Roma. El a intrat în conflict deschis cu Biserica, deoarece susţinea infinitatea universului, iar pe Dumnezeu nu-l considera în afara naturii, ci, dimpotrivă, îl identifica cu aceasta. Religia adevărată izvorăşte, susţinea filosoful, din ştiinţa adevărată, iar moralitatea constă din eroismul înţelepciunii. G. Bruno şi-a bătut joc de călugări şi de preoţi, a refuzat să creadă în miracole, negînd însăşi eficacitatea rugăciunii. A considerat mitologia biblică similară cu miturile păgîne. Această libertate şi, totodată, relativism în gîndire, la care nu a consimţit să renunţe, i-a adus stigmatul de „eretic" şi, pînă la urmă, tragica moarte.

În sfîrşit, în limbajul cotidian, se foloseşte şi substantivul „cerbicie", care desemnează acea capacitate a unor oameni mîndri de a-şi urmări cu încăpăţînare un ţel, un obiectiv fixat. Această caracteristică atitudinală se explică, uneori, prin particularităţi constituţionale (sau temperamentale) specifice, şi anume printr-un fond sporit de energie vitală, de elan, care constituie izvorul dezvoltării unei „pasiuni". Asupra valorii „pasiunilor" în viaţa omului nu mai trebuie insistat, deoarece este cunoscut faptul că pasiunea autentică este acea stare afectivă intensă, stabilă şi durabilă, care dă naştere unor tendinţe sau preocupări exclusive, care-l fac pe individ să se consacre în întregime unei activităţi: dragostea, avariţia, plăcerea de a conduce (de a exercita puterea) etc. sînt pasiuni capabile să comande întreaga noastră conduită. Trebuie însă observat faptul că pasiunea poate fi fecundă numai atunci cînd este orientată spre valori perene, sub raport moral sau social, şi atunci cînd persoana reuşeşte să-şi păstreze, în mare măsură, stăpînirea de sine: cînd însă pasiunea atinge o intensitate patologică, transformîndu-se în ceea ce limbajul curent desemnează prin termenul de „patimă", ea conduce la reacţii anormale, sau extreme (crima din gelozie; suicidul descurajatului sau deprimatului; mizeria morală a avarului sau a toxicomanului etc.).

Scanned with OKEN Scanner

Casandra

Fiică a regelui Troiei, Priam, şi a Hecubei, Casandra a fost o vestită prezicătoare. Legenda spune că Apollo, atras de frumuseţea ei, a înzestrat-o cu harul profeţiei, în schimbul promisiunii că-l va iubi şi-i va fi crdincioasă. Cum Casandra nu s-a ţinut de cuvînt, iar Apollo nu-şi putea retrage darul făcut, pentru că jurase pe Stix*, acesta a blestemat-o să nu fie crezută de nimeni. De aceea, atunci cînd Casandra a prevestit că cetatea Troia va fi distrusă dacă tînărul Paris va fi primit în cetate, după ce o va răpi pe Elena, şi dacă regele Priam va admite introducerea calului de lemn, construit de greci, în incinta cetăţii, spusele ei nu au fost crezute de nimeni, nici măcar de membrii familiei sale, în frunte cu Priam şi Hecuba.

Cînd cetatea Troia, asediată de greci, a fost cuprinsă de flăcări, Casandra a căutat adăpost în templul Atenei, dar Aiax, găsind-o aici, a necinstit-o, făcînd-o prizoniera sa. După un oarecare timp, fiica lui Priam a ajuns sclava lui Agamemnon, comandantul suprem al armatei greceşti, care a dus-o în Grecia, deşi Casandra l-a prevenit că, dacă se va reîntoarce în regatul său, în Micene, soţia sa, Clitemnestra, îl va ucide într-un mod mişelesc. Dar, nici de data aceasta ea nu a fost crezută, astfel că Agamemnon, deşi victorios în greul şi lungul război troian, a trebuit să-şi găsească sfîrşitul acolo unde se aştepta mai puţin, şi anume în propria casă, în propriul regat!

(Homer, *Iliada*; Virgiliu, *Eneida*;
Pierre Grimal, *Dicţionar de mitologie greacă şi romană*;
Victor Kernbach, *Dicţionar de mitologie generală*)

*
* *

Astăzi, folosim expresia: „a fi o Casandra" cu un dublu înţeles: pe de o parte, ca un elogiu adus capacităţii de previziune sau de anticipare a unei anumite persoane, iar pe de altă parte, atunci cînd vrem să consemnăm faptul că sfaturile prudente sau adevărurile exprimate de o persoană bine intenţionată nu sînt ascultate, creîndu-se impresia că persoana respectivă vorbeşte „în deşert". Ambele înţelesuri sînt interesante şi, totodată, complexe.

---

* Cel mai sfînt jurămînt al zeilor era cel făcut pe apele Stixului. Cînd depunea acest jurămînt, zeul trebuia să ţină o mînă pe pămînt, iar cealaltă pe mare sau amîndouă mîinile deasupra unui vas plin cu apă, adusă din acest fluviu al Infernului, de către zeiţa Iris, care primea şi legămîntul. Cine îndrăznea să-şi calce cuvîntul era aspru pedepsit: astfel, era pus să stea un an întreg într-un pat, în stare de amorţeală, fără să se atingă de nectar sau de ambrozie; la sfîrşitul acestui termen, nouă ani nu era primit în rîndul celorlalţi zei. De aceea, divinităţile făceau acest jurămînt foarte rar şi cu multă greutate, iar cînd se hotărau să-l facă îşi ţineau promisiunea, indiferent de urmări.

Scanned with OKEN Scanner

Primul înţeles, legat de capacitatea unor persoane de a prevedea apariţia sau evoluţia evenimentelor viitoare, a dat naştere întotdeauna unor vii dispute între oamenii de ştiinţă, care au căutat să-şi explice natura acestui fenomen al anticipaţiei şi a factorilor care-l determină sau susţin. Desigur, nu ne propunem o trecere în revistă a acestor diverse comentarii, cu atît mai mult cu cît lucrurile continuă să rămînă tenebroase, ci dorim să facem doar cîteva observaţii.

În termeni psihologici, capacitatea previziunii este legată de perspicacitate, de fler şi mai ales de „intuiţie", respectiv de acea facultate a conştiinţei de a pătrunde „dintr-o dată", în mod „nemijlocit", pe o cale neraţională (instinctivă sau afectivă), în esenţa sau specificul unui fenomen, a unei situaţii de viaţă sau a unui adevăr. Intuiţia, de care vorbea şi marele filosof H. Bergson, ar fi un fel de „iluminare" instantanee şi imprevizibilă; ar fi o „revelaţie bruscă" cu privire la esenţa unui fenomen, eveniment sau cu privire la soluţia cea mai eficientă de rezolvare a unei probleme, fără ca noi să ştim, în mod explicit, cum s-a ajuns la respectiva revelaţie sau descoperire. Intuiţia autentică, de tip bergsonian, presupune revelaţia unui fapt, a unei idei, a unei soluţii de rezolvare, fără să existe, în momentul respectiv, vreun suport perceptiv şi fără ca persoana să poată aduce o explicaţie sau justificare logică privitoare la felul cum s-a produs revelaţia în cauză. Psihologii apreciază că această capacitate a cunoaşterii de a realiza un fenomen de revelaţie bruscă se produce în două situaţii: 1) la primul contact al persoanei cu o situaţie enigmatică sau contradictorie şi 2) după o perioadă de intense frămîntări şi prelucrări intelectuale, în legătură cu un anumit fapt controversat sau enigmatic.

Prima situaţie este cea mai complexă şi mai greu de explicat, din punct de vedere psihologic, apreciindu-se că ea este caracteristică intuiţiei autentice, de tip bergsonian, care, aşa cum spuneam mai sus, desemnează un mod special de cunoaştere, bazat nu atît pe inteligenţă sau raţiune, cît pe mecanisme proprii inconştientului. Acest tip de intuiţie n-ar fi, prin urmare, într-o relaţie directă cu gradul de dezvoltare a gîndirii abstracte a persoanei, ci mai degrabă cu o „structură de personalitate", şi anume cu una de „tip afectiv", care este înclinată să abandoneze, în activităţile sale, restricţiile de ordin logic ale gîndirii, în favoarea manifestărilor libere ale imaginaţiei, ale trăirilor afective spontane sau chiar ale visului. Numai o persoană impresionabilă şi empatică poate, într-adevăr, să realizeze ceea ce H. Bergson numea „transpunerea" în „interiorul" unui fapt de viaţă, fenomen sau eveniment, spre a se obţine „coincidenţa" cu ceea ce are el „unic şi inexprimabil". Intuiţia bergsoniană se bazează, prin urmare, pe acea „identificare naturală", realizată din instinct, care ne dă, spune H. Bergson, „simţirea directă" a realului; mai mult chiar, ne ajută să ne identificăm cu „sensul şi miezul fecund" al realităţii, dîndu-ne astfel „o conştiinţă completă şi absolută" despre aceasta. Ideile abstracte nu exprimă, afirmă H. Bergson, decît raporturi superficiale între lucruri şi fenomene şi prea puţin din esenţa şi devenirea lor creativă.

Unele situaţii de viaţă confirmă justeţea acestor observaţii ale marelui filosof. Astfel, se pare că nu atît cunoaşterea de ordin logic sau raţional este aceea care explică, de exemplu, posibilitatea înţelegerii de către mamă a trebuinţelor şi a trăirilor afective ale sugarului sau faptul că majoritatea copiilor, oricît de mici, simt necazurile, neliniştile şi bucuriile părinţilor lor, ci mai ales această situaţie de cunoaştere prin intuiţie, prin rezonanţă afectivă şi identificare inconştientă cu trăirile de moment ale semenului.

Cea de a *doua situaţie* este caracteristică unei intuiţii sau revelaţii de „tip raţional", care se dezvoltă o dată cu adîncirea de către persoană a analizei conştiente a unui fapt,

Scanned with OKEN Scanner

fenomen etc., şi pe măsură ce are loc o creştere a experienţei persoanei într-un anumit domeniu de activitate. Ea evoluează, altfel spus, în ritmul dezvoltării gîndirii abstracte şi, implicit, a îmbogăţirii explicaţiilor de moment cu argumentări logice. În cazul acestei intuiţii de tip reflexiv, procesul revelaţiei constă în surprinderea, pe bază de tatonări repetate, a unei legături abstracte între diferite fapte sau evenimente analizate. Desigur, acest lucru devine mult mai dificil atunci cînd se pune problema înţelegerii şi a explicării propriilor stări psihologice, conştiente sau inconştiente, sau atunci cînd încercăm să realizăm o previziune cu privire la felul în care noi, sau o altă persoană, am reacţiona într-o situaţie deosebită, de conflict sau de frustrare.

Cel de-al doilea înţeles, referitor la faptul că, adeseori, o persoană cu capacitatea previziunii nu este ascultată sau este ironizată, arată neîncrederea pe care încă mulţi oameni o manifestă în această capacitate psihologică. Desigur, în cazul Casandrei din legendă, această ignorare sau persiflare a previziunilor ei de către cei din jur reprezintă un fapt hotărît de către zei. În vremurile de azi, această nesocotire sau ironizare nu mai ţine de divinitate, ci de nivelul cultural al fiecăruia. Trebuie observat, în acest sens, că opţiunea persoanei de a crede sau nu în posibilitatea unei previziuni reale şi nu fantasmagorice – adică a unei previziuni care are şanse de a se împlini – ţine şi de caracteristicile mediului social în care persoana îşi duce existenţa, respectiv depinde de natura obiceiurilor şi a credinţelor dezvoltate, de-a lungul secolelor şi mileniilor, în acel mediu social. Astfel, populaţiile europene, care s-au dezvoltat, de-a lungul timpului, într-un climat de empirism şi de pragmatism existenţial, sînt mai puţin înclinate să creadă, fără dovezi verificabile, în posibilitatea previziunii viitorului sau a destinului lor, comparativ cu populaţiile hinduse sau tibetane, pentru care predestinarea şi posibilitatea reîncarnării sufletului în diferite ipostaze reprezintă credinţe şi convingeri de secole şi milenii.

Scanned with OKEN Scanner

Hypnos

Zeu al somnului, în mitologia greacă, Hypnos a fost frate geamăn cu Thanatos, zeul morţii. Comparativ cu fratele său, care era reprezentat ca un demon înaripat şi tăcut, avînd o torţă stinsă sau răsturnată în mîini, Hypnos era reprezentat fie ca un tînăr frumos cu aripi pe frunte şi ţinînd în mînă un corn în formă de semilună („cornul somnului"), fie ca un bătrîn cu barbă lungă şi cu aripi pe spate.

Hypnos era acela care dădea zeilor şi muritorilor un repaus binefăcător şi vise plăcute. În mai multe rînduri, zeii au făcut apel la ajutorul său, pentru a-şi rezolva unele interese. Este cunoscut, astfel, următorul episod din mitologia greacă: Endimion, un păstor de o rară frumuseţe, a fost pedepsit de către Zeus să doarmă timp de 30 de ani, pentru că a îndrăznit să-i facă avansuri soţiei sale, Hera. În timpul somnului profund, picurat pe gene de către Hypnos, chipul tînărului era mîngîiat de razele diafane ale lunii, fapt interpretat în mitologia elenă ca reprezentînd săruturile date de zeiţa Selena (Luna). Îndrăgostită de frumosul păstor, zeiţa Selena venea să-l vadă în fiecare noapte. Înduplecat, pînă la urmă, de rugăminţile fierbinţi ale zeiţei, Zeus i-a acordat lui Endimion tinereţe veşnică şi un somn de noapte adînc, pentru ca zeiţa Selena să-l poată vizita în voie, ori de cîte ori dorea.

Tot la Hypnos a făcut apel şi zeiţa Hera, care, pentru a putea acorda, nestingherită, ajutor grecilor în lupta împotriva troienilor, trebuia să-l adoarmă pe vigilentul Zeus, care urmărea cu atenţie comportamentul tuturor celorlalţi zei şi nu lăsa ca balanţa războiului troian să fie înclinată în favoarea uneia sau alteia dintre părţi. Dar Hypnos nu s-a învoit decît după ce Hera i-a promis că i-o va da de soţie pe graţioasa Pasiteia, de care el era profund îndrăgostit.

(Homer, *Iliada*; Pierre Grimal, *Dicţionar de mitologie greacă şi romană*;
Victor Kernbach, *Dicţionar de mitologie generală*;
Maria şi Radu Cordoneanu, *Dicţionar de mitologie greco-romană şi românească*)

*
* *

Sînt cunoscute binefacerile aduse omului atît de somnul „natural", cît şi de cel „provocat" (somnul artificial). Somnul natural se instalează, de regulă, noaptea, ca o expresie a oboselii acumulate de organism, după eforturile depuse de om pe parcursul zilei de muncă. El reprezintă un mecanism homeostatic, cu rol de a reface balanţa energetică a organismului şi de a menţine constanţi parametrii mediului intern al acestuia. În timpul somnului, are loc o scădere treptată, pînă la dispariţie, a conştiinţei, a relaţiilor

Scanned with OKEN Scanner

senzitivo-motorii cu mediul ambiant şi o diminuare a majorităţii funcţiilor organismului (ritmul cardiac, presiunea arterială, temperatura corporală, metabolismul gazos şi tonusul muscular). Această diminuare funcţională este rezultatul scăderii tonusului centrilor nervoşi respectivi, care se află în „formaţiunea reticulată" a trunchiului cerebral. Somnul reprezintă expresia unui proces de refacere activă a creierului, fapt dovedit şi prin constatarea că debitul circulator cerebral nu scade în cursul somnului.

Cercetări mai noi din domeniul neurofiziologiei cerebrale au dovedit existenţa a două tipuri de somn: cel cu unde lente („somnul lent") şi cel cu unde rapide, numit şi „somnul paradoxal", în care caracteristice sînt „mişcările oculare rapide". Somnul lent constituie, în medie, 60-70% din somnul comportamental şi cuprinde patru faze: adormirea, somnul uşor, somnul mediu, somnul profund (reprezentat printr-un traseu continuu de unde delta). Somnul rapid este numit „paradoxal", deoarece traseul electro-encefalografic (E.E.G.) este apropiat de acela al momentului trezirii, cu toate că somnul este profund (s-a constatat, astfel, că, pentru a-l trezi pe individ din somnul rapid, este nevoie de stimuli foarte puternici). Acest tip de somn are, în general, o proporţie de 20-40% din somnul comportamental şi se caracterizează, în principal, prin următoarele aspecte: activitate electrică desincronizată, rapidă şi plată, atît la nivel cortical, cît şi la nivel diencefalic; vibraţii cardiovasculare şi respiratorii. Caracteristic este şi faptul că perioadele de vis sînt concentrate îndeosebi în timpul somnului rapid: toate persoanele care au fost trezite în cursul somnului rapid au relatat că tocmai visau.

Trebuie subliniat şi faptul deosebit de important că somnul determină nu numai refacerea energetică a organismului şi menţinerea echilibrului homeostatic al acestuia, dar aduce cu el şi fenomenul „visului", care are o funcţie psihică foarte importantă: ideile visului sînt în legătură, de obicei, cu excitaţiile senzoriale înregistrate în timpul somnului, cu amintirile, preocupările sau emoţiile trăite în ziua sau în zilele precedente. S. Freud, care s-a ocupat foarte mult de studiul viselor, a demonstrat că sentimentele cele mai complexe, aspiraţiile noastre şi chiar unele concepte sînt transpuse, în cadrul visului, în imagini vizuale, sub o formă, de obicei, condensată şi simbolică.

Visul ar reprezenta, din perspectivă psihanalitică, un mecanism de apărare a eului, cu funcţie dublă: a) de protejare a acestuia de excitaţii prea puternice sau de tensiuni intrapsihice insuportabile; b) de satisfacere, pe plan imaginar, a dorinţelor refulate. Visului i-ar fi specifică deci „gîndirea onirică", respectiv acea gîndire schematică şi simbolizată, care redă într-un mod travestit un conţinut ideatic sau afectiv latent. Cînd refularea nu este reuşită, se iveşte, spune S. Freud, o situaţie conflictuală între „tendinţele proscrise" şi „instanţele morale" ale persoanei care visează, aceasta trezindu-se din somn într-o stare de indispoziţie şi de angoasă. O serie de discipoli de marcă ai lui S. Freud (de exemplu: A. Adler, K. Horney etc.) acordă însă visului şi un rol „constructiv", văzînd în gîndirea onirică, specifică visului, nu atît avînd o funcţie de împlinire deghizată a unor dorinţe refulate, cît mai ales un mijloc de a pregăti, de a organiza conduita viitoare a persoanei („gîndirea onirică" ar avea deci un rol de „anticipare" sau de „repetiţie generală" a unui răspuns la o situaţie prezentă importantă, care preocupă intens persoana în cursul zilei).

Din punctul de vedere al altor specialişti, visul ar fi o „activitate incoerentă", al cărei conţinut l-ar constitui o serie de reprezentări şi asociaţii cu un caracter fantastic, bizar sau absurd. Acest lucru s-ar datora, potrivit teoriei pavloviene despre somn,

apariţiei stării de inhibiţie în zonele corticale legate de activitatea gîndirii şi a limbajului, ceea ce face ca asociaţiile din timpul visului să capete un aspect bizar, fantasmagoric. Se impune totuşi observaţia că, sub influenţa factorilor afectivi, care, datorită slăbirii reglajelor corticale, devin mai puternici în perioada de somn, se produc în timpul visului fenomene de „reordonare a informaţiilor". Acestea duc la structuri noi, originale sau chiar la soluţionări ale unor probleme, care frămîntă intens persoana în timpul zilei ; prin urmare, visul ar putea fi considerat ca reprezentînd una dintre formele „germinaţiei creative".

Somnul provocat sau somnul artificial reprezintă o formă a „hipnozei" prin intermediul căreia persoana, de obicei suferindă de impresii obsesivo-fobice, poate fi interogată cu privire la unele situaţii conflictuale sau delicate din trecutul ei, pe care, în condiţii de vigilitate deplină a conştiinţei, nu şi le aminteşte întru totul sau le cenzurează dintr-un sentiment de ruşine sau de scrupul moral. Acest lucru este posibil, deoarece somnul hipnotic este diferit de somnul normal (natural), el reprezentînd, de fapt, o stare mentală tranzitorie, adică o stare particulară de conştiinţă, care nu este nici somn şi nici stare de veghe şi care este provocată printr-o concentrare selectivă a atenţiei, consecutivă sugestiei hipnotizatorului. Efectul hipnotic este, de regulă, explicat, fie prin forţa reglatorie a cuvîntului sau prin sugestibilitatea pronunţată a subiectului, fie prin unele calităţi ale hipnotizatorului, care dispune de o anume forţă, prin care se impune voinţei subiectului.

Cercetări mai noi arată că starea de hipnoză poate consta şi într-o „strategie cognitivă" pe care subiectul o adoptă, pentru a asculta de instrucţiunile hipnotizatorului. Această strategie s-ar baza pe o „concentrare deliberată" a atenţiei în raport cu sarcinile cerute şi pe o „neatenţie selectivă" faţă de orice altă preocupare sau solicitare venită din exterior (D. Widlöcher, 1990).

Trebuinţa de a dormi şi de a visa este vitală pentru organism şi pentru viaţa psihică. Se ştie, în acest sens, că psihicul uman nu poate rămîne într-o stare de permanentă vigilenţă sau de activitate încordată. El are nevoie de perioade ciclice de refacere, prin odihnă, prin destindere şi chiar prin vis, ultima modalitate menţionată reprezentînd, cel mai adesea, o stare fecundă de compensare a eforturilor stresante de peste zi şi chiar de anticipare creatoare a realităţii. În acest sens, Vasile Pavelcu remarca, într-un mod plastic : „După o zi de comportare socială, cînd am figurat ca reprezentanţi ai unei clase şi profesiuni, eul nostru social se eclipsează, personajele îşi depun măştile, îşi lasă costumele şi se retrag ; scena socială se goleşte. În schimb, sporeşte forfota vieţii din culise. Sufletul, încătuşat mai înainte, îşi ia forme mai libere ; toate resorturile comprimate se descarcă pe rînd sau deodată. Disciplina gîndirii cedează în faţa jocului capricios şi adesea bizar al imaginilor. Lumea anterioară nu mai există. Apare o lume feerică, fără piedici supărătoare, o lume minunată, unde rivalii sînt totdeauna învinşi, reciprocitatea iubirii este eternă şi neîndoielnică, succesele sînt perpetue şi nelimitate... Visul este ecoul disonanţelor, este domeniul rămăşiţelor diurne şi al incompatibilităţilor între Eu şi Lume, între legea plăcerii şi legea datoriei. În cuptorul visului, sufletul îşi arde toate speranţele ofilite, toate dorinţele neîmplinite ; dar în acelaşi furnal se făuresc primele tipare ale viitorului" (1943, p. 35). Acelaşi elevat psiholog ne avertizează însă asupra faptului că este foarte greu să păstrăm o limită rezonabilă în acest proces de destindere reconfortantă prin vis : „Uneori sufletul este atît de obosit şi atît de dezamăgit, încît

Scanned with OKEN Scanner

refuză să se mai întoarcă în lumea realului ; se complace în lumea visului şi a umbrelor, uitînd c-ar exista o altă lume, a datoriei, a muncii şi a legii. Visul îl încîntă şi-l vrăjeşte într-atît, că-l face să rămînă în adăpostul lui himeric, surd la chemările rudelor şi ale prietenilor. Numai corpul îşi mai menţine legătura cu forţele exterioare, continuînd să lucreze pentru stăpînul său, nebun" (1943, p. 36).

Scanned with OKEN Scanner

Argos

De acest nume se leagă unul dintre sentimentele umane cele mai complexe, care a însoţit evoluţia dintotdeauna a fiinţei umane.

În mitologia greacă, Argos este reprezentat ca un monstru cu „o sută de ochi", căruia nu-i scapă nimic din ceea ce se petrece în jur. Pentru agerimea sa vizuală deosebită şi atenţia sa vigilentă, Argos a fost pus de către zeii olimpieni să le vegheze existenţa. Acest monstru al mitologiei greceşti îşi are originea în zeul egiptean Argos, frate al marelui zeu al vegetaţiei şi al Nilului, Osiris, care, gelos pe soţia sa, Isis, l-a pus s-o păzească, în prezenţa a o sută de paznici, el trebuind să-i spună tot ce făcea zeiţa.

Legenda ne spune că Zeus s-a îndrăgostit de nimfa Io, dar, pentru a o ascunde de privirile vigilente şi bănuitoare ale soţiei sale, Hera, a preschimbat-o într-o vacă. Hera, aflînd, şi dorind să împiedice întîlnirile dintre cei doi amanţi, l-a rugat pe Zeus să i-o ofere în dar. Însă, o dată dobîndită, Hera l-a pus pe Argos să o păzească pe Io. Nemaiputînd îndura despărţirea de iubita sa, Zeus i-a ordonat mesagerului său, Hermes, să-l omoare pe necruţătorul paznic. Transformîndu-se în păstor, Hermes a început să cînte într-atît de melodios din naiul lui Pan, încît Argos l-a rugat să se apropie. Cînd a ajuns lîngă monstrul care deja moţăia, Hermes l-a adormit profund cu ajutorul unei baghete magice, i-a tăiat capul şi i-a arunoat leşul într-o prăpastie. Dar, Hera, recunoscătoare pentru serviciile pe care monstrul i le-a adus, l-a transformat într-un păun: în momentul în care acesta îşi desface coada se poate distinge multitudinea de puncte frumos colorate, ce amintesc de cei 100 de ochi ai lui Argos.

(Eschil, Sofocle şi Euripide fac referire, în operele lor, la acest aspect din mitologia Greciei antice; Pierre Grimal, *Dicţionar de mitologie greacă şi romană*; Victor Kernbach, *Dicţionar de mitologie generală*)

*
* *

Numele lui Argos a devenit sinonim cu prudenţa suspicioasă, dar mai ales cu supravegherea nemiloasă pe care îndrăgostiţii şi-o acordă reciproc.

Sentimentul autentic de gelozie, adică cel stabilizat, are la bază imaginarea unor fapte şi realizarea unor interpretări prin care este pusă la îndoială fidelitatea partenerului. În condiţiile manifestării a ceea ce am putea numi gelozia curentă (gelozia obişnuită), care nu atinge intensitatea specifică geloziei patologice, aceasta poate avea diferite explicaţii: sentimentul de teamă sau de nesiguranţă cu privire la stabilitatea relaţiilor familiale; frustrarea afectivă; egoismul; vanitatea rănită etc. Intensitatea şi durata sentimentului

Scanned with OKEN Scanner

de gelozie sînt aspecte care diferă de la un caz la altul: aceste caracteristici depind, în cea mai mare măsură, de structura personalităţii celui care dezvoltă acest sentiment. Gelozia este morbidă, atunci cînd devine deosebit de intensă şi de persistentă, determinînd interpretări aberante şi modificări patologice de conduită (îndeosebi agresivitate). Psihologii fac deosebirea între două tipuri de gelozie: a) geloziile reacţionale şi b) geloziile delirante, de structură paranoică.

Gelozia *reacţională* este considerată o conduită reacţională normală şi reversibilă. Ea îşi are, de regulă, originea într-o situaţie obiectivă de infidelitate, dar şi într-un anumit *tip de personalitate* sau de caracter, predispus la a raţiona îndelung asupra unei situaţii defavorabile, respectiv de a se fixa obsesiv asupra conflictului interrelaţional apărut. Gelozia reacţională exprimă, de fapt, mai mult o „criză de gelozie" şi nu un delir propriu-zis, ea fiind favorizată de un fond de hiperestezie orgolioasă sau, altfel spus, de o suspiciune crescută, care dezvoltă tendinţe de dragoste captativă (dragoste posesivă).

Gelozia *delirantă*, de structură paranoică, desemnează, în fapt, delirul sistematizat de gelozie, adică un delir predominant pasional, care se dezvoltă şi se îmbogăţeşte continuu cu teme delirante de tip persecutor, precum şi cu un delir de interpretare: astfel, fiecare gest, cuvînt, expresie facială etc. este interpretat de către persoana hipersuspicioasă ca o dovadă de netăgăduit a presupusului adulter.

Psihologii şi scriitorii cu talent au atras atenţia asupra unei posibile procesualităţi, sau dinamici, a desfăşurării unui sentiment cristalizat de gelozie. Această procesualitate a constituirii delirului de gelozie o avem măiestrit redată în drama *Othello*, a lui W. Shakespeare. Astfel, debutul delirului se face prin apariţia sentimentului de nelinişte şi apoi de îndoială, abil întreţinut de ambiţiosul şi vicleanul Jago. Starea este generată de amestecul contradictoriu de îndoială şi convingere şi de căutare neobosită a acelor fapte care să-i ofere lui Othello certitudini într-un sens sau altul. În această fază, Othello acordă o deosebită atenţie gesturilor, vorbelor, aluziilor, glumelor Desdemonei, în care caută dovezi despre pretinsa ei infidelitate. Partenerul presupus infidel este supus acum unui adevărat martiraj, în sensul că este bănuit, spionat şi chestionat asupra celor mai mici gesturi sau acte comportamentale. În faza ultimă, de convingere, pot rezulta acte detestabile, deosebit de agresive, care să ducă la omucidere sau sinucidere, aşa cum se va şi întîmpla, de altfel, în piesa menţionată.

Despre iubirea pasională, generatoare de suspiciune şi gelozie, Vasile Pavelcu spunea că reprezintă o „boală a judecăţii", o „criză a gîndirii", o „stare de slăbiciune", în care inteligenţei nu-i rămîne decît rolul de a „justifica" patima trăită. La rîndul său, Th. Ribot spunea că pasiunea reprezintă, pentru afectivitate, ceea ce ideea obsesivă este pentru gîndire. Într-adevăr, pasiunea, devenită înrobitoare, îi creează persoanei care o trăieşte sentimentul de „a nu-şi mai aparţine", de „a nu mai putea fi altfel" (astfel, atît doamna Bovari, cît şi Ana Karenina ajung, într-o anumită fază a trăirii iubirii lor pasionale, în situaţia critică de a nu-şi mai putea controla reacţiile în raporturile lor cu membrii familiei, trădîndu-se tot mai mult).

Scanned with OKEN Scanner

Mentor

Cînd Ulise s-a alăturat, cu trupele sale, armatei greceşti conduse de Agamemnon şi a plecat spre Troia, el şi-a lăsat casa şi avutul, spre îngrijire şi apărare, bunului său prieten şi om de încredere, bătrînului Mentor. De asemenea, acestuia i-a încredinţat misiunea de a se ocupa, în lipsa lui, de educaţia fiului său, încă mic, Telemac. Însăşi zeiţa Atena, care-l preţuia mult pe bătrînul Mentor pentru cumpătarea şi înţelepciunea sa, a luat în cîteva rînduri – spune legenda – înfăţişarea acestuia, pentru a-l ajuta pe tînărul Telemac să-l găsească pe tatăl lui, în drumul de întoarcere a acestuia spre casă, după terminarea războiului troian.

Credinciosul slujitor şi educator l-a ajutat pe Telemac, în cîteva împrejurări cruciale : astfel, l-a salvat de atacul troienilor, conduşi de Enea, atîrnînd de catargul corăbiei sale ghirlande de flori asemănătoare cu cele de pe corăbiile troiene, inducîndu-i în eroare pe troieni şi putînd să treacă nevătămat printre şirurile lor de corăbii. De asemenea, l-a scăpat de insistenţele amoroase ale nimfei Calipso, care voia să-l sechestreze pe insula Ogigia, pe care o stăpînea. În sfîrşit, l-a ajutat să înfrunte furtunile mării, dezlănţuite împotriva sa de zeul Poseidon.

(Homer, *Odiseea* ; Virgiliu, *Eneida* ;
Pierre Grimal, *Dicţionar de mitologie greacă şi romană* ;
Victor Kernbach, *Dicţionar de mitologie generală*).

*
* *

În zilele noastre, numele înţeleptului sfătuitor al lui Telemac este dat îndrumătorilor, profesorilor, în general tuturor acelora care-i învaţă pe discipoli tot felul de lucruri folositoare şi care, prin caracterul şi experienţa lor, devin *modele* demne de urmat.

Psihologii apreciază că „modelele" reprezintă unul dintre factorii cei mai importanţi de formare a personalităţii omului, pe întreaga „scară a vîrstelor". Într-adevăr, nu numai copiii, dar şi adolescenţii, tinerii şi chiar oamenii aflaţi la vîrsta deplinei maturităţi au nevoie de „repere" sau „modele", mai ales morale, care, la copil stau la baza realizării procesului *identificării*, iar la adult servesc ca *elemente de comparaţie* în evaluarea calităţilor sau a defectelor propriului comportament. Să ne oprim puţin asupra acestor aspecte psihologice.

În efortul de cristalizare a propriei personalităţi, copiii mici şi, ulterior, preadolescenţii, recurg frecvent la identificări cu persoane reale sau fictive (de exemplu, eroi din legende, basme, povestiri etc.), respectiv la „transpuneri" în modul de a gîndi şi a simţi

Scanned with OKEN Scanner

al unor persoane „semnificative" pentru ei, cu care ar vrea să se asemene. La copiii mici, această identificare este mai mult „imitativă", deci nu are un caracter premeditat. În schimb, preadolescenţii recurg la identificări voite, în care eul propriu să se organizeze în conformitate cu modelul ales. Altfel spus, ei asimilează în mod voit o însuşire a unui semen sau felul de a fi al persoanei admirate, pentru a se modula după tiparele acesteia şi pentru a semăna întru totul cu persoana preferată. Ciclul şcolar gimnazial ne oferă frecvent cazuri de elevi care, în căutarea imaginii ideale de viaţă sau de comportare, se fixează asupra unui anumit profesor, copiindu-l în toate manifestările şi atitudinile lui şi încercînd să-şi potrivească personalitatea după dimensiunile morale ale conduitei acestuia. Pentru astfel de elevi, profesorul respectiv devine o „călăuză", constantă şi durabilă, a comportamentului lor.

Treptat însă adolescenţii şi tinerii îşi vor modera dependenţa faţă de modelele externe, acordînd prioritate, în formarea eului moral, propriilor experienţe de viaţă. Adolescenţii şi tinerii simt chiar nevoia unei „identităţi de sine", a unei „reprezentări clare de sine" în anturajul lor, care să le dea sentimentul reconfortant că sînt o „individualitate psihologică" precis conturată, care are o anumită notă de originalitate. Această aspiraţie spre identitate este firească şi, totodată, deosebit de importantă, deoarece ea satisface nevoia de „coerenţă" şi de „stabilitate" a propriei personalităţi. Se ştie că în absenţa acestor însuşiri de personalitate, nu se poate asigura o pregnanţă a individului în viaţă sau în profesiune. De asemenea, identitatea de sine este indispensabilă pentru realizarea unei adaptări la schimbare şi pentru evitarea apariţiei unor tulburări de personalitate, legate de ceea ce se numeşte „confuzia şi difuziunea identităţii" sau de „fragmentarea" acesteia. În sfîrşit, sentimentul de sine este o condiţie fundamentală pentru exercitarea de către persoană a unor roluri şi statusuri sociale bine precizate, care pun în valoare o anumită concepţie sau stil de viaţă din partea persoanei respective.

Trebuie însă arătat că nevoia tînărului de a-şi apăra identitatea de sine nu exclude posibilitatea formării şi manifestării unui spirit critic în raport cu sine. Pentru aceasta este necesar ca tînărul în cauză să se obişnuiască să se raporteze la o „scară de valori", respectiv la o serie de cerinţe sau de exigenţe morale, civice, religioase etc., recunoscute şi promovate de comunitatea din care el face parte. De asemenea, un rol deosebit în formarea unei capacităţi de autoapreciere obiectivă îl are compararea propriului comportament cu modelele exemplare de conduită, probate de unii dintre semeni. Un astfel de model, perceput şi evaluat în termeni obiectivi, funcţionează ca un fel de reper sau de „standard de conduită", din perspectiva căruia sînt evaluate propriile atitudini sau acte comportamentale.

Persoana care nu-şi evaluează conduita profesională sau cea socială din perspectiva unor valori autentice sau a unor valori superioare de conduită nu poate obţine un *progres* în formarea propriei personalităţi. Progresul de sine se întemeiază, prin excelenţă, pe disponibilitatea de a încorpora, în propriul sistem de exigenţe, unele cerinţe, care să-l facă pe individ să obţină preţuirea şi respectul din partea majorităţii membrilor comunităţii, din care el face parte. În absenţa unor astfel de cerinţe sau valori, recunoscute de comunitate, se dezvoltă amorul propriu de tip „narcisist" sau, dimpotrivă, „complexele de inferioritate". Dar, este ştiut că o imagine idealizată sau defavorabilă despre sine influenţează dezvoltarea ulterioară a personalităţii.

Scanned with OKEN Scanner

„Mentorul" reprezintă acea persoană care a dobîndit calitatea de a fi semnificativă pentru cineva sau de a fi un model demn de urmat, deoarece ea a devenit purtătoarea unor valori recunoscute şi apreciate în societate. În această calitate, ea este capabilă să declanşeze, la copii şi adolescenţi, nevoi de proiecţie şi de identificare, iar la tineri stimulează formarea unor judecăţi realiste de autoapreciere, care să preîntîmpine dezvoltarea unor tendinţe de supra- sau subestimare a propriilor posibilităţi şi capacităţi.

Scanned with OKEN Scanner

Meduza (Medusa)

Meduza era, în mitologia greacă, una dintre cele trei „gorgone" surori (Meduza, Euriale şi Steno), care aveau darul de a pietrifica cu privirea lor fixă. Una dintre legende spune că Meduza a fost, la început, o fată de o mare frumuseţe şi că Poseidon, îndrăgostindu-se de ea, s-a prefăcut într-o pasăre şi a sedus-o în templul zeiţei Atena. Înfuriată de acest gest de profanare a templului închinat ei, zeiţa a făcut ca întregul păr de pe capul fetei să semene cu nişte şerpi. Cu Poseidon, Meduza a avut doi copii, dintre care unul, Pegas („calul înaripat"), va deveni faimos în mitologia greacă. Şi în folclorul românesc, Făt-Frumos este ajutat, în toate isprăvile sale fabuloase, de un cal înaripat, asemănător Pegasului.

După altă legendă, cea mai cunoscută, Meduza era cea mai hidoasă dintre cele trei „gorgone" : avea capul aureolat cu şerpi fioroşi, dintre buze îi ţîşneau colţi de mistreţ, iar mîinile îi erau de bronz şi aripile de aur. Meduza îşi omora victimele cu privirea-i plină de cruzime şi de groază, pe care o aţintea nemilos în ochii acestora. Cu toată această putere deosebită a privirilor sale, Meduza n-a putut face faţă forţei şi vicleniei lui Perseu, care a ucis-o. Dar trebuie observat că Perseu a fost ajutat, în această temerară acţiune, de către zei : astfel, Hades i-a dat o „cască" cu ajutorul căreia Perseu devenea invizibil ; Hermes i-a oferit nişte „sandale înaripate", iar zeiţa Atena i-a dăruit o „desagă", o „spadă de oţel" şi un „scut lucios" ca o oglindă. Ajuns în ţinutul gorgonelor, Perseu s-a apropiat de Meduza, în timp ce aceasta dormea, împreună cu surorile ei. Ca să nu fie pietrificat de privirea Meduzei, Perseu a luat scutul dăruit de Atena, care strălucea puternic, şi, uitîndu-se în el ca într-o oglindă, a tăiat capul monstrului, care se trezise între timp şi care căuta să-şi ţintească privirile în ochii lui Perseu. Capul tăiat al monstrului, care mai avea încă privirea ucigătoare, Perseu l-a băgat în „desaga magică". Datorită căştii şi a sandalelor înaripate, el a putut să scape de urmărirea înfuriată a surorilor Meduzei. Perseu i-a dăruit zeiţei Atena capul Meduzei, pe care zeiţa l-a pus, sub formă de efigie, pe scutul ei, conservîndu-i astfel capacitatea de a pietrifica.

Acest scut al Atenei, pe care era reprezentată masca terifiantă a Meduzei, a primit, în mitologia greacă, numele de „Gorgoneion". Artiştii greci din vechime ne-au lăsat un mare număr de reprezentări ale acestui scut, dar cea mai cunoscută este aceea a unui monstru îngrozitor, cu gura larg deschisă, din care ieşeau nişte dinţi ameninţători, aşezaţi pe maxilare puternice, şi cu ochi scînteind de furie.

Interesant este faptul că, în timp, semnificaţia „Gorgoneionului" a evoluat, el devenind un fel de „amuletă" sau „talisman" împotriva deochiului : prin aspectul oribil al demonului reprezentat pe Gorgoneion se spera că se va putea îndepărta acţiunea unor spirite rele.

(Ovidiu, *Metamorfozele* ; Pierre Grimal, *Dicţionar de mitologie greacă şi romană* ;
Victor Kernbach, *Dicţionar de mitologie generală* ;
George Lăzărescu, *Dicţionar de mitologie*)

Scanned with OKEN Scanner

*
* *

„Gorgonele" personifică acea forţă plină de răutate, de cruzime, de groază, cu care ne poate ameninţa sau agresa, la un moment dat, cineva. Despre indivizii răutăcioşi şi invidioşi, care suferă cînd văd bucuriile sau reuşitele altora, oamenii din popor spun că au puterea de „a deochea", adică de a vătăma sănătatea sau bunăstarea cuiva, prin privirea lor fixă, încrîncenată de răutate şi invidie.

De calitatea (sau însuşirea) privirii unor oameni de a fi deosebit de pătrunzătoare se leagă una dintre practicile psihoterapeutice cele mai cunoscute, anume *activitatea de sugestionare* a psihoterapeutului, respectiv de influenţare şi dirijare a voinţei unei persoane, de regulă complexate sau dominate de obsesii şi fobii, pentru a o face să gîndească, să simtă sau să acţioneze într-un mod care să-i fie benefic sănătăţii sau reechilibrării sale psihice.

Toţi oamenii sînt sugestionabili, dar mai ales copiii, credulii (naivii), debilii mental şi firile impresionabile, care prezintă un înalt coeficient de emotivitate, sînt cei mai predispuşi la a prelua, într-un mod pasiv şi necritic, sugestiile celor din jur. Faptul că fenomenul sugestibilităţii acţionează relativ frecvent în rîndul oamenilor este demonstrat, printre altele, de o serie de aspecte din domeniile: şcolar, medical sau comercial.

În domeniul *şcolar* este cunoscut că elevii sînt supuşi, adeseori, sugestiei exercitate de aprecierile venite din partea unor profesori cu prestigiu. Dacă, de exemplu, observă cu subtilitate Vasile Pavelcu (1962, p. 79), un astfel de profesor, nemulţumit de răspunsurile de moment ale unui elev, îi spune cu severitate: „Niciodată nu vei fi capabil să rezolvi asemenea probleme" sau „Nu se va alege nimic din dumneata", atunci încercările elevului respectiv vor deveni din ce în ce mai şovăitoare, mai nesigure; rezultatele se vor dovedi tot mai slabe, ceea ce-l va convinge pe elev că profesorul respectiv a avut dreptate, iar profesorul în cauză va fi mulţumit de această verificare a perspicacităţii sale, a „diagnosticului" formulat. „Am avut dreptate", îşi va spune el, fără a-i trece prin cap – observă V. Pavelcu – că „incapacitatea elevului este, în mare măsură, opera lui".

În domeniul *medical* se produce un proces similar, demonstrat de existenţa „fenomenului placebo". Se ştie, astfel, că mulţi medici reuşesc să amelioreze, într-un mod semnificativ, simptomatologia unor bolnavi sau chiar să-i vindece administrîndu-le substanţe inofensive, lipsite de orice acţiune farmacologică. Cum este posibil acest lucru? Misterul constă în faptul că substanţa respectivă a fost prescrisă, în mod special, ca o medicaţie autentică, ca o medicaţie „de ultimă oră" şi consacrată pe plan mondial. Este vorba de învestirea deliberată a substanţei respective, de către medic, cu puteri tămăduitoare deosebite, chiar miraculoase, ceea ce-l va face pe bolnav să acorde, la rîndul său, ca expresie a încrederii pe care o are în medicul lui, o valoare terapeutică deosebită respectivei substanţe. Explicaţia efectului placebo stă, aşadar, într-un fenomen de sugestie, respectiv de învestire a unei substanţe cu puteri tămăduitoare, ca expresie a încrederii pe care bolnavul i-o acordă sub influenţa medicului, care-o prescrie în mod expres ca fiind cel mai eficient medicament.

Intuind încă acum mai bine de 500 de ani faptul că şansele de ameliorare depind, în cea mai mare măsură, de *moralul* suferindului, de capacitatea acestuia de a lupta cu

Scanned with OKEN Scanner

depresia, pe care i-o provoacă boala, cunoscutul medic Paracelsus a formulat celebrele cuvinte: „Puterea medicului stă în bolnav". Medicul curant, cunoscînd adevărul cuprins în aceste cuvinte ale lui Paracelsus, poate potenţa efectele medicamentelor prescrise, poate stimula energiile bolnavului, dar poate să le şi anihileze, să le paralizeze, dacă nu este suficient de atent în folosirea limbajului medical: astfel, o afirmaţie de genul: „Am să-ţi prescriu cele mai noi medicamente apărute, dar nu ştiu cîtă încredere putem avea în ele" este sigur că va zdruncina încrederea bolnavului, atît în eficacitatea propriu-zisă a medicamentelor, cît şi în el însuşi, agravîndu-i boala pe care o are.

În sectorul *comercial*, sugestibilitatea se manifestă mai ales atunci cînd un nou produs este recomandat de o firmă de mare prestigiu, de o vedetă de cinema, de un superstar al muzicii uşoare etc. În aceste împrejurări, se constată uşor că vînzarea respectivului produs înregistrează creşteri substanţiale, comparativ cu vînzările unui produs similar, dar care nu a beneficiat de sugestia printre cumpărători, oferită de prestigiul unor personalităţi.

Sensibilitatea deosebită la sugestie a unor oameni, precum şi capacitatea crescută a altora de a sugestiona, de a se impune voinţei cuiva sînt considerate particularităţi psihologice individuale importante, care sînt exploatate tot mai mult, în ultimele decenii, în *psihoterapie*, pentru ameliorarea unor tulburări nevrotice şi psihosomatice. În această ultimă ipostază, sugestia se constituie, de fapt, într-o *metodă psihoterapeutică* eficientă, care constă în acţiunea de a imprima bolnavului, nevrotic sau obsesivo-fobic, convingeri optimiste cu privire la posibilitatea reversibilităţii fenomenelor patologice, precum şi în mobilizarea lui pentru a lupta împotriva apariţiei unor fenomene psihopatologice (V. Predescu, 1970). Metoda sugestiei poate fi utilizată atît în momente de „vigilitate a conştiinţei" persoanei, cît şi în timpul „somnului narcotic" sau atunci cînd bolnavul este hipnotizat (deci în timpul „somnului hipnotic").

Psihologii şi psihoterapeuţii vorbesc şi despre un fenomen de „autosugestie", respectiv despre capacitatea unor persoane de a se influenţa ele însele, într-un mod pozitiv sau negativ, printr-un efort propriu de voinţă. Practicile yoga demonstrează posibilitatea extinderii autoreglajului mental asupra funcţionării unor organe sau asupra proceselor vitale ale corpului. De asemenea, tehnica „antrenamentului autogen" a demonstrat posibilitatea obţinerii unei reechilibrări a vieţii persoanei, după traversarea unei perioade de timp bogate în evenimente psihotraumatizante, sau a sporirii eficienţei activităţii mai ales la sportivii de performanţă. Trebuie observat însă faptul că rezultatele autosugestiei pot fi uneori şi negative, acest lucru depinzînd, în mare măsură, de fondul anxiogen, obsesivo-fobic sau isteric al personalităţii celui care realizează procesul autosugestiei. Astfel, structurile psihastenice, care dezvoltă uşor sentimente puternice de culpabilitate şi de vinovăţie, recurg la evaluări de sine scrupuloase şi exagerate. Se ştie însă că exagerarea culpei inhibă efortul propriu corectiv. Pentru a nu se autocondamna excesiv şi a dezvolta o stare de repulsie faţă de sine, omul trebuie să evalueze propria-i vină sau greşeală într-o manieră obiectivă: fără a o exagera, dar şi fără să o minimalizeze.

Scanned with OKEN Scanner

Nodul gordian

Originile mitice ale acestei expresii sînt legate de regele legendar al Frygiei, pe nume Gordias, întemeietorul cetăţii Gordion. Înainte de a deveni rege, Gordias fusese un simplu ţăran. Într-o dimineaţă, cînd lucra la cîmp, un vultur s-a aşezat pe carul său şi a stat acolo nemişcat, pînă seara. Intrigat de acest fapt, el a consultat un oracol, care i-a prezis că va deveni rege al Frygiei. După ce profeţia s-a împlinit, Gordias a închinat marelui Zeus, drept mulţumire, carul său, măiestrit lucrat. Dar cum el legase oiştea carului cu un nod foarte complicat, oracolul a prezis că cine va fi în stare să-l desfacă, va deveni stăpînul Asiei.

Mulţi aspiranţi la această înaltă demnitate au încercat să dezlege nodul, dar n-au reuşit. Se atribuie performanţa lui Alexandru Macedon, care, în expediţiile sale militare, trecînd prin Gordion şi auzind de cele prezise de oracol, i-a impresionat pe toţi cei de faţă prin modul original în care a rezolvat problema: a apucat sabia şi a lovit nodul în mijlocul său, făcîndu-l astfel să cedeze. De atunci a rămas expresia „a tăia nodul gordian", adică a dezlega o problemă grea printr-un procedeu simplu, dar hotărît şi eficient, care nu lasă loc unor îndelungi deliberări sau tergiversări.

(Maria şi Radu Cordoneanu, *Dicţionar de mitologie*;
Pierre Grimal, *Dicţionar de mitologie greacă şi romană*)

*
* *

Soluţia aleasă de Alexandru Macedon pentru a dezlega „nodul gordian" este plină de învăţăminte sau, altfel spus, de semnificaţii psihologice. Cineva ar putea să observe, de exemplu, că procedeul folosit de Alexandru Macedon este simplist sau că el este tipic militarilor, care sînt obişnuiţi să gîndească rapid şi să recurgă la modalităţi de acţiune decisive, care nu admit controverse. Astfel de acţiuni şi hotărîri rapide, „dintr-o bucată", nu s-ar potrivi însă şi situaţiilor psihologice complexe, cum ar fi de pildă cele care impun aprecierea şi clarificarea corespunzătoare a motivelor care au dus la generarea unei situaţii de divorţ, la producerea unei crime, la comiterea unei tentative de suicid etc. Astfel de situaţii pretind, de regulă, realizarea unor analize laborioase şi manifestarea unei prudenţe deosebite în aprecierea motivelor implicate, deoarece acestea sînt, pe de o parte, diferite prin natura lor, iar pe de altă parte, angajează personalitatea mai multor coparticipanţi la actul înfăptuit, ceea ce impune depunerea unui efort discriminativ deosebit şi, totodată, a unei disponibilităţi empatice din partea celui care realizează anchetarea cazului respectiv.

Scanned with OKEN Scanner

Hotărîrile rapide şi tranşante, care nu admit alternative, respectiv mai multe posibilităţi de explicaţie a faptului psihologic în cauză, nu ar avea, prin urmare, ce căuta în tentativa de soluţionare a unor situaţii psihologice complexe. O observaţie de acest gen este, într-adevăr, pertinentă, dar totuşi numai pînă la un punct. Considerăm că exemplul oferit de Alexandru Macedon este util chiar şi în astfel de cazuri psihologice complexe, de genul celor menţionate mai sus. S-a constatat că analiza psihologică exagerată, efectuată în raport cu un caz psihologic complex, duce la supraîncărcarea cazului cu o mulţime de interpretări şi semnificaţii, existînd astfel pericolul de a se crea un veritabil „nod gordian" al posibilităţilor explicative, adică un hăţiş de interpretări din care nu se mai poate ieşi. De aceea, psihiatrii şi psihologii recurg, atunci cînd îşi propun să rezolve un caz clinic complicat, la programe de consiliere şi de asistenţă psihologică relativ scurte, de 2-3 săptămîni, deoarece acestea facilitează efectuarea unor analize psihologice şi luarea unor decizii într-o unitate de timp rezonabilă. Se ştie că perioadele de consiliere îndelungate prezintă riscul de a întîrzia foarte mult luarea unei decizii eficiente, ceea ce-l face pe cel consiliat să se afunde tot mai mult în introspectare, în probleme de conştiinţă şi, implicit, să-şi potenţeze nota de anxietate generală a personalităţii.

Prin urmare, chiar şi psihiatrii şi psihologii trebuie să înveţe să apuce, din cînd în cînd, „sabia" şi să taie „nodul gordian" al situaţiilor conflictuale analizate, pentru a nu le face să gesteze prea mult în conştiinţa individuală a celor care au suferit impactul respectivelor situaţii. Dacă am lua, de exemplu, cazul a doi soţi, relativ tineri, care nu se mai înţeleg şi a căror viaţă de familie a devenit un coşmar, dar care nu găsesc prin ei înşişi modalităţile de aplanare a agresivităţii dintre ei, atunci trebuie să fim de acord cu faptul că „nodul gordian" al conflictului trebuie tăiat cît mai repede, de către un psiholog sau psihiatru cu fler, care ştie, întocmai ca un chirurg bun, să taie „răul psihologic" de la rădăcină, neadmiţînd perpetuarea invectivelor sau a lamentărilor dintre cei doi soţi, care ar prelungi sau adînci conflictul dintre ei. O posibilă intervenţie chirurgicală de ordin psihologic, în cazul menţionat, ar fi, de exemplu, luarea deciziei ca, pentru un timp, cei doi parteneri ai cuplului să se despartă, pentru a se destrăma astfel atmosfera psihalergică dintre ei şi pentru a se obţine la amîndoi acel minimum de judecată logică, neafectivizată, care să poată să facă analiza obiectivă a cauzelor care au dus la instalarea neînţelegerilor dintre ei.

Scanned with OKEN Scanner

Mitul lui Edip (Oedip)

Mitul uciderii de către Edip a tatălui său şi căsătoria cu propria-i mamă ridică problema complexă a confruntării dintre om şi destin. Legenda ne spune că Edip nu s-a putut opune împlinirii tragicului său destin, deşi a încercat lucrul acesta, ceea ce înseamnă că, în reprezentările mitologice greceşti, era obligatoriu ca oamenii să se supună voinţei zeilor, care erau făuritorii absoluţi ai destinului oamenilor. Dar ceea ce impresionează în conduita lui Edip, aşa cum ne-o prezintă legenda, dar şi marii tragedicieni greci (Eschil, Sofocle, Euripide), este capacitatea lui de a-şi *înfrunta*, cu luciditate şi, totodată, cu demnitate, destinul. Să lăsăm faptele să vorbească.

Pe cînd Edip guverna cetatea Teba, al cărei suveran devenise, s-a abătut asupra întregului ţinut al cetăţii o molimă groaznică, care seca roadele pămîntului şi secera vieţile animalelor şi ale oamenilor. Pentru a afla ce-i de făcut, Edip dă ordin să fie consultat oracolul din Delfi. Acesta îl avertizează că molima nu va înceta decît atunci cînd tebanii îl vor găsi şi alunga din cetate pe ucigaşul nepedepsit al lui Laios, regele care a domnit înaintea lui Edip şi cu a cărui soţie Edip s-a căsătorit. Edip aruncă un greu blestem asupra criminalului neştiut, jurînd să-l descopere cu orice preţ şi să-l pedepsească, indiferent cine ar fi acesta. Află, cu ocazia acestor cercetări, de la soţia sa, Iocasta, că fostul ei soţ, regele Laios, a fost ucis în timpul unei altercaţii pe care a avut-o, cu un necunoscut, la încrucişarea a trei drumuri. Îngrozit, Edip îi dezvăluie Iocastei faptul că, fără să fi vrut, a ucis, în timp ce se îndrepta dinspre Corint spre Teba, în locul descris de Iocasta, un bătrîn : acesta n-a vrut să-i acorde prioritate, deşi o merita, în trecerea cu carul prin locul strîmt făcut de cele trei drumuri, ba chiar mai mult, l-a lovit cu biciul şi atunci Edip, înfuriat, l-a lovit la rîndul său pe bătrîn, care a căzut strivit de car, dar intenţia lui nu fusese de a-l omorî.

O rază de speranţă îşi face loc în sufletul lui Edip, atunci cînd un om sosit din Corint aduce vestea morţii, de bătrîneţe, a regelui Polib, tatăl presupus al lui Edip. Prin urmare, profeţia oracolului din Delfi, după care el ar fi urmat să-şi ucidă tatăl şi să se căsătorească cu propria-i mamă, se dovedea a fi neveridică. Dar speranţa se va dovedi a fi de scurtă durată, fiindcă acelaşi vestitor îi aduce la cunoştinţă Iocastei faptul că Edip nu este fiul lui Polib, regele decedat din Corint : el îi povesteşte Iocastei cum, în urmă cu mulţi ani, l-a primit pe micul Edip de la un păstor de pe muntele Citeron, care găsise copilul abandonat sus pe munte ; făcîndu-i-se milă, acesta l-a dus la curtea regelui Polib, care, cu multă dragoste, l-a adoptat şi l-a crescut, ca pe propriul copil. Iocasta îşi aduce aminte, în timp ce asculta relatarea solului venit din Corint, cum soţul ei, Laios, temîndu-se de prezicerile oracolului din Delfi, că dacă va avea un fiu acesta îl va omorî şi se va căsători cu propria-i mamă, a luat copilul nou-născut, i-a înţepat picioarele cu o

Scanned with OKEN Scanner

agrafă luată din părul ei, apoi l-a dat unui slujitor de încredere să-l ducă pe muntele Citeron, unde trebuia să-l omoare. Dîndu-şi seama imediat de amploarea dezastrului şi vrînd, totodată, să-l menajeze pe Edip de aflarea crudului adevăr, Iocasta îl imploră pe Edip să înceteze cu investigaţiile. Dar acesta, fascinat pur şi simplu de aflarea adevărului şi, dornic de a pune capăt suferinţelor cumplite ale poporului său, nu numai că nu abandonează cercetările, dar dă ordin să fie continuate cu mai multă străduinţă. Este adus la curte, în aceste condiţii, păstorul de pe muntele Citeron, iar din confruntarea lui cu solul din Corint iese la iveală întregul adevăr.

Dezvăluirile apărute îl îngrozesc pe Edip, deoarece îşi dă seama că omul se află, sub povara îndeplinirii unui destin implacabil, care este prefigurat şi impus de către zeii atotputernici. Dar, deşi învins de destin, din ale cărui chingi nu s-a putut elibera, Edip are totuşi puterea de *a se ridica* deasupra sorţii tragice care i-a fost hărăzită, prin modul demn în care a ştiut s-o înfrunte în ultimii ani de viaţă. Astfel, el nu recurge la suicid, care ar reprezenta, din punctul său de vedere, o atitudine laşă, ar reprezenta o ultimă înfrîngere, ci înţelege să-şi asume întregul oprobriu al actelor comise în cadrul destinului său, deşi are conştiinţa faptului că a săvîrşit acţiuni pe care el nu le-a dorit*. Mai mult chiar, ceea ce ne impresionează în conduita lui Edip este trăirea chinuitoare a *nevoii de a fi pedepsit* şi de a obţine, cît de cît, o linişte interioară, prin *ispăşirea* vinei. Pentru aceasta, el recurge la un act de autopedepsire, care să corespundă cu tragismul faptelor sale: îşi scoate ochii şi se condamnă, pentru restul vieţii, la exil şi suferinţă, departe de patria lui dragă.

(Pierre Grimal, *Dicţionar de mitologie greacă şi romană*;
Jean Vertemont, *Dicţionar al mitologiilor indo-europene*;
Victor Kernbach, *Dicţionar de mitologie generală*)

*
* *

Măreţia morală a gestului lui Edip, de autopedepsire lucidă, face ca tragica lui existenţă să fie considerată astăzi ca un exemplu concludent de ceea ce am putea numi superioritatea morală a omului în faţa destinului, înţeles ca o „forţă implacabilă". Într-adevăr, se poate aprecia că tenacitatea cu care Edip a căutat, pe de o parte, să afle adevărul, iar pe de altă parte, să-şi asume grozăvia unor acţiuni imorale înfăptuite, chiar în condiţiile în care el este conştient că nu este responsabil întru totul de producerea lor, reprezintă o dovadă de putere şi de măreţie a fiinţei umane, care realizează că aceste fapte nu pot fi trecute cu vederea şi că cel care le comite trebuie să plătească, spre a fi un exemplu pentru semeni.

Individul care a greşit grav trebuie să realizeze un proces de evaluare morală a faptelor reprobabile comise la un moment dat şi, strîns legat de acest proces, actul „mustrării de conştiinţă" şi, eventual, autopedepsirea, care reprezintă condiţii psihologice fundamentale pentru obţinerea unei „reconsiderări de sine" şi, implicit, a unei „regenerări" de ordin moral.

---

* Cînd l-a ucis pe bătrînul Laios, Edip nu a ştiut că este tatăl său, fiind; în plus, în legitimă apărare; apoi, observă Edip, cine îi putea pretinde ca, în clipa cînd a fost lovit în mod brutal, el să fi cercetat mai întîi cine este cel pe care îl loveşte, la rîndul său, mortal?

Scanned with OKEN Scanner

agrafă luată din părul ei, apoi l-a dat unui slujitor de încredere să-l ducă pe muntele Citeron, unde trebuia să-l omoare. Dîndu-şi seama imediat de amploarea dezastrului şi vrînd, totodată, să-l menajeze pe Edip de aflarea crudului adevăr, Iocasta îl imploră pe Edip să înceteze cu investigaţiile. Dar acesta, fascinat pur şi simplu de aflarea adevărului şi, dornic de a pune capăt suferinţelor cumplite ale poporului său, nu numai că nu abandonează cercetările, dar dă ordin să fie continuate cu mai multă străduinţă. Este adus la curte, în aceste condiţii, păstorul de pe muntele Citeron, iar din confruntarea lui cu solul din Corint iese la iveală întregul adevăr.

Dezvăluirile apărute îl îngrozesc pe Edip, deoarece îşi dă seama că omul se află, sub povara îndeplinirii unui destin implacabil, care este prefigurat şi impus de către zeii atotputernici. Dar, deşi învins de destin, din ale cărui chingi nu s-a putut elibera, Edip are totuşi puterea de *a se ridica* deasupra sorţii tragice care i-a fost hărăzită, prin modul demn în care a ştiut s-o înfrunte în ultimii ani de viaţă. Astfel, el nu recurge la suicid, care ar reprezenta, din punctul său de vedere, o atitudine laşă, ar reprezenta o ultimă înfrîngere, ci înţelege să-şi asume întregul oprobriu al actelor comise în cadrul destinului său, deşi are conştiinţa faptului că a săvîrşit acţiuni pe care el nu le-a dorit*. Mai mult chiar, ceea ce ne impresionează în conduita lui Edip este trăirea chinuitoare a *nevoii de a fi pedepsit* şi de a obţine, cît de cît, o linişte interioară, prin *ispăşirea* vinei. Pentru aceasta, el recurge la un act de autopedepsire, care să corespundă cu tragismul faptelor sale: îşi scoate ochii şi se condamnă, pentru restul vieţii, la exil şi suferinţă, departe de patria lui dragă.

(Pierre Grimal, *Dicţionar de mitologie greacă şi romană*;
Jean Vertemont, *Dicţionar al mitologiilor indo-europene*;
Victor Kernbach, *Dicţionar de mitologie generală*)

*
* *

Măreţia morală a gestului lui Edip, de autopedepsire lucidă, face ca tragica lui existenţă să fie considerată astăzi ca un exemplu concludent de ceea ce am putea numi superioritatea morală a omului în faţa destinului, înţeles ca o „forţă implacabilă". Într-adevăr, se poate aprecia că tenacitatea cu care Edip a căutat, pe de o parte, să afle adevărul, iar pe de altă parte, să-şi asume grozăvia unor acţiuni imorale înfăptuite, chiar în condiţiile în care el este conştient că nu este responsabil întru totul de producerea lor, reprezintă o dovadă de putere şi de măreţie a fiinţei umane, care realizează că aceste fapte nu pot fi trecute cu vederea şi că cel care le comite trebuie să plătească, spre a fi un exemplu pentru semeni.

Individul care a greşit grav trebuie să realizeze un proces de evaluare morală a faptelor reprobabile comise la un moment dat şi, strîns legat de acest proces, actul „mustrării de conştiinţă" şi, eventual, autopedepsirea, care reprezintă condiţii psihologice fundamentale pentru obţinerea unei „reconsiderări de sine" şi, implicit, a unei „regenerări" de ordin moral.

---

* Cînd l-a ucis pe bătrînul Laios, Edip nu a ştiut că este tatăl său, fiind; în plus, în legitimă apărare; apoi, observă Edip, cine îi putea pretinde ca, în clipa cînd a fost lovit în mod brutal, el să fi cercetat mai întîi cine este cel pe care îl loveşte, la rîndul său, mortal?

Scanned with OKEN Scanner

Din experienţa tragică de viaţă a lui Edip s-a inspirat S. Freud, atunci cînd a elaborat „teoria complexelor" şi, strîns legat de aceasta, explicaţia privitoare la „complexul lui Edip". Termenul de „complex" desemnează, în viziunea lui S. Freud, un ansamblu de tendinţe inconştiente, care determină atitudinile unui individ. Aceste tendinţe, care exprimă diferite dorinţe, emoţii, impulsuri inconştiente ale persoanei, pot intra – spune Freud – în contradicţie cu rigorile „conştiinţei morale" sau cu normele sociale şi atunci ele nu se mai pot împlini pe o cale normală (naturală, firească). Uneori, aceste contradicţii se transformă în conflicte veritabile care, dacă gestează sau devin insolubile, pot da naştere unor stări de anxietate puternice sau unor tulburări nevrotice. Aşadar, la baza constituirii complexelor se află întotdeauna un conflict între două forţe opuse, care, în viziunea lui S. Freud, sînt reprezentate, de regulă, de cele două principii fundamentale care guvernează viaţa psihică, şi anume „principiul plăcerii" şi „principiul realităţii".

Principiul plăcerii este reprezentat de acele energii sau impulsuri inconştiente, care tind spre obţinerea imediată a recompensei, a plăcerii, indiferent de consideraţiile raţionale şi de condiţiile de mediu. Principiul realităţii testează continuu condiţiile obiective ale vieţii (ale existenţei), pentru a decide cînd şi în ce împrejurări persoana poate să-şi satisfacă dorinţele şi interesele. Principiul realităţii este strîns legat de „supraeu", o instanţă superioară a psihicului, care, potrivit concepţiei lui S. Freud, conţine valorile tradiţionale, idealurile sociale, care i-au fost comunicate copilului de către părinţi sau de către instituţiile educative. Prin intermediul pedepselor şi al recompenselor, copilul învaţă ce este „bine" şi ce este „rău", astfel încît, în urma unui proces continuu de conştientizare (de reflecţie şi înţelegere), valorile, normele şi idealurile, iniţial exterioare, devin interioare, proprii personalităţii individului. O dată cu dezvoltarea „supraeului", controlul extern este înlocuit cu „controlul intern".

Fiecare eveniment important din viaţa unui copil este susceptibil, spune S. Freud, de a declanşa formarea unui complex. Astfel, naşterea unui copil într-o familie unde mai există altul focalizează, de regulă, atenţia părinţilor asupra nou-născutului. Această concentrare, uneori involuntară, a tuturor energiilor adulţilor din familie asupra micii fiinţe apărute poate determina însă puternice sentimente de frustrare la celălalt copil din familie, care devine gelos şi agresiv faţă de fratele său mai mic. Chiar atunci cînd i se vor explica unele lucruri, el nu le va înţelege corespunzător – spun psihanaliştii – şi, animat de sentimente contradictorii (de dragoste şi de ură), va înregistra un proces de „regresiune psihică": nu va mai dori să meargă la grădiniţă; va reîncepe să se exprime ca un bebeluş; va deveni enurezic etc. Apariţia în familie a unui frăţior poate reprezenta, aşadar, pentru copilul mai mare o experienţă dureroasă, traumatizantă, care poate duce la formarea unui „complex de intruziune" (aceasta, desigur, atunci cînd părinţii nu sînt capabili să realizeze o repartiţie echitabilă de atitudini afectuoase între cei doi copii). În anii care vor urma, copilul frustrat poate lăsa impresia că rana s-a cicatrizat, dar în realitate, în psihismul său, să rămînă o urmă puternică, susceptibilă de a fi reactivată de noi experienţe de viaţă, similare (adică de frustrare). În acest sens, psihologii atrag atenţia asupra faptului că un astfel de copil care a fost încurajat în credinţa sa, de către părinţi inabili sau lipsiţi de experienţă, că a fost neglijat sau defavorizat în planul dragostei părinteşti rămîne pentru tot restul vieţii sensibil la nedreptate, reacţionînd violent ori de cîte ori situaţiile de viaţă îi vor crea iluzia nedreptăţii.

De un proces relativ asemănător se poate vorbi şi în cazul lui Edip, care, şi el, protestează inconştient împotriva prezenţei „intrusului". Dar, de data aceasta, protestul

Scanned with OKEN Scanner

se întemeiază pe un alt gen de conflict, în care intră în joc alt fel de tendinţe: dragoste pentru părintele de sex opus şi ostilitate pentru părintele de acelaşi sex. Destinul tragic al lui Edip, acela de a-şi ucide tatăl şi de a se căsători cu propria-i mamă, trebuie explicat, din punctul de vedere al teoriei freudiene, prin existenţa, pe de o parte, a unei dorinţe incestuoase pentru mamă, iar pe de altă parte, prin prezenţa unor sentimente ambivalente în raport cu tatăl, care este privit, în acelaşi timp, ca un rival, dar şi ca un „obiect" de adoraţie şi de identificare. Altfel spus, acei fii care resimt puternic gelozia erotică faţă de tatăl lor devin - spune Freud - paricizi.

„Complexul Edip" se schiţează, din punctul de vedere al lui Freud, încă de la sfîrşitul primului an de viaţă, dar este trăit între 3 şi 5 ani, cînd el devine un „organizator" permanent al fantasmelor şi al dorinţelor inconştiente ale copilului. Ataşamentul copilului faţă de părintele de sex opus este considerat de către S. Freud, ca fiind un fenomen normal, care apare în evoluţia psihică a copilului, dar care poate fi depăşit de către acesta la vîrsta adolescenţei, prin recurgerea la un proces de „refulare". Se ştie că acestui proces îi este specific faptul de a îndepărta din conştiinţă şi de a încadra în sfera proceselor inconştiente o serie de imagini, idei şi tendinţe neplăcute pentru individ sau care contravin normelor morale ale societăţii. Dar, spune Freud, tendinţele refulate rămîn, de cele mai multe ori, active şi se strecoară din inconştient în conştiinţă, ori de cîte ori au prilejul, sub o formă deghizată şi simbolică sau sub o formă sublimată (vise, lapsusuri, acte ratate, confabulaţii etc.).

Cînd „complexul Edip" nu poate fi depăşit, el poate reprezenta sursa apariţiei unor nevroze sau a dezvoltării unor tendinţe homosexuale. S. Freud afirmă că „trebuie să vedem în «complexul Edip» una din principalele surse ale acelui sentiment de remuşcare, care îi chinuie atît de des pe nevrotici" (*Introducere în psihanaliză*) şi că în acelaşi complex îşi are originea „conştiinţa culpabilităţii" omenirii, adică păcatul originar (*Totem şi tabu*).

Faţă de astfel de situaţii, terapia psihanalitică propune antrenarea persoanei respective în realizarea unui proces de „defulare" a respectivelor tendinţe incestuoase sau a obsesiilor şi a sentimentelor de remuşcare, în vederea conştientizării posibilelor consecinţe pe care astfel de trăiri le pot avea asupra echilibrului vieţii psihice.

Scanned with OKEN Scanner

Sabia lui Damocles

Damocles a fost un curtean al tiranului Siracuzei, Dionysios (secolul al IV-lea î.Hr.). Bucurîndu-se de unele atenţii şi privilegii din partea suveranului său, Damocles nu înceta să-şi exprime, plin de linguşire, invidia pentru bogăţia, puterea şi fericirea stăpînului său, care a avut norocul de a se bucura de atîtea plăceri pe lumea asta. Pentru a-i arăta însă deşertăciunea măririlor omeneşti şi faptul că, în orice clipă, un moment de maximă fericire stă sub semnul hazardului, putînd fi transformat într-altul de neagră amărăciune sau chiar de nenorocire, Dionysios l-a invitat să ia parte la un bachet somptuos, unde i-a cedat locul său, în fruntea mesei, pentru a se bucura de toate onorurile şi plăcerile petrecerii. Dar suveranul dăduse dispoziţie ca deasupra capului curteanului să fie suspendată, în timpul întregului banchet, de firul subţire al unui păr de cal, o ascuţită şi lucitoare sabie. Damocles nu ştia acest lucru şi, bucurîndu-se din plin de clipa de fericire pe care i-o oferea suveranul său, mîncă şi bău din cele mai bune vinuri, aducînd nesfîrşite elogii plăcerilor pe care viaţa le oferă oamenilor. Dar cînd, într-un moment de beată fericire, ridică întîmplător ochii deasupra capului şi văzu o sabie ascuţită, atîrnată de un fir de păr, care i-a ameninţat viaţa în permanenţă, şi-a dat seama de efemeritatea clipei de fericire pe care o trăia şi a scăpat din mînă cupa cu vinul atît de îndrăgit.

(Cicero şi Horaţiu fac referire, în unele dintre scrierile lor, la această întîmplare)

*
* *

Sensul figurat al expresiei „sabia lui Damocles" este acela de „pericol iminent", care este gata să se producă şi care atenţionează asupra zădărniciei plăcerilor omeneşti, care, în orice moment, pot fi curmate de ceva neprevăzut. Acest sens figurat are meritul de a introduce un element de înţelepciune în viaţa fiecăruia dintre noi, temperînd, de exemplu, excesul de zel al acelor oameni care obişnuiesc să se autoiluzioneze cu ideea că sînt atotputernici, că judecata lor este infailibilă sau că fericirea lor de moment este absolută, neputînd fi ameninţată de nici un pericol.

În alţi termeni, înţelesul de „pericol iminent" sau imprevizibil, un pericol care poate apărea oricînd şi mai ales atunci cînd „te aştepţi mai puţin", are menirea de a ne trezi la realitate, de a ne dezvolta un simţ al măsurii în ceea ce întreprindem şi, totodată, de a ne ascuţi vigilenţa în raport cu pericolele potenţiale, care pot interveni în existenţa noastră. Nimic nu este, într-adevăr, desăvîrşit, fără cusur. Dimpotrivă, se pare că întregul traseu al vieţii noastre se află, în mare măsură, sub ameninţarea unor situaţii imprevizibile, care impun luarea unor atitudini de precauţie. Greşeala făcută de curteanul Damocles a fost

Scanned with OKEN Scanner

aceea de a se fi considerat prea fericit, uitînd pe moment că fericirea poate fi urmată de nenorocire. În realitate, viaţa reprezintă o alternanţă continuă între fericire şi nenorocire, între măreţie şi cădere.

Cultivarea prudenţei şi a măsurii nu trebuie totuşi să se facă în *exces*: a acţiona în permanenţă „cu frica în sîn", ca şi cum am avea încontinuu atîrnată deasupra capului, de un fir de păr, o sabie ascuţită nu este nicidecum de recomandat. Acest fapt duce la timorare, duce la o frică de momentul de viaţă care va urma, idee exprimată atît de plastic de oamenii din popor prin cuvintele: „Dacă o să cadă drobul de sare?". Se observă, din păcate, destul de des, o tendinţă din partea unor părinţi, excesiv de ambiţioşi, de a adresa repetat copiilor lor ameninţări sau interdicţii exagerate, ignorînd însă faptul că acestea nu vor acţiona aşa cum şi-ar fi dorit, ca factori de impulsionare, ci, dimpotrivă, se vor constitui în cauze ale instalării unor stări inhibitive şi stresante. Psihopedagogii vorbesc, în acest sens, de existenţa unei adevărate „arte" a folosirii, în munca de educaţie, a interdicţiilor şi a exigenţelor, care, pentru a fi eficiente, trebuie folosite cu măsură şi în alternanţă cu încurajările şi recompensele. Un părinte care va lăsa mereu atîrnată deasupra capului copilului său „sabia lui Damocles" va sfîrşi prin a creşte fie un tînăr timorat, angoasat sau dimpotrivă, un tînăr revoltat, care va abandona activitatea sau nu se va mobiliza pe măsura posibilităţilor şi a capacităţilor sale reale.

Scanned with OKEN Scanner

Pasărea Fenix (Phoenix)

Legenda ne spune că pasărea Fenix, cu înfăţişare de păun sau de acvilă de culoare purpurie, trăia în deşerturile Arabiei şi că la fiecare 500 de ani murea arsă de vie în propriu-i cuib şi apoi renăştea din cenuşă. Cînd se apropia ceasul morţii, această pasăre mitică îşi construia un cuib din rămurele parfumate, lipite cu gumă, care, expuse la soare, se aprindeau. Din oasele şi din măduva sa se forma un ou, din care ieşea o nouă pasăre Fenix.

La egipteni, Fenixul era asociat ciclului zilnic al soarelui şi ciclului anual al creşterii apelor Nilului, de unde legătura sa cu regenerarea şi cu viaţa. Această pasăre minunată şi fabuloasă se scula o dată cu zorile, pe apele Nilului, strălucind ca un soare. După descrierea lui Herodot (*Istorii*, II, 73), pasărea Fenix avea pene aurii şi roşii şi apărea în Egipt o dată la 500 de ani, venind din Arabia pentru a îndeplini un ceremonial sacru: înmormîntarea tatălui ei, la Heliopolis, pe care-l aducea într-un ou făcut de ea, din smirnă. Claudius Claudianus (*Idile*, I, „Phoenix") descrie pasărea Fenix în termeni deosebit de plastici: „Ochii săi scînteiază de o lumină tainică, în jurul gîtului penele îi strălucesc ca flacăra, deasupra capului are o creastă roşie, al cărei vîrf luceşte ca o stea şi revarsă în întunericul nopţii o lumină senină, picioarele ei sînt roşii ca purpura de Tyr, un cerc de azur îi învăluie aripile, iar partea superioară îi e împodobită cu pene aurii" (*cf.* V. Kernbach, *Dicţionar de mitologie generală*, p. 470).

La creştini, fenixul este un simbol al reînvierii, al dorinţei neţărmurite a omului de supravieţuire, chiar şi după moarte, aşa acum învierea este un triumf al vieţii asupra morţii.

(Herodot, *Istorii*; Plutarh, *Vieţi paralele*;
Pierre Grimal, *Dicţionar de mitologie greacă şi romană*;
Jean Vertemont, *Dicţionar al mitologiilor indo-europene*;
Victor Kernbach, *Dicţionar de mitologie generală*)

*
* *

De performanţa excepţională a acestei păsări mitice, sfîntă la egipteni, de a renaşte de fiecare dată din propria-i cenuşă se leagă o capacitate psihologică deosebit de importantă, care a suscitat atenţia multor generaţii de filosofi, psihologi, eticieni, scriitori etc. Este vorba despre posibilitatea pe care o are acel om care a comis la un moment dat o crimă sau un mare păcat de a se „regenera" în plan sufletesc, de a „renaşte" la o nouă viaţă, sub raport moral. Evident, avem în vedere acea persoană care, ulterior faptului comis, este capabilă să evalueze gravitatea actului şi să realizeze sentimentul regretului şi al

Scanned with OKEN Scanner

remuşcării, ca o condiţie psihologică fundamentală pentru obţinerea unei „schimbări interioare", care să reprezinte apoi o garanţie a faptului că individul în cauză nu va repeta fapta incriminată.

Regenerarea sufletească şi morală exprimă un complicat proces psihologic, care se află, în principiu, în puterea multora dintre noi de a-l realiza şi demonstrează vitalitatea deosebită a fiinţei umane, care, întocmai ca şi pasărea Fenix, poate prin ea însăşi să renască dacă doreşte. Această regenerare se poate produce chiar şi atunci cînd unii apreciază că totul este pierdut, pe moment, pentru o persoană, deoarece eul său moral s-a pervertit total sau a murit. Să ne amintim de admirabila pildă despre *fiul rătăcitor* din *Evanghelia după Luca*:

„Un om avea doi fii. Şi a zis cel mai tînăr dintre ei tatălui său: «Tată, dă-mi partea ce mi se cuvine din avere». Şi el le-a împărţit averea. Şi după multe zile, adunînd toate, fiul cel tînăr s-a dus într-o ţară depărtată şi acolo şi-a risipit averea, trăind în desfrînări. Şi după ce a cheltuit totul, s-a făcut foamete mare în ţara aceea şi el a început să ducă lipsă. Şi ducîndu-se, s-a alipit el de unul din locuitorii acelei ţări şi acesta l-a trimis la ţarinile sale să păzească porcii. Şi dorea să-şi sature pîntecele din roşcovele pe care le mîncau porcii, însă nimeni nu-i dădea. Dar, venindu-şi în sine, a zis: «Cîţi argaţi ai tatălui meu sînt îndestulaţi de pîine, iar eu pier aici de foame! Sculîndu-mă, mă voi duce la tatăl meu şi-i voi spune: Tată, am greşit la cer şi înaintea ta. Nu mai sînt vrednic să mă numesc fiul tău. Fă-mă ca pe unul din argaţii tăi». Şi, sculîndu-se, a venit la tatăl său. Şi încă departe fiind el, l-a văzut tatăl său şi i s-a făcut milă şi, alergînd, a căzut pe grumazul lui şi l-a sărutat. Şi i-a zis fiul: «Tată, am greşit la cer şi înaintea ta. Nu mai sînt vrednic să mă numesc fiul tău». Şi a zis tatăl către slugile sale: «Aduceţi degrabă haina lui dintîi şi-l îmbrăcaţi şi daţi inel în mîna lui şi încălţăminte în picioarele lui. Şi aduceţi viţelul cel îngrăşat şi-l înjunghiaţi şi, mîncînd, să ne veselim. Căci acest fiu al meu mort era şi a înviat, pierdut era şi s-a aflat»".

Dintre scriitori, poate cel mai inspirat în efortul de a surprinde aspectele intime ale complexului proces psihologic al regenerării omului prin el însuşi a fost F.M. Dostoievski. Ne rămîn mereu proaspete în memorie analizele sale deosebit de subtile în legătură cu transformările psihice prin care trece eroul său pătimaş din *Crimă şi pedeapsă*, Raskolnikov, după ce a realizat cele două crime abominabile. Să ne reamintim.

O bună perioadă de timp, Raskolnikov doar îşi recunoaşte crimele înfăptuite, dar nu este pătruns şi de stări de regret sau de remuşcare. Chiar la ocnă, printre puşcăriaşi, conştiinţa sa rămîne netulburată o bună perioadă de timp, încremenită în vechile lui convingeri: „De ce oare fapta mea le pare atît de urîtă?" se întreba el. „Fiindcă este o fărădelege? Dar ce înseamnă fărădelege? Cugetul meu este liniştit. Fireşte, am săvîrşit o crimă penală; fireşte, am trecut peste litera legii şi am vărsat sînge, bine, fie şi aşa, n-aveţi decît să-mi tăiaţi capul... şi gata! În cazul acesta, fireşte, mulţi dintre binefăcătorii omenirii, care n-au moştenit puterea, ci au pus singuri mîna pe ea, ar fi trebuit să fie executaţi de la primul pas. Dar oamenii aceia au mers pînă la capăt, şi de aceea ei *au dreptate*, iar eu n-am fost în stare şi, prin urmare, n-am avut dreptul să-mi permit să fac acest pas" (1975, p. 491). Pentru faptul că Raskolnikov „nu-şi găsea în trecutul lui nici o vină deosebită, nu-şi imputa decît că a dat greş", ocnaşii îl detestă, numindu-l ateu, iar unul dintre ei încearcă chiar să-l omoare.

Cărui fapt se datorează această îndelungată întîrziere în reconsiderarea actului său criminal? Răspunsul trebuie să evoce, după părerea noastră, acel profund proces de

Scanned with OKEN Scanner

autoiluzionare căruia Raskolnikov i s-a supus: el a îmbrăţişat o mare iluzie, cea a existenţei omului perfect (a supraomului), caracterizat de o înaltă moralitate şi generozitate, de o nobilă îndatorire socială, şi anume aceea de a fi „salvatorul tuturor oamenilor nevoiaşi", de a fi „binefăcătorul omenirii". Pătruns pînă în adîncul fiinţei sale de importanţa unui astfel de rol social, pe care şi-l asumă în totalitate, Raskolnikov începe să conceapă şi să susţină necesitatea realizării unui „omor logic", a unui omor săvîrşit cu un „scop înalt" (deci un „omor necesar").

Raskolnikov comite o crimă „raţională": „Am vrut să fiu un Napoleon şi de aceea am ucis". El este convins de faptul că un om superior, animat de un scop nobil, *are dreptul* să încalce legea morală. Această idee reiese cu claritate dintr-un articol pe care el îl redactase cu şase luni înaintea crimei, articol destinat revistei *Cuvînt săptămînal*, în care el susţine că oamenii se împart în două categorii: oameni obişnuiţi (oameni inferiori, „simplu material uman") şi oameni neobişnuiţi (oameni superiori), „cei care au darul sau talentul de a spune în mediul lor un *cuvînt nou*"; ultimii ar avea dreptul, în cazul în care *noul* pe care îl promovează nu s-ar impune altfel, să încalce legile morale, să dispună după bunul lor plac de vieţile oamenilor obişnuiţi. Raskolnikov ucide deoarece, pe de o parte, este încredinţat de faptul că are dreptul să sacrifice, în folosul celor mulţi, pe cel „mai obişnuit dintre oamenii obişnuiţi" (aşa o califica el pe cămătăreasa Aliona Ivanovna, despre care spune că este „o vietate rea şi dăunătoare, un păduche uman"); iar pe de altă parte, din nevoia de a se autoverifica, de a afla dacă este într-adevăr un om deosebit: „Voiam să ştiu", îi mărturiseşte el Soniei, „dacă sînt un om în toată puterea cuvîntului...".

Dezlegarea aceasta de a ucide, dată de propria-i conştiinţă, este atît de puternică la Raskolnikov, încît o bună perioadă de timp el apreciază că acţiunea pe care a înfăptuit-o „nu era o crimă". Pe punctul de a merge să se predea, refuză să recunoască faptul că a săvîrşit o crimă şi, chiar atunci cînd se hotărăşte să se predea, o face cu sufletul „plin de îndoială şi de revoltă". Raskolnikov regretă nu crima pe care a comis-o, deoarece nu încetează să creadă o clipă în justeţea teoriei sale despre dreptul „personalităţii superioare şi puternice" de a încălca normele morale, obligatorii doar pentru oamenii obişnuiţi, ci faptul că s-a dovedit *prea slab*, neputîndu-şi *suporta* crima înfăptuită. La scurt timp după comiterea crimei, Raskolnikov îşi dă seama că aceia pe care a încercat să-i imite şi cărora le este permis „orice" sînt făcuţi „din alt aluat". El nu este, în schimb, decît „un păduche estetic", un „laş", un „nemernic, un cerşetor, un ticălos". Experienţa autoiluzionării se transformă la Raskolnikov într-un proces de *autoînşelare*: „Eu n-am ucis un om, am ucis un principiu! Da, principiul l-am ucis, dar de trecut peste obstacol n-am trecut, am rămas tot de partea astălaltă!" (adică printre „oamenii obişnuiţi", al căror destin este să se supună). Drama conştiinţei lui Raskolnikov rezultă din faptul că-şi dă seama că e incapabil să-şi asume suferinţe înălţătoare: „Şi eu am îndrăznit să am încredere în mine, să visez lucruri mari", îşi reproşează el cu deplina convingere a slăbiciunii caracterului său. „Supraomul" care se credea că este, nu rezistă decît puţin timp faptei sale sîngeroase: la capătul a zece zile de un cumplit zbucium interior, Raskolnikov înţelege întreaga dimensiune a crizei sale morale şi se autodenunţă.

Regenerarea morală a lui Raskolnikov se produce abia în detenţie, sub influenţa binefăcătoare a iubirii Soniei Marmeladova, care îl va urma în Siberia, şi a ocnaşilor, care-l vor înconjura zi de zi în lagărul de muncă. Afirmaţia aceasta poate să surprindă: cum este posibil ca Raskolnikov să se regenereze, sub raport moral, în contact cu o

Scanned with OKEN Scanner

prostituată şi cu nişte ocnaşi, autori ai unor grave fărădelegi? Faptul este totuşi posibil, deoarece aparenţele sînt adesea înşelătoare: printre astfel de oameni, consideraţi a fi un pericol social, putem întîlni persoane cu un fond sufletesc bun, capabile de *generozitate sufletească*. Să luăm în considerare cazul Soniei Marmeladova: aceasta se dezonorează „din caritate", pentru ca să-şi salveze familia din chingile mizeriei materiale. Ea reuşeşte totuşi să-şi păstreze sufletul curat, actul prostituării nealterîndu-i fondul de altruism pe care îl avea: să nu uităm faptul că Sonia îşi asumă fără cea mai mică ezitare nu numai suferinţele părinţilor săi, dar şi pe cele ale lui Raskolnikov, a cărui tragedie sufletească o înţelege, convinsă fiind că „nu este pe lume un om mai nefericit" ca Raskolnikov. Îndemnul pe care ea i-l adresează de a se preda: „altfel cum ai să trăieşti?" revelează, astfel, fondul profund moral al acestei femei, care îşi dă seama că un om nu poate trăi în armonie cu el însuşi decît dacă este capabil de un *act de căinţă*, curajos şi onest.

Uimit de constatarea pe care o face în legătură cu Sonia, şi anume că prostituţia o atinsese „numai mecanic", că „nici o picătură de desfrîu nu-i pătrunsese încă în suflet", Raskolnikov o întreabă, într-una din zile, avid de explicaţie: „Spune-mi cum poate această ruşine şi această murdărie să se îmbine în sufletul tău cu sentimente atît de aprinse, cu sentimente atît de sfinte?". Forţa deosebită de influenţare a Soniei asupra lui Raskolnikov provine tocmai din capacitatea ei de a se *menţine curată* în plan sufletesc, de a şti să-i înţeleagă şi să-i ajute pe semenii aflaţi în suferinţă, cărora le insuflă convingerea că nimic nu este pierdut atît timp cît omul este capabil de căinţă, de o dorinţă sinceră de a se îndrepta.

Plini de surprize vor fi însă pentru Raskolnikov şi ocnaşii pe care-i va întîlni în Siberia, respectiv acei oameni consideraţi de cei mai mulţi dintre justiţiabili drept fiinţe terminate sub raport moral. Adevărul se va dovedi a fi însă, în mare măsură, altul, ca şi în cazul Soniei. Mulţi dintre aceşti ocnaşi nu sînt, în realitate, cu totul pierduţi sub raport moral: victime mai ales ale unor condiţii mizere de viaţă, care le-au acutizat simţurile şi pornirile, ei dovedesc că-şi mai păstrează unele credinţe morale şi religioase, formate în anii copilăriei, fiind capabili să facă, retrospectiv, diferenţierea între „bine" şi „rău". Că este aşa o demonstrează frecventele lor stări de căinţă, precum şi puternicul sentiment de revoltă pe care cei mai mulţi dintre ei îl încearcă faţă de Raskolnikov, noul lor tovarăş, pe care-l numesc „ateu" deoarece acesta are „neruşinarea" de a se menţine liniştit în forul său interior, de a nu suferi, de a nu manifesta nici „o părere de rău" faţă de crima înfăptuită: „Era dispreţuit, batjocorit", ni se spune în „Epilog", „şi cei mai mari, criminali, care erau mult mai vinovaţi decît el, rîdeau de crima lui".

„– Boierule! ziceau unii. De ce ai pus mîna pe topor, treabă boierească-i asta?

Într-o zi, n-ar fi ştiut să spună de ce, s-a iscat o ceartă şi toţi s-au năpustit furioşi asupra lui.

– Necredinciosule! Nu crezi în Dumnezeu! strigau ei. Ar trebui ucis!" (*op. cit.*, p. 493).

În cazul unui om dominat într-atît de rigorile unei judecăţi inflexibile, fixată doar pe imperativele unui scop considerat nobil, regenerarea sufletească nu se putea produce decît prin *suferinţă* şi *căinţă*. Raskolnikov ajunge, pînă la urmă, să înţeleagă faptul că un scop, oricît de nobil ar fi el în stare de proiect, nu-ţi dă dreptul să treci la realizarea lui, dacă te obligă să încalci legea morală, să comiţi un atentat asupra demnităţii sau a vieţii cuiva. Or, cea mai mare parte din timp Raskolnikov s-a arătat preocupat doar de înfăptuirea „ţelului nobil" propus, nepunîndu-şi deloc problema că obţinerea bunăstării

Scanned with OKEN Scanner

pentru unii oameni poate produce imense suferinţe pentru alţii. Începutul renaşterii sufleteşti a lui Raskolnikov este legat tocmai de această încercare a sa de a înţelege consecinţele multiple, rezultate din fapta sa criminală, înţelegere care este o condiţie obligatorie pentru realizarea ulterioară a procesului mustrării de conştiinţă şi, strîns legat de el, a sentimentului regretului pentru fapta comisă. Stimulat de spiritul curat al Soniei, dar şi de indignările repetate ale unor ocnaşi, Raskolnikov ajunge să înţeleagă, pînă la urmă, faptul că „exaltismul" său intelectual – generator de scopuri individuale ambiţioase, exclusiviste – a generat riscul de a-l situa pe o poziţie extremistă, foarte periculoasă: gîndind prea mult în favoarea cuiva, ajungi, mai devreme sau mai tîrziu, să desconsideri drepturile şi aspiraţiile fireşti ale altuia; nu poţi să-ţi clădeşti propria fericire pe nefericirea celorlalţi; nu poţi realiza sentimentul mulţumirii de sine în afara ideii sau convingerii de a te şti preţuit şi iubit de către cei din jur.

Raskolnikov îşi recapătă încrederea în el însuşi şi doreşte să trăiască din nou printre oameni, doar în momentul în care îşi dă seama că există totuşi printre semeni cineva care continuă să creadă în puterea sa de a se schimba în bine. Aceasta este Sonia, din a cărei dragoste sinceră pentru el Raskolnikov înţelege că sentimentul de iubire adevărat cuprinde „izvoare nesecate de viaţă pentru inima celuilalt". Cum ar putea, se întreabă Raskolnikov, în faţa acestei surprinzătoare revelaţii, să nu răspundă şi el la dragostea nemăsurată a Soniei, cu aceeaşi infinită dragoste şi înţelegere?

Încrederea reciprocă dintre oameni este tocmai acea forţă nevăzută care-i uneşte şi-i face să se respecte. Acestei încrederi reciproce pe care oamenii ştiu să şi-o acorde, chiar şi în condiţii de maximă restrişte, scriitorii îi dau numele transfigurat de „iubire": „...dacă dragoste nu e, nimic nu e!".

Scanned with OKEN Scanner

Partea a doua

Alte mari legende şi epopei ale omenirii

Scanned with OKEN Scanner

Epopeea lui Ghilgameş

Pămîntul Mesopotamiei, ţara dintre cele două fluvii, Tigrul şi Eufratul, a dat lumii în urmă cu mii de ani, în cadrul civilizaţiei vechilor sumerieni, povestea tulburătoare, dar bogată în semnificaţii umaniste, a vieţii regelui Ghilgameş, considerat cel dintîi „erou tragic" al lumii, prima poveste de acest fel cunoscută nouă pînă în prezent.

Stăpîn absolut al cetăţii şi ţinutului Uruk, Ghilgameş se înfăţişa ochilor supuşilor săi ca un tînăr strălucitor prin frumuseţe şi forţă, care nu fusese încă de nimeni învins în lupte. Zeii parcă-şi dăduseră mîna pentru a-l înzestra cu toate darurile : astfel, Enlil cel Viteaz l-a înzestrat cu o înfăţişare desăvîrşită, divinul Şamaş i-a dăruit frumuseţea, iar zeul Adad i-a hărăzit vitejia. Două treimi din el erau divine şi numai o treime omenească, deoarece mama sa era Nin-Sun, soţia zeului Lugalbanda. Toţi se temeau de rege, pentru că era iute la mînie şi nu-i plăcea deloc să fie contrazis, iar el ştia că mulţi dintre supuşii lui nu-l iubesc :

El ţine în mîinile sale întreaga putere a Urukului.
Este asemeni unui taur, umbletul îi este semeţ.
Izbitura armelor sale nu are potrivnic.
Tovarăşii săi sînt siliţi să se scoale în sunetul tobei.
Bărbaţii din Uruk se-nfurie în casele lor :
– Ghilgameş, spun ei, nu se îndură să lase nici un fiu părintelui său ;
zi şi noapte se dezlănţuie asuprirea lui !
El, Ghilgameş, păstorul Urukului-celui-Împrejmuit,
el, păstorul oamenilor săi, îi chinuie fără-ncetare ;
Ghilgameş nu lasă pe nimeni să se bucure de femeia pe care o iubeşte,
fie ea fiică de războinic, sau nevasta oricăruia dintre noi !

(*Epopeea lui Ghilgameş*, traducere de Virginia Ştefănescu şi Al. Dima, Editura pentru Literatură Universală, Bucureşti, 1966)

Pentru a pedepsi comportamentul nestăpînit şi trufaş al lui Ghilgameş, ca şi înclinaţia acestuia spre petreceri şi desfrîu, atotputernicul zeu Anu vine în întîmpinarea plîngerilor supuşilor lui Ghilgameş şi-i cere zeiţei Aruru să zămislească un alt Ghilgameş, la fel de puternic şi de curajos, care să-l poată înfrunta şi domoli pe năbădăiosul rege. Împotrivindu-se unul altuia, îşi spunea în sinea lui zeul Anu, cetatea Uruk îşi va găsi mult rîvnita linişte. Supunîndu-se ordinului primit, zeiţa Aruru, cea dătătoare de viaţă, îl făureşte din lut pe Enkidu, căruia îi dă înfăţişarea unui om sălbatic, care locuieşte în pustiu, stînd alături de animale şi păscînd iarbă la rînd cu gazelele, dar al cărui suflet, deşi ignorant şi cu purtări primitive, asemănătoare celor ale animalelor, este curat, nepervertit de ispitele traiului desfrînat de la curtea regelui Urukului.

Scanned with OKEN Scanner

Ghilgameş află, din spusele unui vînător, ajuns în cetatea Urukului, dar şi din conţinutul a două vise prevestitoare pe care le-a avut şi pe care mama sa i le-a tălmăcit, de existenţa acestui uriaş al pustiurilor, mai mult animal decît om, după înfăţişare şi purtare. Pentru a îmblînzi sălbăticia omului născut şi crescut printre animale, el îi cere unei hierodule* să-l însoţească pe vînător în pustiuri şi să-şi folosească toate farmecele pentru a-l umaniza pe uriaşul sălbatic. Hierodula reuşeşte să-l facă pe Enkidu nu numai să se îndrăgostească de ea şi să renunţe la obiceiurile primitive de viaţă dobîndite alături de animale, dar îi stîrneşte şi curiozitatea de a merge în cetatea strălucitoare a Urukului, pentru a-l cunoaşte pe atotputernicul rege Ghilgameş şi pentru a vedea felul în care trăiesc ceilalţi oameni. Pe drumul spre Uruk, el află din gura oamenilor întîlniţi silniciile şi umilinţele la care Ghilgameş îi supunea în fiecare zi. Revoltat, el se grăbeşte să-l întîlnească pe puternicul rege, pentru a-l provoca la luptă şi a-l pedepsi. Înfruntarea care are loc este teribilă:

Ghilgameş îşi măsoară duşmanul;
fiindcă se născuse în pustiu
Enkidu strălucea de putere bărbătească.
Se avîntă şi îi ieşi
în întîmpinare.
Amîndoi se înfruntară în marea piaţă.
Enkidu se aşeză în uşă
şi cu piciorul
îl împiedică pe Ghilgameş să intre.
Se încăieraseră şi, ca taurii,
se opinteau.
Dărîmară uşorul uşii,
şi zidul se clătină!

Cugetul curat şi nevinovat al lui Enkidu recunoaşte superioritatea în luptă a lui Ghilgameş şi, deşi înfrînt, o preamăreşte:

– Cu adevărat, ca pe o fiinţă fără seamăn
te-a adus pe lume maică-ta,
junca din ţarc,
zeiţa Nin-Sun.
Pe bună dreptate îi întreci pe toţi soţii;
şi cu adevărat ţie ţi-a hărăzit Enlil
să domneşti asupra popoarelor!

Impresionat de sinceritatea şi spiritul de dreptate al lui Enkidu, Ghilgameş îi acordă prietenia sa şi-l roagă, totodată, să accepte să-i fie tovarăş de arme împotriva înspăimîntătorului stăpîn al Pădurii de Cedri, un monstru pe nume Humbaba, care ameninţa liniştea şi bunăstarea oamenilor din regatul său. Enkidu răspunde acestei rugăminţi, şi astfel se naşte una dintre cele mai trainice şi mai impresionante prietenii, asemănătoare celei dintre Ahile şi Patrocle sau dintre Oreste şi Pilade.

---

* Hierodulă – curtezană, „fiică a plăcerii", din Uruk.

Scanned with OKEN Scanner

Întorşi victorioşi în cetate din lupta sîngeroasă cu Humbaba şi, îmbătaţi de uralele cu care-i asaltau toţi locuitorii Urukului, Ghilgameş şi Enkidu îşi pierd simţul măsurii, se cred atotputernici şi sfidează mîndria zeilor. Astfel, cînd Iştar, zeiţa dragostei şi a fertilităţii, se îndrăgosteşte de Ghilgameş şi îl cere de soţ în faţa întregii curţi regale, acesta nu numai că o respinge, dar îi aruncă în faţă tot felul de cuvinte jignitoare, referitoare la vestitul ei apetit sexual şi la obiceiul de a-şi abandona, rapid şi fără scrupule, victimele bărbăteşti. Furioasă, zeiţa urcă în ceruri şi se plînge tatălui ei, puternicul zeu Anu, rugîndu-l să plăsmuiască „Taurul Ceresc", un monstru înfricoşător, asemănător „balaurului cu şapte capete" din basmele noastre populare, care să-l omoare pe cel ce a avut neruşinata cutezanţă de a-şi bate joc de ea, în faţa unei lumi întregi. Anu se învoieşte, dar îi cere în schimb fiicei sale să asigure, prin prerogativele ei de zeiţă a fertilităţii, timp de şapte ani belşug de recolte şi de vite, pentru ca să „cumpănească" astfel pagubele mari pe care taurul sălbatic le va pricinui oamenilor. Sute şi sute de oameni încearcă să se împotrivească furiei taurului, dar fără succes, astfel că acesta pustieşte întregul ţinut al Urukului şi împrăştie în jurul său numai moarte. Singurii care vor reuşi să doboare dihania turbată sînt Ghilgameş şi Enkidu. Dar şi de data aceasta cei doi eroi, ameţiţi de euforia victoriei, comit o nesăbuinţă, uitînd de respectul cuvenit zeilor atît de puternici, care, se ştie, au drept de viaţă şi de moarte asupra muritorilor: astfel, Enkidu ia în derîdere suferinţa zeiţei Iştar la vederea leşului Taurului Ceresc şi-i aruncă în faţă, în văzul tuturor, hălci de carne sîngerîndă, rupte din trupul animalului.

Confruntaţi cu această infatuare şi îndrăzneală, zeii cei mari din ceruri ţin sfat şi hotărăsc moartea lui Enkidu, care trebuia pedepsit pentru batjocura pe care a adus-o, faţă de toţi locuitorii Urukului, zeiţei Iştar. Ca din senin, un rău tainic, o boală fără leac îl răpune, după cîteva zile de chinuri cumplite, pe Enkidu. Acest fapt îi va produce lui Ghilgameş o suferinţă fără margini, o adevărată criză sufletească: îşi dă seama că există pe lume ceva mai puternic decît toate izbînzile şi faptele vitejeşti înfăptuite de el, împreună cu prietenul său Enkidu, în lupta cu monştrii, cu forţele răului sau cu stihiile naturii dezlănţuite. Aceasta este „moartea", care i-a răpit tot ce a avut mai de preţ pe lume, *prietenia*:

Luaţi aminte la ce vă spun, oameni, luaţi aminte,
luaţi aminte la ce vă spun, Bătrîni, luaţi aminte!
Îl plîng pe prietenul meu Enkidu
şi ca o bocitoare, jelesc îndurerat;
el era securea de la brîul meu, era braţul meu drept,
era spada de la cingătoare, scutul din faţa mea,
veşmîntul sărbătorilor mele, cingătoarea bucuriei mele!
O soartă crudă s-a abătut asupra lui şi m-a lipsit de el!
O, prietene, catîr fricos, măgar sălbatic din ţară sălbatică, panteră a pustiului,
tu, cu care am urcat împreună munţii,
cu care am prins şi am omorît Taurul divin,
cu care l-am doborît pe Humbaba, stăpînul Pădurii Cedrilor,
acum, ce somn te-a cuprins,
de-i totul întunecat în tine şi de nu mă mai auzi?

În faţa morţii crude şi neiertătoare a prietenului său, Ghilgameş are viziunea zădărniciei tuturor faptelor sale glorioase, înfăptuite pînă atunci, şi se hotărăşte să încalţe „sandalele

Scanned with OKEN Scanner

rătăcitorului", pentru a-l întîlni, peste mări şi ţări, pe bătrînul înţelept Uta-napiştim, singurul supravieţuitor al Potopului* şi singurul deţinător al secretului obţinerii „Veşniciei", a „tinereţii fără bătrîneţe şi a vieţii fără de moarte".

Începe astfel un lung şir al peregrinărilor, în cadrul cărora Ghilgameş înfruntă obstacole şi primejdii neprevăzute şi înspăimîntătoare, care pe un om obişnuit l-ar fi doborît cu uşurinţă. Dar, la capătul drumului, Ghilgameş va afla de la bătrînul înţelept, Uta-napiştim, că nu poate căpăta nemurirea, care-i o taină a zeilor: „Ei împart moartea şi viaţa / şi nu dezvăluie sorocul morţii!". Vrînd să-i dovedească lui Ghilgameş că nemurirea nu numai că nu va fi nicicînd dată oamenilor, dar că omul nici nu are resursele necesare pentru a o obţine prin el însuşi, fiind o fiinţă dominată de multe slăbiciuni, Uta-napiştim îi cere să nu doarmă timp de şase zile şi şapte nopţi. Dar Ghilgameş adoarme pe dată. Trezit din somn de către Uta-napiştim, Ghilgameş, ruşinat şi dezamăgit de el însuşi, se pregăteşte pentru drumul de reîntoarcere în regatul său, unde nu-i va rămîne altceva de făcut decît să se supună sorţii, văduvite de darul veşniciei. Dar, iată că soţiei lui Uta-napiştim i se face milă de viteazul pornit într-o pribegie atît de lungă şi de primejdioasă şi-l roagă pe Uta-napiştim să se îndure de pătimirile lui şi să-i mai acorde o şansă: bătrînul înţelept îi spune lui Ghilgameş că dacă va fi în stare să culeagă de pe fundul unei ape adînci şi nămoloase o plantă ai cărei spini îi vor sfîşia mîinile, atunci a lui va fi nemurirea. Ghilgameş reuşeşte s-o smulgă din fundul nămolos al apei şi porneşte bucuros spre cetatea Uruk, dar pe cînd se scălda în apa unui izvor, pentru a-şi curăţa trupul de praful drumurilor făcute, un şarpe îi fură planta miraculoasă şi o mănîncă.

La capătul unei călătorii zadarnice, Ghilgameş se întoarce obosit în cetatea Uruk, pentru a-şi continua condiţia de muritor, dar el nu poate totuşi să-şi înfrîneze un sentiment de satisfacţie şi de mîndrie atunci cînd, ajuns la porţile Urukului, priveşte impunătoarele şi frumoasele metereze care împrejmuiesc oraşul şi care sînt un rod al iscusinţei şi sacrificiului tuturor locuitorilor cetăţii. Poate că tocmai în aceste minuni ale creaţiei ieşite din mîinile oamenilor stă, se gîndi el, secretul măreţiei şi al veşniciei muritorilor!

*
* *

Epopeea lui Ghilgameş e bogată în semnificaţii psihologice. Noi desprindem din povestea zbuciumului şi a rătăcirilor regelui Ghilgameş posibilităţile de evoluţie pe care omul le poate înregistra în plan sufletesc, sub influenţa realizării unor autentice sentimente, cum sînt cele ale „prieteniei" sau ale „iubirii". Aceleaşi posibilităţi de progres în plan sufletesc se realizează atunci cînd omul reuşeşte să se rupă de cadrul strict material al vieţii, de preocupările mărunte de fiecare zi şi să se lanseze fie într-o lume a

* Acest aspect legat de Potop, menţionat în epopee, este deosebit de important, deoarece este prima referinţă scrisă, descoperită pînă acum, asupra teribilului cataclism, care s-a petrecut în urmă cu mii de ani pe planeta Pămînt. Prin urmare, Noe a avut un precursor babilonian, iar *Epopeea lui Ghilgameş* reprezintă un izvor de informaţii pentru marile scrieri epice de mai tîrziu, referitoare la Potop, şi pentru Biblia însăşi. Interesantă este nu numai descrierea tragismului năvălirii puhoaielor de ape asupra ogoarelor şi locuinţelor oamenilor, dar şi prezentarea clară în epopee a semnificaţiei etice a acestui cataclism: zeii cei mari din ceruri, revoltaţi de starea precară a moravurilor oamenilor, care au ajuns să se comporte între ei ca nişte fiare, au hotărît să curme relele şi desfrînările acestora, trimiţînd asupra lor puhoi nesfîrşit de ape, care i-a înecat pe toţi, în afară de virtuosul Uta-napiştim şi familia sa.

Scanned with OKEN Scanner

întrebărilor esenţiale despre sine şi despre rostul existenţei (de genul: „De ce trebuie să murim?"; „Ce este dincolo de acest prag pe care toţi trebuie să-l trecem?"; „Cum se poate obţine nemurirea sau veşnicia?" etc.), fie caută să-şi depăşească condiţia şi să intre în conştiinţa contemporanilor prin realizarea unor fapte glorioase, vitejeşti. Indiferent ce cale va urma: cea a sentimentelor, a întrebărilor sau a aspiraţiilor ambiţioase, omul se va *înnoi* de fiecare dată în plan sufletesc, va evolua, îmbogăţindu-şi viaţa psihică cu trăiri şi înţelesuri noi, necunoscute de el pînă atunci.

Luînd în considerare, pentru început, prima cale menţionată, cea a *sentimentelor*, putem constata rolul transformator pe care sentimentul „prieteniei" l-a avut asupra personalităţii lui Ghilgameş şi cel al „iubirii" asupra firii primitive şi sălbatice a lui Enkidu. Pînă a-l cunoaşte pe Enkidu, Ghilgameş se comporta ca un rege nestăpînit şi trufaş, care ştia că voia lui e lege şi că de un semn al lui atîrnă viaţa şi moartea oricărui supus al său. Abuzurile lui Ghilgameş deveniseră de nesuportat pentru locuitorii cetăţii Uruk şi nimeni din jurul său nu îndrăznea să-l înfrunte. Ghilgameş *trebuia trezit* din starea de infatuare şi din viaţa lui, care reprezenta un şir de petreceri şi desfrînări. Acest rol îi revine lui Enkidu, care, revoltat de fărădelegile şi atitudinile tiranice ale lui Ghilgameş, îl provoacă la luptă. Deşi învingător, Ghilgameş nu poate să nu conştientizeze curajul şi măreţia atitudinii de revoltă a lui Enkidu, care se alimenta, de fapt, dintr-un puternic simţ al dreptăţii şi al omeniei. De altfel, acest puternic simţ al dreptăţii şi al adevărului îl va face pe Enkidu să recunoască superioritatea în luptă a lui Ghilgameş şi să o preamărească. Pentru prima oară în viaţă, Ghilgameş este nevoit să se confrunte cu un alt tip de om, diferit de ceea ce reprezenta felul său de a fi, un om care se arată gata de a-şi investi curajul şi puterile uriaşe în *folosul altora*, şi nu în al său. Impresionat, Ghilgameş îi oferă şi îi solicită lui Enkidu prietenia. Alături de Enkidu, orientarea personalităţii lui Ghilgameş se schimbă: energiile sale vitale uriaşe nu vor mai fi orientate doar spre sine, spre satisfacerea unor plăceri sau orgolii proprii, ci vor fi direcţionate spre realizarea unui bine comun, cel al întregului regat, prin înfruntarea şi biruirea puterilor răului (reprezentate cînd de Humbaba, înspăimîntătorul stăpîn al Pădurii de Cedri, cînd de Taurul Ceresc, un fel de balaur cu şapte capete). Iată unul din fragmentele care prezintă disponibilitatea avîntată a lui Ghilgameş de a porni neîntîrziat, alături de prietenul său, la lupta împotriva forţelor răului:

> În pădure locuieşte Humbaba, cel de neînvins,
> tu şi cu mine îl vom omorî,
> ca să izgonim din ţară orice pricină a relelor.

Enkidu, la rîndul său, „un om plămădit din lut şi crescut laolaltă cu fiarele", se va *umaniza* şi va fi trezit la o viaţă civilizată, tot prin intermediul unui raport afectiv generos, dar care exprimă de data aceasta influenţa binefăcătoare pe care o poate avea sentimentul de iubire asupra unui suflet sălbăticit, străin de înţelegerea sensului vieţii. Curtezana (hierodula) trimisă în pustiu pentru a-l îmbînzi pe Enkidu reuşeşte să trezească – prin cunoscutele resorturi de blîndeţe şi gingăşie ale „eternului feminin" – fondul nebănuit de sensibilitate şi generozitate pe care îl avea Enkidu. Mai mult chiar, ea îi schimbă modul sălbatic de viaţă şi-i trezeşte curiozitatea faţă de aspectele de viaţă civilizată ale oamenilor de la oraş:

> De ce rătăceşti cu fiarele
> prin pustiu?
> Vino, haide să te duc

Scanned with OKEN Scanner

în Urukul-cel-cu-Marea-Piaţă,
spre templul sfînt, lăcaş al zeului Anu.
O, Enkidu, ridică-te, să te duc
spre Eanna, lăcaş al zeului Anu,
acolo unde sălăşluieşte Ghilgameş, neîntrecut în vitejie.
Şi tu, care eşti cu totul asemeni lui;
îl vei îndrăgi ca pe tine însuţi.
Vino, ridică-te de jos,
căci pămîntu-i culcuşul păstorului!
El îi auzi vorbele, înţelese ce-i spunea;
cuvîntul femeii
îi pătrundea pînă-n adîncul inimii.
.....
Ţinîndu-l de mînă,
ca pe un copil îl călăuzi,
spre o colibă de păstori,
unde era un ţarc de vite.
În jurul lui se adunară-n ceată zgomotoasă păstorii.
Enkidu, care se născuse în pustiu,
păştea iarba cu gazelele,
bea din adăpătoare cu turma de fiare sălbatice,
laolaltă cu ele îşi potolea setea;
obişnuia să sugă,
laptele animalelor.
I se aduse dinainte hrană;
o privi nedumerit
şi o cercetă!
El, Enkidu, nu ştia
că pîinea se mănîncă;
nu învăţase obiceiul
de a bea bere.
Curtezana deschise gura
şi îi spuse lui Enkidu:
– Mănîncă pîinea, Enkidu,
este ceea ce-i trebuie vieţii;
şi bea bere, căci acestea sînt obiceiurile oamenilor.
Enkidu mîncă pîine
pînă se sătură;
iar bere
de şapte ori cuprinsul unui urcior bău.
Se simţi potolit, trupul i se destinse:
de mulţumirea inimii
chipul i se lumină.
Îşi spălă cu apă
trupul pe care nicicînd nu-l îngrijise,
şi după ce se unse cu tot felul de oloiuri,

Scanned with OKEN Scanner

semăna în sfîrşit a om;
îşi puse pe el îmbrăcăminte,
şi iată-l asemeni unui tînăr mire!

Traseul vieţii psihice a lui Enkidu va încorpora, aşadar, treptat, evenimente şi stadii de evoluţie într-atît de semnificative, încît se apreciază că acest traseu al lui Enkidu marchează, de fapt, însuşi drumul *devenirii omului*, care, potrivit concepţiei antropogonice a vechilor babilonieni şi sumerieni, este mai întîi plămădit din lut de către zeii atotputernici; apoi, străbate treptele obligatorii ale evoluţiei: de la viaţa inocentă printre animalele sălbatice, trecînd prin erotism, viaţă pastorală, prietenie umană, traiul civilizat de la oraş, eroism probat în lupta cu forţele răului, la momentul fatal al bolii şi al morţii.

Punînd în discuţie a doua cale de obţinere a progresului psihologic, cea prin intermediul *marilor întrebări* asupra *vieţii* şi asupra *existenţei*, trebuie observat faptul că această cale este una dintre cele mai fecunde, deoarece întrebările bine puse reprezintă o condiţie de bază a deschiderii largi a „porţilor cunoaşterii", a înlăturării ignoranţei noastre cu privire la ceea ce ne înconjoară şi referitor la rosturile existenţei noastre în lume. Dar acest drum al cunoaşterii este presărat cu spini, cu nenumărate şi mari dificultăţi, mai ales atunci cînd întrebările vizează înţelegerea unor lucruri insurmontabile prin ele însele, cum este de exemplu preocuparea lui Ghilgameş de a înţelege ce este „moartea", ce se petrece dincolo de ea, cum poate fi obţinută „tinereţea fără bătrîneţe şi viaţa fără de moarte".

Pentru a obţine răspunsul la întrebările care îl frămîntă, Ghilgameş acceptă un lung şir de încercări şi privaţiuni, unele neomeneşti: pleacă în căutarea „nemuririi", trecînd peste munţi, peste ape şi văi, urmînd calea Soarelui, pentru a ajunge la Uta-napiştim, singurul muritor care cunoştea taina răspunsului la aceste întrebări. Dar la capătul istovitorului drum, Ghilgameş va afla de la străbunul supravieţuitor al Potopului că strădania i-a fost de prisos, fiindcă nimănui nu-i va mai fi dat că capete „nemurirea". Nimănui nu-i este dat să biruie moartea, îi spune Uta-napiştim, dar, ca răsplată pentru eforturile supraomeneşti la care Ghilgameş s-a supus pe lungul şi dificilul drum al cunoaşterii adevărului, acesta se îndură de suferinţele regelui pribeag şi-i dezvăluie secretul obţinerii acelei plante miraculoase, ascunse în mîlul unei ape adînci, care îi poate da celui care o va culege „tinereţe veşnică". Ghilgameş reuşeşte să culeagă planta de pe fundul apei adînci şi, bucuros, se îndreaptă spre cetatea Uruk, unde, împreună cu supuşii săi, va încerca puterile miraculoase ale plantei, pentru a se bucura cu toţii de binefacerile „tinereţii fără bătrîneţe". Dar, pe calea de întoarcere, în timp ce Ghilgameş se scaldă în apa proaspătă a unui izvor, un şarpe, simbol al vicleniei, adulmecînd mireasma plantei, o apucă pe ascuns şi o înghiţi, preschimbîndu-şi pe loc solzii vechi în alţii noi, strălucitori. Luat prin surprindere şi lovit pe la spate, în mod mişeleşte, de către „răul" care „pîndeşte întotdeuna din umbră" – pentru a nu se putea bucura de izbînda cîştigată cu atîta trudă –, lui Ghilgameş nu-i mai rămîne decît să se întoarcă resemnat în Urukul-cel-Împrejmuit, unde „să îmbătrînească şi să-şi dea sfîrşitul, aşa cum cere legea tuturor muritorilor".

Totuşi dificilele încercări prin care Ghilgameş a trebuit să treacă pe drumul spinos al cunoaşterii nu au rămas fără urmări pentru el: viaţa lui sufletească s-a îmbogăţit cu noi experienţe de viaţă, personalitatea lui s-a întregit cu noi dimensiuni, care l-au ajutat să înţeleagă, pînă la urmă, faptul că, dacă bătrîneţea şi moartea nu pot fi învinse în fapt, se

Scanned with OKEN Scanner

poate totuşi obţine veşnicia şi în condiţiile vieţii pămîntene, dacă ştii să dai produsului muncii tale de fiecare zi un *sens uman înalt*. Ghilgameş a reuşit, pînă la urmă, observă Al. Dima, să-şi înnobileze gîndirea şi existenţa cu acest profund înţeles, cu valoare proteică pentru formarea şi înălţarea omului: „...Ghilgameş, omul, se întoarce în Cetatea de scaun, îmbogăţit de crunte experienţe, îmbătrînit de lunga-i rătăcire şi pătruns de lumina unui singur adevăr – acela că nemurirea lui stă în trăinicia zidurilor Urukului, ridicate din îndemnul şi porunca sa. Omul nu-şi poate depăşi moartea decît prin creaţie. Doar Arta îl poate îngemăna cu Veşnicia" (1969, p. 5).

Cea de a treia cale de obţinere a progresului în plan psihologic individual, realizată prin construirea de către persoană a unor *aspiraţii*, menite a duce la o schimbare a condiţiei umane mărunte de fiecare zi, prin solicitarea la cote tot mai înalte a disponibilităţilor creative ale personalităţii, reprezintă una dintre caracteristicile cele mai importante şi mai fecunde ale fiinţei umane. Am întîlnit-o, de exemplu, la Icar, la care s-a prezentat însă în exces, frizînd absolutul şi depăşind astfel capacităţile şi posibilităţile limitate de cunoaştere şi de acţiune ale fiinţei umane.

Ghilgameş ne oferă această frumoasă faţetă a personalităţii sale: dorinţa aprigă de a-şi făuri o glorie, prin realizarea unor fapte vitejeşti, care să-l fixeze în eternitate. Ambiţia lui nu este neapărat cea a despotului care doreşte, şi pe această cale, să se impună, pînă la zeificare, supuşilor săi. Dorinţa aprinsă de expansiune a personalităţii sale ascunde şi o nevoie de verificare a limitelor posibilităţilor lui, precum şi o nevoie lăuntrică pe care o resimte, la un moment dat, de a-şi cheltui imensele resurse de energie pe care le avea *şi altfel* decît în petreceri şi desfrînări nesfîrşite. Avem temeiuri să credem într-o astfel de motivaţie, deoarece în invitaţia pe care Ghilgameş i-o face lui Enkidu de a-l însoţi în luptă, primează dorinţa acestuia de a stăvili, cu orice preţ, forţele răului şi de a asigura astfel liniştea şi prosperitatea poporului său.

Putem constata în evoluţia psihologică a lui Ghilgameş o tendinţă nu numai de înălţare prin cunoaştere, dar şi de implicare tot mai pronunţată într-un efort de anihilare a acelor forţe ale răului, care ameninţau echilibrul şi bunăstarea comunităţii. De asemenea, sub influenţa purităţii morale* a prietenului său, Enkidu, şi a generozităţii acestuia faţă de semeni, Ghilgameş devine atent la durerile şi nevoile celor mulţi, pe care mai înainte spiritul său, corupt de ispitele tiraniei, nu le sesizase sau le ignorase cu bună ştiinţă.

---

* Influenţa lui Enkidu asupra modului de a gîndi şi de a simţi al lui Ghilgameş a fost atît de mare, încît se poate spune că ea a făcut plauzibil adevărul din aforismul lui Cicero: „Prietenul este un al doilea eu".

Scanned with OKEN Scanner

Cîntecul lui Roland

Povestea vieţii eroice a lui Roland, cavaler credincios al falnicului împărat Carol cel Mare, ne-a fost transmisă prin intermediul poemelor eroice franceze, vestitele *chansons de geste*, care erau mult gustate în Franţa secolelor XI-XV. Aceste poeme, care redau fapte de arme bazate pe anumite întîmplări istorice sau legendare, erau povestite sau cîntate pe la curţile nobiliare sau în pieţele tîrgurilor, fie de trubaduri, fie de menestreli – un fel de slujitori ai poeţilor trubaduri, care aveau şi ei înclinaţii pentru a vorbi în public în termeni atractivi şi, totodată, cu tîlc.

Carol cel Mare (768-814) a cucerit, în cursul unei domnii de 46 de ani, aproape toate ţinuturile care fuseseră în stăpînirea Imperiului Roman de Apus, purtînd în jur de 50 de campanii militare glorioase. La anul 800, papa Leon al III-lea l-a încoronat ca împărat; pînă atunci fusese numai rege al francilor. Deşi a fost un despot, obişnuind să cîrmuiască cu cruzime, el s-a distins prin calităţi de mare conducător de oşti, pe cîmpul de luptă, dovedind o vitejie neobişnuită. Cele mai aprige lupte le-a dus împotriva sarazinilor*, care, la începutul secolului al VIII-lea, intraseră în Galia de Sud cu scopul de a o lua în stăpînire. Prin aceste lupte de apărare a teritoriilor de sud ale Franţei, el şi-a cîştigat adeziunea înflăcărată a maselor populare, care erau foarte sensibile la „ideea naţională". De aceea, luptele date de el au intrat mai tîrziu în aşa-numitul ciclu de „legende carolingiene".

Pe seama glorioaselor sale fapte de arme şi ale căpeteniilor lui militare s-au alcătuit adevărate „epopei populare". În aceste legende şi poeme, Carol cel Mare era prezentat ca un împărat patriot, care nu lupta cu alt scop decît acela de a-i izgoni pe păgîni, pe sarazini. Desigur, lupta împotriva arabilor, care băteau cu tot mai multă îndrăzneală la „porţile Europei", ocupa un loc important în acţiunile militare ale lui Carol cel Mare, dar acesta nu era totuşi singurul lui obiectiv: adevărul istoric arată că el era continuu preocupat de întinderea şi, totodată, de apărarea imperiului său, care cuprindea, în perioada lui de maximă înflorire, aproape toată Germania de azi, Franţa, Belgia, Olanda, Luxemburgul, Elveţia şi o parte a Italiei.

Legenda ne spune, deşi datele istorice nu confirmă acest lucru, că Roland era nepotul împăratului, el fiind rodul iubirii înflăcărate pe care sora împăratului, Berta, o arătase în ascuns cavalerului Milan, un tînăr uşuratic şi sărac, care căzuse în dizgraţia împăratului. Fiind nevoiţi să fugă din calea mîniei lui Carol, cei doi îndrăgostiţi se refugiază în Italia, unde Berta îl naşte, în condiţii precare, pe Roland, într-o peşteră aflată la marginea unei localităţi cu oameni nevoiaşi, dar buni la suflet şi săritori la nevoie. Însă la scurt timp după naşterea băieţelului, dragostea uşuraticului cavaler

---

* Sub acest nume au fost desemnaţi la început arabii, apoi maurii şi, în cele din urmă, toţi musulmanii.

Scanned with OKEN Scanner

începe să se stingă şi, sătul de lipsurile pe care le îndurau, se hotărăşte să-şi părăsească familia, plecînd în lume. Mama şi copilul, rămaşi singuri, trăiesc din greu şi mai mult din mila localnicilor, pînă în momentul în care Carol cel Mare soseşte în Italia, pentru a fi încoronat ca împărat la Roma, de către papa Leon al III-lea. În drum spre Roma, Carol face un scurt popas în preajma localităţii Sutri, unde îşi duceau viaţa de sărmani Berta şi fiul ei Roland, ajuns acum un băiat de 13 ani, cu o înfăţişare plăcută şi puternic la trup. Roland priveşte, pe ascuns, mesele încărcate cu tot felul de bunătăţi din care se ospătau cavalerii împăratului şi, neputîndu-şi înfrîna pofta, deoarece flămînzise împreună cu mama sa vreo trei zile, se furişează şi smulge de pe masă o farfurie plină cu bucăţi fripte de carne, cu care fuge spre peşteră, pentru a i le duce mamei sale. Este prins şi adus în faţa regelui, care află cu această ocazie toate necazurile şi lipsurile prin care sora sa a trecut în toţi aceşti 13 ani. Făcîndu-i-se milă, Carol porunceşte ca Berta să fie dusă la palat, iar pe Roland îl învesteşte drept cavaler, dîndu-i o sabie vestită, cu numele de Durandal, care fusese a lui Hector, şi un cal, un armăsar fără pereche, pe nume Veillantif.

Aflînd că în cetatea Vienei se găsea un trădător, prieten al sarazinilor, Carol cel Mare îi cere conducătorului cetăţii să i-l predea, dar pentru că acesta refuză, Carol porneşte cu întreaga-i armată să ia cu asalt cetatea şi s-o ocupe. O împresoară şi ar fi cucerit-o cu siguranţă, dacă nu ar fi venit, pe neaşteptate, vestea că la hotarele de sud ale Franţei, regele Marsiliu al sarazinilor a concentrat o mare armată, care se pregătea să atace tîrgurile locuite de oameni paşnici din această regiune a Franţei. Grăbit să isprăvească asaltul, pentru a porni cît mai repede împotriva lui Marsiliu, Carol cel Mare trimite o solie conducătorului cetăţii Viena, prin care îl anunţă că vrea să hotărască soarta cetăţii printr-o luptă între doi cavaleri la fel de puternici şi curajoşi, Roland şi Olivier, luptă care stîrneşte admiraţia tuturor celor de faţă. Dîndu-şi seama de marea pierdere pe care ar reprezenta-o moartea unuia dintre cei doi cavaleri, care se arătau a fi predestinaţi pentru a realiza mari fapte de arme în viitor, contele Guerin de Montglave, conducătorul cetăţii Viena, socoteşte că lupta dintre cei doi cavaleri ar trebui să înceteze şi, în consecinţă, se înclină împăratului Carol şi i-l predă pe trădător.

Această luptă a dus nu numai la salvarea cetăţii Viena, dar a pus bazele unei frumoase şi trainice prietenii între cei doi cavaleri, care nu se vor mai despărţi, luptînd împreună în multe războaie. Despresurînd cetatea Vienei, Carol se îndreaptă cu întreaga-i armată împotriva sarazinilor: şapte ani s-a tot luptat cu ei în Spania, cucerind şi ocupînd aproape toate castelele, cetăţile şi oraşele sarazinilor. Un singur oraş mai rămăsese necucerit, Saragosa, între zidurile căruia regele Marsiliu s-a refugiat cu toţi seniorii săi. Aici, Marsiliu, simţind momentul prăbuşirii sale totale, îşi adună consilierii, pentru a se sfătui ce trebuie să facă pentru a-şi salva ceea ce-i mai rămăsese din regat şi din armată. Seniorul Blancandrin, sfetnicul cel mai viteaz şi mai iscusit al său, îi propune, pentru a-şi salva regatul şi onoarea, să recurgă la un şiretlic, şi anume să joace rolul „supusului spăşit", care este dispus nu numai să recunoască meritul de învingător al lui Carol, dar şi să vină peste o lună în Franţa, de sărbătoarea Sfîntului Mihai, unde să primească „legea creştină", împreună cu o mie dintre nobilii săi:

De ce te sperii, rege? Ţi-o spun drept
Lui Carol cel ce tare mîndru este
Trimite-i de prietenie veste;

Scanned with OKEN Scanner

Că îi vei da urşi, lei şi cîini, să ştie,
Cămile şapte sute, şoimi o mie,
Catîri vreo patru sute, fiecare
Cu aur încărcat, cincizeci de care,
De va putea plăti ostaşii iară,
Că s-a luptat destul în astă ţară;
La Aix în Franţa de-o să plece-ndată
Îl vei urma de Sînt Mihai şi iată,
Cînd tu primi-vei creştineasca lege
Tu îi vei fi supus vasal, se înţelege.
De vrea ostatici, dă-i, ca o dovadă,
Zece ori douăzeci, ca să te creadă.
Copiii noştri să i-i dăm din ţară:
De-o fi, cu ei şi fiul meu să moară
Aşa-i mai bine, fără cap să piară,
Decît ca noi, lipsiţi toţi de onoare,
S-ajungem cerşetori la drumul mare.

Sarazinii mizau pe faptul că împăratul va da crezare soliei încărcate cu atîtea daruri, care-i aducea vestea supunerii totale a regelui Marsiliu, şi îşi va retrage fără griji grosul armatei de pe pămînturile Spaniei, devenită de-acum o ţară vasală Franţei. Între timp, ei vor avea răgazul să-şi refacă forţele şi să se regrupeze, în vederea realizării unor noi atacuri. Dar Carol, prudent, nu se lasă prins în cursă: suspectîndu-i pe sarazini de prefăcătorie, el convoacă membrii Consiliului de război, pe cei 12 pairi ai Franţei, cerîndu-le să-şi spună părerea cu privire la sinceritatea soliei trimise de regele Marsiliu. Majoritatea pairilor se arată şi ei neîncrezători în mesajul soliei şi-i cer împăratului fie să continue războiul pînă la obţinerea victoriei definitive, fie să trimită, la rîndul său, o solie care să se convingă la faţa locului de adevăratele intenţii ale sarazinilor şi care să-i ceară răspicat regelui Marsiliu să aleagă: pacea sau războiul! La propunerea lui Roland, Carol îl desemnează pe contele Ganelon, tatăl vitreg al lui Roland, să ducă la bun sfîrşit această solie. Contele, care nu era în relaţii prea bune cu fiul lui vitreg, protestează vehement, deoarece ştie că Roland îl aruncă astfel în „gura lupilor", sarazinii avînd obiceiul să-i omoare pe soli. Protestele sale nu sînt luate în considerare şi el este nevoit să se supună, pînă la urmă, dispoziţiei împăratului, care-i laudă în faţa tuturor perspicacitatea diplomatică, verificată în atîtea împrejurări. Înainte de a pleca în solie, contele Ganelon promite că, dacă nu va fi ucis de sarazini, se va răzbuna crunt pe Roland, pentru propunerea vicleană pe care acesta a făcut-o. Şi, într-adevăr, se va ţine de cuvînt, deoarece în cursul tratativelor pe care le duce cu regele Marsiliu, contele Ganelon acceptă să trădeze, în schimbul unei mari cantităţi de aur. Iată ce sfat viclean îi dă Ganelon regelui Marsiliu:

Lui Carol Magnul bunuri dăruieşte
De asta francii săi se se uimească.
Ostateci douăzeci de-o să primească
În dulcea Franţă va porni curînd,
Ariergarda-n urmă-i doar lăsînd.

Scanned with OKEN Scanner

Şi peste ea Roland va fi mai mare
Cu Oliver cel vajnic şi-nţelept.
Iar de Roland muri-va, ţi-o spun drept,
Va pierde Carol şi mîndria toată,
Nemailuptînd cu tine niciodată.

Plăcîndu-i planul, regele Marsiliu nu se poate abţine totuşi să-l întrebe pe Ganelon cum va putea fi omorît viteazul Roland şi distrusă ariergarda franceză. În ticăloşia sa, Ganelon a anticipat o astfel de întrebare şi îşi continuă sfatul mişelesc:

Prea bine tu să ştii,
Cînd Carol lîngă Ciza va sosi
În urmă ariergarda va lăsa
Condusă de Roland, viteaz bărbat.
Şi de-Olivier, amic apropiat.
Vor fi la franci, cam douăzeci de mii.
Păgîni trimite tu o sută mii;
O bătălie mai întîi vor da
Armata francă rău va sîngera
Şi nu zic că de-ai noştri n-or să moară.
Apoi să îi lovească-a doua oară:
Va trebui oricum Roland să piară.
Vei împlini izbînda cuvenită
Şi toată viaţa fi-va-ţi liniştită.
Iar viaţa lui Roland dacă se stinge,
Lui Carol braţul drept i se va frînge,
S-a dus cu toată oastea asta tare,
Nu va mai fi nicicînd Carol cel Mare.

Din nefericire pentru Roland şi pentru soarta celor douăzeci de mii de francezi, scenariul trădării, pus la cale de contele Ganelon, se va împlini: Carol dă crezare soliei încărcate de daruri, trimisă de regele Marsiliu, cu atît mai mult cu cît contele Ganelon, care însoţea solia, juca rolul de garant, asigurînd cu viaţa şi cu averea sa că intenţiile sarazinilor sînt sincere, şi ordonă armatei retragerea din jurul oraşului Saragosa şi plecarea spre Franţa. De asemenea, îi încredinţează, la propunerea perfidă a lui Ganelon, lui Roland conducerea ariergărzii, alcătuite din douăzeci de mii de tineri, care reprezentau floarea oştilor franceze.

În răstimpul cîştigat astfel, regele Marsiliu reuşeşte să-şi regrupeze forţele şi alcătuieşte o armată de patru sute de mii de oşteni cu care pătrunde în Munţii Pirinei şi ocupă poziţii în jurul trecătorii Roncevaux, prin care ştia că trecuse nu de mult grosul armatei franceze în frunte cu împăratul şi prin care urma să treacă şi ariergarda, condusă de Roland. Urmînd sfatul lui Ganelon, regele Marsiliu ordonă ca o sută de mii dintre soldaţii săi să-l încercuiască din cele patru zări pe Roland în trecătoare şi să se pregătească de luptă. Urcîndu-se pe o stîncă înaltă, pentru a cerceta împrejurimile, Olivier vede zecile de mii de sarazini, care blocaseră deja toate ieşirile din trecătoare, şi-l sfătuieşte atunci pe Roland să nu primească lupta şi să sune din cornu-i puternic de fildeş, spre ţinuturile Franţei, ca să audă împăratul şi să le vină degrabă în ajutor. De

Scanned with OKEN Scanner

trei ori l-a îndemnat înţeleptul Olivier pe Roland să sune din corn şi să ceară ajutor, pentru a nu sacrifica în zadar ariergarda:

Sunt mulţi păgîni
Şi-mi pare că francezii sînt puţini,
Prietene Roland din corn să suni,
Aude Carol şi se-ntoarce-n drum.

Excesiv de mîndru şi de orgolios, Roland nu vrea să ia în considerare această disproporţie foarte mare de forţe şi priveşte totul dintr-un punct de vedere egoist: onoarea lui s-ar prăbuşi dacă ar renunţa la luptă, deoarece acest lucru ar fi considerat ca un act de laşitate, care nu i-ar fi iertat nici de părinţi, nici de Franţa:

Doamne, ar fi păcat
Din vina mea să-mi necinstesc părinţii,
Franţei să-i dau ruşinea umilinţei!

Olivier, care se gîndeşte, în primul rînd, la soarta celor douăzeci de mii de tineri din ariergardă, încearcă din nou să-l facă să gîndească în termeni lucizi şi în afara onoarei personale egoiste:

De ce te-ar condamna?
Eu am văzut oastea din faţa ta.
Întinsă este peste munţi şi stînci
Peste cîmpii şi-n văile adînci.
E atît de mare oastea cea străină;
A noastră este mică şi puţină.

Roland se încăpăţînează însă în a privi totul ca o chestiune de onoare personală şi dă ordin trupelor să pornească lupta, fiind pe deplin convins că vor învinge cu uşurinţă. Încleştările sînt crîncene şi ele aduc, în primele momente, izbînda francezilor, dar treptat ei vor fi copleşiţi de numărul foarte mare al luptătorilor sarazini. Cu toate minunile de vitejie pe care Roland, Olivier şi ceilalţi pairi le dovedesc pe cîmpul de bătălie, francezii, mult împuţinaţi, sînt pe cale de a fi decimaţi de cel de-al doilea val de musulmani, care se năpusteau continuu asupra lor, din toate părţile. În această situaţie disperată, Roland acceptă, în sfîrşit, să cheme ajutor. Carol cel Mare îşi dă seama, după tonalitatea cornului lui Roland, că soldaţii ariergărzii sînt în mare pericol şi dă ordin de întoarcere rapidă a armatei în trecătoarea Roncevaux. Este însă prea tîrziu: la faţa locului, Carol îi găseşte pe toţi bravii comandanţi şi luptătorii din ariergardă ucişi. Plin de durere şi, totodată, de mînie, Carol cel Mare se avîntă cu oastea pe urmele acelora care-i uciseseră vitejii. Îi trece prin foc şi sabie, ocupînd şi spulberînd oraşul Saragosa, ultimul bastion al sarazinilor. Apoi, trădătorului Ganelon îi rezervă o moarte crudă şi ruşinoasă: ordonă ca acesta să fie legat cu funii de patru armăsari sălbatici, care, în goana lor, îi vor sfîşia trupul. În acelaşi timp, sînt ucişi alţi 30 de bărbaţi din neamul contelui trădător, pentru ca toată lumea să ţină bine minte că nu e vină mai mare decît aceea de a trăda patria şi pe cei viteji, care luptă pentru apărarea sau gloria ei.

(*Poeme epice ale Evului Mediu. Cîntecul lui Roland. Tristan. Cîntecul Cidului. Parsifal*, traduceri de Sorina Bercescu, Victor Bercescu, Sevilla Răducanu, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1978)

Scanned with OKEN Scanner

*
* *

Acest frumos şi, totodată, grandios „cîntec" despre faptele de vitejie ale lui Roland este bogat în semnificaţii psihologice şi etice, care sînt pilduitoare şi pentru generaţiile de astăzi.

Roland a devenit, pentru posteritate, simbolul virtuţilor cavalereşti, caracteristice Evului Mediu. Dintre acestea, se detaşează fidelitatea manifestată de cavaler faţă de suveranul său, căruia îi închină întreaga sa viaţă, fiind gata ca în orice moment să lupte şi să moară ca un „vasal credincios" :

Fiecare cavaler e obligat să îndure
Pentru senior arşiţa, frigul şi lipsurile,
El nu trebuie să-şi cruţe nici sîngele, nici trupul ! ,

spune Roland în momentul bătăliei din trecătoarea Roncevaux.

Dar personalitatea lui Roland presupune şi alte două mari disponibilităţi sufleteşti : iubirea faţă de „dulcea Franţă", căreia îi adresează ultimele sale gînduri înainte de a muri, şi sentimentul nobil de prietenie faţă de Olivier, a cărui moarte pe cîmpul de bătălie o deplînge amarnic.

Totuşi comportamentul lui Roland este departe de a fi unul perfect şi poate că tocmai acest fapt dă personalităţii sale o dimensiune umană autentică. Astfel, comparativ cu prietenul său Olivier, care se manifestă ca un om lucid în momente de cumpănă, sfătuind la prudenţă în luptă şi la realizarea unor acţiuni care să nu pericliteze prea mult soarta a zeci de mii de tineri, Roland este un entuziast incorigibil, care mizează totul pe cartea curajului său deosebit în luptă şi pe convingerea înflăcărată în superioritatea incontestabilă a ostaşilor francezi, pe care-i considera invincibili.

Această înflăcărare juvenilă îl face inflexibil în judecată şi-l determină să ignore valoarea unor sfaturi bine întemeiate, a unor alternative viabile. În plus, personalitatea lui Roland este dominată de un prea mare orgoliu, care-l face să se manifeste ca un om egocentric : astfel, el refuză, din mîndrie, să-l cheme la momentul oportun pe împărat în ajutorul ariergărzii încercuite de sarazini, apreciind că acest fapt ar echivala cu un act de laşitate sau de înjosire a sa. Chiar şi în momentul în care îşi dă seama că totul este pierdut, egocentrismul său mai are încă o ultimă răbufnire, deoarece el cere ajutorul doar cu scopul de a răzbuna înfrîngerea sa, produsă nu din laşitate, ci ca urmare a trădării tatălui său vitreg.

Cu toate aceste limite ale personalităţii sale, Roland reuşeşte să ni se impună ca o figură luminoasă de om înzestrat cu impresionante resurse afective, pe care a înţeles şi a ştiut să le investească, în egală măsură, în realizarea atît a unui ataşament nelimitat faţă de valorile ţării sale, cît şi a unei prietenii pline de devoţiune.

Scanned with OKEN Scanner

Tristan şi Isolda

Legenda despre Tristan şi Isolda cunoaşte mai multe variante, în proză şi în versuri, dar toate redau, în esenţă, un protest împotriva puternicilor zilei, regi, baroni conţi etc., care, la adăpostul legilor stabilite de ei şi consimţite de Biserică, îşi puteau permite orice – de exemplu să despartă în mod brutal pe doi tineri care se iubesc. Este cunoscut faptul istoric că legile „cavalerismului medieval" pretindeau o supunere dusă pînă la sacrificiul de sine a cavalerului faţă de senior. La adăpostul unor astfel de legi, care cereau o loialitate deplină, seniorul îi putea cere cavalerului său să îndeplinească lucruri dintre cele mai dramatice pentru el, cum vom vedea că se va întîmpla şi în cazul lui Tristan, care va trebui nu numai să-şi ascundă iubirea puternică pe care o avea faţă de Isolda sau să accepte să renunţe la ea, dar, ca o culme a ironiei, să o şi peţească în favoarea suzeranului său, regele Marc.

Frumuseţea legendei *Tristan şi Isolda*, care-i va asigura de altfel permanenţa, constă în faptul de a exprima, prin intermediul unor imagini artistice elevate, un profund dezacord faţă de absurdul unora dintre orînduielile feudale şi, totodată, de a arăta că separarea care este impusă uneori tinerilor îndrăgostiţi nu poate totuşi să înfrîngă tăria sentimentelor acestora : dragostea dintre Tristan şi Isolda, deşi a trebuit să se exprime pe căi ascunse, a fost atît de puternică şi de frumoasă prin aspectele ei de tandreţe, încît ea a reuşit să dăinuie dincolo de moartea îndrăgostiţilor, devenind un imn închinat iubirii şi un emoţionant exemplu de fidelitate în dragoste.

În ţinutul Cornwal, aflat în sud-vestul ţării Britaniei, stăpînea un rege, pe nume Marc. Regatul său era înfloritor şi de aceea el trebuia să-şi ridice adeseori oastea, pentru a-l apăra. În aceste lupte, Marc era ajutat de cumnatul său, Rivalen, care era rege în ţinutul Loonois. Dar într-una din luptele cu saxonii năvălitori, Rivalen este ucis. La aflarea veştii, soţia lui, care era însărcinată, moare de durerea pierderii soţului, dar medicii reuşesc în ultima clipă să salveze viaţa copilului. Acestuia i se dă un nume potrivit momentelor de suferinţă apărute : Tristan – „fiul tristeţii". Regele Marc adoptă copilul, care este crescut şi educat cu toată atenţia. La 15 ani, Tristan arăta ca un tînăr de 18 ani : era puternic, mînuia cu pricepere armele, dar cel mai mult îi plăcea să cînte la harpă. Compunea chiar versuri. Legenda ne spune că într-atît de mare îi era harul pentru muzică, încît atunci cînd melodiile sale răzbăteau văzduhul, pescăruşii se lăsau în zbor alături de el ca să-l asculte, delfinii săltau din apă şi-l priveau, iar oamenii aveau impresia, atunci cînd îl ascultau, că de pe coardele subţiri ale harpei sale se auzea, la început, susurul ploii de primăvară printre frunziş, apoi domolirea treptată a ploii şi începutul cîntecului privighetorilor, care se bucurau tot mai mult de ivirea razelor binefăcătoare ale soarelui.

Scanned with OKEN Scanner

Oamenii din popor, slujitorii de rînd, îl îndrăgeau, pentru că nu se purta cu mîndrie ca alţi tineri avuţi şi pentru că îi plăcea să-i ajute şi să-i înveţe tot felul de lucruri folositoare. Se povesteşte, astfel, că Tristan, trecînd odată printr-o pădure, a întîlnit nişte vînători care despicau un cerb pe care-l vînaseră, după obiceiul simplu al locului, în patru. El i-a învăţat să-i scoată pielea, să-l cureţe de măruntaie şi să aleagă coapsele, muşchii şi ficatul.

Curajul şi vitejia l-au ajutat pe Tristan în multe împrejurări, dar mai ales în lupta cu Morholt, un uriaş „cam de patru metri", ferecat într-o armură de oţel, cumnat al regelui Irlandei, care l-a trimis la curtea regelui Marc pentru a-i cere tributul anual: trei sute de băieţi şi trei sute de fete. Înfumurat şi obraznic, deoarece nici un alt om nu reuşise pînă atunci să-l învingă în luptă, Morholt i-a spus regelui Marc că-l va ierta de acest crunt tribut numai dacă vreunul dintre slujitorii săi, aflaţi atunci de faţă, ar avea îndrăzneala să se înfrunte cu el. Tristan a acceptat provocarea şi a reuşit să-l învingă într-o luptă aprigă, care a durat trei zile. Dar în această încleştare dură, pe viaţă şi pe moarte, Tristan a fost rănit de arma otrăvită a lui Morholt. Nici un leac nu a reuşit să-i oprească rana sîngerîndă şi atunci Tristan, simţindu-şi sfîrşitul aproape, i-a cerut unchiului său, regele Marc, să-l aşeze într-o barcă, în care să fie doar un burduf cu apă şi harpa sa dragă de argint, şi s-o lase în voia valurilor, care s-o poarte în largul îndepărtat al mării: „Marea cu stropii ei de spumă o să mă spele, vîntul o să mă răcorească. Şi alinare-mi va aduce harpa, cu cîntecele ei".

Nişte pescari, auzind pe mare o muzică fără pereche, tot cercetînd, au găsit într-o barcă plutind în derivă un tînăr, care zăcea aproape fără suflare. Pescarii l-au luat în barca lor şi l-au dus în portul Weisefort, care se afla pe coasta Irlandei. Soţiile pescarilor au încercat să-l lecuiască, dar, văzînd că nu reuşesc, au vestit-o pe regină, despre care ştiau că este foarte pricepută în a face tot felul de vrăji, de licori miraculoase din buruieni, frunze şi flori. De la regină a învăţat să facă vrăji şi să vindece şi fiica acesteia, Isolda, frumoasa cu „părul de aur". Plăcîndu-i de tînărul aflat în suferinţă, Isolda îl îngriji cu multă atenţie zile la rînd, reuşind în cele din urmă să-l vindece. Între ei se înfiripă, în acest răstimp, un sentiment de dragoste, dar Isolda nu avea de unde să ştie că tînărul îngrijit de ea era, în realitate, ucigaşul unchiului ei, Morholt.

Pentru a nu fi recunoscut de cavalerii irlandezi, care-l însoţiseră pe Morholt în Cornwal atunci cînd acesta plecase să ridice birul de la cornwalezi, Tristan se desparte cu durere în suflet de Isolda şi se reîntoarce la curtea regelui Marc. Aici Tristan povesteşte cele petrecute pe mare şi felul în care a fost îngrijit de către o fată foarte frumoasă, pe nume Isolda, care era fiica regelui Irlandei. Regele Marc îşi dă seama că Tristan o îndrăgeşte în taină pe Isolda, dar, înflăcărat de spusele tînărului, se hotărăşte s-o cunoască pe fată şi să se căsătorească cu aceasta. În luarea hotărîrii, regele a mai trebuit să ţină seama şi de următoarele două lucruri: nu mai era de-acum deloc un bărbat tînăr, barba-i roşie fiindu-i „binişor argintie", ceea ce însemna că trebuia să se grăbească cu însurătoarea; apoi, baronii din jurul său îl ameninţau tot mai des că, dacă nu se străduieşte cît mai degrabă să aducă un urmaş pe tronul ţării, îl vor părăsi, lăsîndu-l fără ajutor în vremuri de restrişte. Aşa stînd lucrurile, regele îi porunceşte lui Tristan să meargă cît mai repede în Irlanda şi s-o peţească pe frumoasa fată în numele său. Cu inima strînsă de durere, Tristan este nevoit să accepte dispoziţiile seniorului, căruia cavalerii îi erau vasali şi trebuiau să-i împlinească fără şovăire orice ordin.

Tristan se îmbarcă, împreună cu cîţiva cavaleri, pe o corabie ce ducea negustori în portul irlandez Weisefort. Aici, pentru a nu stîrni bănuieli, Tristan şi tovarăşii săi de

Scanned with OKEN Scanner

drum îşi întind şi ei mărfurile pe chei. La scurt timp ei află de groaza locuitorilor ţinutului, iscată de un balaur care se aşezase la marginea oraşului şi care în fiecare zi cerea să i se dăruiască o fată, altfel făcea prăpăd în jurul său. Muriseră deja o mulţime de fete şi nimeni nu îndrăznea să înfrunte fiara. Disperat, regele Irlandei dă de veste în toată ţara că acela care va reuşi să ucidă monstrul va primi, drept recompensă, mîna fetei sale, frumoasa Isolda. Îngrozit de faptul că Isolda ar fi putut deveni, în scurt timp, o victimă a balaurului, Tristan îşi ia armele, se avîntă pe cal şi porneşte să înfrunte balaurul. După o luptă crîncenă, reuşeşte să-l omoare, dar miasmele ce le vărsase monstrul din gît în timpul luptei îl otrăvesc pe Tristan, care cade leşinat. Este dus la curte, unde Isolda îl îngrijeşte şi-l vindecă pentru a doua oară. Dar ea descoperă acum că acest tînăr despre care crezuse că s-a întors în Irlanda special pentru ea, ca să omoare balaurul şi să o ceară de nevastă, este, în realitate, prinţul din Cornwal, care l-a ucis pe unchiul ei, Morholt. De acest lucru ea şi-a dat seama în timp ce-i curăţa lui Tristan hainele şi sabia de sînge: atunci a observat o ştirbitură în lama sabiei. În craniul unchiului Morholt se găsise o bucăţică ruptă din sabia duşmană, care-i scurtase zilele. Ea păstrase bucata de oţel şi o pusese într-o cutie. Bănuitoare, a scos-o din cutie şi a aşezat-o în ştirbitura sabiei. Într-adevăr, se potrivea:

„– Ştiu cine eşti!, îi spuse ea lui Tristan, care tocmai îşi revenise. Iar noi cu toţii am jurat, cînd te găsim, să te ucidem şi astfel să îi răsplătim moartea viteazului Morholt. Eu îmi voi face datoria...

– Ucide-mă, zise Tristan. Sabia e în mîna ta. Dar vreau să-ţi amintesc, Isolda, că nu eu am venit aici să lovesc pe unchiul tău. Ci el ne-a provocat la luptă, cu silă şi batjocură. Lupta s-a dat cinstit, pe faţă, aşa cum a poftit Morholt. De scăpa el, eu eram mort. Acum poţi să mă loveşti...".

Respectîndu-şi promisiunea făcută, regele Irlandei adună curtea regală pentru a-i oferi, în faţa acesteia, mîna preafrumoasei sale fiice tînărului învingător. Dar, spre surprinderea tuturor şi în primul rînd a Isoldei, Tristan spune că nu poate primi această onorantă ofertă şi o cere, în schimb, de soţie pe Isolda pentru seniorul său, regele Marc, al cărui sol era, de fapt, în Irlanda.

Cei doi îndrăgostiţi sînt dezamăgiţi: Isolda trăieşte un sentiment de mirare şi de neînţelegere faţă de ingratitudinea lui Tristan, iar Tristan este copleşit de greutatea sacrificiului pe care a trebuit să-l facă în favoarea seniorului său. Nici unul dintre ei n-are puterea şi curajul de a-l privi în ochi pe celălalt!

Regele Irlandei acceptă cu bucurie cererea în căsătorie a fiicei sale de către regele Marc, iar mama Isoldei, pentru a face ca totul să fie cît mai bine între viitorii soţi, a pregătit în taină, din ierburi, flori şi rădăcini, o băutură miraculoasă, un „filtru de dragoste", care să-i unească pe cei doi în dragoste, pentru eternitate. Ea îi spune, la plecarea spre curtea regelui Marc, slujnicei fiicei sale, Brangiena:

„– Copila mea, şi tu ai să te duci în Cornwal. Ai crescut cu Isolda mea, aveţi aproape aceeaşi vîrstă. Şi ai slujit-o cu credinţă. Îţi dau această băutură. E o licoare fermecată. E un filtru de dragoste... Vinul acesta ai să-l dai Isoldei mele şi lui Marc, cînd va fi ziua cununiei".

Dar, în timpul călătoriei spre Cornwal, din neglijenţa slujitoarei, care a amestecat sticlele cu diferite băuturi, Tristan şi Isolda beau din licoarea vrăjită, care va avea darul de a face ca dragostea dintre ei să fie atît de puternică, încît să-i lege pentru vecie. Din acest moment, pentru cei doi tineri va începe calvarul unei lungi perioade de suferinţă în iubire, deoarece ei nu pot să-şi împărtăşească iubirea înflăcărată decît pe ascuns.

Scanned with OKEN Scanner

Din cauza uneltirilor ducelui Andret, un alt nepot al regelui, care era invidios pe Tristan pentru popularitatea de care acesta se bucura, şi ale piticului Frocin, regele Marc află adevărul despre dragostea ascunsă dintre soţia sa şi Tristan. Cei doi îndrăgostiţi sînt condamnaţi să fie arşi pe rug. Cînd crainicii regelui îi cheamă pe cornwalezi să se adune, pentru a vedea execuţia celor doi care au ofensat onoarea regelui, aceştia protestează vehement:

„– Nu vrem să moară nici Tristan, acela care ne-a scăpat, prin lupta lui, de irlandezi, şi nici regina cea frumoasă, buna Isolda, nu... nu vrem!", strigă mulţimea înfuriată, dar regele, mînios, nu vrea să ţină seama de aceste proteste.

Printr-un concurs de împrejurări, Tristan şi Isolda reuşesc să fugă la timp din locul unde erau întemniţaţi şi se refugiază într-o pădure sălbatică, unde trebuie să ducă, timp de o vară, o toamnă şi o iarnă, o viaţă plină de pericole şi de privaţiuni, dar fericiţi totuşi că sînt împreună. Aici, în traiul aspru din pădure, Tristan face dovada multor calităţi: astfel, el reuşeşte să construiască o cabană, pe care o înzestrează cu strictul necesar; reuşeşte să facă rost de hrană, vînînd animale; confecţionează haine pentru amîndoi, din blănurile animalelor vînate etc. Iscusinţa lui ne duce, fără să vrem, cu gîndul la Robinson Crusoe, de peste veacuri, care, şi el, a trebuit să facă faţă, de unul singur, unor numeroase privaţiuni în anii cît a trebuit să trăiască singur pe o insulă pustie. Dar iscoadele fidele ale regelui îi căutau cu înfrigurare, astfel că într-o zi Marc are prilejul să-i surprindă pe cei doi îndrăgostiţi dormind într-o colibă din pădure, pe un pat făcut din ierburi şi presărat cu flori. Deşi pornise din Cornwal cu gîndul să-i ucidă pe loc, el îi cruţă totuşi, atunci cînd vede că între trupurile lor luceşte, albastră, lama tăioasă a unei săbii: „semnul deplinei curăţii".

Isolda se va întoarce la curte, dar Tristan va fi surghiunit, el trebuind să plece cît mai departe de ţinuturile Cornwaluluí. Poposeşte în multe ţări, unde intră în slujba mai multor duci şi regi, printre care şi vestitul rege Artur, pe care îi însoţeşte în campaniile lor militare. Pe cînd lupta în Britania, în slujba ducelui Hoël, se împrieteneşte cu fiul acestuia, Kaherdin. Firea deschisă a lui Tristan, zîmbetul lui curat şi bun, precum şi vitejia de care dădea dovadă în luptă, îl determină pe duce să vrea ca acest tînăr curajos şi încîntător să se înrudească cu familia sa. Îi propune, prin urmare, să se căsătorească cu fiica sa, Isolda, care-i încînta pe cei din jur cu frumoasele ei „mîini albe". Dar sentimentele lui Tristan erau în întregime îndreptate spre cealaltă Isoldă, cea cu „părul de aur". Ceea ce-l va face totuşi ca în cele din urmă să accepte va fi următoarea sa temere: „Dar dacă eu nu pot să mă mai stăpînesc şi plec la ea, şi iar o tulbur şi-o fac din nou să sufere? Primind această cununie, aş aşeza o stavilă în calea nebuniei mele şi a dorinţei arzătoare pe care-o am să o revăd, şi-abia de pot s-o mai înfrîn...".

Legenda spune însă că Tristan nu a uzat de drepturile sale de soţ, deoarece ori de cîte ori voia să o privească mai altfel pe mireasă, în minte-i apărea de îndată cealaltă Isoldă, cu ochii parcă-n lacrimi, şi astfel „sufletul îi îngheţa". Tristan se va întoarce însă de mai multe ori, pe ascuns, în Cornwal, schimbîndu-şi de fiecare dată înfăţişarea, spre a nu fi recunoscut: putea astfel s-o vadă pe Isolda „cu părul de aur" şi să se bucure de prezenţa ei timp de cîteva clipe. Odată s-a îmbrăcat astfel încît cei din jur să creadă că au de-a face cu un nebun: părul de pe cap şi l-a tuns în formă de cruce, iar hainele zdrenţuite şi faţa le-a vopsit în cinci culori. Ţopăind ca un bufon şi făcînd tot felul de strîmbături, a reuşit să înşele vigilenţa paznicilor şi să intre în castel. Regele Marc şi toţi curtenii au rîs în hohote văzîndu-l, dar nimeni, nici măcar Isolda, nu l-au recunoscut sub haina de bufon.

Scanned with OKEN Scanner

Într-una din luptele din Britania, duse alături de ducele Hoël, Tristan este lovit de o săgeată otrăvită. Rănit de moarte, Tristan îl roagă pe Kaherdin să plece în Cornwal şi să i-o aducă pe Isolda: „Te du degrabă la Isolda. Spune-i c-am fost credincios pînă în ultima clipă. Marc nu se poate supăra. Eu l-am cinstit îndeajuns şi nu i-am înjosit onoarea, chiar dacă mi-a răpit iubita. Isoldei dă-i acest inel, pe care ea-l purta în deget în ziua cînd ne-am cunoscut. Roag-o să vină, dacă vrea, ca să ne spunem rămas bun. Şi, dacă vine, să înalţi pe catargul corăbiei o pînză albă; dacă nu, să ridici alta întunecată, ca noaptea-n care mă cobor..."

Isolda cea cu „mîinile albe", aflînd de înţelegerea dintre fratele ei şi Tristan, se hotărăşte să se răzbune: văzînd corabia ce se apropia, îi spune soţului ei, care nu se mai putea ridica de pe patul de suferinţă, că pînza de pe catarg este neagră. Tristan moare de durere, crezînd că Isolda lui cea dragă l-a uitat şi n-a mai dorit să-l vadă. Corabia ajunge la ţărm, dar Isolda soseşte prea tîrziu. Neputînd suporta durerea despărţirii de Tristan, şi mai ales gîndul că n-a putut să-i fie alături în ultimele clipe ale vieţii, Isolda îşi dă şi ea sufletul, nemîngîiată:

Tristan, iubite, de eşti mort,
eu viaţa în zadar mi-o port...
De dragoste tu te-ai sfîrşit,
eu voi muri că te-am iubit
şi n-am putut la timp să vin
durerea mare să-ţi alin...
Nu voi avea de-azi mîngîiere,
nici bucurie, nici plăcere...
Tu ai murit de dorul meu,
asemeni am să fac şi eu:
e moartea singurul meu ţel.
Şi se stinse lîngă el
sărută gura, chipu-i stins,
apoi în braţe-l prinse strîns
şi de Tristan înlănţuită
îşi dădu sufletul, sfîrşită.
Şi lîngă dînsul se sfîrşi
pentru durerea lui muri.

Legenda spune că, după moartea lor, regele Marc nu a fost de acord ca cei doi îndrăgostiţi să fie înmormîntaţi împreună. Dar în noaptea în care i-au îngropat a răsărit un trandafir din racla prinţului Tristan, care a crescut şi a îmbrăţişat racla Isoldei. Regele, mînios, a cerut ca trandafirul să fie retezat din raclă. În dimineaţa următoare însă el crescu din nou, mai falnic şi mai înflorit, ca în ziua precedentă. Degeaba slujitorii credincioşi ai regelui îl tăiau, căci creştea mereu la loc, învăluind cu florile lui parfumate locaşul de veci al Isoldei. Nemaiavînd ce face, aceştia au fost nevoiţi să lase lucrurile aşa.

(*Poeme epice ale Evului Mediu. Cîntecul lui Roland. Tristan. Cîntecul Cidului. Parsifal*, traduceri de Sorina Bercescu, Victor Bercescu, Sevilla Răducanu, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1978;
Al. Mitru, *Din marile legende ale lumii*, Junimea, Iaşi, 1976)

Scanned with OKEN Scanner

*
* *

Povestea lui Tristan şi a Isoldei este aşadar aceea a unei „iubiri nefericite", a unei „iubiri imposibile", pe care, peste veacuri, o reîntîlnim în zbuciumul şi sfîrşitul tragic al altor doi tineri : Romeo şi Julieta. Se pare că este în destinul oricărei societăţi omeneşti ca, indiferent de stadiul ei de evoluţie, să creeze condiţii psihologice pentru ca povestea să se repete : vor fi, probabil, întotdeauna diferenţe de mentalitate între oameni, familii sau categorii sociale, care se vor ridica, precum nişte bariere de netrecut, în calea împlinirii sentimentelor curate a doi tineri care se iubesc, dar care vor avea neşansa de a nu corespunde pretenţiilor de statut profesional sau de nivel cultural impuse de părinţii acestora, sau de principiile religioase ale comunităţii din care cei doi tineri fac parte.

Din fericire, avem însă adesori plăcuta surpriză de a constata că tinerii îndrăgostiţi dispun de suficiente resurse de voinţă pentru a lupta cu forţele potrivnice lor şi de a învinge, chiar dacă pentru aceasta ei trebuie să se rupă de familie, de grupul etnic sau religios căruia îi aparţin şi să ducă o viaţă plină de privaţiuni, printre străini. Alteori, deşi rămînem dezamăgiţi de faptul că neînţelegerile dintre părinţi şi tineri nu numai că nu se soluţionează, dar duc la finaluri dramatice (tentative de suicid sau chiar moarte), nu putem să nu ne înclinăm cu respect în faţa formidabilei lecţii de viaţă pe care unii dintre tineri ne-o oferă : singura în drept să unească pe doi tineri într-o adevărată căsătorie nu este bogăţia sau măreţia titlurilor sociale, ci *forţa incomparabilă* şi *eternă a iubirii*.

Paradoxal, doi tineri care au murit din dragoste sau care au ales moartea pentru a nu-şi trăda iubirea ne par a fi mai curajoşi, prin exemplul lor, decît cei care i-au împins, din vanitate sau din laşitate, la moarte, nefiind în stare să-şi învingă egoismul prejudecăţilor. Aşa se şi explică de ce dragostea unor astfel de tineri care nu au admis compromisul a triumfat de-a lungul timpului, făcînd ca numele lor să trăiască dincolo de moarte, în admiraţia atîtor generaţii de îndrăgostiţi. De altfel, mari artişti s-au inspirat, de-a lungul secolelor, din experienţa tragică de viaţă a unor astfel de tineri, ca Tristan şi Isolda, şi au creat opere de o mare sensibilitate artistică. Se apreciază că aria Isoldei din drama muzicală compusă de Richard Wagner, prin care ea îşi exprimă dorinţa de a-l urma pe Tristan în moarte, este una dintre cele mai frumoase şi mai zguduitoare pagini de operă din muzica universală.

Dar deşi legenda lui Tristan şi a Isoldei ne transmite, în principal, povestea unei pasiuni absolute, a unei dragoste care dăinuie dincolo de moarte, totuşi acest fapt apare ca insuficient motivat, sub raport psihologic, în legendă. Psihologii reproşează creatorilor anonimi ai legendei inabilitatea de a explica excepţionala fidelitate reciprocă, existentă între cei doi tineri, ca fiind rezultatul, prin excelenţă, al hazardului, şi anume al faptului de a fi băut amîndoi, întîmplător, din licoarea magică, preparată de mama Isoldei. Dacă acest lucru nu s-ar fi întîmplat, este de presupus că relaţia lor afectivă nu s-ar mai fi dezvoltat şi ar fi rămas la nivelul unor simple dorinţe, al unor banale impresii de atracţie reciprocă sau al unor entuziasmări şi înflăcărări de moment.

Dar, spun psihologii, o iubire între doi tineri, care are drept determinare în principal efectele venite din exterior ale unui misterios „filtru al dragostei", nu poate da naştere unei fidelităţi reciproce atît de eroice, aşa cum au dovedit-o în legendă Tristan şi Isolda. Fidelitatea în iubire exprimă o atitudine psihologică complexă, care nu poate fi impusă

Scanned with OKEN Scanner

*
* *

Povestea lui Tristan şi a Isoldei este aşadar aceea a unei „iubiri nefericite", a unei „iubiri imposibile", pe care, peste veacuri, o reîntîlnim în zbuciumul şi sfîrşitul tragic al altor doi tineri: Romeo şi Julieta. Se pare că este în destinul oricărei societăţi omeneşti ca, indiferent de stadiul ei de evoluţie, să creeze condiţii psihologice pentru ca povestea să se repete: vor fi, probabil, întotdeauna diferenţe de mentalitate între oameni, familii sau categorii sociale, care se vor ridica, precum nişte bariere de netrecut, în calea împlinirii sentimentelor curate a doi tineri care se iubesc, dar care vor avea neşansa de a nu corespunde pretenţiilor de statut profesional sau de nivel cultural impuse de părinţii acestora, sau de principiile religioase ale comunităţii din care cei doi tineri fac parte.

Din fericire, avem însă adesori plăcuta surpriză de a constata că tinerii îndrăgostiţi dispun de suficiente resurse de voinţă pentru a lupta cu forţele potrivnice lor şi de a învinge, chiar dacă pentru aceasta ei trebuie să se rupă de familie, de grupul etnic sau religios căruia îi aparţin şi să ducă o viaţă plină de privaţiuni, printre străini. Alteori, deşi rămînem dezamăgiţi de faptul că neînţelegerile dintre părinţi şi tineri nu numai că nu se soluţionează, dar duc la finaluri dramatice (tentative de suicid sau chiar moarte), nu putem să nu ne înclinăm cu respect în faţa formidabilei lecţii de viaţă pe care unii dintre tineri ne-o oferă: singura în drept să unească pe doi tineri într-o adevărată căsătorie nu este bogăţia sau măreţia titlurilor sociale, ci *forţa incomparabilă* şi *eternă a iubirii*.

Paradoxal, doi tineri care au murit din dragoste sau care au ales moartea pentru a nu-şi trăda iubirea ne par a fi mai curajoşi, prin exemplul lor, decît cei care i-au împins, din vanitate sau din laşitate, la moarte, nefiind în stare să-şi învingă egoismul prejudecăţilor. Aşa se şi explică de ce dragostea unor astfel de tineri care nu au admis compromisul a triumfat de-a lungul timpului, făcînd ca numele lor să trăiască dincolo de moarte, în admiraţia atîtor generaţii de îndrăgostiţi. De altfel, mari artişti s-au inspirat, de-a lungul secolelor, din experienţa tragică de viaţă a unor astfel de tineri, ca Tristan şi Isolda, şi au creat opere de o mare sensibilitate artistică. Se apreciază că aria Isoldei din drama muzicală compusă de Richard Wagner, prin care ea îşi exprimă dorinţa de a-l urma pe Tristan în moarte, este una dintre cele mai frumoase şi mai zguduitoare pagini de operă din muzica universală.

Dar deşi legenda lui Tristan şi a Isoldei ne transmite, în principal, povestea unei pasiuni absolute, a unei dragoste care dăinuie dincolo de moarte, totuşi acest fapt apare ca insuficient motivat, sub raport psihologic, în legendă. Psihologii reproşează creatorilor anonimi ai legendei inabilitatea de a explica excepţionala fidelitate reciprocă, existentă între cei doi tineri, ca fiind rezultatul, prin excelenţă, al hazardului, şi anume al faptului de a fi băut amîndoi, întîmplător, din licoarea magică, preparată de mama Isoldei. Dacă acest lucru nu s-ar fi întîmplat, este de presupus că relaţia lor afectivă nu s-ar mai fi dezvoltat şi ar fi rămas la nivelul unor simple dorinţe, al unor banale impresii de atracţie reciprocă sau al unor entuziasmări şi înflăcărări de moment.

Dar, spun psihologii, o iubire între doi tineri, care are drept determinare în principal efectele venite din exterior ale unui misterios „filtru al dragostei", nu poate da naştere unei fidelităţi reciproce atît de eroice, aşa cum au dovedit-o în legendă Tristan şi Isolda. Fidelitatea în iubire exprimă o atitudine psihologică complexă, care nu poate fi impusă

Scanned with OKEN Scanner

din exterior: ea nu poate fi decît „opera" celor care se iubesc, deoarece fidelitatea în iubire constă, de fapt, în exprimarea unei *opţiuni libere* a conştiinţei celor doi îndrăgostiţi de a-şi respecta, reciproc, sentimentul de iubire manifestat unul faţă de celălalt.

Un sentiment de iubire, chiar dacă nu poate fi controlat întru totul, existînd posibilitatea unor „restructurări fulgerătoare"*, care transformă subit întreaga noastră perspectivă asupra unei persoane sau chiar asupra întregii realităţi, el este totuşi în mare măsură, în puterea voinţei partenerilor, care-l pot construi şi modela, treptat, în cadrul unui „climat spiritual", care reflectă nevoia fiecăruia de fericire personală sau de respectare a unor valori morale. Sentimentul de iubire devine autentic şi, totodată, înălţător numai în aceste condiţii în care el este *trecut* prin *filtrul personalităţii* celor doi îndrăgostiţi, numai atunci cînd el este „plămădit" şi „crescut", treptat, în cadrul unui efort comun al celor doi parteneri, care ajung să-şi aprecieze fericirea proprie ca fiind un rezultat al fericirii trăite de către celălalt.

Numai pe un astfel de fundament al iubirii, devine posibilă exprimarea unei fidelităţi, de tip eroic, în iubire. Iată de ce psihologii privesc cu ironie şi consideră exemplul de fidelitate oferit de Tristan şi Isolda, în legendă, ca fiind neautentic, sub raport psihologic, mai mult chiar, fiind o „eroare psihologică": „Pasiunea reciprocă a acestor doi tineri, ca «rezultat al filtrului», corupe şi distruge toată frumuseţea acestei fidelităţi eroice pe care legenda vrea să ne-o sugereze. Legătura afectivă trainică între aceşti doi tineri ne apare ca efect al hazardului, de a fi băut amîndoi din licoarea magică. «Iubirea adevărată – spune cu drept cuvînt Alain – este un efect al libertăţii». Acel care iubeşte datorită filtrului nu poate spune că iubeşte şi nici nu este demn de a fi iubit, căci ceea ce este inevitabil sau patologic nu este demn de iubire. Adevărata fidelitate presupune conştiinţa unei infidelităţi posibile, deci libertatea de a alege şi puterea de a afirma alternativa aleasă" (Vasile Pavelcu, 1971, p. 37).

---

* Este vorba, mai precis, de acele „cristalizări instantanee", de acele *coups de foudre* în iubire, care ameţesc pe unul sau pe ambii îndrăgostiţi, eclipsîndu-le în totalitate capacitatea de a realiza observaţii şi judecăţi lucide, în raport cu conduita celuilalt.

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

Cîntecul Cidului

„Cîntecul Cidului" este una dintre marile epopei medievale europene, compusă în prima jumătate a secolului al XII-lea, care redă faptele de arme ale unor regi spanioli contra arabilor, dar şi conflictele dintre nobilii spanioli sau, în sfîrşit, unele episoade din viaţa familială a cavalerului Don Rodrigo Diaz de Bivar, supranumit „Cidul"*.

„Cîntecul Cidului" este, aşadar, un cîntec de vitejie, care are puternice accente realiste, deoarece faptele de arme pe care le prezintă au un fundament istoric. Astfel, Rodrigo Diaz de Bivar a fost unul dintre cei mai străluciţi comandanţi militari din perioada domniilor regilor Sancho al II-lea şi Alfonso al VI-lea, suverani ai regatului Castiliei. El s-a născut la Bivar, în regiunea Burgos, în jurul anului 1040, şi a luat parte activă la luptele din Navarra şi la asediul cetăţii Zamora, unde şi-a găsit moartea regele Sancho al II-lea. Drept recompensă pentru vitejia dovedită mai ales în luptele din Navarra, unde a reuşit să învingă un vestit cavaler navarez, Rodrigo Diaz a fost distins cu titlul de „El Campeador" („luptătorul"). După moartea regelui Sancho al II-lea, succesorul la tron, fratele defunctului, Alfonso al VI-lea, dorind să-l atragă de partea sa pe El Campeador îl căsătoreşte cu vara sa, Jimena Diaz, copila încă minoră a contelui Oviedo.

Rodrigo Diaz de Bivar (Cidul) este trimis de regele Alfonso al VI-lea să adune tributul pe care maurii din Andaluzia îl datorau suveranului Castiliei. Dar, în timpul realizării acestei misiuni, Cidul află că un grup de nobili castilieni, ambiţioşi şi intriganţi, în frunte cu Garcia Ordoñez, se pregătesc să-l atace pe Almutamiz, regele Seviliei, vasal al lui Alfonso al VI-lea şi căruia suveranul Castiliei îi datora protecţia. Pentru a preîntîmpina acest lucru, care ar fi dus la declanşarea unui război de proporţii cu urmări neprevăzute, Cidul îi trimite trufaşului conte scrisori în care îi reaminteşte faptul că regele Seviliei este un aliat şi un prieten al suveranului lor. Dornic de glorie, contele şi ceilalţi nobili din suita sa nesocotesc însă aceste mesaje şi pornesc la luptă. Cidul se simte obligat să intervină cu soldaţii pe care îi avea în subordine, reuşind să destrame acţiunea contelui şi să-l ia prizonier în cetatea Cabra. Acest fapt va da naştere unei rivalităţi crîncene între Cid şi conte, care nu va uita ofensa care i-a fost adusă. Astfel, cînd Cidul se întoarce în Castilia, oamenii de încredere ai lui Ordoñez, toţi nobili aroganţi şi invidioşi pe Cid pentru succesele sale militare şi pentru prestigiul de care se bucura la curtea regelui se coalizează şi, prin intrigi abil ţesute, îl conving pe regele Alfonso că Cidul şi-ar fi însuşit o bună parte din tributul adunat de la maurii din Andaluzia. Din păcate, regele, care era temperamental şi sensibil la „urzeli" de tot felul, dă crezare duşmanilor Cidului şi îl exilează, somîndu-l ca în 9 zile să părăsească ţinutul

---

* În limba arabă „cid" înseamnă: „stăpîn", „domn"; iar în sens figurat: „viteaz".

Castiliei. Cidul va fi urmat în surghiun de o serie de cavaleri, în frunte cu bravul Albar Fañez. Soţia sa, Doña Jimena şi cu cele două fiice se vor refugia la Mănăstirea Cardeña.

În drumul său, Cidul cucereşte o serie de cetăţi ocupate de mauri şi adună o pradă bogată, din care oferă regelui o mare parte, pentru a mai potoli mînia acestuia. Regele acceptă darurile, dar se arată în continuare neînduplecat în iertare. De-abia cînd Cidul cucereşte marele oraş Valencia, puternica fortăreaţă maură, şi primeşte din partea lui alte mari daruri, regele Alfonso revine la sentimente mai bune şi dă ordin ca familia Cidului să nu mai fie prigonită:

Gărzilor şi curţii mele eu acum vă vorbesc!
Cidului vreo stricăciune să nu-i faceţi, poruncesc.
Iară cei ce sînt cu dînsul şi stăpîn ei îl numesc
– deşi eu le-am luat avutul – înapoi li-l dăruiesc;
Să se bucure de totul orişiunde s-ar afla,
Pentru orice stricăciune eu aici chezaş voi sta,
Spre-a putea drept, cu credinţă, ei stăpînul să-şi slujească.

Faptul că regele Alfonso şi-a schimbat atitudinea faţă de Cid şi a început să-i privească admirativ victoriile a stîrnit, din nou, invidia vechiului său adversar, Garcia Ordoñez şi a nobililor din anturajul acestuia, care încearcă noi intrigi, dar fără succes. Imensa bogăţie a Cidului va trezi lăcomia infanţilor de Carrión, Diego şi Fernando, nepoţii contelui Garcia Ordoñez. Aceştia le cer în căsătorie pe Doña Sol şi pe Doña Elvira, fiicele Cidului, în prezenţa regelui Alfonso, care trebuia să-şi dea consimţămîntul asupra tuturor căsătoriilor realizate de marii nobili ai regatului, conform regulilor medievale existente pe atunci. Regele Alfonso acceptă această alianţă şi îl sfătuieşte chiar pe El Campeador să-şi căsătorească fiicele cu infanţii de Carrión, al căror rang nobiliar înalt era recunoscut şi invidiat în întreaga Spanie. Cidul, căruia nu-i plăceau aroganţa acestor tineri, precum şi înclinaţia lor de a-şi consuma tot timpul în petreceri dubioase şi foarte costisitoare, se arată la început rezervat şi prudent:

Carrionii sînt dintr-un neam foarte mare,
Dar prea mîndri şi la curte au, o ştiu, multă putere;
Din căsătoria asta n-aş avea nici o plăcere.
Dar cum sfatu-i dat de-acela ce atît îl preţuim
Fapta s-o păstrăm în taină, căci nevoie-i să gîndim.
Ne călăuzească Domnul cît mai drept să hotărîm.

La insistenţele regelui, Cidul acceptă pînă la urmă să se realizeze căsătoria, dar are grijă să-i spună regelui că acest lucru se datorează exclusiv iniţiativei regale, şi nu dorinţei sale:

Mulţumesc, voinţa ta peste viaţa mea-i stăpînă,
Fiicele-mi tu le măriţi, să se ştie, n-o fac eu.

Şi, într-adevăr, nu va trece mult timp şi intuiţia Cidului se va verifica: infanţii de Carrión îşi vor da pe faţă firile ipocrite şi laşe. Aceasta se va petrece în două împrejurări: prima dată cu ocazia unei lupte cu maurii, care voiau să recucerească oraşul Valencia. În toiul luptei, infantele Fernando dă bir cu fugiţii, atunci cînd un maur se repede asupra lui şi-l atacă cu sabia deasupra capului. Îi sare la timp în ajutor viteazul Vermudoz, care-l

Scanned with OKEN Scanner

răpune pe atacator. Generos, acesta îi oferă infantelui calul maurului ucis. Fernando îşi însuşeşte prada de război şi, ca şi cînd ar fi fost cucerită prin curajul său, la terminarea bătăliei, începe să se laude, fără ruşinare, cu un merit care nu-i aparţinea de fapt. Cea de-a doua împrejurare ne prezintă laşitatea celuilalt frate, infantele Diego, care, atunci cînd un leu, scăpat din cuşca unui circ ambulant, venit să dea reprezentaţii la curte, îi îngrozeşte pe slujitori şi pe nobili, în loc să întreprindă ceva pentru prinderea sau uciderea animalului furios, fuge ca „femeile fricoase" şi se ascunde chiar sub jilţul Cidului.

Deoarece peste tot la Curte se făceau glume răutăcioase şi se rîdea pe seama lor, infanţii Diego şi Fernando se gîndesc să scape de ocară printr-un plan viclean, dar, totodată, ticălos:

Nevestele să le cerem Cidului Campeador
Şi vom spune că le ducem chiar noi la Carrión;
Le vom arăta moşia peste care sînt stăpîne.
De Valencia departe şi de Cidul, totodată,
Cînd ne vom afla pe drum, gîndul ni-l vom pune-n faptă
Mult mai bine-i decît leul să ne stea mereu în gît;
Conţi de Carrión doar sîntem şi noi nobili ne-am născut.
Bogăţii nemăsurate azi avem, deci, hai spre ţară,
Iar pe cele două fete le vom face de ocară.
Zise celălalt: Cu-avutul ce l-am strîns, vom fi bogaţi
Să ne însurăm cu fete chiar de regi sau împăraţi.
Conţi de Carrión doar sîntem şi noi nobili ne-am născut
Ne vom bate joc de fete şi de Cidul totodată,
Cît priveşte despre leu, ochii n-o să ni-i mai scoată.

Cidul nu bănuieşte nimic, deoarece, din respect faţă de el, toţi slujitorii săi îi ascunseseră modul laş în care infanţii Diego şi Fernando se purtaseră în cele două împrejurări menţionate. Primind îngăduinţa de a pleca la drum, infanţii îşi pun în aplicare ticălosul plan: în pădurea Corpes, după ce se despart de oamenii Cidului, care avuseseră misiunea de a-i însoţi şi apăra de răufăcători pînă în preajma acestei păduri, care era aproape de ţinutul Carriónului, le bat într-un mod bestial pe cele două tinere, apoi le părăsesc, lăsîndu-le în nesimţire, pradă animalelor sălbatice. Sunt salvate însă în ultimă instanţă de către Albar Fañez, conducătorul soldaţilor însoţitori, care, neîncrezător în caracterul infanţilor, se întoarce din drum în pădurea Corpes.

Aflînd de această faptă netrebnică, Cidul consideră că infanţii de Carrión l-au jignit, în primul rînd, pe rege, care jucase un rol de garant, şi-i cere lui Alfonso să facă dreptate: „Regele este acela care mi-a căsătorit fetele; necinstea mea este, în aceeaşi măsură, şi a lui". Regele Alfonso porunceşte să se adune Cortesurile (marele sfat al Castiliei). Aici, Cidul cere celor doi gineri să-i dea înapoi toate darurile pe care el le-a dat pînă atunci (şi mai ales cele oferite cu ocazia celebrării căsătoriei lor). Regele consideră că cererea Cidului este îndreptăţită şi-i sileşte pe infanţi să restituie darurile primite. Dar Cidul va mai cere, pentru spălarea onoarei sale, să aibă loc o luptă al cărei sfîrşit să arate cine a avut dreptate. Şi de data aceasta, regele acceptă cererea Cidului şi hotărăşte să se întreacă cei doi fraţi Carrión şi unchiul lor, Garcia Ordoñez, cu trei cavaleri din suita Cidului, numiţi de către acesta. Luptătorii Cidului, mai vrednici în luptă şi puternic determinaţi de cinstirea pe care ei i-o acordau Cidului, îi învinge cu uşurinţă pe cei trei impostori, care-şi vor sfîrşi vieţile într-un mod lamentabil.

Scanned with OKEN Scanner

Între timp, două solii din Navarra şi Aragon cer în căsătorie, pentru suveranii acestor regate, pe cele două fiice ale Cidului. Regele Alfonso şi El Campeador primesc cu multă bucurie această cerere, care va restabili, o dată în plus, onoarea Cidului şi a familiei sale.

(*Poeme epice ale Evului Mediu. Cîntecul lui Roland. Tristan. Cîntecul Cidului. Parsifal*, traduceri de Sorina Bercescu, Victor Bercescu, Sevilla Răducanu, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1978)

*
* *

Un episod dramatic din tinereţea Cidului, care este magistral redat de către Pierre Corneille în drama *Cidul*, îl reprezintă dragostea sa faţă de Ximena, o nobilă tînără şi frumoasă, care-i împărtăşeşte întru totul iubirea. Dar o întîmplare nefericită face ca ambii îndrăgostiţi să fie nevoiţi să pună „în luptă" acest nobil sentiment, cu o la fel de nobilă virtute, şi anume cu „simţul onoarei", strîns legat de necesitatea răzbunării.

Tatăl Ximenei, conte de Gormas, într-o discuţie avută cu Don Diego, tatăl lui Rodrigo, îl insultă şi-l pălmuieşte, de faţă cu alţi nobili. Don Diego îi cere fiului său, Rodrigo, să răzbune insulta care i-a fost adusă. Acesta, cînd află că cel pe care trebuie să se răzbune nu este altcineva decît tatăl iubitei sale Ximena, este pătruns de o durere sufletească cumplită, anihilantă, care-l face incapabil, pe moment, să aleagă între „onoare" (= răzbunare) şi „iubire":

O, ce grozavă luptă se dă acum în mine!
În contra cinstei mele iubirea mi-e pornită:
A răzbuna un tată, şi-a pierde o iubită!
.....
Onoare şi iubire, duşmane faţă-n faţă!
Război frumos şi crîncen! Plăcută tiranie!
Ori gloria apasă, ori inima pustie!
Nefericit pe lume, sau vai! Nedemn de viaţă!
.....
De mă răzbun, Ximena mă va urî, fireşte
Am să-i atrag dispreţul de n-am să mă răzbun!
Ori îmi reneg credinţa cea mai de preţ a mea,
Ori sînt nedemn de ea.

O dată trecută însă clipa de rătăcire şi recăpătîndu-şi luciditatea, Rodrigo dă întîietate imperativului moral al salvării onoarei familiei sale:

O, pot să rabd eu oare ca Spania să spună
Că n-am ştiut să-mi apăr onoarea casei mele?

În duelul care are loc, Rodrigo îl ucide pe contele de Gormaz. Reacţia Ximenei la aflarea acestei veşti este similară, ca intensitate şi ca semnificaţie morală, cu cea realizată de Rodrigo în momentul în care i s-a spus că trebuie să se răzbune pe tatăl iubitei sale. Ca şi Rodrigo, Ximena trăieşte dramaticul conflict între „iubire" şi „datorie": pe moment însă ea oscilează în favoarea iubirii sale, dovedind înţelegere faţă de gestul lui Rodrigo, pe care-l consideră motivat doar de nevoia pe care acesta a resimţit-o de a

Scanned with OKEN Scanner

recîştiga onoarea pierdută a tatălui său, dar ulterior ea îşi domină iubirea faţă de Rodrigo şi cere, la rîndu-i, răzbunare, apreciind că nu poate trăi în ruşine:

Rodrig, ah, ai dreptate, cu toată vrăjmăşia
Nu pot blama pe-acela ce-şi face datoria.
Şi-n chinurile mele ce-asupra-ţi se răsfrîng
Eu nu te-acuz pe tine, pe mine mă deplîng;
Ştiu ce se cheamă cinste şi cum înflăcărează
Asemenea insultă o inimă vitează.
Tu n-ai făcut, fireşte, decît ce se cădea
Dar mi-arătaşi de-asemeni şi datoria mea;
Funesta-ţi vitejie mi-arată prin avîntu-i
Cum îţi răzbuni un tată, şi-onoarea cum ţi-o mîntui.
Aceeaşi rîvnă cată la rîndul meu să pun
Onoarea să mi-o mîntui, pe tata să-l răzbun.
.....
Cumplita datorie ce inima mi-o rupe,
Mă-mpinge la jertfirea vieţii tale scumpe,
Căci oricît ţin la tine, Rodrig, nu aştepta
Să simt o laşă milă faţă de crima ta.
Şi-oricît iubirea noastră ar vrea să mă reţie,
Voi şti să dau dovadă de-aceeaşi bărbăţie:
Ca să fii demn de mine, tu n-ai dat îndărăt.
La rîndul meu vreau demnă de tine să m-arăt.

Rodrigo se abandonează, fără apărare, răzbunării Ximenei, a cărei dorinţă de a-şi păstra neîntinată onoarea familiei o înţelege, dar îi cere să moară de mîna ei:

Oricît iubirea noastră ar vrea să te reţie
Vei da şi tu dovadă de-aceeaşi bărbăţie
Căci răzbunînd un tată alt braţ dacă-mprumuţi,
Ximena mea, mă crede, înseamnă să mă cruţi.
Cum braţul meu el singur mi-a răzbunat onoarea,
Al tău să-şi dobîndească la rîndu-i răzbunarea!

Ximena refuză, negăsind în ea suficientă tărie pentru a îndeplini un astfel de gest suprem:

Taci, dacă-ţi sînt duşmană, nu vreau să-ţi fiu călău.
Eu să-ţi ridic viaţa, e cu putinţă oare?
Dator eşti să ţi-o aperi, s-o cer eu sînt datoare.
Dar între noi e altul judecător suprem
Şi eu am numai dreptul în faţă-i să te chem.

Adresîndu-se regelui, Ximena cere moartea lui Rodrigo, care, între timp, a obţinut admiraţia întregii ţări, în urma victoriei repurtate asupra maurilor, care au atacat prin surprindere oraşul Sevilia:

Prin arme el pe mine de tată m-a lipsit,
Prin arme se cuvine să fie urmărit!

Scanned with OKEN Scanner

Cer de la toţi vitejii să-l cheme-n luptă, sire:
Pe-acel ce mă răzbună eu mi-l aleg de mire,
Să lupte toţi, şi-o dată Rodrigo pedepsit
Voi fi răsplata celui ce biruie-n sfîrşit.
Deci daţi poruncă, sire, să se proclame vestea...

Iniţial, regele se opune, motivînd că „...luptele acestea/ Pretinse că răzbună pe drept un atentat/ Stîrpesc pe luptătorii cei buni ai unui stat". Totuşi, la insistenţele Ximenei de a fi respectată datina străbună, regele încuviinţează pînă la urmă desfăşurarea duelului, dar, convins în sinea sa că Rodrigo nu va putea fi învins de nimeni într-un duel, îi impune Ximenei următoarea hotărîre: oricare va fi învingătorul „cu-acela te cununi".

În aşteptarea deznodămîntului luptei dintre Rodrigo şi Don Sancho, cavalerul îndrăgostit de Ximena, care se oferă să-i apere onoarea, Ximena se trădează tot mai mult, neputîndu-şi ascunde, în faţa Elvirei, iubirea aprinsă pe care i-o purta lui Rodrigo:

Oricum s-alege soarta, durerea mă ucide
Şi mă-ngrozesc de ceea ce lupta va decide.
O, dor de răzbunare şi tu amor, tăceţi!
Voi vă sfădiţi pe seama sărmanei mele vieţi,
Şi tu, cîrmuitorul umanelor destine,
Sfîrşeşte-această luptă aşa cum e mai bine:
Nici unul să nu-nvingă şi nici să fie-nvins.
.....
Aş vrea să fug de ambii, dac-aş putea să sper,
De nu, pentru Rodrigo-nalţ rugăciuni la cer.
Nu că mi-e drag, dar dacă Rodrig nu biruieşte
Voi fi a lui Don Sancho, cum am promis, fireşte...
Ce văd, amar de mine? Elviro, s-a sfîrşit!

Rodrigo învinge în confruntarea cu Don Sancho, dar, generos, îi cruţă viaţa şi-l trimite apoi la locuinţa Ximenei, pentru a-i relata felul cum a fost dezarmat şi cruţat. Văzînd însă în mîna cavalerului sabia însîngerată, Ximena nu mai aşteaptă explicaţiile lui Don Sancho şi, crezînd că sabia poartă pe ea sîngele lui Rodrigo, are o izbucnire nervoasă, care arată limpede tot ceea ce ea păstra în subconştient:

De-al lui Rodrig scump sînge, cum? încă-nsîngerată?
Şi mai cutezi, perfide, în faţă-mi să te-arăţi
Cînd mi-ai răpit norocul întregii mele vieţi?
O, izbucneşte-n voie de-acum iubire-ascunsă!
Onoarea mi-e-mpăcată şi ţinta ei ajunsă
Aceeaşi lovitură de spadă mi-a ucis
Norocul şi iubiri-mi drum liber i-a deschis!

Deznădăjduită, Ximena se prezintă la Curte, unde nu-şi mai ascunde iubirea faţă de Rodrigo şi-i cere regelui să revoce hotărîrea prin care ea trebuie să se căsătorească cu învingătorul lui Rodrigo, Don Sancho:

Sire, nu se mai cade să fie tăinuit
Ce n-am putut ascunde oricît m-am chinuit;

Scanned with OKEN Scanner

Ştiţi că-l iubeam şi totuşi, în dreapta mea mînie,
Vream să jertfesc o viaţă atît de scumpă mie
Şi maiestatea-voastră chiar a putut vedea
Iubirea-mi sugrumată de datoria mea.
.....
O, de pătrunde mila o inimă de rege,
Îndură-te, stăpîne, revocă-această lege.
Ca preţ a unei lupte în care am pierdut
Tot ce-aveam scump pe lume, îi las al meu avut,
Don Sancho să mă lase pe mine mie însămi.
Îngăduiţi-mi, sire, să-mi plîng în tihnă plînsu-mi.

Vorbele Ximenei sînt întîmpinate cu zîmbete de către rege şi cei de faţă, care ştiau că Rodrigo trăieşte şi că el era, în realitate, învingătorul. Înţelept, regele o invită pe Ximena la un efort de reconsiderare a viitorului ei:

Punîndu-i în pericol de-atîtea ori viaţa
Viteazului Rodrigo, destule-ai încercat
Şi tatăl tău azi poate să doarmă împăcat.
Vezi lămurit că alte sînt căile divine.
Făcuşi tot pentru dînsul, gîndeşte şi la tine.
Şi-ascultă fără murmur al regelui tău sfat
Ce-ţi dă un soţ prea vrednic şi-atît de devotat.

Răspunsul Ximenei redă, şi de data aceasta, mentalitatea tipică eticii cavalereşti a timpului, potrivit căreia „datoria" este ţinta ce trebuie s-o urmărească nişte oameni integri. În lupta dintre „virtute" şi „pasiune", oricare ar fi aceasta, chiar iubirea, trebuie să învingă tăria de caracter:

Adevărat e, sire,
Prea mult mi-am dat pe faţă ascunsa mea iubire.
E prea viteaz Rodrigo, ca eu să nu-l iubesc.
Şi la porunca voastră pot să mă-mpotrivesc?
Ştiu bine că-s datoare s-ascult a luptei lege,
Că sfînt e totdeauna cuvîntul unui rege.
Dar orişice pedeapsă binevoiţi a-mi da,
Această cununie voi o puteţi răbda?
Şi datoriei mele de-i porunciţi tăcere
Dreptatea noastră oare nu suferă-o scădere?
Dacă Rodrig e-al ţării cel mai de seamă fiu
A slujbei lui răsplată se cade eu să fiu?
Şi viaţa mea întreagă să am mereu a plînge
Cu mîinile pătate de-al tatălui meu sînge?

Răspunsul regelui nu-i oferă Ximenei nici o şansă în evitarea căsătoriei cu Rodrigo, dar vede oportună o amînare a ei pentru un an, sperînd că în această perioadă timpul să-şi intre în drepturile lui şi să facă ce-a făcut dintotdeauna: să aline orice rău, să domolească patimile, într-un cuvînt să înţelepţească minţile înfierbîntate:

Scanned with OKEN Scanner

Adesea vremea totuşi legitim a făcut
Ce se părea o fărădelege la-nceput.
Te-a cucerit Rodrigo prin marea-i vitejie
Şi de aici-nainte a lui eşti pe vecie ;
Dar preţul biruinţei acum de i l-aş da
Duşman măririi tale să fiu ar însemna :
Căsătoria-aceasta mai poate să s-amîne
O dată ce întreagă credinţa ta-i rămîne.
Ia-ţi dar un an de doliu, Ximena, dacă vrei...
Iar tu, Rodrig, la arme, cu toţi vitejii mei !
Daca-i gonit pe mauri departe de limanuri,
Zădărnicind năvala ş-alor viclene planuri,
Cu-ntreaga mea oştire aleargă-n ţara lor
Şi pradă-le pămîntul ca un cuceritor.
Eşti Cidul, înainte-ţi vor tremura de groază
Şi-or să te vrea de rege : tu însă îi păstrează
Credinţa ta jurată Ximenii-n faţa mea.
Revino, de se poate, mai demn încă de ea,
Şi-atît de sus te-nalţă prin faptele-ţi viteze
Încît să fie mîndră l-altar să te urmeze.

(Corneille, *Cidul*, traducere de Şt.O. Iosif,
Editura Albatros, Bucureşti, 1973)

*
* *

Personalitatea Cidului a intrat în legendă şi continuă să ne impresioneze şi astăzi prin puterea de sacrificu dovedită în luptele de apărare a hotarelor ţării sale şi prin tăria voinţei de a pune în cumpănă „sentimentul de iubire", care ameninţa să devină copleşitor, şi „simţul onoarei", care reprezenta virtutea morală supremă a sistemului educativ medieval, a eticii cavalereşti a timpului. Să fii capabil să pui ordine în sentimentele proprii, în sensul de a şti să evaluezi valoarea lor în funcţie de nişte repere sau criterii morale superioare, reprezintă, după părerea noastră, un obiectiv al educaţiei dintotdeauna, deoarece istoria evoluţiei societăţii omeneşti a demonstrat că o comunitate, oricît de puternică ar fi ea sub raport economic sau militar, se prăbuşeşte pînă la urmă dacă nu cultivă *caractere umane puternice*, capabile să lupte cu slăbiciunile firii omeneşti şi să facă să fie respectate în societate anumite standarde ale manifestării morale.

Renunţarea la propria fericire, pentru a facilita astfel victoria „adevărului", a „binelui" sau a „dreptăţii" – singurele valori capabile de a ne asigura o condiţie umană demnă – este o caracteristică a omului superior, credincios unui crez moral generos, vizînd imperative de ordin general sau un „ideal spiritual". În acest fapt constă, după părerea noastră, însuşi aspectul de profundă umanitate a personalităţii Cidului, care nu este orbit de pasiuni, ci acţionează lucid, din raţiuni morale superioare.

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

Kalevala

Kalevala este poemul epic naţional al finlandezilor, cuprinzînd 50 de cînturi („rune"), care au fost pentru prima oară adunate şi redate într-o operă unitară de către Elias Lönnrot, în 1849.

Această epopee, realizată în versuri de o rară expresivitate artistică, întruneşte toate caracteristicile grandorii din marile creaţii epice ale omenirii (de exemplu: *Iliada*, *Odiseea*, *Eneida* etc.), deoarece şi aici întîlnim acelaşi interesant procedeu al redării, prin intermediul fabulosului, al magicului şi al eroilor legendari, întregului periplu al destinului omului, tragic în devenirea sa şi, totodată, înălţător prin aspiraţiile sale.

Tema de bază a epopeii o reprezintă confruntarea dintre poporul paşnic şi muncitor al însoritei *Kalevala** şi poporul petrecăreţ şi agresiv al sumbrei Pohjola, denumită şi „ţara întunericului". În această confruntare recunoaştem, de fapt, disputele eterne dintre „bine" şi „rău", „adevăr" şi „minciună", „libertate" şi „încătuşare", „frumos" şi „urît" etc., care au însoţit mereu evoluţia comunităţilor omeneşti, deoarece „contrariile" fac parte din însăşi dinamica vieţii şi a existenţei omului. Dar aspectul de dramatism sau de tragism apare atunci cînd echilibrul dintre aceste fapte contrare se rupe, pentru mai mult timp, în favoarea răului, a nedreptăţii sau a urii. Atunci, oamenii dezvăluie porniri instinctive şi răutăţi, care duc la distrugeri şi omoruri, periclitînd însuşi rostul procesului dezvoltării psihice sau sociale: Louhi, stăpîna urîcioasă şi josnică a ţinutului Pohjola, răpeşte, prin farmece şi vrăji, soarele şi luna de pe cer, dar nu pentru ca Pohjola să aibă parte de mai multă căldură şi lumină, ci pentru a-i condamna pe fiii Kalevalei la întuneric, la foamete şi deznădejde:

Louhi, gazda cea din Pohjola,
Baba cea ştirbă tare,
Soarele putu să-l prindă,
Să ia luna cu a' ei mînuri,
Scoase luna din mesteacăn,
Soarele din pin îl smulse,
Repede i-a dus acasă,
Colo-n Pohjola, în beznă.
A ascuns lucioasa lună
Într-o stînă cam pestriţă

* Kalevala era, potrivit mitologiei finlandeze, reşedinţa lui Kaleva, un uriaş legendar, tată a 12 eroi, printre care se numără şi marele vizionar şi învăţător Väinämönen şi genialul fierar, făuritor al unor bunuri nemuritoare, Ilmarinen.

Iar scînteietorul soare-n
Munte de oţel îl puse ;
Spuse Louhi aste vorbe :
Vezi, să nu plecaţi de-aicea,
Să te urci, lucind, tu, lună,
Soare, să sclipeşti pe ceruri,
Pîn' nu vin eu să vă caut,
Să vă slobozesc de-aicea
Cu vreo nouă armăsari, toţi
Mînji de la ceeaşi iapă.
Cînd luă cu sine luna
Cînd a-nchis luciosul soare
În cea stîncă din Pohjola,
Într-un munte-n fier cu totul,
A răpit atunci văpaia,
Focul caselor lui Väinö,
A lipsit de foc cămare,
Locuinţe, de lumină.
Fără de sfîrşit fu noaptea,
Bezne lungi domniră-n voie,
Întuneric prin Kaleva,
Prin sălaşele Väinölä-i,
Ca şi sus, pe boltă-n casa
Unde stă cerescul Ukko* .
Fără foc e grea viaţa,
Chin e fără de văpaie :
Chin era şi pentru oameni,
Chin era şi pentru Ukko.

Adevărată întruchipare a răului şi a ticăloşiei, despotica Louhi nu se gîndeşte, toată ziua, decît la ce nenorociri şi cazne ar mai putea găsi şi abate asupra oamenilor cinstiţi şi truditori din ţinutul Kalevei :

Se gîndea tot singurică :
Oare cam ce fel de bolişti
Să mai pregătesc, ce moarte
Aş putea să mai dezlănţui
Spre norodul din Väinölä,
Peste cei din Kalevala ?
L-a chemat pe naltul Ukko,
S-a rugat de zeul cel-al
Tunetului : O, puternic
Ukko, preaînalt, ucide
Tot poporul Kalevalei,
Tot cu grindină cu boabe

* Ukko era zeul suprem în mitologia finlandeză ; stăpîn al norilor, locuia în mijlocul cerurilor.

Scanned with OKEN Scanner

Mari de fier, tot cu piroane,
Cu un vîrf de-oţel, loveşte-i
Tot cu molime şi bolişti;
Neamul blestemat îl pierde:
Pe bărbaţi în curţi întinse,
Pe femei, prin cele grajduri!

Victoria în lupta cu un astfel de monstru al răului nu o putea obţine decît un individ cel puţin la fel de puternic, în stare să-i opună însuşiri fizice şi sufleteşti superioare. Acesta este bătrînul Väinämöinen, vestit rapsod popular şi conducătorul luptei Kalevalei împotriva Pohjolei. Väinämöinen ete prototipul omului superior, al geniului dedicat poporului său, pe care l-a învăţat, asemenea lui Prometeu, în Elada, meşteşugurile, l-a îndrumat în momente de restrişte, iar cu lira-i măiastră a alinat durerile oamenilor, cultivîndu-le totodată admiraţia pentru frumos, pentru armonia sunetelor. De altfel, Väinämöinen este singurul muritor care, după afirmaţia mitologiei fineze, s-a înapoiat din Manala, împărăţia morţilor. Împreună cu Ilmarinen, făurarul neîntrecut, creatorul desăvîrşitului Sampo*, Väinämöinen reuşeşte s-o înfrîngă pe Louhi şi să elibereze soarele şi luna, binefăcătorii omenirii. Cîntecul lui Väinämöinen, închinat cu această ocazie celor doi aştri eliberaţi este unul dintre cele mai frumoase imnuri ale epopeii *Kalevala*:

Te salut, o, dragă lună,
Mîndră, ce-ţi arăţi obrazul!
Te salut, o, stea a zilei,
Soare ce luceşti pe ceruri!
Lună, ce-ai scăpat din piatră,
Soare ce-ai ieşit din stîncă,
Urci precum un cuc de aur,
Ca de-argint o porumbiţă,
Tot pe calea ta cea veche,
Tot pe drumul dinainte!
Suie, soare, dimineaţa,
Începînd din ziua asta,
La toţi dă-ne sănătate,
Adu lîngă noi vînatul,
Mînă prada-n policare,
Dă noroc la-a' noastre undiţi!
Sănătos îţi ţine drumul,
Fără boală mergi pe cale,
Preafrumos sfîrşeşte-ţi arcul,
Du-te seara-n bucurie!

Dintre valorile morale care sînt în mod deosebit respectate de poporul Kalevalei, menţionăm: dragostea maternă şi respectul filial; consideraţia cuvenită oaspetelui, chiar pentru cel nepoftit, care trebuie primit şi tratat cu toată omenia; respectul şi preţuirea pe

* Sampo este o moară miraculoasă ce macină neîntrerupt, producînd alimente. Această Sampo va fi pretextul unor aspre înfruntări între Kalevala şi Pohjola.

Scanned with OKEN Scanner

care soţii trebuie să şi le acorde reciproc, infidelitatea fiind considerată generatoare nu numai de pericole şi conflicte, dar şi de nefericire conjugală ; prezenţa unui climat de pace, de armonie între oamenii din comunitate, ca o condiţie de bază pentru exersarea şi dezvoltarea meşteşugurilor şi pentru asigurarea bunăstării materiale a familiilor.

Dintre acestea, vom face cîteva referiri doar la prima valoare menţionată, şi anume la cea referitoare la dragostea maternă şi, în general, la raporturile afective de încredere şi respect reciproc, care trebuie să existe între membrii unei familii. În acest sens, epopeea ne prezintă o frumoasă, dar în acelaşi timp dramatică, antiteză între dragostea plină de căldură cu care este înconjurat Lemminköinen de către mama sa, şi modul neomenos, crud chiar, în care este crescut orfanul Kullervo, de către părinţii săi vitregi. Judecata şi simţirea lui Kullervo nu numai că nu se vor forma într-un mod corespunzător, ca urmare a frecventelor pedepse şi frustrări afective la care acesta este supus, dar se vor deforma, clădind treptat în sufletul său asperităţi şi neînţelegeri care-l vor face, atunci cînd va deveni un tînăr puternic, să nu mai poată face distincţia dintre „bine" şi „rău" sau să nu poată anticipa consecinţele unui fapt negativ dorit. În aceste împrejurări, nu e de mirare că tînărul Kullervo devine, chiar dacă fără să vrea, violatorul propriei surori şi asasinul mamei sale vitrege. Drama existenţială a acestui tînăr trist este minunat sintetizată de către înţeleptul Väinämöinen, în finalul cîntului al XXXVI-lea din epopee :

O, voi, neamuri viitoare,
Nu vă creşteţi aspru pruncii,
Pe la mance mărginite
Ori pe la femei străine !
Fiii cei crescuţi prea aspru,
Pruncii legănaţi prosteşte
N-ajung pricepuţi în viaţă,
Nu primesc o minte dreaptă,
De trăiesc chiar multă vreme,
De se fac la trup puternici !

Prin comparaţie cu acest tînăr nefericit, personalitatea altui tînăr, cea a lui Lemminköinen, înfloreşte sub influenţa dragostei tonifiante a mamei sale : disponibilităţile sale psihice ajung să exprime, tot mai mult, o încredere deosebită în sine şi o dragoste nelimitată în viaţă. Trebuie observat însă faptul că excesiva dragoste a mamei a încurajat înclinaţiile fiului pentru un mod de viaţă aventuros şi petrecăreţ, în care frecventele infatuări şi reacţii impertinente la care recurge îl pun în situaţii conflictuale extreme cu cei din jur. Lăsînd la o parte acest neajuns, ce ţine mai mult de resorturile „pedagogiei familiale", ne stîrneşte admiraţia modul în care reacţionează mama lui Lemminköinen, atunci cînd află că acesta a fost omorît, în urma uneia din escapadele sale amoroase : dragostea sa pătimaşă de mamă o face să cutreiere prin cîmpii şi păduri, să scotocească cu grebla de aramă, făurită de iscusitul Ilmarinen, adîncurile rîurilor şi ale lacurilor, pînă cînd, în cele din urmă, găseşte bucăţile trupului sfîrtecat al fiului ei preaiubit. Ea plînge amarnic lîngă ele, le adună şi le aşază laolaltă, recompunînd trupul, oscior cu oscior, venă cu venă, cu nespusă duioşie ; toarnă apoi peste trupul reîntregit licori tămăduitoare, pe care zei şi divinităţi, impresionate de durerea nemărginită a mamei, i le prepară şi i le aduc. Forţa iubirii ei este atît de mare, încît moartea se va lăsa, pînă la urmă, biruită. Iată cîteva dintre fragmentele de cînt care exprimă extraordinara tenacitate a mamei şi care

Scanned with OKEN Scanner

redau episodul miraculoasei învieri din moarte a tînărului Lemminköinen, episod care, deşi cuprinde numeroase aspecte de fabulos, specifice legendelor şi credinţelor populare, arată resursele nelimitate ale iubirii materne, capabile chiar şi de minuni:

Mama şi-a căutat feciorul,
Pe pierdutul fiu strigat-a,
Ca lupoaica-n codri merse
Peste mlaştini mari trecut-a,
Ca ursoaicele călcat-o,
Valuri a tăiat ca vidra,
Ca un viezure pe cîmpuri,
Ca o viespe peste maluri,
Ca un iepure pe ţărmuri,
Depărtat-a pietre-n drumu-i,
A întors pe dos buştenii,
A zvîrlit din cale ramuri,
A împins tot cu piciorul
Lemne smulse de furtună.
.....
Şi-a dus grebla de aramă
Iar pe fluviul lui Tuoni,
A plimbat de-a latul grebla,
I-a scos capul, mai o mînă,
Mai o parte din spinare,
Înc-o jumătat' de coastă
Şi-alte multe rămăşiţe;
Şi-a-ntrupat iar, maica, fiul,
L-a zidit pe Lemminköinen,
Iar, bucată cu bucată.
Potrivi la cărnuri, cărnuri,
Oase a lipit la oase,
Mădulări de mădulare,
Vinele-n rupturi de vine.
.....
Albinuţă, păsăruică,
Pleacă pentru-a treia oară,
Zboară în văzduhuri nalte
Peste-al nouălea cer tocmai,
Unde e noian de miere,
Miedul din belşug se varsă,
A luat şi Ziditorul
Dumnezeu chiar, Preacuratul,
Pentru-a fiilor răni crunte,
Cînd loviţi au fost de moarte,
De a răului putere;
Moaie-ţi aripele-n miere,
Penele, în miedul dulce;

Scanned with OKEN Scanner

Adă pe-aripioare miere,
Mied pe mîndrele-ţi veşminte,
S-oblojesc bolnave locuri,
Peste răni să vărs balsamuri!
.....
Pe bărbatul slab îl unse,
Pe viteazul în necazuri,
Trase oasele sfărmate,
Mădulare sfîşiate,
Dedesubt frecă, deasupra,
Ba şi mijlocu-l atinse;
Prinse maica să grăiască;
A rostit aceste vorbe:
Ieşi acum din somn, mai lasă-ţi
Visul de acum încolo,
Ici, în casa blestemată,
În ăst pat de chinuri grele.
Omul a ieşit din somnu-i,
Se trezi din prea lungi vise,
Ba putu să şi grăiască,
Să rostească aste vorbe:
Vai, nenorocit de mine,
Am dormit cam mult, mă prinse
Cam de multişor odihna,
Scufundat în somn preadulce,
Sforăind în pace-adîncă.
Ci măicuţa cea bătrînă
A lui Lemmiköinen spuse:
Mult ai fi rămas acolo,
Te-ai fi odihnit cam mult timp,
De nu te-ajuta măicuţa
Care te-a purtat în pîntec.

Întreaga epopee este străbătută de o viziune optimistă asupra vieţii, asupra posibilităţilor omului de a învinge în lupta cu forţele răului sau ale întunericului, dar cele mai luminoase cînturi („rune") ale sale sînt acelea în care se arată efectul estetic deosebit al muzicii şi al cîntecului asupra sufletului ascultătorului. Astfel, cîntecul vrăjit din kantelă*, al lui Väinämöinen, preschimbă tristeţea în bucurie, farmecă pînă şi fiarele şi păsările pădurii, iar limbajul epopeii prin care se redă această influenţă binefăcătoare a muzicii capătă prospeţimi nebănuite, capătă un colorit şi nuanţe neaşteptate:

S-a-nciudat rău Väinämöinen,
Mînios, plin de ruşine,
Început-a el să cînte,
Vorbe sfinte să-ntoneze,

* Kantelă – instrument naţional al finlandezilor, de formă triunghiulară, compus dintr-o cutie de rezonanţă cu coarde, puse în vibraţie prin atingere cu o lamă de os.

Scanned with OKEN Scanner

Nu cîntări ce ştiu copiii,
Şi nici rîsuri de femeie,
Ci cîntări de om cu barbă,
Ce copiii nu le cîntă,
Ce nu le cunosc din tineri
Nici măcar o jumătate,
Nu le ştiu a treia parte
Dintre falnicii logodnici
În viaţa asta tristă,
Pe-un pămînt supus pieirii.
Ci cîntat-a Väinämöinen:
Lacuri se înduioşară,
S-a cutremurat pămîntul,
Tresăriră munţi de-aramă,
Au trosnit semeţe steiuri,
Pietrele se despicară,
Au crăpat şi bolovanii.
L-a vrăjit pe Joukahainen,
A urzit pe hăţuri ramuri,
A ivit, jur-împrejurul
Gurii hamului, lungi jnepeni,
Sălcii pe la vîrful oiştii;
Sania suflată-n aur
O făcu buştean de apă,
Iar biciuşca cea de perle,
Trestie pe ţărmul mării;
A nălţat din roibul falnic
Stîncă pe un mal de fluviu.
Paloşul cu garda-n aur
L-a făcut în ceruri fulger;
Din arc cu mîner preamîndru,
Curcubeu întins pe ape,
Iar din lungi săgeţi cu pene,
Şoimuleţi cu zborul sprinten;
Cîinele cu gură strîmbă
Îl făcu-n pămînt, o piatră.
Cuşma omului schimbat-o
Într-un val măreţ de nouri,
Iar mănuşile din mînuri,
Nuferi, le făcu, pe baltă;
Mantia cea azurie,
Ceaţă deasă în văzduhuri;
A schimbat chimirul luciu
Într-o dîră-n cer, de stele.

(Elias Lönnrot, *Kalevala*, traducere de Iulian Vesper,
Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, Bucureşti, 1959)

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

Cîntecul Nibelungilor

Cîntecul Nibelungilor este epopeea reprezentativă a poporului german. Prin tragismul acţiunii şi intensitatea sentimentelor eroilor ei, este comparată cu marile epopei ale Antichităţii *Iliada* şi *Odiseea*.

Acest poem eroic medieval redă evenimente istorice petrecute în secolele V-VI, dar introduce şi personaje şi episoade legendare. Astfel, vechi legende nordice (scandinave) arată că eroul germanic Siegfried (Sigurd în „saga" scandinavă) ucide mai întîi un balaur în al cărui sînge se scaldă, pentru a căpăta puteri înzecite. Apoi pune stăpînire pe un inel fermecat şi pe comoara Nibelungilor, care era păzită de un pitic, pe nume Alberich, care deţinea secrete şi puteri misterioase. Acesta, devenind supusul viteazului Siegfried, îi dă o glugă fermecată, care avea calitatea de a-l face nevăzut pe cel care o purta. Aflînd că Brunhilda, o zeitate feminină ocrotitoare a eroilor de pretutindeni, fusese sechestrată de puternicul zeu Wotan (Odin, la scandinavi) pe o stîncă din vîrful unui munte înzăpezit, pentru că nesocotise un ordin al său, Siegfried se angajează într-o acţiune temerară de escaladare a muntelui şi de eliberare a zeiţei din „cercul de foc" cu care zeul Wotan o înconjurase pe vîrful muntelui, pentru a nu putea fugi de acolo. În cursul acestei acţiuni periculoase, pe care Siegfried reuşeşte s-o ducă la bun sfîrşit, se înfiripă o dragoste puternică între cei doi, care se logodesc*. Dar logodna lor nu va dura prea mult, deoarece mama prinţesei, Krimhilda, care-l iubea în taină pe Siegfried cu o dragoste înflăcărată, reuşeşte să-i despartă printr-o viclenie : legenda spune că aceasta, pentru a-l face pe Siegfried să se căsătorească cu fiica sa, i-a dat să bea o „băutură a uitării". Ca efect al băuturii, Siegfried o uită pe Brunhilda şi se căsătoreşte cu Krimhilda. Ba chiar mai mult, după o perioadă de timp, Siegfried o cucereşte pe fosta sa logodnică Brunhilda, pentru tînărul rege Gunther, dar Brunhilda începe să-l urască pe Siegfried, fiindcă o uitase, şi se răzbună, provocîndu-i moartea.

În poemul eroic *Cîntecul Nibelungilor*, această străveche legendă nordică a fost transformată. Astfel, după ce îşi înzeceşte puterile, scăldîndu-se în sîngele balaurului ucis, după ce obţine prin luptă curajoasă comoara fabuloasă a Nibelungilor, iar de la paznicul comorii, piticul Alberich, obţine gluga fermecată, care-l făcea invizibil, Siegfried pleacă în peţit la Worms, în ţinuturile burgunzilor, unde aflase că trăia o frumoasă prinţesă, pe nume Krimhilda. Dar de-abia după un an de aşteptare şi numai după ce îl ajută pe tînărul rege Gunther, fratele Krimhildei, să-şi salveze regatul în lupta cu invadatorii saxoni şi danezi, conduşi de Lindeger şi Lindegast, Siegfried reuşeşte să

---

* Pe muntele Felberg, aproape de Frankfurt pe Main, se găsesc şi astăzi nişte stînci mereu înzăpezite, numite, potrivit credinţelor populare străvechi, „patul Brunhildei".

obţină încrederea şi preţuirea Krimhildei şi a fraţilor ei, care îşi vor da consimţămîntul pentru căsătoria celor doi tineri. Iubirea dintre aceştia este atît de mare şi de frumoasă, încît stîrneşte admiraţia curţii regale, inclusiv a lui Gunther, care, stimulat parcă de armonia tînărului cuplu, năzuieşte să cunoască şi el ceea ce se cheamă „fericirea conjugală". Află că în îndepărtata Islandă se află o regină tînără şi frumoasă, pe nume Brunhilda, dar care, asemenea amazoanelor din vechime, avea o fire războinică şi manifesta aversiune faţă de bărbaţi. Nici unul dintre numeroşii ei pretendenţi nu reuşiseră să obţină mîna ei, deoarece regina le impunea în prealabil, ca o condiţie, să o întreacă în felurite probe de mînuire a armelor şi în lupta directă.

Siegfried îl va însoţi pe Gunther în acţiunea temerară de înfrîngere a mîndriei şi a vitejiei fără seamăn a reginei Brunhilda, iar ajutorul său va fi capital: astfel, Gunther o va învinge în întrecerile de forţă şi de măiestrie pe Brunhilda, numai graţie ajutorului invizibil pe care Siegfried i-l dă, folosind la timp „gluga fermecată". Învinsă pentru prima oară în luptă de către un bărbat, regina trebuie să-şi ţină promisiunea făcută şi se căsătoreşte cu Gunther, dar, în noaptea nunţii, stupoare: refuză plăcerile patului conjugal, ba, chiar mai mult, îşi ridiculizează soţul, pe care-l leagă „fedeleş" şi-l ţine toată noaptea atîrnat într-un cui:

În albă cămaşă ea se vîra în pat;
Gîndeşte craiu-n sine: „Ce trup de mîngîiat!
Am tot ce-am vrut odată! Fecioara este-a mea!"
Coz de frumoasă este: mirare-i deci c-atîta o dorea?

Ascunde-acum lumina al nostru crai grăbit;
Se-ndreaptă spre iatacul de nuntă pregătit.
Se-aşază lîngă dînsa... Vai! ce se bucura!
O cuprinde în braţe şi sînii bourei îi dezmierda.

Mai multă zburdăciune acum ar fi cercat,
Dacă mireasa-i dragă puţin l-ar fi lăsat;
Dar ea e supărată. El tare s-a mîhnit!
Cînd se-aştepta la bine, purtare duşmănoasă a-ntîlnit.

Ea-i spune: „– Cavalere, vă rog să mă cruţaţi!
Ce-aveţi de gînd să faceţi? Prea-bine seama luaţi!
Vreau linişte! Mi-i voia fecioria-a rămînea,
Pînă-mi veţi spune totul!" Pe Gunther îl apucă ciudă grea!

Cu forţa vrea s-o aibă: cămaşa-i smulge-ndat!
Dar fata, cingătoarea-şi scoate (căci şi-n pat
De brîu încins-o poartă). Cu ea l-a cetluit.
(Ce multă mîhniciune al nostru crai de-atunci a suferit!)

Picioarele-mpreună cu mîinile-a legat;
De-un cui gros în perete uşor l-a atîrnat;
Zadarnic se mai roagă: nu-l lasă iar la ea.
De tare ce-i mireasa, să-şi piardă viaţa cît pe-aici era!

Salvarea regelui vine, şi acum, din partea lui Siegfried, care, în noaptea următoare, acoperit cu gluga fermecată se substituie regelui şi reuşeşte să înfrîngă, prin forţă,

Scanned with OKEN Scanner

opoziţa dîrză a reginei. Aceasta îşi recunoaşte înfrîngerea, despre care crede că a venit din partea soţului ei şi nu se mai împotriveşte iubirii fizice, atît de mult rîvnite de rege. Gunther este fericit, dar lucrurile vor lua, în curînd, o întorsătură neaşteptată, deoarece Siegfried a comis o imprudenţă, în timpul luptei nocturne cu Brunhilda: el i-a subtilizat inelul de aur de pe degetul pe care-l purta şi cingătoarea, măiestrit lucrată, de care regina nu se despărţea niciodată; toate aceste lucruri deosebite, Siegfried le-a dăruit soţiei sale, în semn de preţuire şi iubire. Între cele două regine, care erau la fel de mîndre şi de orgolioase, are loc, la scurt timp după noaptea cu pricina, o dispută cu privire la frumuseţea şi puterea lor în regat, fiecare dintre ele considerînd că este înaintea celeilalte; disputa degenerează repede într-o ceartă violentă. Krimhilda profită de ocazie şi-i prezintă Brunhildei, ca o supremă jignire inelul şi cingătoarea, care-i aparţinuseră şi care dovedeau că primul ei iubit fusese, în realitate, Siegfried, şi nu Gunther.

Rănită de moarte în orgoliul ei, Brunhilda cere explicaţii, atît soţului ei, cît şi lui Siegfried. Acesta din urmă neagă faptul că în noaptea cu pricina ar fi atentat la onoarea Brunhildei, iar Gunther, fire tolerantă şi împăciuitoare, le invită pe cele două regine să se împace şi să revină la sentimente mai bune. Dar Brunhilda se încăpăţînează în a-i cere lui Gunther să pedepsească jignirea ce i-a fost adusă. Ea va avea în unchiul ei, Hagen, un „voinic morocănos,/ Care-i de-a lui făptură spinos şi păgubos", un puternic aliat. Acesta îi ia cu fermitate apărarea şi începe să unelteaască cu viclenie, zi de zi, pe lîngă rege, reuşind să-i strecoare cu abilitate în suflet ideea că, dacă Siegfried ar muri, atunci Gunther ar intra în posesia comorii lui fabuloase şi a numeroaselor ţinuturi pe care Siegfried le stăpînea. Văzînd că Gunther devine pe zi ce trece tot mai şovăitor, fiind gata să accepte ideea uciderii mişeleşti a lui Siegfried, Hagen se gîndeşte la un plan de acţiune, dar, temîndu-se totuşi de forţa deosebită şi de abilitatea extraordinară pe care Siegfried le dovedea în luptă, el încearcă să afle de la Krimhilda care este „punctul lui vulnerabil". Pentru a nu stîrni suspiciunea Krimhildei, Hagen îi spune că doreşte să ştie acest lucru pentru a-l putea apăra mai bine pe Siegfried, în luptele aprige pe care vor trebui să le ducă în curînd cu saxonii şi danezii, care atacau de cîtva timp hotarele regatului. Crezîndu-l pe Hagen de bună-credinţă, Krimhilda îi destăinuie marele secret:

– Soţu-mi este dîrz, aprig şi voinic.
Balaurul ucis-a, cum ştii, sus, pe colnic
Şi-n sîngele lui negru tot trupul şi-a scăldat;
De-atuncea nici o armă, în luptele ce-avu, nu l-a tăiat.

Sunt totuşi îngrijorată că-n luptă de va fi,
Mulţi săgetari într-însul de-a valma vor ochi;
Şi să nu-mi pierd bărbatul cel vrednic şi iubit...
De-aceea multă grijă pentru-al meu Siegfried astăzi am simţit.

Ţi-ncredinţez o taină – că rudă cum îmi eşti,
Îmi vei păstra credinţă – cum îmi făgăduieşti:
Îţi spun ce loc pe trupu-i mai poate fi rănit,
Ascultă deci: în mînă-ţi pun astăzi viaţa soţului iubit!

Cînd s-a scăldat în sînge – precum ţi-am povestit –
În sînge cald şi negru, de sus s-a slobozit
Căzîndu-i între umeri, o frunză grea din tei:
Acolo-i vulnerabil! Nu-i grija mea de-aceea cu temei?

Scanned with OKEN Scanner

Atunci vicleanul Hagen o sfătuieşte, cu perfidie:

„– Să coşi pe straiul său
Un semn mic de mătase, să pot să-l văd şi eu,
Ca-n luptă să ţi-l apăr!" Krimhilda s-a gîndit
Că-i ocroteşte viaţa; dar moartea lui prin asta i-a grăbit.

Ea zice: „– Cu mătase pe straiul său îi cos
În taină-o cruciuliţă, să-i fie cu folos!
Te rog, iubite Hagen, în luptă să-l păzeşti!
Cînd e-n învălmăşeală, cu braţul tău voinic să-l ocroteşti!"

Asigurîndu-se Hagen îşi poate pune planul în aplicare, fără nici un risc: în timpul unei vînători, organizate în mod special în nişte ţinuturi mai retrase, Hagen îl străpunge cu suliţa pe Siegfried, mişeleşte, pe la spate, în semnul de mătase cusut de Krimhilda, în timp ce el, însetat, se apleacă să bea apă rece dintr-un izvor.

Din acest moment, Krimhilda nu va trăi decît pentru a răzbuna moartea iubitului ei soţ. Va accepta, în acest scop, să se căsătorească cu puternicul cuceritor Atila, conducătorul hunilor, convinsă fiind că numai cu ajutorul lui îi va putea ucide pe Hagen şi pe ticălosul ei frate, Gunther, care acceptase tacit ca Hagen să comită abominabila crimă. Atît de neînduplecată va fi hotărîrea ei de a se răzbuna, încît, atunci cînd generalii lui Atila îi creează condiţii favorabile, Krimhilda le va reteza, cu mîna ei, capetele celor doi trădători ai soţului ei.

Dar atîta cruzime venită din partea unei femei îl impresionează pe însuşi războinicul Atila, care socoteşte că o astfel de faptă săvîrşită de o femeie aduce o grea atingere onoarei cavalereşti, care pretindea o atitudine de respect faţă de eroismul dovedit în luptă de un cavaler, chiar vrăjmaş fiind, şi care nu concepea ca un viteaz cavaler să fie ucis de către o femeie, chiar dacă aceasta ar fi avut toate motivele să o facă. De aceea, Atila încuviinţează gestul unui dintre comandanţii săi, Hildebrand, care, revoltat şi el de cele văzute, se simte obligat să pedepsească îndrăzneala şi cruzimea femeii, omorînd-o:

– Orice mi s-o-ntîmpla,
N-o las să se desfete de fapta asta rea!
E drept, adesea Hagen prea greu m-a strîmtorat;
Dar îl răzbun, stăpîne, căci este-o datorie de bărbat!

(*Cîntecul Nibelungilor*, traducere de Virgil Tempeanu,
Editura pentru Literatură Universală, Bucureşti, 1964)

*
* *

Pe drept cuvînt s-a observat că ceea ce singularizează epopeea *Cîntecul Nibelungilor*, printre celelalte mari poeme eroice medievale, este faptul că nu plasează în centrul acţiunilor sale faptele de vitejie ale unui bărbat, aşa cum am văzut că se petrec lucrurile în alte mari epopei, cum sînt: *Iliada*, *Odiseea*, *Eneida*, *Cîntecul lui Roland*, *Cîntecul Cidului*, ci sentimentele puternice de iubire şi de răzbunare ale unei femei – Krimhilda – despre care se poate spune că este o adevărată Medee a poporului german din vechime.

Scanned with OKEN Scanner

Într-adevăr, Krimhilda este liantul acţiunilor epopeii : ea coagulează preocupările şi acţiunile tuturor celorlalţi eroi şi, întocmai ca şi Medeea, iubeşte pătimaş, iubeşte total, neştiind şi neputînd face *compromisuri*. Nimic nu o abate din drumul ei, nici măcar cei doi copii pe care îi are : unul provenit din căsătoria cu Siegfried, iar celălalt din mariajul cu Atila. O altă femeie, aflată în situaţia ei, poate că ar fi cedat în faţa neprevăzutului, uneori nemilos, creîndu-şi o nouă dominantă psihologică, legată de viitorul copiilor ei. Dar firea egocentrică a Krimhildei o face să-şi concentreze toate energiile în jurul nefericirii sale şi al necesităţii răzbunării „marii ei iubiri", ucise de mîna criminală a unor ticăloşi.

Tenacitatea ei în urmărirea şi pedepsirea vinovaţilor ne face să ne gîndim la un alt personaj literar cunoscut, de data aceasta aparţinînd spaţiului cultural românesc, şi anume Vitoria Lipan, care şi ea nu-şi poate găsi liniştea sufletească, decît numai în condiţiile restabilirii valorii morale a justiţiei creştine, care cere descoperirea şi pedepsirea făptuitorilor de crime sau de alte mari nelegiuiri.

Ca şi în cazul celorlalte mari epopei, şi în *Cîntecul Nibelungilor* remarcăm forţa realistă cu care sînt zugrăvite atît caracterele unor personaje, cît şi o serie de aspecte ale modului de viaţă feudal al popoarelor germanice şi nordice, cum sînt de exemplu raporturile dintre seniori şi vasali, care cereau ca vasalul să-şi slujească stăpînul cu onoare pînă la moarte, punîndu-i la dispoziţie întregul avut şi, la nevoie, chiar viaţa.

Analiza caracterelor personajelor prezentate în epopee confirmă specificul acestei specii literare : dacă personaje ca Hagen, Krimhilda, Gunther şi fraţii acestuia asigură, prin comportamentul lor, un caracter verosimil şi real, în schimb însuşirile şi calităţile atribuite lui Siegfried, de genul : vitejie fără seamăn, frumuseţe strălucitoare, generozitate absolută etc., imprimă epopeii acea atmosferă de basm, de fabulos, care încîntă şi stimulează imaginaţia cititorului.

Epopeea are un dublu caracter : pe de o parte, unul de operă *realistă*, care ne introduce în specificul modului de viaţă feudal şi într-o diversitate de raporturi umane în care fidelitatea în iubire sau prietenie, invidiile, trădările etc. sînt pe primul plan, iar pe de altă parte, de operă cu aspect *mitologic*, în care elementele de legendă şi de basm reflectă nevoia pe care o resimte omul de imaginar, de existenţă, chiar şi iluzorie, a unei lumi a entităţilor şi relaţiilor desăvîrşite sub raport moral, care să compenseze preocupările şi sentimentele egoiste şi primare, caracteristice derulării unor existenţe prozaice, de fiecare zi.

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

Partea a treia

Mituri, legende, eroi, credinţe populare din spaţiul cultural românesc

Balada Mioriţei

Această baladă, care prezintă într-o formă artistică desăvîrşită o „întreagă filosofie a vieţii şi a morţii" la români, este considerată de George Călinescu ca reprezentînd unul dintre cele patru mituri fundamentale ale poporului nostru, şi anume acela care simbolizează „existenţa pastorală a poporului român". Celelalte trei mituri fundamentale sînt: mitul etnogenezei poporului român (*Traian şi Dochia*), mitul estetic sau al creaţiei (*Meşterul Manole*) şi mitul erotic (*Zburătorul*).

Tema baladei *Mioriţa* o constituie o dramă din viaţa păstorească, petrecută în timpul transhumanţei. Este vorba, mai precis, de un conflict care se naşte între trei ciobani, provenind din regiuni geografice diferite, care coboară cu turmele la iernat: Pe-un picior de plai/ Pe-o gură de rai,/ Iată vin în cale/ Se cobor la vale/ Trei turme de miei/ Cu trei ciobănei./ Unu-i moldovean,/ Unu-i ungurean/ Şi unu-i vrîncean./ Cel moldovean, mai vrednic şi mai priceput, e ...mai ortoman/ Ş-are oi mai multe; / Mîndre şi cornute,/ Şi cai învăţaţi/ Şi cîni mai bărbaţi... Ceilalţi doi ciobani, cu sufletul plin de invidie, plănuiesc să-l omoare, pentru a-i lua avutul. O mioriţă năzdrăvană, auzind sfatul de taină al celor doi ciobani, care voiau să curme viaţa stăpînului ei, îl înştiinţează, îndemnîndu-l să se apere: Drăguţule bace,/ Dă-ţi oile-ncoace/ La negru zăvoi,/ Că-i iarbă de noi/ Şi umbră de voi./ Stăpîne, stăpîne,/ Îţi cheamă ş-un cîne,/ Cel mai bărbătesc/ Şi cel mai frăţesc... Intervenţia mioarei, care intră în dialog cu ciobanul moldovean, reprezintă acel aspect de personificare, care scoate acţiunea din real şi o plasează într-un plan fabulos, de basm.

Deznodămîntul conflictului dintre cei trei ciobani, care are la bază un sentiment devenit, din păcate, prea larg răspîndit, cel al invidiei şi lăcomiei, nu ne este cunoscut: nu ştim dacă ciobanul moldovean a fost omorît, dar, din dialogul său cu mioara năzdrăvană, cunoaştem gîndurile, trăirile şi atitudinea sa în faţa morţii. Toate aceste gînduri şi trăiri se constituie într-un *testament* pe care el îl transmite, prin intermediul mioarei, mamei sale, celorlalţi ciobani, precum şi oiţelor sale dragi, şi din care reiese o atitudine deosebit de complexă în faţa morţii, atitudine considerată caracteristică pentru românii din vechime, care nu priveau moartea defetist, ci ca pe o „contopire cu natura veşnică" sau, aşa cum frumos spunea Lucian Blaga, „o calmă reîntoarcere lîngă ai săi".

(Vasile Alecsandri, *Poezii poporale. Balade [cîntece bătrîneşti] adunate şi îndreptate*, 1852.
Ecouri ale acestui mit întîlnim în opera unor mari scriitori:
de exemplu, M. Sadoveanu, *Baltagul*; M. Eminescu, *Mai am un singur dor*;
Lucian Blaga, *Gorunul*; H. Lovinescu, *Moartea unui artist*).

*
* *

Analizînd testamentul ciobanului moldovean, prin care acesta îşi exprimă ultimele dorinţe înaintea morţii (presupuse), ne dăm seama de extraordinara bogăţie a vieţii

sufleteşti a acestuia: iubirea de natură; dragostea de viaţă, de munca-i zilnică; duioşia şi gingăşia cu care se gîndeşte la soarta măicuţei bătrîne şi la cea a oiţelor sale dragi; dorinţa-i ca moartea să fie prezentată ca un ceremonial nupţial.

Sentimentul de profundă dragoste de viaţă al ciobanului moldovean, care nu-şi poate imagina despărţirea, chiar şi după moarte, de stîna, oile şi cîinii săi este exprimat în cuvinte de o tulburătoare vibraţie sufletească: „Oiţă bîrsană,/ De eşti năzdrăvană/ Şi de-o fi să mor/ În cîmp de mohor,/ Să spui lui vrîncean/ Şi lui ungurean/ Ca să mă îngroape/ Aici pe-aproape/ În strunga de oi,/ Să fiu tot cu voi;/ În dosul stînii,/ Să-mi aud cîinii./ Iar la cap să-mi pui/ Fluieraş de fag,/ Mult zice cu drag;/ Fluieraş de os,/ Mult zice duios;/ Fluieraş de soc,/ Mult zice cu foc!/ Vîntul cînd a bate/ Prin ele-a-răzbate,/ Şi-oile s-or strînge/ Pe mine m-or plînge/ Cu lacrimi de sînge".

În faţa ameninţării cu moartea, atitudinea firească este una de îngrijorare în raport cu sine şi de luare a unor măsuri de apărare. Ciobanul moldovean nu va urma însă această schemă de acţiune: de o mare generozitate sufletească, el îşi va îndrepta gîndurile nu spre sine, ci spre măicuţa sa bătrînă şi de aceea pentru a o cruţa de o mare durere sufletească, o va ruga pe mioara năzdrăvană să-i spună că n-a murit, ci că „M-am însurat/ Cu-o fată de crai/ Pe-o gură de rai". De asemeni, o roagă pe mioară să-i ascundă faptul că la nunta lui a căzut o stea şi că a participat întreaga natură. Acest ultim aspect al rugăminţii este revelator pentru credinţele străvechi ale poporului român, în care elementele naturii simbolizează aspecte importante din viaţa oamenilor (astfel, „căderea unei stele" simbolizează tulburarea ordinii cosmice, deci posibilitatea producerii sfîrşitului vieţii cuiva).

Aspectul cel mai interesant al mentalităţii ciobanului moldovean este reprezentat însă de modul în care priveşte el moartea, şi anume ca pe „o nuntire cu întreaga natură". Această mentalitate este un reflex al atitudinii românului din vechime de a privi moartea cu seninătate: nu ca pe un sfîrşit iremediabil, ci ca pe un nou început sau ca o reîntoarcere a omului în sînul elementelor naturii veşnice din care a izvorît. La întîlnirea ciobanului moldovean cu prezumtiva moarte, el cheamă în jurul său soarele şi luna, stelele, munţii, brazii şi păltinaşii, păsările, deoarece toate aceste elemente ale naturii simbolizează în viziunea sa ideea de stabilitate şi dăinuire în timp, deci singurele care pot să-i marcheze nemurirea. Credinţa tradiţională era, într-adevăr, aceea că omul nu dispare după moarte, ci se contopeşte cu natura eternă. Moartea ar fi deci „o continuare a existenţei într-un alt mediu, la alte dimensiuni şi într-o altă formă"; altfel spus, moartea reprezintă o contopire cu elementele naturii veşnice, este o integrare în „marele circuit universal". Acestei credinţe i se alătura, apoi, obiceiul străvechi ca morţilor tineri, necăsătoriţi, să li se organizeze înmormîntarea ca un ceremonial de nuntă. Aşa se explică faptul că în baladă elementele ceremonialului înmormîntării sînt înlocuite cu cele ale ceremonialului nupţial.

Ceea ce impresionează însă în cadrul acestei alegorii a morţii, prezentate în baladă ca o nuntă, sînt proporţiile cosmice şi fantastice ale ceremonialului nupţial desfăşurat: ca şi în basme, mireasa este o mîndră crăiasă, iar nunii sînt soarele şi luna. Atmosfera de basm şi de fabulos reiese din testamentul ciobanului, care cuprinde rugămintea adresată mioarei de a ascunde moartea sa şi de a o înfăţişa mamei lui, păstorilor şi oiţelor sale, ca pe o nuntă „Cu o mîndră crăiasă/ A lumii mireasă", la care au participat toate elementele naturii şi ale cosmosului: Soarele şi luna/ Mi-au ţinut cununa,/ Brazi şi păltinaşi/ I-am avut nuntaşi,/ Preoţi munţii mari,/ Paseri, lăutari/ Păsărele mii,/ Şi stele făclii!.

Din credinţa ciobanului că moartea reprezintă o „lege a firii" şi că ea nu este decît o trecere firească într-o altă lume, cea a veşniciei, opusă efemerului omenesc, izvorăşte de

Scanned with OKEN Scanner

altfel şi sentimentul său de seninătate în faţa morţii, durerea pricinuită de „marea trecere" fiind sugerată doar de căderea stelei („Că la nunta mea/ A căzut o stea"), care semnifică sfîrşitul unei existenţe omeneşti. Faptul că ciobanul moldovean acceptă cu seninătate moartea şi nu răspunde uneltirilor criminale printr-o atitudine eroică, de jertfire prin luptă, nu înseamnă însă că el se resemnează în faţa morţii. El respinge ideea violenţei, deoarece în viziunea sa nu poţi opri manifestarea, mai devreme sau mai tîrziu, a acestei legi a firii, care acţionează în mod implacabil asupra a tot ceea ce reprezintă viaţă. Desigur, se ridică problema dreptului de a-ţi apăra viaţa aflată în pericol, chiar dacă acest lucru presupune uneori sacrificiul altei vieţi. Codurile juridice moderne prevăd, în acest sens, nu numai dreptul salvării vieţii în condiţii de legitimă apărare, dar şi necesitatea pedepsirii aspre a celor care atentează la viaţa altcuiva*. Ciobanul moldovean nu se sperie de moarte, pe care o consideră un fenomen firesc, inevitabil. Pentru el, moartea nu este o dispariţie totală a omului, ci doar o trecere a acestuia într-un alt plan existenţial şi sub o altă formă, cea a spiritului nemuritor. De aceea, ciobanul moldovean nu trăieşte un sentiment de răzbunare împotriva celor care au complotat împotriva sa. Mai mult, îi cere mioarei năzdrăvane să fie îngropat chiar de presupuşii săi asasini, sperînd astfel că aceştia, văzînd urmările abominabilei lor fapte, vor fi capabili să se căiască şi să se mîntuiască de oribilul păcat.

S-a observat în legătură cu balada *Miorița* subtilitatea dovedită de geniul popular românesc, care nu situează acţiunea baladei în *particular* sau, altfel spus, într-un *concret îngust*: „moartea" este prezentată în baladă doar în mod ipotetic, important fiind planul general, abstract, respectiv intenţia de a se exprima atitudinea poporului român faţă de ideea morţii, care este privită, aşa cum am văzut, ca o înfrăţire (sau nuntire) cu natura, ca o întoarcere în sînul acesteia, din care toţi am izvorît. Vorbind despre această caracteristică a geniului popular de a trece, în cadrul baladei *Miorița*, problematica morţii din planul concret al unui caz particular într-un plan filosofic, general, Mircea Eliade observa: „Ciobanul moldovean a impus un sens superior absurdului însuşi, răspunzînd printr-o feerie nupţială nefericirii şi morţii" (1943).

Într-un mod similar, Nicolae Steinhardt remarca faptul că, dacă păstorul ar fi răspuns vicleniei, răului şi lăcomiei celor doi confraţi ai săi înr-un mod similar, atunci ar fi dovedit că aparţine şi el aceleiaşi lumi a interesului, a invidiei, a silniciei. Dar el a ştiut să se ridice pe înălţimi, a ştiut să arate că aparţine unei alte lumi, cea a „splendorii", de care cei ticăloşi nu pot să se apropie: „Înavuţi-se-vor. Îmbogăţi-se-vor. Ghiftui-se-vor. Dar de universul esenţelor şi al blîndeţelor (care este şi al diminutivelor, atît de frecvente în baladă!) nu vor avea putinţă să se apropie. Putrezi-vor, de rîsul şi batjocura celor trecătoare vor avea parte. *Eos habebit humus*, un lut îmbibat de sîngele nevinovăţiei şi spurcat de zoile tîmpei răutăţi. La nunta cosmică şi împărătească nu vor putea intra. N-au haină de nuntă, n-au putere, n-au avînt... Miorița, aşadar, nu e un refugiu în resemnare, în «poezie», în fabulaţie; e înţeleptul şi bine socotitul recurs la realitatea unor splendori îndeobşte ocultate celor ţinuţi în vîltoarea (dar e mai degrabă mocirla) vieţii surde şi oarbe. Nu-şi pot ridica ochii de la pămînt şi schime, nu pot auzi decît glasurile cuvîntătoare de vorbiri dinainte ticluite, sfruntat ostile atît adevărului, cît şi frumuseţii" (1988, p. 105).

---

* M. Sadoveanu îmbogăţeşte şi nuanţează mitul mioritic, amplificînd epic şi rezolvînd prin intermediul Vitoriei Lipan şi această problemă la care ne-am referit.

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

Meşterul Manole

Legenda *Meşterul Manole*, cunoscută din balada cu acelaşi nume, are la bază un rit foarte vechi al omenirii, perpetuat în creaţiile folclorice ale diferitelor popoare, şi anume credinţa că este necesară jertfirea unei fiinţe la temelia unei noi construcţii, dacă se vrea ca aceasta să dureze o veşnicie. Datorăm lui Gh.F. Ceauşanu o sugestivă prezentare a particularităţilor acestui obicei la români: „Ţăranul român, cînd sapă şanţuri pentru temelii, are grijă să îmbuneze cu o jertfă pămîntul care a fost oarecum «rănit» prin facerea şanţurilor. Această jertfă pare că îi dă puteri ca să «ţină în spinare» greutatea temeliilor şi a casei. Cei săraci îi jertfesc un cap de cocoş, pasăre oarecum sfîntă pentru poporul nostru. Pentru cei mai bogaţi, jertfa constă dintr-un cap de berbec, zidit, îndată ce a fost tăiat, într-un colţ de temelie. O jertfă mai modernă este aruncarea de bani la zidirea temeliilor şi zidirea lor între pietre sau cărămizi. Această jertfă este proprie clasei de sus, clasei bogate. Aceste feluri de jertfe sînt jertfe «civilizate», ca să le zicem astfel; avem însă urme, indicii neîndoioase, de jertfe omeneşti care se făceau în asemenea ocaziuni. Un astfel de indiciu este obiceiul – care se observă în Vîlcea la zidirea bisericilor, ca lăcaşuri ce trebuie să fie trainice – obiceiul de-a se îngropa la temelii măsura umbrei unui om, măsură care a fost luată cu trestia. Omul a cărui umbră a fost astfel luată şi zidită – pierzîndu-şi umbra, sufletul lui – moare pînă în 40 de zile" (1914, pp. 36-37).

Într-un frumos decor natural, situat de-a lungul văii Argeşului, domnitorul acelor ţinuturi, Negru-Vodă, însoţit de nouă „meşteri mari/ Calfe şi zidari", care aveau în frunte pe cel mai priceput dintre ei, meşterul Manole, merge să aleagă un loc potrivit pentru a construi „Mănăstire înaltă/ Cum n-a mai fost altă". Ei află de la un ciobănaş de existenţa în împrejurimi a unui zid abandonat şi neterminat, bîntuit de stafii şi strigoi. Negru-Vodă se hotărăşte să construiască aici semeaţa mănăstire, avînd credinţa că acest loc părăsit va fi sfinţit prin ridicarea mănăstirii şi curăţat de duhurile rele. El le promite meşterilor ranguri şi averi dacă vor reuşi să înalţe mănăstirea, iar în caz de nereuşită, îi ameninţă cu moartea:

Aici să-mi duraţi
Mănăstire-naltă
Cum n-a mai fost altă, că voi da averi
V-oi face boieri.
Iar de nu, apoi
V-oi zidi pe voi.
V-oi zidi de vii
Chiar în temelii!

Astfel stimulaţi, dar, totodată, crunt ameninţaţi, meşterii încep lucrul la falnica mănăstire. Curînd însă munca lor se va dovedi a fi fără spor, deoarece „orice lucra/ Noaptea se surpa". Chinuit de dorinţa arzătoare de a-şi vedea construcţia gîndită transpusă în realitate şi obosit, totodată, de pe urma eforturilor zadarnice de peste zi, meşterul Manole adoarme şi are un vis ciudat, în care un glas îi vorbeşte de vechiul rit: mănăstirea nu va putea fi ridicată pînă ce în temeliile ei nu va fi zidită prima soţie sau soră a meşterilor, care va sosi la locul construcţiei. De cum s-a trezit, meşterul Manole a discutat cu tovarăşii săi despre acest vis şi, de comun acord, au hotărît:

În zid a zidi
Cea-ntîi soţioară
Cea-ntîi surioară,
Care s-a ivi,
Mîni în zori de zi,
Aducînd bucate
La soţ ori la frate.

Neprevăzutul dramatic face însă ca a doua zi, în zori, cînd au reluat lucrul, Manole să o zărească în depărtare pe soţia sa, Ana, venind să-i aducă mîncare. Manole se roagă lui Dumnezeu să trimită o furtună, o ploaie dezlănţuită, care s-o întoarcă din cale, dar devotamentul şi dragostea Anei pentru soţul ei au făcut-o să învingă vitregiile naturii şi să-şi continue drumul:

Ea mereu venea,
Pe drum şovăia;
Şi s-apropia,
Şi amar de ea,
Iată c-ajungea.

Răvăşit de durere, dar înţelegînd totodată că numai acceptînd sacrificiul soţiei sale, în fapt al iubirii sale, poate da viaţă capodoperei proiectate, meşterul Manole începe zidirea soţiei. Pentru a reuşi, el concepe totul ca un joc, ca o glumă nevinovată: „Mîndra-şi sărută,/ În braţe o lua,/ Pe schele-o urca,/ Pe zid o punea/ Şi glumind zicea:/ Stăi, mîndruţa mea,/ Nu te spăria,/ Că vrem să glumim/ Şi să te zidim!". Ana acceptă jocul, dar, pe măsură ce zidirea avansează, ea invocă durerea trupului, plînsetul copilului şi sfîrşitul pe care-l presimte, căci în cele din urmă îşi dă seama că este condamnată la moarte:

Din zid că ieşea
Un glas năbuşit.
Un glas mult iubit,
Care greu gemea
Şi mereu zicea:
– Manoli, Manoli,
Meştere Manoli!
Zidul rău mă strînge
Ţîţişoara-mi plînge,
Copilaşu-mi frînge,
Viaţa mi se stinge.

Scanned with OKEN Scanner

Venit să-şi admire mănăstirea, Negru-Vodă află de la meşteri că ei ar putea construi o mănăstire şi mai frumoasă decît aceasta. Invidios şi temător pentru faptul că ei ar putea, într-adevăr, să construiască pentru un alt domnitor o mănăstire mult mai impunătoare decît cea de faţă, Negru-Vodă porunceşte ca cei nouă meşteri, în frunte cu Manole, să fie părăsiţi pe acoperişul înaltei mănăstiri. Aceştia încearcă să se salveze confecţionîndu-şi, întocmai ca şi Dedal şi Icar, aripi din şindrilă, dar, în încercarea lor temerară, mor pe rînd. Acelaşi sfîrşit îl are însuşi Manole, dar legenda spune că în momentul căderii, el aude glasul de durere al Anei, iar pe locul prăbuşirii lui a apărut un izvor, semn al faptului că moartea nu a putut înăbuşi disponibilităţile creative ale meşterului-artist.

(Vasile Alecsandri, *Poezii populare. Balade [Cîntece bătrîneşti] adunate şi îndreptate*, 1852/53; Lucian Blaga, *Meşterul Manole*; Horia Lovinescu, *Moartea unui artist*)

*
* *

Simbolul cardinal al legendei meşterului Manole este similar cu cel al eroului mitologic Pigmalion, în general cu al tuturor marilor creatori care, pentru a ajunge la desăvîrşire în creaţie sau pentru a-şi vedea opera visată înfăptuită, trebuie să admită – aşa cum foarte clar a spus-o Tudor Arghezi – „să îngroape în efortul lor ceea ce e mai scump; nu se poate viaţă nouă fără jertfă". Mircea Eliade arăta că atunci cînd meşterul Manole îşi jertfeşte soţia, „fiinţa cea mai dragă, cea mai apropiată lui", de fapt el se sacrifică, deoarece sacrificiul persoanei celei mai apropiate este „un alt fel de a formula jertfirea de sine". Cruzimea actului meşterului Manole este, observă cu fineţe Maria şi Radu Cordoneanu, „o cruzime artistică, dictată de mărinimia de a lăsa celor ce va să vină frumuseţea unui gînd, a unei opere" (1998, p. 187).

Într-adevăr, întreaga viaţă psihică a meşterului Manole este dominată de aceste două aspecte, specifice creatorului de geniu: pe de o parte, dorinţa arzătoare de a făuri ceva unic prin frumuseţe şi trăinicie, iar pe de altă parte, capacitatea de a înţelege necesitatea jertfei, a sacrificiului, ca o condiţie a împlinirii vocaţiei creatoare. Chiar şi atunci cînd meşterul Manole are un moment de slăbiciune omenească, izvorîtă din dragostea profundă pentru Ana, rămîne totuşi mereu vie în sufletul său dorinţa de a crea ceva impresionant, prin care să-i depăşească pe înaintaşi şi să uimească veacurile viitoare. Focul mistuitor al creaţiei sau, altfel spus, iubirea arzătoare pentru frumos, pentru desăvîrşit, îi dă pînă la urmă meşterului Manole tăria de a accepta să-şi jertfească soţia, iar, în final, să se jertfească pe sine. Manole înţelege acest fapt fundamental că sacrificiul Anei este doar unul de ordin corporal (fizic), existenţa ei spirituală urmînd să fie prezentă în noua construcţie, care va fi însufleţită de nobilul ei spirit de sacrificiu. Vorbind despre acest aspect, Mircea Eliade remarca, în termeni deosebit de sugestivi, că moartea Anei este aparentă, ea continuîndu-şi viaţa într-un nou corp, de esenţă superioară: „Nu ştiu dacă pînă acum cineva a analizat mai îndeaproape toate implicaţiile credinţei în «însufleţirea» unui lucru printr-un sacrificiu... Însufleţirea unei clădiri prin jertfirea unei fiinţe presupune trecerea sufletului acelei fiinţe din corpul său de carne în corpul de piatră al clădirii. Cu alte cuvinte, fiind jertfă, prin moartea sa rituală, îşi schimbă corpul. Ea nu vine să «locuiască» în clădire, ci se «întrupează» în ea. Tocmai de aceea a fost jertfită printr-o «moarte violentă», ca să-şi continue viaţa – şi pentru mai multă vreme decît i-ar fi fost ursit să şi-o continue în corpul său de carne – într-un nou corp «arhitectonic»" (1992).

Scanned with OKEN Scanner

Prin marile sale disponibilităţi afective, Ana se situează la un nivel psihic superior: ea n-ar fi acceptat, într-adevăr, sacrificiul de sine dacă nu şi-ar fi iubit în mod nemăsurat soţul şi dacă nu ar fi avut o deplină încredere în el. Mai mult chiar, ea a înţeles valoarea deosebită pe care noua construcţie o reprezenta pentru soţul ei, pentru crezul său artistic, ca şi pentru împlinirea aspiraţiei acestuia de nemurire spirituală prin creaţie.

Ceea ce asigură baladei *Meşterul Manole* măreţia şi valoarea unui act creativ de excepţie este capacitatea meşterului Manole de a înţelege aspectul sacru al actului sacrificiului: el nu respectă în mod mecanic cerinţele unui rit străvechi, ci îşi dă seama că săvîrşirea jertfirii prin zidire a soţiei sale are valoarea unui act sacru, în care victima urmează să îndeplinească un rol eroic: acela de a servi la realizarea unei creaţii remarcabile, care va avea puterea de a încînta şi spiritualiza generaţii întregi. În actul suprem al jertfirii de sine pentru alţii, realizat după modelul jertfirii pentru noi toţi a lui Iisus Hristos, înaltele conştiinţe ale umanităţii văd însăşi calea de urmat pentru a se obţine desăvîrşirea, atît în opera de creaţie, cît şi în efortul devenirii de sine. Romulus Vulcănescu sintetizează acest dintotdeauna şi, totodată, dramatic efort al omului de a se înălţa în nemurire prin puterea de sacrificiu: „Parafrazînd zicala populară: «cîţi paşi faci într-o mănăstire, biserică sau schit, atîtea păcate îţi iartă Dumnezeu», putem spune: «cu cîte cărămizi a îngropat Manole, cu propria-i mînă, pe soţia lui, în zidurile mănăstirii, cu atîţi paşi s-a înălţat ca muritor în nemurire». Imanentul biospiritual, care, urcînd spre cer, se transcende pe sine însuşi prin ceea ce implică sacrificiul suprem al ascensiunii". (1985, p. 362). În termeni la fel de plastici, Victor Kernbach arată, la rîndul său, că: „În lupta dintre om (prin glasurile care se roagă în sens contrar: meşterul pentru ploaia torenţială care s-o oprească pe femeie, femeia împotriva ploii torenţiale care nu are dreptul s-o oprească din drum) şi destin (care dictează construcţia, nepăsător faţă de viaţa sacrificată sau gelos pe cei doi oameni concurînd pe demiurgi), destinul nu izbuteşte să distrugă decît factorul terestru (trupul), nereuşind să împiedice realizarea scopului sacru spiritual (opera); iar astfel mitul Meşterul Manole ar fi simbolul luării în posesie a lumii de către *homo faber*, dar nu numai atît" (1989, p. 339).

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

Mitul Zburătorului

Mitul folcloric al *Zburătorului* este larg răspîndit la români, el simbolizînd ivirea sentimentului de dragoste la fetele de vîrstă puberă. Acest sentiment este declanşat de Zburător, un personaj fantastic, cu o imensă putere de seducţie, care se arată pe înserat tinerelor fete, făcîndu-le să se îndrăgostească de el, dar care apoi dispare, lăsînd în urma lui numai zbucium sufletesc. Tinerele fecioare trebuie să fugă de Zburător ca de foc, dacă vor să-şi păstreze liniştea sufletească: altfel, se adîncesc în visare, visul prefăcîndu-se apoi în „lipitură", iar lipitura în zmeu:

Şi ce-i mai faci pe urmă? căci nici descîntătură
Nici rugi nu te mai scapă. – Ferească Dumnezeu!

(I. Heliade Rădulescu, *Zburătorul*)

În reprezentările populare, Zburătorul este prezentat în diferite ipostaze: balaur, zmeu flăcăiandru, fulger (sau „sul de lumină") etc. Indiferent însă de forma pe care ar lua-o, Zburătorul are obiceiul de a veni în zbor noaptea, intrînd pe fereastră sau prin horn în dormitorul tinerelor fetelor, pe care le chinuie cu sărutările şi dragostea lui:

Tot zmeu a fost, surato. Văzuşi, împieliţatul!
Că ţintă l'alde Floarea în clipă străbătu!
Şi drept pe coş, leicuţă! Ce n-ai gîndi, spurcatul!
Închină-te, surato! – Văzutu-l-ai şi tu?
Balaur de lumină cu coada-nflăcărată,
Şi pietre nestemate lucea pe el ca foc.
Spun, soro, c-ar fi june cu dragoste curată;
Dar lipsă d-a lui dragosti! Departe de ăst loc.

În poezia cultă, mitul Zburătorului a dat naştere unor creaţii cu valoare de capodopere, cum sînt: *Zburătorul*, de I. Heliade Rădulescu; *Călin – file din poveste*, de M. Eminescu. În astfel de creaţii sînt redate, în termeni de o mare valoare artistică, primele semne ale sentimentului de dragoste, care surprind pe tînăra fată şi o fac să-şi pună o sumedenie de întrebări, deoarece ea nu cunoscuse pînă atunci întîlnirea cu Zburătorul, în fapt cu emoţiile vii pricinuite de dorurile, visările şi reveriile neaşteptate ale vîrstei pubere:

Vezi, mamă, ce mă doare! Şi pieptul mi se bate,
Mulţimi de vineţele pe sîn mi se ivesc;
Un foc se aprinde-n mine, răcori mă iau la spate,
Îmi ard buzele, mamă, obraji-mi se pălesc!

Ah! inima-mi zvîcneşte!... Şi zboară de la mine!
Îmi cere... nu-ş' ce-mi cere! Şi nu ştiu ce i-aş da:
Şi cald şi rece, uite că-mi furnică prin vine;
În braţe n-am nimica şi parcă am ceva.

În poezia *Călin - file de poveste*, Zburătorul rămîne acelaşi personaj misterios, dar el nu mai este imaginat ca un zmeu, duh sau „zare de foc", ci ca un tînăr frumos, care, o dată îndrăgostit de fata de împărat, devine capabil de sentimente puternice. De altfel, el uită la un moment dat de condiţia sa de „zburător" şi se întoarce, după ani de lupte vitejeşti cu zmeii şi cu alte făpturi rele, la fiinţa iubită, făcîndu-şi-o mireasă.

Plecat în lume să-şi încerce norocul, Călin zăreşte în depărtare, pe un vîrf de munte, un castel singuratic. Ajungînd la castel, el intră în camera fetei de împărat, care doarme zîmbind pe un pat presărat cu petale de trandafir. Îndrăgostindu-se de această „prea frumoasă fată", tînărul o dezmiardă şi o sărută, spunîndu-i cuvinte pline de farmec, apoi „îi scoate inelul scump de pe degetul cel mic" şi pleacă iar în lume. Îndrăgostită şi ea, fata începe să-l cheme mereu: „Zburător cu negre plete, vin la noapte de mă fură".

Ca şi tînăra fată din poezia *Zburătorul*, a lui I. Heliade Rădulescu, fata de împărat din poezia *Călin - file de poveste* începe să realizeze un lucru pe care nu-l mai făcuse pînă atunci, şi anume să se preocupe insistent de sine: observarea atentă a propriilor gesturi şi trăiri sufleteşti, trezite de zburător, o face să-şi reevalueze imaginea despre sine. Astfel, ea începe să se considere frumoasă şi să-i placă de ea însăşi, deoarece îşi dă seama că astfel îl face fericit pe „el":

Vis frumos avut-am noaptea. A venit un zburător
Şi strîngîndu-l tare-n braţe, era mai ca să-l omor...
Şi de-aceea cînd mă caut în păretele de-oglinzi
Singurică-n cămăruţă braţe albe eu întinz
Şi mă-mbrac în părul galben, ca în strai uşor ţesut,
Şi zărind rotundu-mi umăr mai că-mi vine să-l sărut.
Şi atunci de sfiiciune mi-iese sîngele-n obraz -
Cum nu vine zburătorul, ca la pieptul lui să caz?
Dacă boiul mi-l înmlădiu, dacă ochii mei îmi plac,
E temeiul că acestea fericit pe el îl fac.
Şi mi-s dragă mie însămi, pentru că-i sînt dragă lui -
Gură tu! învaţă minte, nu mă spune nimănui,
Nici chiar lui, cînd vine noaptea lîngă patul meu tiptil,
Doritor ca o femeie şi viclean ca un copil.

Atmosfera de vrajă şi, totodată, de zbucium sufletesc, apărută sub influenţa zorilor iubirii, treziţi dacă nu în mod direct de către Zburător, ci mai degrabă de efervescenţa sufletească caracteristică vîrstei, este măiestrit redată şi de George Coşbuc în poezia *La oglindă*:

Iată-mă! Tot eu, cea veche!
Ochii? Hai, ce mai pereche!
Şi ce cap frumos răsare!
Nu-i al meu? Al meu e oare?

Scanned with OKEN Scanner

Dar al cui! Şi la ureche,
Uite-o floare.

Asta-s eu! Şi sînt voinică!
Cine-a zis că eu sînt mică?
Uite zău, acum iau seama,
Că-mi stă bine-n cap năframa.
Şi ce fată frumuşică
Are mama!

Mă gîndeam eu că-s frumoasă!
Dar cum nu! Şi mama-mi coasă
Şorţ cu flori minune mare –
Nu-s eu fată ca oricare:
Mama poate fi făloasă
Că mă are.

În viziunea unor exegeţi ai problematicii mitologiei folclorice, Zburătorul este „un daimon arhaic de factură malefică" (Romulus Vulcănescu, 1985, p. 338). Expresia „de factură malefică", folosită de R. Vulcănescu, o considerăm bine aleasă, deoarece ea introduce o precizare absolut necesară: Zburătorul nu este un demon al morţii, nu suge sîngele victimelor sale şi nici nu le ucide ca să le transforme în strigoi, dar nici nu este acel tînăr frumos şi înflăcărat de dragoste care se limitează să declanşeze doar tinerelor fete un freamăt neastîmpărat al simţurilor sau un orgasm iluzoriu. Din păcate, acţiunile lui nocturne nu se limitează la lecţii de iniţiere erotică, ci şi la cele de întreţinere a apetitului sau patosului sexual. Credinţele populare vorbesc, în acest sens, de abilitatea Zburătorului de a lua diferite chipuri, de a pătrunde pe furiş în iatacurile nu numai ale fetelor de măritat, dar şi ale nevestelor părăsite şi ale văduvelor, cu care petrece noapte de noapte, pînă la neurastenizarea victimei, care poate chiar să şi moară de pe urma hiperexcitabilităţii sau a orgasmului dezlănţuit. De altfel, semnele acestui orgasm exacerbat pot fi văzute, a doua zi, la fetele vizitate de Zburător, care atrag atenţia celor din jur prin paloarea feţei, ochii vineţi, privirea pierdută în gol etc.

Dimitrie Cantemir, care a fost un fin observator al specificului obiceiurilor şi credinţelor populare, a relevat şi el acest aspect malefic al comportamentului Zburătorului, pe care oamenii din popor îl priveau mai mult cu teamă, decît cu simpatie: „Zburătorul este, cred ei, un tînăr foarte frumos, care pătrunde noaptea la fete, dar mai ales la neveste, de curînd măritate, fără a putea fi văzut de alţii, chiar dacă îl pîndesc, şi le spurcă toată noaptea cu iubiri neîngăduite. Am auzit totuşi că unii bărbaţi însuraţi, cărora Titanul le-a plămădit măruntaie dintr-un lut mai bun, au prins unii zei zburători dintre aceştia, şi, după ce şi-au dat seama că sînt fiinţe corporale, le-au dat pedeapsa meritată" (1975).

Desigur, nu putem nega aspectul malefic al comportamentului Zburătorului, respectiv plăcerea pe care cel mai adesea el o are de a chinui sau chiar isteriza tinerele fete sau chiar femeile divorţate şi văduvele, dar nu putem ignora, în acelaşi timp, justeţea unei observaţii de genul celei făcute de George Călinescu, potrivit căreia Zburătorul simbolizează de obicei „acel demon frumos", acel „Eros adolescent, care dă fetelor pubere tulburările şi tînguirile întîiei iubiri... Neavînd o literatură de analiză a dragostei, a fost firesc ca poeţii români să se coboare la momentul primitiv, la mitul invaziunii instinctului

Scanned with OKEN Scanner

erotic la fete. Caracteristică în toate aceste compuneri e totala iraţionalitate a crizei" (1965, p. 65). Într-adevăr, de-abia în creaţiile poetice moderne, de genul celor prezentate mai sus, mitul intervenţiei brutale a Zburătorului în viaţa adolescentină a tinerelor fete va căpăta forme mai decantate de exprimare, care prezintă primii fiori ai dragostei la fete nu atît ca pe o criză psihofiziologică necontrolată, dominată de convulsii şi accese isterice, ci ca pe o descoperire emoţională de sine sau ca pe o încercare de a-şi explica sensul acelei chemări tainice pe care femininul adolescentin îl manifestă faţă de sexul opus. Suntem înclinaţi şi noi să credem că mitul Zburătorului are mai mult un caracter oniric, întrupîndu-se din dorul sau din visul de dragoste al copilelor sau al tinerelor fecioare, care dau Zburătorului întruchipări de un anumit fel, şi anume acele înfăţişări care corespund reprezentărilor pe care ele le au în imaginaţie în legătură cu un anumit model de tînăr, pe care ar dori să-l iubească.

Spre deosebire de Zburător, Dragobetele semnifică, în credinţele populare româneşti, acel tînăr voinic, frumos şi bun, care inspiră fetelor şi femeilor încredere şi dragoste curată. Dragobetele patrona, pînă nu de mult, în arealul cultural al satelor româneşti, sărbătoarea logodnelor, numite „înfrăţirea" băieţilor şi „însurătăţirea" fetelor*. Această sărbătoare avea loc în fieçare an, pe data de 24 februarie („Ziua de Dragobete"), cînd, aşa cum relatează Romulus Vulcănescu, „Tinerii şi tinerele, îmbrăcaţi de sărbătoare, se strîngeau pe dealurile din preajma satului, în *cete de vîrstă şi sex*. Fetele laolaltă culegeau flori de primăvară, ghiocei, iar băieţii, individual, culegeau vreascuri pentru aprinderea unor focuri, în jurul cărora se aşezau jos, tot pe cete, şi glumeau între ei. Glumele se refereau mai ales la simpatiile şi antipatiile dintre băieţi şi fete. La prînz coborau în grabă spre sat, fiecare băiat fugărindu-şi partenera preferată. Dacă o prindea din fugă, conform datinii, putea să o sărute în văzul tuturor. Cînd doi tineri fugeau după aceeaşi fată, ea se lăsa prinsă de cel pe care-l prefera. Fata care era prinsă şi sărutată se considera oarecum *logodită* cu partenerul de fugă, pe un an, pentru a putea urmări cît de constante sînt sentimentele lor reciproce. Părinţii aflau de la tineri cele întîmplate şi erau satisfăcuţi sau nesatisfăcuţi, după pretenţiile ce le aveau pentru copiii lor. Această coborîre în goană a băieţilor în urmărirea fetelor se numea, în podişul Mehedinţi, *zburătorire*. Declararea publică a dragostei sincer consimţite între urmăritor şi urmărită, în ziua de zburătorire, a fost pînă în secolul al XIX-lea o formă reminiscenţial-rituală de *cult erotogen*" (1985, p. 338).

---

* Termenii se referă, potrivit lui Petru Caraman, la un anumit tip de fratrie rituală, şi anume cel al „frăţiei de cruce" şi al „surorii de cruce". Ritul „înfrăţirii" şi al „însurătăţirii" se desfăşura în cete de vîrstă şi sex şi consta în următorul ceremonial: în faţa cetei, partenerii îşi crestau cu vîrful unui cuţit semnul crucii pe braţul stîng, după care amestecau sîngele rezultat, prin suprapunerea porţiunilor sîngerînde, iar, în final, cei doi îşi sugeau reciproc sîngele. Urma îmbrăţişarea şi juruinţa reciprocă de sinceritate şi întrajutorare pînă la moarte. Aşa se declarau băieţii „fărtaţi", iar fetele „surate". Dacă unul dintre cei înfrăţiţi murea, între timp, celălalt trebuia „dezlegat" sau „desurăţit" la mormîntul fratelui decedat şi înfrăţit cu un alt partener, în alt loc, cît mai departe de mormînt.

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

Baba Dochia

Baba Dochia poate fi considerată ca reprezentînd, în mitologia românească tradiţională, un fel de „semidivinitate meteorologică" (Romulus Vulcănescu), care avea calitatea de a face prognoze asupra schimbărilor climaterice. Mai precis, credinţele populare străvechi povestesc despre o bătrînă care a plecat, în fapt de primăvară, cu oile la munte, îmbrăcată în nouă cojoace. Cum vremea dădea semne tot mai evidente de încălzire, soarele reuşind să străbată din ce în ce mai des ceţurile şi burniţele zilei, baba Dochia a început să-şi lepede, unul cîte unul, din cele nouă cojoace pe care le purta. Dar ea uită de faptul că mijeau doar zorii primăverii, astfel că în a noua zi de drum un îngheţ, venit pe neaşteptate, o degeră, transformînd-o în „stană de piatră" împreună cu oile ei. Cum evenimentul s-a produs în primele zile ale lunii martie, această perioadă a anului, de interferenţă între iarnă şi primăvară, a fost numită în popor: „Zilele Babei" (sau „Babele"), în care Dochia şi-ar lepăda, pe rînd, cojoacele, prognosticînd astfel venirea primăverii, dar o venire „cu bucluc", care pretinde luarea neapărată a unor măsuri de precauţie.

Interesant de remarcat este faptul că unele dintre credinţele populare străvechi explică transformarea babei Dochia în „stană de piatră" nu atît din cauza unei lipse de prevedere meteorologică a acesteia, cît mai ales ca o pedeapsă pe care Dumnezeu şi Sf. Petru i-au aplicat-o pentru plăcerea pe care o resimţea de a provoca rău celor din jur. Dorim să ne oprim puţin asupra neajunsului de ordin caracterial al babei Dochia, aspru condamnat de morala populară, recurgînd în acest scop la relatarea deosebit de plastică a cunoscutului etnofolclorist Marcel Olinescu. „Aşa era de rea", relatează M. Olinescu, „încît şi copiii ei, care cum creşteau, fugeau unde vedeau cu ochii numai să scape de răutăţile şi de gura ei. Numai un singur băiat, cel mai răbdător, poate pentru că era cam puţintel la minte, i-a fost rămas dintre toţi copiii. Dragomir, aşa îl chema pe băiat, avea o nevastă foarte harnică, dar pentru că el era tot dus cu oile, biata nevastă multe neajusuri avea de suferit de la zgripţuroaica de baba Dochia. Nu-i lăsa pic de odihnă şi toată ziua era cu gura pe ea. Ba de la o vreme îi pusese gînd rău şi voia cu tot dinadinsul să se scape de ea. Aşa o trimise într-o zi la rîu cu o desagă cu lînă albă s-o spele, pînă s-o înnegri, că altfel o ia de păr şi o răpede pînă-n şes de se alege praful de ea. Femeia, cătrănită, se duse la rîu şi o spălă 3 zile şi lîna tot nu se mai înnegrea. Ştia doar baba de ce-o trimisese, aşa că acum credea că a scăpat de noră-sa. Dar a treia zi, se trezeşte biata femeie, care acum nici nu mai vedea bine de atîta plîns şi nesomn, cu doi oameni bătrîni, care nu erau alţii decît Dumnezeu şi Sf. Petru, cărora li se făcuse milă de cîte îndura biata femeie şi, înnegrindu-i lîna, o trimiseră acasă. Baba cînd o văzu, se uită chiondoreş, şi la ea, şi la lînă, dar nu zise nimic. După o vreme iar o trimise la rîu, dar de data asta să înnălbească

nişte lînă neagră. Munci biata femeie iar 3 zile, dar lîna pas să se înălbească. Către seară iar veniră Dumnezeu şi Sf. Petru, dar acum nu-i mai înălbiră lîna, ci-i deteră o chită de flori de fragi s-o ducă babei. Baba cînd văzu florile de fragi, uită de lînă şi de tot şi, strigînd pe Dragomir, îi zise: «Dragomire, fragile au înflorit şi noi încă n-am măsurat oile. Hai sus la munte, să le măsurăm». Şi, grăbită şi furtunoasă cum îi era firea, Baba Dochia plecă aşa cum era îmbrăcată atunci, cu nouă cojoace pe ea şi cu Dragomir cu oile după ea. Afară se-ncălzise bine şi, cum mergea repede şi urca la deal, se încălzi baba, de începu să lepede la cojoace, pînă ce, ajungînd sus pe munte, rămăsese numai în cămeşoi şi poale. Dădu însă Dumnezeu repede o viforniţă cu zloată şi îngheţ, de îngheţară şi se-mpietriră şi Baba, şi oile, şi Dragomir. Şi de atunci, de ziua Dochiei, care-i a 9-a babă, vine o viforniţă şi un frig, ca-n dricul iernii şi vai ş-amar de cel ce se-ncrede în căldura zilelor precedente. Iar pentru ţinere de minte şi pînă astăzi stau în vîrful munţilor stîncile, pe care poporul le numeşte Baba Dochia cu oile ei" (1944, pp. 352-354).

Desigur, expresivitatea limbajului din relatarea de mai sus reprezintă o particularitate de stil, proprie apreciatului etnofolclorist, dar aspectele de conţinut din relatare nu mai constituie o contribuţie a acestuia, ci sînt rodul imaginaţiei fecunde din credinţele populare, pe care Marcel Olinescu le-a cules cu pasiune din diferite regiuni ale ţării şi le-a redat cu obiectivitate.

Trebuie relevat, în acelaşi timp, şi un alt înţeles pe care tradiţiile populare străvechi l-au dat mitului „Babei Dochia". Astfel, aceasta a fost considerată ca reprezentînd eroina unei legende, devenite scumpe poporului român, despre care George Călinescu spunea că poate sta la baza constituirii mitului etnogenezei poporului român. Sunt cunoscute două variante ale acestei legende, dintre care prima a inspirat, prin valoarea ei de ordin istoric, creaţia unor scriitori (*Traian şi Dochia*, de Gh. Asachi; *Decebal*, de M. Eminescu).

Prima variantă a legendei susţine că Dochia, fiica frumoasă şi curajoasă a regelui Decebal, văzînd situaţia deosebit de grea a tatălui său, care era asediat în cetatea Sarmisegetuza de către armata cotropitoare a împăratului Traian, a adunat oştire şi s-a îndreptat spre cetate, pentru a-i acorda ajutor. A ajuns prea tîrziu pentru a despresura cetatea, care a căzut în mîinile romanilor. Pentru a nu fi şi ea înfrîntă de către oştile mult mai numeroase ale lui Traian, prinţesa a dat ordin oştenilor ei să se retragă în munţi. Împăratul Traian, impresionat de curajul cu care prinţesa şi-a condus oştenii în luptă, şi cucerit, în acelaşi timp, de frumuseţea ei, a urmărit-o cu o parte a armatei sale pe cărările înguste, care duceau spre înălţimile abrupte ale munţilor. Văzîndu-se urmărită îndeaproape şi înţelegînd că nu poate scăpa decît dacă îşi dispersează mica oştire, ea le ordonă luptătorilor să o lase să urce singură pe una dintre culmile munţilor, pentru a-i deruta astfel pe urmăritori. Rămasă singură pe un pisc de munte, prinţesa îngenunchiază şi-i adresează o rugă fierbinte lui Zamolxis, zeul suprem al geto-dacilor, prin care îi cere să o apere, să nu o lase să fie pîngărită de împărat. Şi atunci Dochia a fost prefăcută într-o bătrînă ciobăniţă, cu o mică turmă de oi lîngă ea. Ostaşii romani, cu împăratul în frunte, s-au oprit în faţa Dochiei, transformate în bătrînă, şi Traian a întrebat-o dacă a văzut în ce direcţie a fugit prinţesa dacă. Baba Dochia i-a arătat cu toiagul drumul spre miazăzi, pe care romanii l-au urmat degrabă, dar fără folos.

Curajul în luptă şi dragostea de ţară a acestei tinere prinţese impresionează în mod deosebit şi sînt o dovadă a faptului că astfel de atitudini erau preţuite şi cultivate cu veneraţie în eposul popular românesc, care a fost dintotdeauna purtătorul unor valori dintre cele mai înalte ale umanităţii.

Scanned with OKEN Scanner

Cea de a doua variantă a legendei vorbeşte despre o prefacere a unei tinere fete, dar de data aceasta sub o altă înfăţişare, diferită de cea menţionată în prima variantă şi produsă dintr-un cu totul alt motiv decît cel cunoscut din comportamentul încăpăţînat şi imprudent al babei Dochia, consemnat la începutul materialului de faţă. Dochia, o tînără şi frumoasă păstoriţă, a fost împietrită, cu cele 20 de oiţe ale sale, pentru că a avut îndrăzneala de a sfida puterea intemperiilor declanşate de zeul Gebeleizis, stăpînul stihiilor naturii, la daci.

Referiri la această variantă a legendei a făcut cunoscutul învăţat Dimitrie Cantemir, care leagă legenda de o alta, la fel de cunoscută, cea a muntelui Ceahlău, care era considerat un munte sacru, un „stîlp" sau „coloană a cerului". Iată ce scrie, în acest sens, D. Cantemir în lucrarea sa *Descrierea Moldovei*: „Ceahlăul are un vîrf în formă de turn înalt. În vîrful acestui turn se vede o statuie foarte veche, înaltă de cinci stînjeni, reprezentînd o femeie bătrînă, înconjurată, dacă nu mă înşel, de 20 de oi, iar în partea naturală a acestei figuri femeieşti curge un izvor nesecat de apă. Într-adevăr, este greu de a decide dacă în acest monument şi-a arătat cumva natura jocurile sale sau dacă este format astfel de mîna cea abilă a vreunui măiestru. Statuia aceasta nu este înfiptă în nici o bază, ci formează una şi aceeaşi masă compactă cu restul stîncii, însă de la pîntece în sus este liberă. Probabil că această statuie a servit odată de idol pentru cultul păgînesc" (1956, p. 68).

Potrivit legendei mitice moldovene, cel care-şi aruncă privirile admirative asupra piscurilor semeţe ale muntelui Ceahlău îşi va înflăcăra imaginaţia şi simţirea ştiind că acolo în vîrf de munte este închipuirea în piatră a unei păstoriţe curajoase, care a avut cutezanţa de a înfrunta orgoliul unui zeu străbun, care se considera stăpînul forţelor naturii.

După unele interpretări, legenda Dochiei şi-ar avea originea în mitologia tracică, Dochia fiind identificată cu zeiţa Niobe: aceasta a arătat o trufie necugetată faţă de zeiţa Hera, soţia lui Zeus, mîndrindu-se cu cei şapte fii şi cele şapte fiice ale ei, Hera avînd numai doi (pe Apollo şi Artemis). Hera i-a pedepsit aroganţa, punîndu-i pe cei doi fii ai ei să-i ucidă pe toţi copiii Niobei, într-o singură zi; de durere, Niobe a devenit „stană de piatră". Se spune că stînca ar exista şi astăzi, pe muntele Sipil, în Asia Mică, reprezentînd o femeie aşezată pe tron.

Numele legendarei Dochia este dat astăzi mai multor stînci antropomorfe din mai multe masive muntoase din ţară: în Rarău, Bucegi, dar cel mai vestit loc este cel legat de muntele Ceahlău. Se ştie, astfel, că scriitorul Gh. Asachi a localizat, geografic, stînca în care a fost transformată mîndra fată de voievod, în apropierea muntelui Ceahlău, „sub muntele Pion, în Moldova" (*Traian şi Dochia*).

Faptul că legenda Dochiei a jucat un rol important în viaţa românilor din vechime, menţinîndu-se şi în contemporaneitate, reiese, printre altele, din tradiţia străveche a sărbătorilor primăverii prin aşa-zisele „zile ale babelor". Astfel, aceste tradiţii ne spun că fiecare îşi alege dinainte una dintre cele 9 zile ale babelor, crezînd că după cum este acea zi, frumoasă sau urîtă, aşa este şi firea (caracterul) acelui om sau aşa îi va fi viaţa ori norocul, peste an.

Scanned with OKEN Scanner

Protagonişti ai basmelor populare: Ileana Cosînzeana şi Făt-Frumos

Aceşti doi protagonişti ai basmelor populare româneşti se disting, ca toţi ceilalţi eroi mitologici aparţinînd diferitelor culturi, printr-o serie de calităţi fizice şi sufleteşti de excepţie, cu ajutorul cărora ei învinge diverse forţe ale răului şi fac să triumfe, pînă la urmă, binele, adevărul şi dreptatea.

Aşa cum reiese din balada mitică *Soarele şi Luna*, prezentată de Vasile Alecsandri în colecţia sa de *Poezii populare*, Ileana Cosînzeana este „o soră a Soarelui" care, refuzînd să fie soţia acestuia, pentru a nu comite astfel un incest, ce contravenea legilor moralei creştine, se aruncă în Marea Neagră, de pe podul măiestrit construit de către Soare, pentru nuntă. Dar îndrăgostitul astru nu conteneşte s-o curteze, astfel că Dumnezeu, pentru a o proteja, a transformat-o în Lună şi a trimis îngerii s-o ducă pe bolta cerească.

Cum Luna este supranumită în popor „ochiul Maicii Domnului", Ileana Cosînzeana este considerată, ca şi Luna, întruchiparea frumuseţii diafane şi pudice, a castităţii şi purităţii, care încîntă şi vrăjeşte ochii oricărui muritor. De altfel, creaţiile populare îi fixează aceste origini mitice şi atribute prin intermediul unor expresii deosebit de plastice: „a nopţii dalbă crăiasă"; „frumoasa Pămîntului şi a Cerului"; „frumoasă ca o floare, într-o iarnă fără soare"; „din cosiţă floarea-i cîntă, nouă împăraţi ascultă" etc.

În comentariul făcut în subsolul paginii care redă balada *Soarele şi Luna*, V. Alecsandri realizează un portret foarte sugestiv al Ilenei Cosînzene, care nu face altceva decît să reproducă bogăţia de parabole cu care imaginaţia populară o descrie pe Ileana Cosînzeana: „...Este închipuirea cea mai poetică a geniului românesc; ea personifică tinereţea, frumuseţea, nevinovăţia virginală, sufletul îngeresc, într-un cuvînt, perfecţia omenirei sub chipul de copilă gingaşă şi răpitoare... Ea-i atît de strălucită «că pe soare poţi căta, iar pe dînsa ba»; păsările cîntă în calea ei cîntecile lor cele mai frumoase, florile se culc în cîmpie ca să-i facă covor, balaurii se îmblînzesc şi vin de se întind cu dragoste la picioarele ei şi toţi fiii de împăraţi umblă să o ia de soţie. Averile ei sînt nesfîrşite; ea are trei îmbrăcăminte: una ca «cerul cu luna şi stelele»; una ca «cîmpul cu florile» şi una ca «marea cu spumele aurite» de razele soarelui" (*Opere*, vol. III).

Dar Ileana Cosînzeana nu este numai frumoasă şi virtuoasă, ea este prezentată, în basmele şi poveştile noastre populare, ca o fecioară vitează, cu virtuţi militare, asemănătoare amazoanelor, şi avînd o serie de puteri miraculoase, care-i servesc pentru a-şi împlini dorinţele sau pentru a-i ajuta pe alţii să se opună răului, silniciei, batjocurii, necinstei: de exemplu, deţine secretul fierberii unor plante miraculoase, prin care ea obţine „tinereţea veşnică" şi prin care „înzeceşte puterile" lui Pipăruş şi Florea Înflorit

Scanned with OKEN Scanner

(basmul *Pipăruş Petru şi Florea Înflorit*) ; are darul de a se metamorfoza, luînd chipul fie al unei fete sărace, dar cinstite, al unei slujnice oropsite, al unei zîne curajoase şi mărinimoase, fie al unor animale gingaşe (turturică, ciută sprinţară etc.), care au darul să alunge răutatea din sufletul omului şi să inspire gingăşia şi tandreţea (Ispirescu : *Zîna munţilor* ; *Zîna zînelor*) ; îl ajută pe Făt-Frumos să aducă „apă vie" şi „apă moartă" (Ispirescu : *Voinicul cel fără tată*), iar pe flăcăul care aspiră la mîna fetei de împărat îl sfătuieşte să scoată doi puieţi de dafin din grădină şi să-i sădească în două ghivece : întîiul va da o floare care îl va face pe tînăr „nevăzut", iar floarea de la al doilea dafin îl va face „frumos şi deştept" (Ispirescu : *Cele douăsprezece fete de împărat şi palatul fermecat*) etc.

Imaginea care predomină în basmele mitice româneşti, în raport cu Ileana Cosînzeana, este aceea a unei zîne a frumuseţii, „ruptă din soare", care-i cucereşte pe toţi cei din jur prin bunătatea şi generozitatea firii ei. Fascinaţia ei se exercită, în primul rînd – observă George Călinescu – asupra tinerilor aflaţi în căutarea unui ideal de iubire desăvîrşită : „Ea simbolizează tinereţea splendidă şi incoruptibilă, ademenitoare a tinerilor, fiind obiect de nostalgie pentru flăcăul nubil" (1965, p. 93).

Calităţile Ilenei Cosînzene ies în evidenţă mai ales atunci cînd ea acţionează împreună cu Făt-Frumos, cu care formează, în basme şi povestiri, un cuplu de tineri frumoşi, inteligenţi şi întreprinzători, care reuşesc să înlăture toate piedicile apărute în calea împlinirii iubirii lor curate.

Partenerul Ilenei Cosînzene este, şi el, un personaj de factură miraculoasă, o „făptură rară", cu „puteri supranaturale", aflat într-o căutare continuă a idealului feminin de frumuseţe şi dragoste curată şi ale cărui disponibilităţi sufleteşti au întotdeauna o orientare altruistă, fiind puse, aşa cum arată G. Călinescu, în slujba celor necăjiţi şi oropsiţi din jurul său : „În fond adevăratul Făt-Frumos este feciorul de împărat, desprins de orice gînduri materiale, posedat numai de instinctul de a-şi găsi o mireasă şi gata să facă numai fapte dezinteresate şi umanitare, să readucă de pe cer soarele şi luna, să izbăvească oamenii de teroarea unui balaur hydric, dîndu-le apa potabilă necesară, să aducă foc, să extermine pe zei" (1965, p. 218).

Imaginaţia populară l-a creat, într-adevăr, pe Făt-Frumos la dimensiunile eroilor mitologici, încărcîndu-l cu tot felul de atribute sufleteşti, care mai de care mai neobişnuite, dar mai ales cu acele însuşiri care-l puteau ajuta în lupta cu nedreptăţile şi răutăţile pămînteşti, precum şi cu o serie de fiinţe malefice fabuloase (zmei, balauri etc.), cu care omul obişnuit nu poate lupta. Astfel, însăşi naşterea lui Făt-Frumos este privită, în imaginaţia populară, ca un fapt extraordinar, împotriva legilor firii : el este conceput de mama sa, fie în urma înghiţirii unei „mrene de aur" (P. Ispirescu, *Ioviţă Făt-Frumos*), fie a unei lacrimi scurse din ochii Maicii Domnului (M. Eminescu, *Făt-Frumos din lacrimă*). Apoi, în aproape toate basmele, Făt-Frumos „creşte ca din apă" sau „creşte într-o zi cît alţii într-un an". În legătură cu faptele sale, se poate observa că ele cuprind frecvent misiuni cu aspect eroic : aducerea „merelor de aur", operaţiune asemănătoare, pînă la un punct, cu acţiunea temerară a argonauţilor de găsire şi aducere a „lînii de aur". În luptele cu diferitele fiinţe malefice fabuloase, Făt-Frumos este ajutat, adeseori, de fiinţe cu puteri supranaturale (Sfînta Vineri, Gerilă, Sfarmă-Piatră, Setilă, Strîmbă-Lemne etc.), care-l sfătuiesc cum să evite primejdiile şi cum să învingă duşmanii. De asemenea, Făt-Frumos se foloseşte în acţiunile sale justiţiare de o serie de ajutoare de nădejde, care se constituie într-un fel de recuzită a eroului : calul năzdrăvan, paloşul de aur, fluierul vrăjit, şoimul.

Scanned with OKEN Scanner

„Calul năzdrăvan" este un cal înaripat, care-l ajută pe Făt-Frumos să străbată „cerul şi pămîntul/ iute ca vîntul" ; să treacă prin „porţile cerului" sau peste „apa Sîmbetei", care înconjură Pămîntul de 7 sau 9 ori etc.

„Paloşul de aur" (sau „paloşul de lumină" sau „fulgerul încremenit") este atît de iute şi de precis, încît nici un zmeu sau balaur nu-i poate face faţă lui Făt-Frumos.

Cu ajutorul „fluierului vrăjit", care la români face parte din însăşi fiinţa lor, prin el cîntîndu-şi bucuriile, dorul şi jalea, Făt-Frumos reuşeşte să vrăjească, întocmai ca Orfeu cu lira sa, toate făpturile rele, îmblînzindu-le şi supunîndu-le dorinţelor sale.

„Şoimul" este mesagerul celest dintre Făt-Frumos şi Ileana Cosînzeana sau zînele şi ielele cîmpiilor şi pădurilor.

Vorbind despre toate aceste particularităţi ale firii şi ale comportamentului lui Făt-Frumos, Victor Kernbach remarca, într-un mod inspirat, faptul că în personalitatea acestuia se includ două categorii epice: eroul mitic, arhetipal de tip heraclean, şi eroul fabulos de basm. Într-adevăr, eposul popular tradiţional l-a supus frecvent pe Făt-Frumos unor încercări de genul „muncilor lui Heracles", care depăşesc capacităţile de rezistenţă şi de acţiune ale omului obişnuit, dar pe care el le-a rezolvat întotdeauna cu curaj şi într-un mod demn. În aceste aprige încercări, Făt-Frumos uzează însă nu numai de forţă fizică şi spirituală, dar şi de imaginaţie şi de o capacitate a miracolului, exprimată prin disponibilităţi de a face minuni, de a realiza fapte uimitoare, extraordinare.

Cuplul de protagonişti Ileana Cosînzeana şi Făt-Frumos din basmele şi poveştile populare româneşti s-a constituit de-a lungul veacurilor şi este scump poporului nostru, deoarece în jurul acestui cuplu mitic gravitează – spune Romulus Vulcănescu – întreaga dramă terestră a românilor: „Făt-Frumos şi Ileana Cosînzeana nu figurează răzleţ tema dragostei în lirica română, prin doi eroi mitici de import, transplantaţi în mitologia română şi parfumaţi cu puţină românitate. Făt-Frumos nu e un Bel enfant, iunak sau bogatîr, şi Ileana Cosînzeana, orice «frumoasă a lumii», ci sînt două personalităţi mitice, izvorîte din concepţia şi viziunea lirică a poporului român. Mitul dragostei lor transsimbolizează mitul atracţiei cosmice a elementelor desprinse din magma haosului şi introduse, în ordinea cosmică a universului, e mitul dramei credinţei şi tradiţiei preromâneşti a cultului luminătorilor cereşti. Prin basmele mitice cu Făt-Frumos şi Ileana Cosînzeana au pătruns în mitologia populară creştină elemente arhaice (antecreştine, păgîne) de cult al soarelui şi lunii, în colindele, în imagologia şi în iconografia religioasă creştină. Cuplul mitic Făt-Frumos şi Ileana Cosînzeana au fost preluate, adaptate şi transsimbolizate religios, pentru profundul lor caracter autohton, adeziune populară şi valoare etică" (1985, p. 390).

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

Crăciunul şi sărbătorile Anului Nou

Imaginea mitică a Crăciunului, care ne-a încălzit şi vrăjit anii copilăriei, este cea a unui bătrînel cu barbă albă şi lungă, cu ochi blînzi şi prietenoşi, pe al cărui chip timpul a încremenit, şi căruia îi face plăcere să evalueze, la fiecare sfîrşit de an, eficienţa pedagogiilor familiale, împărţind, după caz, daruri multe şi frumoase acelor copii care s-au dovedit a fi, peste an, cuminţi şi silitori la şcoală.

Credinţele populare străvechi spun că, la origini, Moş Crăciun a fost un personaj mitic dac, un „cioban zeu-moş", cu un comportament demonic, care a refuzat s-o primească pe Fecioara Maria să nască în staulul din grajdul oilor sale. Pe ascuns, soţia acestui cioban rău şi crud, pe nume Crăciun, o primeşte şi îi acordă ajutorul necesar la naştere, motiv pentru care ciobanul, furios, i-a tăiat mîinile. Fecioara Maria, recunoscătoare pentru gestul soţiei ciobanului, face o minune: îi lipeşte mîinile la loc; ba, chiar mai mult, face ca acestea să arate atît de albe şi de strălucitoare, încît ele încîntă privirile tuturor. La vederea minunii, ciobanul îşi dă seama de nesăbuinţa faptei sale şi, totodată, bucuros că soţia sa şi-a recăpătat mîinile, aprinde un rug mare din cioate de brad în curtea casei sale, după care încinge în jurul rugului o horă mare cu toate slugile pe care le avea. După joc, el împarte „daruri păstoreşti" (lapte, caş, urdă, smîntînă) atît Fecioarei Maria, cît şi copilului nou-născut.

Acest fapt dramatic de viaţă a stat la baza transfigurării, spune Romulus Vulcănescu, a ciobanului Crăciun într-un „sfînt, care aduce de ziua naşterii lui Iisus daruri copiilor, obicei care se suprapune amintirii darurilor pe care, după legenda evanghelică, le aduceau regii-magi în staulul noului Mesia... Cîntecele de bucurie adresate de slugile lui Crăciun cu prilejul minunii lipirii mîinilor bunei lor stăpîne, Crăciuneasa, s-au transformat în colinde ce glorifică, în mitologia creştină, naşterea lui Iisus" (1985, pp. 330-331).

Potrivit, aşadar, legendelor străbune, pentru faptul că bătrînul cioban Crăciun a fost cel dintîi om care s-a convertit şi a crezut în Hristos şi pentru că minunea înfăptuită de Fecioara Maria s-a petrecut în casa acestuia, ziua în care s-a născut Mîntuitorul nostru, Iisus Hristos, s-a numit de atunci „Crăciun".

În cadrul sărbătorilor Crăciunului, *bradul* este un element de ceremonial important. De fapt, la români, bradul reprezintă „arborele cosmic" (sau „arborele sfînt"), care concretizează o bună parte din activităţile spirituale ale românului. Astfel, el a fost şi este încă prezent în ceremonii şi rituri proprii vieţii săteanului român, unde a primit diferite funcţii simbolice: „arbore de naştere" = înfrăţirea simbolică între nou-născutul şi un brăduţ; „arbore de nuntă" sau „stîlpul de nuntă" = este folosit în ritul public al urcării pretendentului pe stîlp, pentru a lua din vîrful lui însemnele nunţii: năframa, legătura de busuioc şi plosca de vin, pe care le înmînează miresei; „arbore de bun

augur" = în colindele de iarnă; „arbore de judecată" = bradul de jurămînt şi bradul justiţiar; „arborele funerar" = pus la capătul mormîntului şi care ajută în marea trecere a sufletului în „lumea de dincolo"; „arbore de pomană"; „stîlpi de armindeni, profilactici şi purtători de icoane" etc.

Ca element central al ceremonialului religios desfăşurat în seara de Crăciun, cînd toţi ai casei se adună în jurul bradului pentru a-l împodobi cu lumînări aprinse, cu turtă dulce, cu nuci şi multe panglici frumos colorate, acesta simbolizează bucuria naşterii Mîntuitorului, prilejuind cîntarea unor colinde de preamărire a evenimentului şi acordarea de daruri tuturor, dar mai ales copiilor care s-au dovedit a fi, în anul care tocmai se isprăveşte, cuminţi şi silitori la învăţătură.

La români, sărbătorile Crăciunului şi ale Anului Nou sînt bogate în manifestări, alături de colinde bucurîndu-se de multă trecere: urările de belşug şi viaţă lungă, făcute cu „pluguşorul" şi cu „buhaiul"; jocurile cu măşti: turca sau cerbul, brezaia, capra, malanca, ursarii; dansuri: căiuţii (sau „bumbierii"), căluşerii; cîntecele de stea; scenetele sau secvenţele de teatru: „Vicleimul", „Irozii" etc.

În seara de Crăciun, copiii şi tinerii se strîng în cete (4-5), merg din casă în casă şi cîntă colinde, prin care vestesc naşterea lui Iisus şi prin care-şi exprimă bucuria pentru acest fapt. Gazda casei colindate este întotdeauna întrebată dacă primeşte colinda. Dacă răspunsul este favorabil, ceea ce se întîmplă în general, colindătorii cîntă mai întîi o colindă la uşă sau la fereastră, prin care de obicei se vesteşte sărbătoarea, apoi ceata de colindători intră în casă, unde cîntă „colinda gospodarului" (colinda cea mare). La cererea gazdei, căreia i-a plăcut colindul, ceata mai cîntă alte 2-3 colinde. În casă, colindătorii sînt aşteptaţi cu darurile pe masă. După terminarea colindatului, se urează pentru fiecare dar în parte şi, la sfîrşit, se mulţumeşte gazdelor în formule tradiţionale („Crăciun fericit"). Pe uliţă, spre alte case, ceata se deplasează cu cîntece şi strigături.

Versurile acestor colinde şi melodiile după care ele se cîntă sînt de o mare frumuseţe (*O, ce veste minunată* – melodia de D.G. Kiriac; *Steaua*; *Astăzi s-a născut Hristos*; *Florile dalbe*; *Am plecat să colindăm/ Domn, Domn să-nălţăm*; *Trei păstori*; *Sus la Poarta Raiului*; *Trei crai de la Răsărit* etc.). Partea descriptivă a colindului este plină de imagini sugestive, de hiperbole, de întîmplări miraculoase, de fapte care prezintă, într-o atmosferă de legendă, aspecte ale vieţii idilice de la ţară, puterea şi frumuseţea tinerilor, iubirea văzută din perspectiva unei căsătorii etc. Totuşi partea cea mai importantă a colindului este considerată cea de încheiere, în care se exprimă o dorinţă în favoarea cuiva, în care se formulează, în moduri tradiţionale de exprimare, felicitarea sau urarea, pentru gazda primitoare, de a avea o viaţă lungă şi îmbelşugată.

Nu putem să nu consemnăm aici cîteva strofe din cunoscutul colind românesc *Moş Crăciun*, care, prin melodicitatea sa şi bucuria de viaţă pe care o degajă, se poate compara cu popularul colind german *O, brad frumos*:

Moş Crăciun cu dalbe plete,
A sosit de prin nămeţi,
Şi aduce daruri multe
La fetiţe şi băieţi.
Moş Crăciun, Moş Crăciun!

Din bătrîni se povesteşte
Că-n toţi anii, negreşit,

Moş Crăciun, pribeag soseşte
Nici o dată n-a lipsit!
Moş Crăciun, Moş Crăciun!

Moş Crăciun cu plete dalbe
Încotro vrei să apuci?
Ţi-aş cînta „Florile dalbe"
De la noi să nu te duci!
Moş Crăciun, Moş Crăciun!

Dintre alaiurile care sînt întîlnite cu ocazia sărbătorilor Crăciunului şi ale Anului Nou, deosebit de popular este, în Moldova şi în Bucovina, „alaiul caprei", care se prezintă ca „o acţiune muzicalo-coregrafică" încîntătoare, ce aminteşte întrucîtva de „alaiul dionisiac". Dar, dacă la greci alaiul dionisiac era dominat de personaje daimonice de tipul „satirilor", „faunilor" şi „pan"-ilor, în alaiul caprei moldoveneşti locul acestor personaje este luat de moşi şi babe, de ghiduşi şi păcălici, de ţîrcovnici şi pristavi etc., care conlucrează la realizarea unui spectacol fascinant, în care refrenele muzicale sînt acompaniate de tobe şi fluiere, de tropăitul picioarelor şi de versuri cu accente satirice. Pentru a cunoaşte şi a înţelege specificul unor alaiuri, cum ar fi: al caprei, al turcii sau al brezaiei, apelăm la relatările sugestive ale cunoscutului cercetător al miturilor, obiceiurilor şi credinţelor populare, Marcel Olinescu:

„Turca este cioplită şi sculptată în lemn, întocmai ca un cap de cerb ori de ţap, avînd printre corniţe fel de fel de panglici, bertiţe de mărgele şi cu clopoţei pe la urechi. De falca dedesubt sînt legate pe la grumazi nişte sfori, cu care jucătorul îi pune capul în mişcare, cum îi place.

Capul e înţepenit într-o bîtă mică şi groasă. Împrejurul bîtei de la grumazi, e croită din covoare scumpe o haină largă, întocmită ca o fustă femeiască şi care e împodobită cu tot felul de năfrămi de mătase, şi curele cu ţinte. Jucătorul intră sub această haină şi, răzimat pe bîtă, face figura unui patruped.

Pentru a juca «turca», se cere o mare deprindere. De obicei feciorii, în postul Crăciunului, se adună seara la o casă, unde învaţă a colinda şi unde, fiind şi cîte un ceteraş sau fluieraş, se aleg doi feciori mai îndemînatici în jocuri gimnastice, spre a se deprinde la jocul cu «turca».

Covoarele, năfrămile, panglicele şi bertiţele sînt împrumutate de pe la fetele fruntaşilor, pe cari după sărbători le înapoiază în aceeaşi stare cum le-au primit.

Sunt rari feciorii care se decid să joace «turca», deoarece ei cred că de cel care o joacă se depărtează, pentru 6 săptămîni, îngerul cel bun şi în acel timp ar fi lăsat în voia celui rău. Afară de aceasta, jocul e atît de obositor, încît tot mereu trebuie să se schimbe cei doi jucători.

Feciorii, avînd de mai 'nainte tocmită o gazdă, unde au să se ospăteze, în dimineaţa ajunului se adună şi-şi aleg un econom sau crîşmar, care să poarte grijă de ale mîncării şi băuturii, un jude sau birău pentru ţinerea ordinii, un vornic şi doi sau trei feciori mai nătîngi, pe care îi numesc «cai», fiindcă duc în spinare carnea şi colacii primiţi. Cu gătirea bucatelor se însărcinează găzdoaia casei.

Fiind toate lucrurile pregătite, în ziua de Crăciun, după ieşirea din biserică, feciorii se adună la gazdă, de unde pleacă la colindat cu vîsc şi cu iederă în căciulă, cu lăutarul şi cu turca, mai întîi la fruntaşi, apoi la mijlocaşi şi pe urmă la oamenii de rînd din sat.

Scanned with OKEN Scanner

La poarta fiecărei curţi, se opresc şi doi din fruntea feciorilor intră şi roagă pe stăpînul casei să le permită să colinde. Primind răspuns favorabil, feciorii intră în curte şi se aşază la fereastră, unde se împart în două coruri, cîntînd alternativ cîte o strofă din colindă, aşa că un cor nu e gata pe cînd celălalt începe acompaniat de lăutar, iar turca face prin curte comedii. După terminarea colindei, feciorii intră în casă cu turca spre a juca, iar pe masă e pusă cinstea: daruri, un colac mare făcut din grîu curat, carne de rîmător, bani şi cîte o doniţă de vin.

Terminînd turca cu jocul, vornicul se apropie de masă împrejurul căreia sînt membrii familiei şi începe să vorbească, recitînd colindul «turcii». După aceasta joacă pe stăpîna casei, pe fete şi chiar pe servitoare, dacă sînt la casă şi apoi, mai mulţumind o dată, se depărtează" (1944, pp. 373-374).

În părţile subcarpatice ale Munteniei, pînă către şesul dunărean, era, pînă nu de mult, larg răspîndită „brezaia". Aceasta, brezaia, era socotită soţia „moşului", personajul principal al jocului „brezaia". Moşul, purtînd o zeghe (şubă) făcută din tot felul de cordele, de diferite culori, din care scotea, la răstimpuri, capul de lemn al unui animal (lup, vulpe, cucoş, vultur, barză), sărea în jurul brezaiei, scoţînd strigăte puternice, lungi, ascuţite, prin care înspăimînta privitorii. Din cînd în cînd o mîngîia ademenitor şi şiret pe soţia sa, „brezaia". Alerga, apoi, după copii şi fete, făcînd multe comicării. Copiii şi grupul de colindători, aflaţi pe uliţa satului, îl aţîţau cu versuri ironice, de genul: „Ieşi brezaie/ de la odaie/ să-ţi dau paie" sau: „Brezăiţa moşului/ pe coada cocoşului/ nu te da, nu te da/ că mă leg de harca ta".

Ca şi „capra" sau „turca", „brezaia" era aşteptată cu nerăbdare să apară, pe uliţele satului, de către toată lumea. La casele cu fete mari, i se pregătea o turtă anumită (ca şi „colacul turcei"). După ospăţul care încununa jocul brezaiei, aceasta („brezaia") murea: moşul o jelea, apoi o lua în braţe şi o ducea departe, unde o înmormînta*.

Anul Nou este aşteptat de către toată lumea cu mare nerăbdare, deoarece el reprezintă o speranţă de mai bine, de mai mult noroc şi reuşite în toate planurile vieţii. De aceea, sărbătorile Anului Nou iau aspectul unor carnavaluri în care urăturile cu aspect ironic şi satiric, precum şi alaiurile de tot felul, îndeosebi ale „caprei", „căiuţilor", „pluguşorului" sînt prilejuri de a face evaluări critice ale anului care a trecut şi de a exprima sentimente de încredere faţă de noul an. În Bucovina, sărbătoarea Anului Nou ia aspectul unei procesiuni în cadrul căreia 12 persoane simbolizează cele 12 luni ale anului, începînd cu luna ianuarie, reprezentată printr-un „copilaş" (Anul Nou) şi terminînd cu luna decembrie, reprezentată printr-un „unchiaş" (Anul Vechi). Toate aceste personaje, diferit îmbrăcate (pentru a reda cîte ceva din specificul mediului natural al fiecărei luni) stau într-un car mare, împodobit frumos şi tras de 4 perechi de boi. Carul este însoţit de un alai zgomotos de copii şi tineri, care colindă şi spun urături. Alaiul carnavalesc se opreşte la unele case ospitaliere: aici Anul Vechi improvizează, în versuri sau proză, un discurs în care prezintă împlinirile şi neîmplinirile din viaţa comunitară a satului sau chiar a ţării. Fiecare „lună" completează cu detalii, prezentate într-un stil zeflemitor, cu scopul de a ridiculiza diferite aspecte negative din viaţa satului. În final, Anul Nou încheie colindul cu o urare, care promite un an următor cu mai mult noroc, belşug şi comportamente frumoase din partea fruntaşilor satului.

---

* Într-un mod asemănător, după „ospăţul turcii", masca mima actul stingerii din viaţă, juca mai lent, iar un fecior simula împuşcarea ei, după care se făcea „înmormîntarea".

Scanned with OKEN Scanner

Un alt alai carnavalesc de amploare, care se extinde practic asupra întregului sat, este cel al „Cucilor". Acest alai, deşi nu se desfăşoară cu ocazia sărbătorilor de Anul Nou, ci mai tîrziu, „de lăsatul secului", are unele asemănări cu cel prezentat anterior, el dovedind, o dată în plus, geniul oamenilor din popor de a transfigura în manifestări cu caracter artistic „rituri agro-pastorale" străvechi. Specificul acestui alai al „Cucilor" îl redăm prin intermediul lui Romulus Vulcănescu care, la rîndul său, l-a preluat de la etnofolcloristul Ambrozie Aurel, care-l prezintă în articolul „Credinţe despre Martie" (1930, p. 360): „Acţiunea se desfăşoară în trei părţi: prima parte în *dimineaţa* de lăsatul secului, cînd alaiuri de cucoaice (flăcăi travestiţi în femei), cu zurgălăi la picioare, la brîu şi cruciş pe piept, cutreieră satele simulînd *bătaia tradiţională cu chiuliciul* (un bici în vîrful căruia se află o opincă ruptă); partea a doua, în *după masa aceleiaşi zile*, cînd începe o piesetă în care personajul principal este «bunica cucilor», în jurul căreia se strîng: miri şi mirese, plugari şi plugăriţe, ciobani şi ciobăniţe, vînători, jandarmi, prelaţi, vraci şi uneori chiar «măşti de cămile», spre a întocmi o mascaradă zgomotoasă în mijlocul satului, unde se trag trei brazde simbolice în cerc, udînd cu vin unul dintre ei (de obicei pe mire); şi partea a treia, în *seara aceleiaşi zile*, cînd înainte de a se însera îşi scot măştile cu un anumit ceremonial, rupîndu-le de pe cap, trîntindu-le la pămînt, călcîndu-le în picioare, strigînd: «Să piară cu tine/ tot ce-i rău în mine/ şi să fiu luminat/ cum am fost înturnat (...)!», după care urmează hora satului şi un fel de retragere cu torţe" (1985, p. 434).

Dintre piesele cu temă religioasă, cea mai cunoscută şi mai des prezentată în satele româneşti, încă din vechime, este „Irozii" sau „Betleemul" („Vicleimul"). Pomenită încă de Miron Costin, ca piesă creată de „dascăli şi dieci" şi jucată la curtea lui Vasile Lupu, „Irozii" redă în versuri, în tonul colindelor, conflictul dintre magi şi Irod. Începînd însă cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea, se produce un proces de laicizare a legendei străvechi şi a conflictului dramatic, autorii anonimi oprindu-se, de obicei, la momentul cel mai dramatic: uciderea pruncilor de către Irod şi acţiunea magilor de căutare hotărîtă a pruncului celui prorocit şi de pedepsire a lui Irod. Mai mult chiar, autorii anonimi înlocuiesc, treptat, scenele şi eroii consacraţi de legendă cu scene sau momente cu caracter umoristic şi caricatural, prin care satirizau moravurile de la „Curtea Domnească", de la casele boierilor, negustorilor sau metehnele judecătorilor corupţi.

Scanned with OKEN Scanner

Celălalt tărîm: Raiul şi Iadul. Mitul metempsihozei

„Celălalt tărîm" (sau „lumea de dincolo") este reprezentat, cel mai adesea, în miturile, legendele şi credinţele populare, sub forma unor spaţii siderale sau regiuni superioare ale atmosferei, cărora oamenii simpli din vechime le dădeau numele de „cer" sau „ceruri". Aici, în aceste spaţii inaccesibile omului, se află mediul obişnuit de existenţă a tot felul de fiinţe sau forţe divine, creatoare ale Universului şi ale Pămîntului, şi care, prin capacitatea lor de previziune şi de înţelepciune infinită, asigură nu numai „ordinea universală", dar şi cea terestră, respectiv respectarea de către oameni a legilor morale. Şi cum n-ar fi crezut aceşti oameni străvechi în puterile misterioase ale cerurilor dacă de acolo, de sus, unde ei nu puteau ajunge, veneau ploile dătătoare de viaţă, veneau lumina şi razele îmbietoare ale soarelui; dar tot de acolo veneau, adesea, şi fulgerele şi trăsnetele, grindinile şi uraganele, acestea din urmă tocmai atunci cînd se aşteptau mai puţin. Apoi, altă minune: tocmai atunci cînd cineva dintre ei a ucis un semen al său sau a pîngărit copila nevinovată a unui vecin sau prieten, s-a stîrnit ca din senin o furtună năprasnică, cu fulgere şi trăsnete, şi cel ticălos a căzut mort la pămînt. Nu putea fi, desigur, o coincidenţă, ci mînia Cerului, mînia Creatorului divin, care a văzut aceste nelegiuiri şi l-a pedepsit pe făptuitor!

Privit astfel, ca locul unde sălăşluiesc divinităţile, unde vieţuiesc astrele, unde se produc norii, furtunile, trăsnetele, curcubeiele etc., cerul a fost considerat de strămoşii noştri nu numai ca o manifestare directă a unei lumi inaccesibile şi de necontrolat pentru ei, care veghează cu străşnicie asupra ordinii cosmice, dar care este în acelaşi timp făuritorul şi păzitorul secretelor destinului oamenilor. Nimeni, nici măcar regii, nu se poate sustrage voinţei cerului, care este simbolul ordinii sacre din Univers, al puterilor superioare omului, indiferent că acestea sînt binevoitoare sau de temut!

Fascinaţia oamenilor faţă de cer, care era privit, în egală măsură, ca ceva de temut, dar şi ca un loc divin, purificator, în care sufletul o dată ajuns acolo se înalţă, i-a făcut pe oameni să năzuiască întotdeauna să forţeze „Porţile Cerului", pentru a pătrunde în spaţiile siderale şi a trăi astfel printre sfinţi.

În reprezentările lor despre cer, oamenii au început să facă treptat o distincţie tot mai clară între aşa-numitul „cer atmosferic", care cuprinde mai ales forţele stihiale şi necontrolabile ale naturii, şi „cerul religios", în care sălăşluiesc divinităţile şi Demiurgul suprem, Tatăl tuturor celor care există. În imaginea despre lume a popoarelor din vechime, cerul era conceput ca fiind dispus în mai multe straturi sau spaţii astrale, de regulă şapte sau nouă, cărora le corespund tot atîtea lumi diferite, pe care omul trebuie să le străbată, în lungul drum al devenirii sale, pentru a obţine perfecţiunea spiritului. Primul strat este populat mai ales de forţele cele puternice ale văzduhului, care aduc,

Scanned with OKEN Scanner

după voia lor, ploaia ninsoarea, vînturile, fulgerele etc. ; tot aici se găsesc diferite făpturi mitice, semidivinităţi, aparţinînd mai mult antihristului (diavolului) şi care coboară adeseori pe Pămînt, pentru a produce oamenilor tot felul de necazuri şi suferinţe. Pe măsură însă ce văzduhul se înalţă, celelalte ceruri se curăţă de aceste spirite rele, se purifică, cuprinzînd făpturi tot mai evoluate, numite în popor „sfinţi", pe care Dumnezeu îi acceptă alături de el atunci cînd coboară pe Pămînt. Cerul al şaselea are o „grădină mirifică" pe care o îngrijesc sfinţii. Prin ea străbate, spun credinţele populare străvechi, din cerul al cincilea spre cerul al şaptelea, „coroana bradului cosmic". În grădina cerului, bradul făcea fructe şi cu mirosul lui şi al florilor şi ierburilor „parfuma întregul cer". În limbajul mitologiei populare creştine această „grădină cerească" capătă numele de „Rai", tărîm sacru unde nu pot ajunge, după moarte, decît acei oameni care au trăit în lumea lor pămînteană ca nişte sfinţi. Ultimul cer, al şaptelea (sau al nouălea), aparţine demiurgilor, apostolilor, care, atotştiutori şi cu înţelepciunea lor, înconjoară întru slavă tronul Tatălui suprem, creatorul „tuturor văzutelor şi nevăzutelor".

Ascensiunea sufletului omului spre aceste ceruri se face cu foarte mare greutate, spre ultimele niveluri avînd acces numai cei cu puteri divine. „Urcările la cer" sînt prezentate de credinţele religioase populare ca nişte „treceri prin vămi", păzite de „vameşii văzduhului" (nişte fiinţe aflate în slujba diavolului). Numărul acestor vămi este mare, 24 sau 99, fiecare vamă ţinînd socoteală de un păcat capital al vieţii. Ultima vamă, care este înconjurată de un mare întuneric, reprezintă „puntea raiului", care trece peste „gura iadului". În faţa fiecărei vămi, sufletul muritorului, însoţit de „îngerul păzitor", trebuie să dea socoteală de păcatul prevăzut pentru vama respectivă. Vameşii sînt, în general, fiinţe respingătoare, care se comportă într-un mod care aminteşte de păcatul pe care-l vămuiesc: ei descifrează, de pe un „sul negru scris cu alb", păcatul vămii lor şi pedeapsa care se cuvine muritorului care a păcătuit. Se poate scăpa de pedeapsă numai dacă sufletul păcătosului în cauză plăteşte cu „gologanii" puşi de către rude în mîinile decedatului, la înmormîntare. În favoarea muritorului acuzat pe nedrept intervine „îngerul păzitor", care explică situaţia, iar la nevoie se luptă cu vameşii neîndurători. Ultima vamă e cea mai grea, pentru că sufletul este lăsat să treacă singur prin vamă şi pentru că „puntea raiului" e îngustă ca „o lamă de cuţit" şi lungă „cît un curcubeu". În întunericul ultimei vămi, „brăzdate de vîntul turbat şi de vaiete care se ridică năpraznic din gura iadului", sufletul are ca singură călăuză lumînarea ce i s-a pus mortului în mînă, la îngropăciune. Cum această lumînare se stinge, din cauza vîntului puternic, după primii paşi, sufletul celui care a fost drept şi credincios în viaţa lui pămînteasă prinde aripi şi intră pe „porţile de safir" ale cerului, iar al celui păcătos îşi pierde echilibrul pe punte şi cade în hăul iadului, unde trebuie să vieţuiască printre cei mai mari răufăcători.

În credinţele şi tradiţiile populare româneşti, „urcările la cer" se îndeplineau - precizează Romulus Vulcănescu - prin intermediul „arborelui cosmic", a cărui coroană cuprindea cerul şi restul cosmosului: „După cercetările noastre, consemnate într-o *mitologie a bradului* ca arbore cosmic, reiese că bradul, ca arbore cosmic prin excelenţă, are coroana înfiptă în cele 7 sau 9 ceruri, care umplu cosmosul întreg, trunchiul între cer şi pămînt şi rădăcinile înfipte adînc în subpămînt... În alţi termeni, bradul ca *arbore cosmic* îndeplineşte, în mitologia română, trei funcţii mitice: este o *axă a lumii româneşti* (*axis mundi* a daco-românilor), care leagă macrocosmosul (sediul omenirii) de microcosmos (sediul demonologiei); este alegoria, metafora sau simbolul arhetipal al ascensiunii în cer şi descensiunii în infern. Prima, reflectată în mitologia popular-creştină prin ascensiunea

Scanned with OKEN Scanner

arhedemonului Satanail în rai şi furarea însemnelor puterii răului, şi a doua, reflectată prin descensiunea arhanghelului Mihail în iad şi recuperarea însemnelor furate de Satanail" (1985, p. 354). Ca argumente în sprijinul acestor idei sînt, după părerea lui R. Vulcănescu, diferitele creaţii populare anonime, cum sînt: reprezentările copacului cosmic în picturile murale din biserici; diferitele obiceiuri, datini, colinde populare (cum este, de exemplu, următorul fragment dintr-un vechi colind popular, consemnat în lucrarea *Coloana cerului*, 1972: „La rădăcina bradului/ în mijlocul iadului,/ la vîrful bradului/ în mijlocul raiului"). Un argument îl reprezintă pentru R. Vulcănescu şi obiceiul străvechi al „urcării pe munte" (Ceahlău, Muntele Găina), o dată pe an, de obicei în ajunul zilei închinate Sfintei Maria (15 august), cînd întregul sat întîmpină răsăritul soarelui în vîrful muntelui, în picioare, cu faţa spre răsărit: sătenii ridică mîinile spre soare, apoi îngenunchează şi mulţumesc cerului că li s-a dat prilejul să mai urce un an pe munte şi să trăiască aceste clipe fericite de înălţare sufletească.

Tot ca o expresie a nevoii ancestrale a ascensiunii sufletului spre cer este considerată şi credinţa străveche a românilor că sufletul se odihneşte, sub formă de „pasăre cerească", în vîrful „stîlpului de mormînt", pînă ce el îşi va lua zborul spre lumea cealaltă, aflată undeva în cer. Acestei credinţe îi corespunde obiceiul reprezentării sufletului mortului, mai întîi sub forma unei vrăbiuţe, confecţionată din cocă, atîrnată în „pomul de pomană", la înmormîntare (în Moldova); apoi a unei păsări cu aripile închise, aşezate pe „stîlpul funerar", simbolizînd odihna păsării (respectiv a sufletului) înainte de a-şi lua zborul; în sfîrşit, sub forma unei păsări cu aripile deschise, gata să-şi ia zborul spre ceruri.

Aceste credinţe şi obiceiuri au constituit, de altfel, motive de inspiraţie pentru marele sculptor Constantin Brîncuşi, atunci cînd a creat „Coloana infinitului" şi „Pasărea măiastră", amîndouă simbolizînd ascensiunea „ca transcendenţă a condiţiei umane" (Mircea Eliade).

La români, trecerea spre „lumea de dincolo" avea o ţintă precisă: ajungerea în Rai, în paradisul ceresc, care asigura o post-existenţă fericită şi eternă. Această imagine idealizată a Raiului, reprezentat sub forma unor grădini cereşti fermecate unde sălăşluiau adepţii zeului Zalmoxis, constituia un imbold pentru orice om de a fi bun, de a trăi în cinste şi dreptate, pentru că numai astfel se poate obţine recompensa de a ajunge în rai. În caz contrar, atunci cînd omul trăieşte în mari patimi şi în păcat, comiţînd tot felul de fărădelegi, el pierde răsplata Raiului şi ajunge în Iad, conceput ca o zonă subpămînteană, întunecoasă şi înfricoşătoare, în care stăpînesc diavolii şi unde păcătoşii sînt supuşi la tot felul de chinuri.

Iadul a apărut, potrivit credinţelor populare, din momentul în care, în Rai, o serie de îngeri s-au răzvrătit, în frunte cu Lucifer, încercînd să răstoarne legile şi orînduielile fixate de Dumnezeu. Dar intenţiile acestora au fost anticipate şi împiedicate de Dumnezeu, care a îndreptat asupra răzvrătiţilor fulgere. Acestea, izbindu-i, i-au prăvălit din cele şapte ceruri: unii au căzut pe Pămînt, unde au devenit „îngeri negri", făcători de rele; alţii au ajuns sub Pămînt, în inima acestuia, unde vor sta întemniţaţi „pînă la capătul lumii". Dar, din „fundul pămîntului", unde a căzut, Lucifer (Scaraoţchi) a început să-şi organizeze oastea pe ierarhii, opuse celor îngereşti: demoni, numiţi „vameşii văzduhului"; „iezmele" pămîntului; diavolii subpămînteni. Din cauza revoltei împotriva lui Dumnezeu, Raiul – spun credinţele populare – a fost închis şi este păzit de sfinţi, în el nemaiputînd pătrunde, decît prin moarte, sufletele făpturilor bune, cinstite şi drepte. Dar, aşa cum am văzut, pătrunderea prin „porţile raiului" este foarte dificilă, ea

Scanned with OKEN Scanner

neputîndu-se împlini decît prin „Marea Trecere" a sufletului prin „vămile văzduhului", în prezenţa „îngerului păzitor" al fiecărui suflet.

„Mitul metempsihozei", frecvent întîlnit în credinţele religioase ale unor vechi popoare (egipteni, greci, hinduşi), prezintă convingerea – care se mai păstrează şi astăzi în unele comunităţi religioase – despre posibilitatea transmigraţiei sufletului oamenilor, care ar parcurge, după moarte, un lung şir de reîncarnări succesive în animale, plante şi oameni. În doctrinele greceşti, mai ales cea orfică şi pitagoreică, se considera că sufletele aşteaptă în „Cîmpiile Elisee" dobîndirea unui nou trup şi, bînd din rîul Lethe, îşi uită încarnările precedente. Treapta de reîncarnare pe care se va situa sufletul va fi în funcţie de meritele personale, dobîndite în viaţa precedentă. Astfel, poetul Pindar, care era un partizan al ideii de transmigraţie a sufletelor, considera că cei care au rezistat tentaţiei simţurilor, păstrîndu-şi sufletul neîntinat de păcate, Persefona (venerată de greci ca zeiţă a germinaţiei, dar şi ca zeiţă a morţii) le trimitea sufletele în al „nouălea cer" sau în „Cîmpiile Elisee", regiune paradisiacă, unde sufletele celor neprihăniţi se află în preajma divinităţii supreme (Zeus sau Dumnezeu). Filosoful grec Empedokles, considerînd şi el viaţa terestră ca un exil, admitea metempsihoza ca peregrinare a sufletului prin plante şi animale înainte de purificarea totală, care îi va permite recontopirea cu divinitatea din care s-a desprins.

Această transmigraţie trebuie deosebită de fenomenul „dedublării personalităţii", care se produce pe parcursul vieţii individului şi care se manifestă în anumite condiţii patologice ale vieţii psihice a persoanei. Se cunosc astfel de cazuri de dedublare, isterică sau schizofrenică, a personalităţii, cînd se produc regresiuni ale psihicului către stadiile inferioare (sau primitive) ale dezvoltării, fapt care-l face pe cel în cauză să se considere, de exemplu, fetus sau copil de grădiniţă şi să se comporte ca atare. Pot fi şi cazuri în care persoane, puternic frustrate sau angoasate de trăirea unui complex de inferioritate, ajung să realizeze în timp, la nivel pur imaginativ, dintr-o nevoie de compensaţie, sentimentul că sînt în realitate personalităţi puternice, excepţionale (de exemplu, se comportă, la un moment dat, ca şi cum ar fi un excepţional om de afaceri, un strălucit om politic etc.). În sfîrşit, un proces asemănător dedublării, produs de data aceasta în condiţii de normalitate a vieţii psihice, are loc în cursul constituirii a ceea ce psihologii numesc „conştiinţa de sine": astfel, copilul ajunge treptat să facă distincţia între aspectele conştiente ale vieţii sale psihice, reprezentate de activităţile gîndirii logice şi manifestările subconştiente sau inconştiente ale vieţii psihice, care angajează diferite mecanisme, impulsuri sau activităţi onirice.

Metempshihoza ar presupune posibilitatea ducerii mai multor vieţi, prin reîncarnarea după moarte a sufletului în diferite ipostaze, de regulă inferioare celei deţinute în cursul vieţii deja trăite. Motivele invocate în sprijinul oportunităţii acestei credinţe sînt legate, în general, de nevoia pe care ar resimţi-o omul de a obţine ispăşirea gravelor păcate comise pe traseul unei vieţi şi, implicit, obţinerea treptată a purificării sufletului, prin parcurgerea unui lung şir de încarnări succesive cu caracter punitiv (de exemplu, metamorfozarea, într-o viaţă viitoare, a sufletului într-o creatură fără mişcare era considerată de vechii indieni ca firească pentru cel care în viaţa pămîntească a ucis un semen de-al său; sau li se părea normal ca cei care au furat să se prefacă, într-o viaţă viitoare, în fiinţe care se mănîncă între ele; cei perverşi să se transforme în tăuni sau muşte; cei care au blestemat sau calomniat să se transforme în pasăre sau orice altă sălbăticiune etc.).

Scanned with OKEN Scanner

Viziunea ispăşirii unui mare păcat comis în viaţa pămînteană, prin obligaţia celui în cauză de a suporta, într-o viaţă viitoare, o condiţie psihică umilitoare sau mult inferioară celei umane, este considerată în unele arii culturale ca simplistă. Acestei concepţii îi este opus punctul de vedere potrivit căruia omul ar trebui ajutat ca prin el însuşi, prin propriile reflecţii şi procese de conştiinţă, să ajungă, în *viaţa prezentă*, şi nu într-una viitoare, la recunoaşterea gravităţii faptei comise la un moment dat. Regenerarea morală trebuie să aibă la bază, spunea F.M. Dostoievski, o stare de căinţă, de regret, de remuşcare sinceră şi profundă. Această stare, dacă este efectuată cu luciditate şi dacă se desfăşoară în limite rezonabile, pentru a nu se transforma într-o obsesie stresantă, poate fi izvorul fecund al unei obiective reconsiderări de sine, care să ducă la o transformare în bine a propriei personalităţi. Faptele curente de viaţă arată că sînt perfect posibile, în cursul vieţii prezente şi nu neapărat pe parcursul unor vieţi viitoare, restructurări în bine a propriei personalităţi, care pe moment s-a dovedit a fi deficitară. Această restructurare o poate realiza persoana însăşi, prin propriile iniţiative şi resurse de căinţă sau atunci cînd este ajutată să facă o comparaţie între propriul comportament deficitar şi cel al unui semen, care a dovedit că este capabil, după ce a greşit grav, să aibă remuşcări şi să se îndrepte în bine.

Sunt revelatoare, în acest sens, numeroasele reuşite aparţinînd pedagogiilor recuperatorii, dar noi am vrea să consemnăm aici doar situaţia antitetică, plină se semnificaţii psihologice şi etice, prezentată de Iisus în casa fariseului, care l-a invitat să ia masa cu el: „Şi iată era în cetate o femeie păcătoasă şi, aflînd că şade la masă, în casa fariseului, a adus un alabastru cu mir. Şi, stînd la spate, lîngă picioarele Lui, plîngînd, a început să ude cu lacrimi picioarele Lui şi cu părul capului ei le ştergea. Şi săruta picioarele Lui şi le ungea cu mir. Şi văzînd, fariseul, care-L chemase, a zis în sine: Acesta, de-ar fi prooroc, ar şti cine e şi ce fel e femeia care se atingea de El, că este păcătoasă. Şi răspunzînd, Iisus a zis către el: Simone, am să-ţi spun ceva. Învăţătorule, spune, zise el.

Un cămătar avea doi datornici. Unul era dator cu cinci sute de dinari, iar celălalt cu cincizeci. Dar, neavînd ei cu ce să plătească, i-a iertat pe amîndoi. Deci care dintre ei îl va iubi mai mult? Simon, răspunzînd, a zis: Socotesc că acela căruia i-a iertat mai mult. Iar El i-a zis: Drept ai judecat. Şi, întorcîndu-se către femeie, a zis lui Simon: Vezi pe femeia aceasta? Am intrat în casa ta şi apă pe picioare nu Mi-ai dat; ea însă, cu lacrimi, Mi-a udat picioarele şi le-a şters cu părul ei. Sărutare nu Mi-ai dat; ea însă de cînd am intrat, n-a încetat să-Mi sărute picioarele. Cu untdelemn capul Meu nu l-ai uns; ea însă cu mir Mi-a uns picioarele. De aceea îţi zic: Iertate sînt păcatele ei cele multe, căci mult a iubit. Iar cui se iartă puţin, puţin iubeşte. Şi a zis ei: Iertate îţi sînt păcatele" (*Evanghelia după Luca*).

Aşadar, trebuie să ne revină în viaţa aceasta, şi nu neapărat într-una viitoare, responsabilitatea faţă de faptele săvîrşite. Cînd responsabilitatea este maximă, omul îşi evaluează singur consecinţele sau implicaţiile erorilor sale de comportament şi-şi alege pedeapsa pe care o merită. Concepţia despre metempsihoză recunoaşte obligaţia responsabilităţii morale a omului faţă de faptele comise, dar nu o reduce la traseul unei singure vieţi: omul, spun reprezentanţii concepţiei metempsihozei, nu se poate sustrage consecinţelor faptelor sale, dar atingerea purităţii morale sau a perfecţiunii sufleteşti este un proces de foarte lungă durată, care nu poate implica un singur ciclu de viaţă, ci o succesiune nedefinită de renaşteri succesive; aflat la sfîrşitul unui ciclu de viaţă, omul va alege o transmigraţie sau alta nu la întîmplare, ci una în conformitate cu rodul faptelor

Scanned with OKEN Scanner

sale din ciclul de viaţă încheiat. Dacă de-a lungul ciclului anterior de viaţă omul a acumulat un fond de fapte negative, acesta singur se va simţi obligat să aleagă o transmigraţie cu caracter punitiv, prin care va suporta „pe viu" consecinţele faptelor rele comise în viaţa anterioară, încercînd totodată să acumuleze experienţe de viaţă pozitive, care să-l îndreptăţească ca, la încheierea ciclului de viaţă, să poată aspira la obţinerea unei transmigraţii mai senine, mai puţin traumatizante. Numai concepută astfel, ca o succesiune neîntreruptă de reîncarnări, aflate sub zodia responsabilităţii faţă de faptele comise, existenţa omului ar putea răspunde dorinţei sale de a progresa continuu, de a obţine o creştere „întru lumină" şi de a atinge eternitatea (în acest fel „sufletul corporal" se transformă, treptat, în „suflet spiritual", care se aneantizează în Nirvana).

Mitul metempsihozei a atras atenţia multor scriitori. La noi, Liviu Rebreanu a dezvoltat, se ştie, în romanul *Adam şi Eva*, ideea reîncarnării succesive, în epoci şi ţinuturi diferite (indice, egiptene, asiro-babiloniene, franceze etc.) a doi tineri îndrăgostiţi (Toma Novac şi Ileana), care se caută cu înfrigurare pe parcursul a şapte vieţi, pentru a se uni, pînă la urmă, în veşnicie, în lumea „spiritelor pure". De fiecare dată, cei doi tineri se recunosc, dintr-o privire, ca fiind parte întregitoare a celuilalt, dar forţe ostile lor (regi pătimaşi şi destrăbălaţi, soţi geloşi, interdicţii religioase absurde etc.) îi împiedică să-şi împlinească iubirea. Căutarea febrilă a partenerului şi întregirea cu acesta într-o „făptură unică" şi-ar avea explicaţia în mitul străvechi al „androginului", de care vorbea şi Platon în *Symposion*. Potrivit acestui mit, omul iniţial a fost creat în formă sferică, care încorpora laolaltă pe bărbat şi femeie, dar din momentul în care a fost despărţit în două jumătăţi, cele două părţi androgine au devenit sexuate, au rătăcit prin lume şi au început să se caute reciproc, pentru a redobîndi unitatea întregului, adică acea stare de armonie şi fericire iniţială.

Starea de armonie sau de contopire spirituală, a fost considerată ca echivalînd cu trecerea în Nirvana. Aceasta ar reprezenta ultimul stadiu de evoluţie a sufletului, în care caracteristică este starea supremă de fericire, de „pace eternă", care încheie şirul reîncarnărilor, punînd capăt oricărui fel de existenţă corporală şi eliberînd, astfel, omul de suferinţă. În concepţia budistă, orice om poate ajunge în Nirvana, după ce a devenit sfînt, exersîndu-şi îndelung cele cinci virtuţi : credinţa, bărbăţia, atenţia, concentrarea şi înţelepciunea ; aceste virtuţi duc nu numai la ceea ce se cheamă „revelaţia Sinelui", dar şi la renunţarea treptată la dorinţe de orice fel.

Scanned with OKEN Scanner

Eroi satirici şi umoristici populari: Păcală şi Tîndală

Umorul popular este strălucit reprezentat de acest cuplu hîtru şi mereu pus pe şotii. Isteţimea şi sarcasmul lor nu se dezvăluie uşor, doarece Păcală şi Tîndală sînt maeştri în arta simulării şi a disimulării, lăsîndu-l pe interlocutor să creadă că are de-a face cu nişte naivi sau nătîngi, pentru ca, dintr-o dată, incisivitatea observaţiei sau a judecăţii lor să iasă la iveală şi să lovească cu străşnicie, făcîndu-l pe interlocutor să rămînă cu „gura căscată". Poznele şi şiretlicurile lor sînt întotdeauna acide, avînd un caracter satiric şi, strîns legat de acesta, un rol moralizator: de îndreptare a răului sau de înlăturare a unor slăbiciuni sau defecte sufleteşti. Geniul popular i-a înzestrat pe cei doi eroi cu arta folosirii replicii usturătoare, cu abilitatea folosirii situaţiilor comice sau ridicole, care frizează uneori limitele neverosimilului, dar care îi fac pe leneşii, lacomii, linguşitorii, îngîmfaţii, demagogii, ipocriţii etc., cu care Păcală şi Tîndală au de-a face la un moment dat, să se demaşte şi să se facă de rîs.

Păţaniile şi năzbîtiile incredibile, dar totuşi plauzibile, ale lui Păcală şi Tîndală au acest important rol de a face ca, prin intermediul rîsului sănătos, dar totodată sarcastic şi ameninţător, să fie restabilit echilibrul social şi moral din comunitate, care a fost perturbat de încălcarea pe moment, de către nişte oameni vicioşi sau iresponsabili, a normelor etice populare, a legilor tradiţionale nescrise, care guvernează viaţa de zi cu zi a respectivei comunităţi. S-a observat acest fapt interesant că grupurile comunitare au, în general, un pronunţat simţ educativ (sau psihoterapeutic), astfel că, ori de cîte ori se simt ameninţate în desfăşurarea normală a raporturilor morale dintre indivizii comunităţii, îşi desemnează rapid din rîndurile lor pe acei inşi care sînt dotaţi cu simţul umorului şi cu un fin spirit critic şi care, mînuind cu abilitate „caricatura", „proverbul satriric", „biciul rîsului" etc., aduc imediat corecturile necesare în viaţa comunităţii. Dar nevoia de a rîde, de a gusta farsele sau glumele cu aspect satiric se explică nu numai prin raţiuni de pedagogie curativă (sau corectivă), ci şi prin necesitatea pe care o simte omul contemporan de a introduce în viaţa sa cotidiană, dominată de nenumărate sarcini şi responsabilităţi, un strop de veselie, care să contrabalanseze efectele stărilor frecvente de stres pe care respectivele responsabilităţi i le creează.

Proza populară a fixat, în imagini rămase memorabile, întîmplările cu tîlc ale lui Păcală şi Tîndală. Aceste întîmplări sînt gustate de publicul larg, care simte nevoia unei împrospătări continue a climatului moral în care îşi duce existenţa de fiecare zi, dar care resimte totodată nevoia de a-şi corecta deficienţele de caracter sau de conduită, prin intermediul procesului psihologic de introspectare şi de autoevaluare critică, declanşat simultan cu momentul ascultării sau al citirii întîmplărilor celor doi mucaliţi, care surprind atît de bine păcatele şi slăbiciunile firii omeneşti. Luînd atitudine faţă de

Scanned with OKEN Scanner

defectul altuia, receptorul (ascultătorul) de snoave nu poate evita o raportare la propriul comportament, astfel că el învaţă, şi pe această cale, să renunţe la egocentrism şi să se poată aprecia autocritic. Astfel, ironia la adresa altuia se poate transforma în autoironie. Faptul acesta are o deosebită importanţă psihologică, deoarece el reprezintă condiţia primordială a obţinerii de către fiecare dintre noi a progresului moral, *prin noi înşine*.

Deşi au în comun disponibilitatea psihică de a produce rîsul în jurul lor, de a crea tot felul de încurcături şi de a spune glume cu tîlc, Păcală şi Tîndală se individualizează totuşi sub raport psihologic. Astfel, Păcală a devenit eroul favorit al snoavei populare româneşti, prin isteţimea şi iscusinţa sa în a ticlui cele mai ingenioase mijloace de a demasca diferite josnicii ale firii omeneşti sau felurite nedreptăţi sociale. El îşi trage numele de la cuvîntul: „a păcăli", deoarece mijlocul său principal de demascare şi anihilare a răutăţilor şi nedreptăţilor îl reprezintă înşelarea iscusită a tuturor acelora suferinzi de aroganţa puterii sau de îngîmfare. Cunoscut în cadrul snoavelor din Moldova şi sub numele de Pepelea, Păcală îşi are corespondenţii săi la diferite popoare: în folclorul turcesc el devine Nastratin Hogea; în cel italian devine Bertoldo; în cel rusesc este Ivan etc. Analizînd structura psihologică a acestui erou popular, Ov. Bîrlea relevă ambivalenţa lui psihologică: „Lectura snoavelor grupate în jurul lui Păcală dezvăluie existenţa unui Păcală isteţ, care dejoacă uneltirile stăpînilor, şi a unui Păcală redus mintal, care înţelege cuvintele în sens nedorit sau care comite stupidităţi de neînchipuit. Aparent ar fi un contrast între cei doi eroi şi unii îl consideră doar pe cel dintîi a fi Păcală adevărat. În realitate, cele două caracteristici contrare ale lui Păcală/Pepelea sînt rămăşiţe dintr-o concepţie extrem de arhaică, de mult depăşită la noi, prin care eroii predilecţi ai naraţiunilor populare erau înfăţişaţi aici sclipitori la minte, aici imbecili în ultimul grad. De pildă, în naraţiunile indienilor din America de Nord despre eroul păcălitor, unde el e un animal (coyot, corb etc.), o fiinţă umană sau însuşi demiurgul creator, acesta e cînd isteţ, cînd prost, căci unele aventuri sînt rezultatul imbecilităţii lui, pe cînd altele îl arată biruindu-şi adversarii prin isteţime" („Prefaţa" la volumul *Nevasta cea isteaţă*, ediţie îngrijită de S.C. Stroescu).

Desigur, Păcală mimează doar prostia, pentru a-şi deruta şi, totodată, neutraliza adversarul. Simularea imbecilităţii îi creează, paradoxal, lui Păcală o superioritate în raporturile sale cu cei pe care vrea să-i demaşte, deoarece, la adăpostul prostiei afişate în mod ostentativ, el îşi poate pregăti replicile cele mai usturătoare, spuse direct, fără perdea. Suntem întru totul de acord cu Mihai Canciovici atunci cînd afirmă că „Păcală simulează nerozia cu o luciditate crudă şi, uneori, cinică faţă de oricine vrea să-l înşele. Oamenii se prind în cursa sa iscusit întinsă, lăsîndu-se derutaţi de prostia şi imbecilitatea pe care le afişează, fără să-i sesizeze abilitatea şi isteţimea cu care-şi pregăteşte răzbunarea. Păcală este un foarte bun actor, maestru al disimulării şi al efectelor de teatru, care, aflîndu-se pe scena vieţii, îşi anihilează duşmanii, dezarmîndu-i cu subtilitatea jocului său nuanţat („Prefaţa" la volumul *Snoava populară românească*, de S.C. Stroescu, 1984). Păcală face totul pe dos nu din perfidie, ci cu un scop bine precizat: cel de aflare a adevărului unei situaţii, de demascare a viciilor de orice fel, de a face dreptate celor umili, care au fost înşelaţi sau înjosiţi, într-un mod inuman, de către persoane cu fire diavolească. Pentru a-i pedepsi, Păcală nu ezită să se comporte adesea ca aceştia, răspunzînd la rău cu rău, şi chiar cu cruzime, din care motiv provoacă uneori repulsie. Dar răul pe care îl comite, la un moment dat, e înspre binele şi îndreptarea omului păcătos.

Adeseori, Păcală acţionează în cuplu cu un alt personaj comic, numit Tîndală. Acesta este tipul zăpăcitului incorigibil, al iremediabilului „pierde-vară" sau „încurcă-lume". Se înţelege însă de minune cu Păcală, deoarece şi el este dornic de aventuri comice, de

Scanned with OKEN Scanner

uneltiri miraculoase, care „tulbură apele" sau incită spiritele pe „nepusă masă", de situaţii care încalcă sau sfidează normele de conduită, dar care amuză şi, în acelaşi timp, educă.

În unele basme şi povestiri, Păcală are calităţi orfice, el putînd, prin fluierul, naiul sau cimpoiul fermecat, să facă – întocmai ca şi Orfeu în povestirile mitologice greceşti – să joace pînă şi scaunele din casă, să salte pînă şi pomii cu fructe, să se reverse pînă şi apele pe prund, să oprească vîntul numit „Traistă goală", să vindece animalele şi oamenii de boli, să-i facă să joace pînă şi pe draci, care cad morţi de efort etc. Mai mult chiar, Păcală poate împrumuta însuşirile diavolului, pedepsind astfel, prin însăşi armele lor, diavolii şi duhurile necurate prinse de el cu „ocaua mică". De altfel, în mitologia populară, Păcală trece drept un justiţiar sau un binefăcător al satului în care poposeşte, la un moment dat, el fiind executorul pedepsei divine pe pămînt pentru oamenii răi, perverşi, hrăpăreţi şi asupritori. Astfel, el se angajează rîndaş la un „popă necurat", se bagă slugă la „moara dracilor", se tocmeşte tovarăş sau frate cu diverşi răufăcători, cu un scop bine precizat: acela de a demasca nedreptăţile, siluirea, înşelătoria şi de a-i pedepsi pe vinovaţi.

Pe lîngă misiunea lumească pe care o au de a pedepsi pe oamenii răi, Păcală şi Tîndală personifică veselia, voia bună şi hazul sătesc. În această calitate, de personificatori ai hazului şi ai bunei dispoziţii, ei colindă satele, unde, travestiţi în „muritori de rînd", intră în şezători sau clăci şi încep a face tot felul de năzbîtii şi glume, care mai de care mai hître şi mai deocheate; se ţin de chefuri şi spun minciuni gogonate sau fac păcăleli din cele mai năstruşnice, motiv pentru care oamenii îi îndrăgesc pretutindeni.

Comicul la care fac apel este, în general, cel de limbaj şi cel de situaţie, ultimul presupunînd tot felul de încurcături, de inversiuni de personaje sau de răsturnări de situaţii. Vom recurge la cîteva concretizări, avînd convingerea că ele vor avea darul de a ne binedispune.

„Comicul de limbaj" provine, de obicei, din neînţelegerea sensului exact al cuvintelor de către interlocutori sau din reproducerea pe dos a unor noţiuni de către cei doi eroi comici populari. Mînuind cu abilitate cuvintele, speculînd uneori ambiguitatea unor noţiuni, ei pot da astfel răspunsuri fără replică, anihilîndu-şi în acest chip adversarul:

– Tu, cîne! zise Păcală către un om.

– De-aş fi cîne, aş lătra, răspunse omul.

– Dar ştii, zise iarăşi Păcală, şi apoi întrebă: Cum se cheamă unealta aceea în care trag caii?

– Ham! răspunse omul.

– Vezi că ştii lătra, încheie Păcală.

(*Constatare*)

*

* *

Păcală era adesea invitat la un bogătaş, ca să veselească musafirii cu ghiduşiile lui. Într-o zi însă, bogătaşul, fiindu-i ruşine de sărăcia hainelor lui rupte, zise:

– De ce nu-ţi pui o altă haină?

– Dar ce crezi d-ta, că eu nu mai am alta?

– Tocmai de asta, cu atît mai bine.

– Da, răspunse Păcală, dar vezi d-ta că aceea e mai ruptă decît asta...

(*Răspuns*)

Scanned with OKEN Scanner

*
* *

Pleacă într-o zi Păcală şi Tîndală şi c-un vecin de-al lor la tîrg.

Din vorbă în vorbă, nu ştiu cum dracu se făcu, că aduse vorba de morţi şi de moarte. Tot discutînd aşa, zise Tîndală:

– Eu cînd o fi să mor vreodată aş vrea să mă aşez alături de nevasta mea Ioana, căci mult am iubit-o cît a fost în viaţă. Vecinul, la rîndul său, spuse şi el:

– Pe mine, după moarte aş fi bucuros să mă aşeze lîngă maică-mea, căci, cît a trăit, mult s-a mai îngrijit de mine!

Păcală însă îşi vedea de drum înainte şi tăcea din gură. Văzînd asta, îl întrebă Tîndală:

– Dar tu unde ai vrea să te aşeze?

– Eu, răspune Păcală, tare aş vrea să mă aşeze lîngă Pachiţa, fata preutesei!

– Dar bine, mă, răspunse Tîndală, aia trăieşte!

Însă Păcală de colo îi răspunse supărat:

– Parcă eu sînt mort?!

(*Parcă eu sînt mort?!*)

„Comicul de situaţie" este şi el bogat reprezentat în păţaniile lui Păcală şi Tîndală, derivînd cel mai adesea din schimbarea de roluri, ce face, de exemplu, ca acela care urma să fie păcălit să devină de fapt păcălitorul, sancţionînd astfel intenţiile de înşelăciune sau infatuarea adversarului, aşa cum se întîmplă, de pildă, în raporturile lui Păcală cu mătuşa sa, care voia neapărat să-l înţelepţească, ţinîndu-l de dimineaţă pînă seara numai în proverbe. De asemenea, travestiul reprezintă unul dintre procedeele comice prin care Păcală încearcă să rezolve situaţii dintre cele mai delicate, cum este aceea în care el salvează o fată căsătorită cu forţa.

Cînd era Păcală mic şi atunci era dat naibii. La 13 ani, rămînînd orfan de părinţi, fu dat în îngrijirea unei mătuşe, care avea un cusur: vorbea numai în proverbe.

Cum se sucea, cum se învîrtea bietul Păcală, mătuşa, hop! cu proverbul...

– Stai că-ţi arăt eu proverbe, mătuşică dragă, să mă pomeneşti!

Într-o zi mătuşa îl dojenea pe Păcală:

– Ascultă, puiule, niciodată să nu faci un lucru zadarnic, căci găina care cîntă seara, dimineaţa n-are ouă. Ai înţeles?

– Înţeles, sărut mîna...

A doua zi, Păcăluţă ronţăia cu plăcere nişte susan de la turc.

– Ascultă, împieliţatule, îl întrebă mătuşa: cînd a cîntat moţata aseară şi a ouat, tu i-ai luat oul şi l-ai dat pe acadele?

– Moţata n-a ouat aseară!

– Ba da, a ouat, se înfurie mătuşa... Crezi că n-am auzit-o eu cîntînd?

– Daa? zîmbi obraznic Păcăluţă. A cîntat moţata aseară şi a avut ouă. Hm! Apăi nu mi-ai spus tot alde matale că găina care cîntă seara dimineaţa n-are ouă? Iaca moţata n-a avut. Ce? Era să i le fac eu ouăle? Atît mai lipsea...

Mătuşa se cruci şi zise:

– Tu ai furat oul moţatei, tartore. Dar cine fură azi un ou, mîine va fura un bou. Ai priceput?

– Priceput, sărut mîna...

A doua zi mătuşa se pomeni cu Păcăluţă pe poartă trăgînd un bou de funie.

– Dar asta ce mai este, gheavole?

– Ce să fie? n-ai spus matale că cine fură azi un ou, mîine va fura un bou? Poftim boul şi dă-mi pace. Mătuşa înghiţi în sec şi, clătinînd din cap, grăi cu milă:

– Vai, vai, nepoţele! Cu poznele tale, o s-ajungi o haimana. Faci azi una, mîine alta, pînă cînd vei da de Aghiuţă căci, dragul meu, ulciorul nu merge de multe ori la apă! Priceput-ai?

– Mda...

– Aşa! acum du-te şi adu-mi un ulcior cu apă de la puţ. Păcăluţă aduse.

– Bun! mai adu unu. Îl aduse şi p-ăsta, dar cam bolborosind.

– Haide, încă unu...

Păcăluţă luă ulciorul şi, foarte liniştit, îl făcu ţăndări.

– Ce făcuşi, talpa iadului?

– Ce să fac? N-ai spus matale că ulciorul nu merge de multe ori la apă? De, dacă aşa-i proverbul sînt de vină?...

– Hai, piei din ochii mei, se oţărî mătuşa, supărată lucru mare... Ce mai stai? spală putina mai repede, că de nu...

Păcăluţă plecă oftînd de-a dreptul în cămară unde mătuşe-sa îl găsi spălînd, de zor, o putină veche.

– Dar aici, ce mai faci, împieliţatule?

– Ce să fac? Iaca îţi spăl putina, ca să nu-mi aud vorbe mai pe urmă.

– Uf, Doamne, Doamne...

Şi cîte pozne d-astea n-a mai făcut Păcăluţă pînă-i dădu tulei în barbă, ca apoi să le facă tot mai boacăne...

(*Cînd era Păcală mic...*)*

* Toate exemplele date mai sus au fost reproduse după volumul: *Snoava populară românească*, ediţie critică de Sabina-Cornelia Stroescu, Editura Minerva, Bucureşti, 1984.

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

Strigoii

În credinţele şi superstiţiile populare româneşti, strigoii sînt priviţi ca personificări ale sufletului unor oameni care au murit, şi anume al acelora care în viaţa lor pămînteană au avut o existenţă traumatizantă, tragică chiar, marcată de boli incurabile, de mari neîmpliniri familiale, profesionale sau de invidii şi răutăţi frecvente, pe care ei le-au îndreptat asupra celor din jur. Credinţele populare spun că, după moarte, sufletul unor astfel de oameni nu se linişteşte, continuă să fie agitat, nemulţumit şi răzbunător, luînd diferite forme fantomatice, de regulă înspăimîntătoare, prin care încearcă să-şi continue răutăţile şi răzbunările manifestate în viaţa anterioară sau prin care caută să terorizeze viaţa acelor persoane cu care în existenţa lor anterioară au avut diferite conflicte, rămase nesoluţionate.

Sufletul unor astfel de oameni, răi, invidioşi sau puternic frustraţi de neîmpliniri anterioare ar părăsi, aşadar, noaptea mormintele şi s-ar întrupa în ceea ce imaginaţia populară numeşte stafii, năluci, vîrcolaci, respectiv nişte apariţii halucinante, de groază, de genul: lilieci-vampiri; păsări de pradă; cîini rîioşi cu apucături sălbatice; draci – arătare cu cap de om, picioare de cal şi coadă; schelete umblătoare, îmbrăcate în pînză albă transparentă şi cu cap de mort etc. Aceste apariţii fantomatice acţionează, cu predilecţie, noaptea, cînd – spun credinţele şi superstiţiile populare – sînt văzute pe uliţele satului, la răspîntii de drumuri, în grajdurile animalelor, pe care le omoară, sau pătrund în casele anumitor oameni, unde sperie intenţionat sau împrăştie molimele ori se comportă ca nişte vampiri, sugînd sîngele copiilor mici.

Înmulţirea acestor cazuri, de îmbolnăviri neaşteptate în unele familii, de pierderi masive de animale în gospodăriile oamenilor, de relatări privind întîlniri nocturne cu stafii sau alte apariţii ciudate, face ca membrii comunităţii respective să intre în alertă şi să caute explicaţii. Aceste explicaţii vin, de regulă, din partea persoanelor mai în vîrstă sau mai atente la viaţa comunităţii, care-şi amintesc, în cele din urmă, de moartea relativ recentă a cuiva care în toată viaţa lui a fost un om ursuz şi răutăcios, şi care, invidios pe alţii, căuta mereu pizmă şi prilej de ceartă cu aproape oricine. De bună seamă, sufletul omului ranchiunos şi nemulţumit de toate s-a făcut strigoi, pentru a-şi continua şi după moarte răutăţile şi invidiile faţă de reuşitele sau bunăstarea altora!

Cel bănuit că s-a făcut strigoi, după ce a fost înmormîntat, este dezgropat la miezul nopţii de către rudele lui, care se simt cel mai mult ameninţate, sau de către membrii acelei familii care a dat, în ultimul timp, numărul cel mai mare de îmbolnăviri sau de pierderi în animale. Dacă, într-adevăr, cel mort s-a făcut strigoi, credinţele populare spun că cei care l-au dezgropat îl găsesc „întors într-o rînă" (stînd pe o parte) şi cu gura plină de sînge; sau văd că are ochii mari, „ca de bou", şi înecaţi în sînge, iar trupul îi

este neputrezit*. După ce s-au convins, în felul acesta, că cel mort s-a făcut strigoi, adică s-a transformat într-un duh necurat, rudele ridică mortul, îl duc într-o pădure sau într-un loc părăsit, unde fac un foc şi-l ard, iar cenuşa rezultată o aruncă pe apa unui rîu, pentru ca astfel să scape de strigoi. De cele mai multe ori, mortul este dezgropat şi i se înfige un par de stejar în inimă, pentru ca acesta să nu se mai poată scula din mormînt şi să umble pe la casele oamenilor. Într-o poezie cu motiv popular, M. Eminescu face referire la această credinţă:

...Şi-a cioplit din el ţăruş,
Pe-a mormîntului ţărînă,
El l-a 'nfipt adînc acuş.

(*Miron şi frumoasa fără corp*)

În unele zone geografice din Muntenia (de exemplu, Vîlcea), atunci cînd oamenii constatau că un mort a devenit lunatic, acesta era dezgropat şi i se băga în gură, urechi, nas şi chiar ochi, usturoi, tămîie sau pietricele, avînd credinţa că astfel mortul nu se va mai scula din mormînt şi nu va mai tulbura liniştea satului.

Strigoii au – potrivit credinţelor populare – o viaţă a lor, preferînd, de exemplu, ca, în noaptea Sfîntului Andrei sau a Sfîntului Gheorghe, ori de Înălţarea Domnului, să iasă din morminte, să se adune şi să petreacă: „De obicei, strigoii au o zi a lor, cînd cu toţii ies din morminte, prind hore prin văzduh, se rotesc împrejurul turnurilor de biserici, întocmai ca şi berzele călătoare... Atunci, nici strigoaicele nu se lasă mai prejos şi, despletite, se prind şi ele în horă cu strigoii, făcînd cu toţii larmă mare... Iar drept lăutari, ce le ţin hangul, au cucuvaele şi huhurezii, ce le cîntă, se vaietă şi ţipă pe deasupra horei lor... Şi atunci e noaptea Sfîntului Andrei. În noaptea asta e groază mare în sat, de frica lor. Oamenii îşi ung uşile şi ferestrele cu usturoi, spre a nu se apropia aceste duhuri rele de casă. Se sparge ciobul – opaiţul – şi se întorc vasele cu fundul în sus, ca nu cumva, venind strigoii, să le ceară lor să deschidă uşa şi să intre – căci atunci ar fi vai de aceia dinlăuntru! Tot pentru fereală de strigoi este bine ca-n seara asta nimeni să nu-şi mătură casa şi să lepede gunoiul şi nici să nu facă lăutoare" (N.I. Dumitraşcu, 1929, pp. 15-16).

Cînd strigoii nu vor să pricinuiască cuiva vreun rău, ci numai să-şi facă simţită prezenţa, atunci ei produc diferite zgomote: astfel, duşumelele din cameră trosnesc; porţile şi uşile scîrţîie pe ţîţînile lor, fără ca cineva să le fi deschis, pe coridoare se aud paşi sau glasuri neclare; unele obiecte cad, nemotivat, pe jos sau nu mai sînt găsite la locul lor etc. Credinţele populare mai susţin că stafiile vin frecvent în casa unde au trăit, mai ales atunci cînd este întuneric sau lumină slabă; dacă găsesc de-ale gurii pe masă, nu se sfiesc să se aşeze la masă şi să mănînce; adesea se aud cum suspină... Casele cărora le dau strigoii noaptea ecou, strigînd pe nume pe stăpînii lor cei vii, sînt părăsite în cele din urmă de către aceştia, devenind „case părăsite", locuite doar de cucuvele şi de stafii. Oamenii evită aceste case, din cărămizile cărora nu este bine să iei ca să zideşti o nouă casă; de asemenea, evită cimitirele, răspîntiile, locurile cu ruine, care sînt prielnice ţinerii, de către stafii, a unor adunări sau petreceri.

---

* Desigur, aceste particularităţi constatate în poziţia şi starea mortului sînt explicate de ştiinţa medicală de azi prin faptul că unii oameni sunt îngropaţi într-o stare cataleptică sau de moarte aparentă, fapt care-i face ca, atunci cînd îşi revin din acea stare, să se zvîrcolească, pentru a ieşi din mormînt.

Scanned with OKEN Scanner

Nu oricine poate deveni strigoi, spun prejudecăţile populare. În afară de cele două categorii de persoane, deja menţionate – şi anume oamenii răi şi invidioşi, care nu suportă succesele altora în viaţă, precum şi cei care se simt îndreptăţiţi să-şi rezolve singuri, după moarte, conflictele avute cu alţii sau nedreptăţile la care au fost supuşi în viaţa reală – credinţele populare pretind că mai pot ajunge strigoi şi următoarele alte grupări de oameni: cei care au ucis; cei pe care-i blestemă lumea, pentru samavolniciile comise; copiii născuţi cu „chitii" pe cap sau „înveliţi în cămaşă" (placentă); cei care au făcut vrăji sau farmece; morţii care sînt „păşiţi de pisici" sau de cîini (care au trecut, au sărit, peste mort); cei care n-au fost înmormîntaţi creştineşte sau cărora li s-a omis un aspect important din ceremonialul de înmormîntare; cei care au murit de o moarte violentă, motiv pentru care sufletul lor nu se poate odihni şi caută să se răzbune; cei care în lumea pămînteană au avut minţile rătăcite, comportîndu-se ca nişte nebuni; copiii nebotezaţi etc.

Toate aceste categorii de persoane, predispuse la a ajunge strigoi, se vor comporta, mai violent sau mai paşnic, în raporturile lor cu cei vii, în funcţie de particularităţile firii lor din viaţa anterioară şi de gravitatea situaţiilor pe care au trebuit să le parcurgă în viaţa pămîntească.

Pentru a ilustra varietatea obiceiurilor populare din vechime, în raport cu strigoii, vom prezenta cîteva dintre acestea, în relatarea sugestivă a lui N.I. Dumitraşcu, care le-a cunoscut de la rudele din satul său natal sau de la oameni din diferite zone ale ţării, cu care a venit în contact în anumite prilejuri.

„În comuna Afumaţi, satul Amzuleşti, în josul judeţului Doljiu, acum vreo cîţiva zeci de ani, murind locuitorul Mărin Mircea Ociocioc, s-a văzut că piereau mereu din neamurile lui vii. L-a dezgropat unul, Badea Vrăjitorul, acum mort şi el, într-o noapte, era o iarnă geroasă şi l-a dus tocmai la «Măgura brăzdată», ce este hotar, unde l-au şi mîncat lupii. A doua zi i-au strîns oasele, i le-au stropit cu vin, făcîndu-i slujba cuvenită, şi le-au pus iarăşi în mormînt. De-atunci încoace, a încetat de a mai muri din acel neam.

În comuna Amărăşti, în partea de sus a judeţului Doljiu, a murit, iar aşa, mama lui Ion Dinu Gheorghiţă, femeie bătrînă. După cîteva luni, încep să moară copiii fiului ei mai mare, cu de-amănuntul, apoi din acei ai celui mai mic. Luîndu-se de grijă, fiii ei au dezgropat-o, într-o noapte, au tăiat-o în două şi au înmormîntat-o iar. Moartea însă tot n-a încetat. S-au pus de-au dezgropat-o a doua oară, şi... ce să vadă? Trupul întreg!... Acum mare le-a fost mirarea, cînd au văzut-o astfel! Au luat-o şi au dus-o tocmai în pădurea Statului, sub un copac mare şi dosnic. Acolo au spintecat-o, i-au scos inima, din care curgea sînge curat, au tăiat-o în patru şi au pus-o pe jerăgoi de-au ars-o. Apoi i-au aruncat corpul pe foc şi cenuşa i-au dus-o de-au înmormîntat-o. Cenuşa inimii au luat-o şi au dat-o copiilor de-au băut-o cu apă. De-atunci încoace, moartea a încetat.

În comuna Cuşmir, în partea de sud a judeţului Mehedinţi, sînt cîteva zeci de ani de atunci, a murit un schilod, de altfel flăcău. Peste cîtva timp, începe să moară din neamu-i sau numai să se îmbolnăvească: «se uscau din picioare»... Toţi din toate părţile: «– Ce e? Ce e? – Schilodul lui nea Cutare e, să-l dezgropăm...». L-au dezgropat într-o sîmbătă noaptea şi l-au găsit roşu-roşu şi stînd într-o rînă! L-au spintecat, i-au luat măsura, apoi i-au luat din inimă şi ficat, le-au ars şi cenuşa au dus-o de-a băut-o soru-sa şi alte rude care erau bolnave şi s-au însănătoşit...

În aceeaşi comună, începură apoi să moară din alt neam. Au dovedit că cutare om bătrîn, mort de nu ştiu cînd, era pricina. Cînd l-au dezgropat, l-au găsit şezînd turceşte şi roşu-roşu, para focului, că mîncase aproape un neam întreg, şi voinic, şi cînd au vrut să-l scoată s-a încontrat cu ei!... Vezi, necuratul!... I-au dat cîteva berde, l-au scos afară şi cu cuţitul n-au putut să-l taie... Au luat o coasă şi cu barda, l-au despicat, au tăiat din ficat şi inimă cîte o bucată, le-au ars şi apoi l-au înmormîntat. Cenuşa din inimă şi ficat au dat-o la bolnavi de-au băut-o şi... s-au însănătoşit. Şi moartea a încetat.

În comuna Văgiuleşti, judeţul Mehedinţi, la nord de Strehaia, pe Motru, acum cîtva timp, locuitorul Dumitru Văideanu, de fel din Vaideni-Vîlcea, ungurean, s-a mutat în acest sat şi căsătorindu-se, îi tot mureau copiii, – i-au murit vreo şapte la număr, după cîteva luni de naştere, fără de cel mai mare. S-a luat omul de mirare, care să fie pricina. L-a învăţat unul şi altul, ca să ia un armăsar alb, să se ducă într-o noapte în cimitir şi să treacă cu el peste toate mormintele neamului femeii sale. Şi a făcut aşa. A trecut calul mai peste toate mormintele şi cînd să sară şi peste al soacră-sii, Ioana Marta, fostă vrăjitoare vestită peste nouă sate, a stat o dată, bătînd pămîntul cu picioarele, sforăind, nechezînd şi neputînd cu nici un chip să-l facă să sară peste ăst mormînt. Bag seamă... necuratul! Peste noapte, el şi cu fiu-său au luat lumînări şi au plecat s-o dezgroape. S-au înfricoşat cînd au găsit-o şezînd turceşte, cu părul pe cap, mare, atîrnîndu-i pe faţă; păroasă, roşie peste tot, şi... cu nişte unghii, de te băga în groază de moarte... Apoi au strîns mărăcini, surcele şi bucăţi de cruci putrede, au aruncat-o pe ele, au turnat vin pe ea, au pus paie şi i-au dat foc. După asta au pus rămăşiţele în groapă, au aşezat pămîntul la loc şi au plecat acasă..."

„Nu sînt zece ani de cînd a fost dezgropat Gheorghe Duţă din comuna Boureni, judeţul Dolj, că se făcuse strigoi şi începuse să mănînce din neam. Aşa că după ce l-au spintecat şi i-au ars inima, l-au înmormîntat iar, şi, minune, n-a mai murit nimeni.

În Urzicuţa, sat aproape de noi, un dănac din «sîrbulani» care fusese călăraş cu schimbul, după ce a murit, s-a făcut moroi. În toate nopţile venea acasă şi îngrijea de cal, în coşare. Ce nu-i ducea el!... Îi căra pe toată noaptea numai fîn, floare de fîn, de pe la oameni şi-i da să mănînce... Aşa că toate dimineţile, calul plesnea de sătul! Şi a dus-o aşa, pîn' l-au dovedit şi apoi i-au făcut de petrecanie...

Unii strigoi colindă şi clăcile.

Acu', la Bîrca, satul mamei mele, la o clacă, fetele s-au pomenit c-un dănac, străin, care intră în casă, dă «bună seara» şi şade pe pat. Cînd bagă ele bine de seamă, ce să vadă? Avea picioarele de cal! Şi atîta le-a fost! Că n-a mai rămas una, toate au fugit, ca potîrnichile, care încotro a văzut cu ochii!...

Cică alţi strigoi se şi însoară, fac copii şi trăiesc vreme îndelungată. Aşa, odată, o fată s-a măritat şi a luat un băiat frumos de pica, nu altceva, că-i plăcuse. Şi a trăit cu el gogeamite. Într-o zi însă cum veneau ei de la muncă, cu carul prin dreptul unui crîng, îi zice el:

– Mînă, nevastă înainte, că eu rămîn o ţîră în urmă...

El ce-a făcut? A lăsat-o de-a mers pînă mai încolo cu carul, s-a prefăcut în ogar, s-a luat după ea, s-a suit în car şi cu gura... s-o rupă! Ea, atunci, a luat biciul şi dă, dă, dă în ogar, pîn' n-a mai rămas cu nimic în mînă... Apoi, dac-a văzut şi a văzut femeia, că mai rău se înteţeşte la ea, s-a descins de brîu, şi dă-i... dă-i de zor!...

Scanned with OKEN Scanner

Ea dă, el «mrr... ham!», i-apuca brîul cu dinţii, – şi a dat ea, pînă a făcut şi brîul, praf! Apoi ogarul a fugit.

Pe urmă se pomeneşte cu bărbatu-său!... Şi cînd îl bagă ea bine de seamă, ce vede? Avea gura plină de roşeaţă şi de fire roşii din brîu!... Atunci a văzut ea că bărbatu-său este strigoi! Că toată săptămîna sta cu ea pe-un loc şi numai sîmbăta se ducea und' se ducea, şi venea tocmai... duminică!

Că cică moroiul, toată săptămîna este pe-afară şi numai sîmbăta şade în mormînt, că-i e frică să nu-l cunoască oamenii care sînt născuţi în ziua asta – căci numai ei îl văd şi-l cunosc şi numai ei îl pot dezgropa şi tăia. Şi, cum zic, l-au prins într-o sîmbătă în mormînt şi i-au făcut şi lui ce i-au făcut şi-au scăpat biata femeie de el...

Mai sînt şi alte feluri de strigoi. Aşa, morţii păşiţi de pisici, se fac, fără doar şi poate, strigoi. Şi, d-aia, ori de cîte ori se întîmplă un astfel de fapt, cată să le treacă înapoi. Şi atunci să vezi adevărate goane după bietele pîsici...

Prin alte părţi însă se prind şi se bagă sub albii, ca nu cumva, suindu-se în pod, să treacă pe acolo, pe deasupra mortului. Altfel, rămîi nedumerit şi nu ştii din ce pricină un mort să se facă strigoi. ...Şi ţin pisicile aşa, închise, pînă pleacă cu mortul la groapă şi după aceea li se dă drumul. Astea sînt măsuri ce se iau din vreme, spre a fi întîmpinate asemenea cazuri, ca cei rămaşi să vieţuiască liniştiţi.

Şi, cum zic, cică strigoii se mai furişează noaptea în odăile de culcare ale neamurilor lui şi le mănîncă inimile. Cei cu inimile mîncate mor. Şi de aceea, se zice că au fost «săgetaţi de strigoi». Strigoii îşi omoară rudele pînă la al nouălea neam; apoi putrezesc şi se pierd, făcîndu-se ţărînă..." (1929, pp. 6-7; pp. 21-22).

Desigur explicaţiile cuprinse în aceste superstiţii sînt naive şi însuşi autorul relatărilor de mai sus, N.I. Dumitraşcu, le prezintă cu ironie, dar ele reflectă, pe de o parte, tendinţa strămoşilor noştri de a încerca să înţeleagă, cu posibilităţile lor de atunci, natura unor fenomene nefireşti, care le provocau pierderi mari de bunuri, îmbolnăvirea precipitată sau chiar moartea neaşteptată a unora dintre ei, iar pe de altă parte, încercarea de a face faţă situaţiei *prin ei înşişi*, fără un apel special la forţele supranaturale. Chiar dacă procedeele alese sînt considerate astăzi rudimentare sau chiar sălbatice, în vremurile mai vechi, cînd ştiinţa era mai puţin dezvoltată şi mai puţin răspîndită în mediul rural, ele au reprezentat mijloace de apărare sau contracarare, care le permiteau oamenilor să iasă dintr-o stare de blazare şi să se menţină într-o defensivă activă. Coincidenţa faptului că îmbolnăvirile sau decesele în serie din familie au încetat o dată cu săvîrşirea ceremonialului de intervenţie barbară asupra trupului mortului şi cu reîngroparea acestuia i-a făcut pe oamenii din vechime să-şi formeze credinţa că pot stăpîni, prin astfel de procedee, manifestarea „duhurilor necurate" sau a „spiritelor rele". La acest lucru se adaugă şi un fenomen de *contagiune afectivă*, care făcea ca toţi membrii comunităţii respective să adopte un comportament similar, ori de cîte ori existenţa materială sau cea spirituală a comunităţii devenea ameninţată. Această identitate a trăirilor avea darul de a menţine o anumită *coerenţă de atitudine* într-o împrejurare dramatică, în absenţa căreia s-ar fi produs stări de panică sau sentimente de insecuritate, individuale ori colective.

În unele creaţii literare culte, imaginea strigoiului este valorificată ca o posibilitate a împlinirii, într-o altă lume, într-un alt plan existenţial, a unei iubiri care s-a dovedit a fi imposibilă în existenţa pămîntească, sau ca o posibilitate a continuării trăirii sentimentului, după moartea neprevăzută a unuia dintre parteneri, la aceleaşi înălţimi la care

Scanned with OKEN Scanner

el a fost realizat în lumea pământeană. În poezia *Strigoii*, M. Eminescu evocă această posibilitate a împlinirii, în alt plan existenţial, a iubirii, căreia tragismul morţii premature i-a pus capăt în lumea pământeană. Dar pentru aceasta, cei doi iubiţi trebuie să aibă o singură grijă: să nu lase ca vraja iubirii lor să fie surprinsă de al „lumii răsărit de soare", simbol al lumii pământene, incompatibile cu viaţa strigoilor:

Cum ei mergînd alături se ceartă şi se-ntreabă,
Nu văd în fundul nopţii o umbră de roşeaţă,
Dar simt că-n a lor suflet trecu fior de ghiaţă,
De-a morţii gălbeneală pieriţi ei sînt la faţă....
Ei simt c-a lor vorbire-i mai slabă, tot mai slabă.

– Arald! strigă crăiasa – las' faţa să-mi ascund
N-auzi tu de departe cucoşul răguşit?
O zare de lumină s-arată-n răsărit,
Viaţa trecătoare din pieptu-mi a rănit...
A zilei raze roşii în inima-mi pătrund.

Arald încremenise pe calu-i – un stejar,
Păienjenit e ochiu-i de-al morţii glas etern,
Fug caii duşi de spaimă şi vîntului s-aştern,
Ca umbre străvezie ieşite din infern
Ei zboară... Vîntul geme prin codri cu amar.

Scanned with OKEN Scanner

Ursitoarele

În credinţele şi basmele populare româneşti se face frecvent referire la unele fiinţe imaginare, despre care se crede că ar avea darul de a hotărî soarta omului la naştere. Comportamentul acestor fiinţe pune, aşadar, în discuţie atractiva şi, totodată, controversata idee a predestinării sau a destinului, înţeles ca o existenţă care a fost stabilită de mai înainte şi căreia omul trebuie să i se supună în mod fatal, fără a putea împiedica derularea a ceea ce i-a fost ursit, predestinat* .

Iată cîteva dintre credinţele populare în ursitoare, aşa cum ni le prezintă Artur Gorovei în lucrarea *Credinţi şi superstiţii ale poporului român*, Editura Socec, Bucureşti, 1915:

Cînd un copil se naşte, apar ursitoarele la fereastră; de aceea se ţin uşile şi ferestrele deschise şi cea mai mare linişte în timpul facerii (*cf.* George S. Ioneanu).

Se crede că a treia zi după naşterea unui copil, sosesc pe la miazănoapte ursitele, care apoi prevestesc viitorul noului născut (Bucovina).

A treia zi după naşterea unui copil, seara, se pune în casa unde el doarme sare, vin şi bani, căci în acea seară vin ursitoarele copilului să-l urseze şi să găsească ele de băut, de mîncat şi bani de cheltuială (*cf.* George S. Ioneanu).

La ursitori, trebuie să fie totdeauna masă întinsă, ca să aibă ce mînca; la caz de nu vor avea, urseşte rău pe noul născut (Ciulniţa, Ialomiţa).

Opt zile de la naşterea unui copil, părinţii lui să fie tot veseli, iar nu trişti, căci se întristează ursitoarele şi cum vor ele în acele opt zile, aşa va fi şi copilul în viaţă (*cf.* George S. Ioneanu).

Dezvoltarea credinţelor despre „soartă", despre ceea ce ne este „ursit", este legată, printre altele, de dorinţa vie a tinerilor, îndeosebi a copilelor, de a afla cu mult înainte de a se căsători cine le va fi ursitul, alesul. Interesant este faptul că, în acest caz, capacitatea de a prevedea este pusă, de către cel curios, pe seama nu numai a unor fiinţe misterioase, dar chiar şi a unor lucruri. Astfel, este cunoscut obiceiul fetelor de la ţară de a lua o lumînare, care a fost folosită de sărbătorile de Paşti, şi de a se duce cu ea, în seara

---

* În credinţele vechi populare, ideea de „destin" avea înţelesul strict de „predestinare", potrivit căreia, din voinţa divinităţii, întreaga conduită morală a omului şi chiar întreaga existenţă a acestuia sînt predeterminate pentru eternitate, de aici decurgînd atît „mîntuirea", cît şi pedeapsa pentru „păcat". Dar, s-a observat, cu timpul faptul că un astfel de înţeles, care neagă existenţa „liberului arbitru", implică o iresponsabilitate morală a omului faţă de faptele sale. Ulterior, cultul creştin ortodox, dar şi alte religii au admis posibilitatea coexistenţei ideii de „predestinare" cu ideea de „liber arbitru", a admis posibilitatea colaborării libere între „voinţa umană", exprimată în dorinţa omului de înălţare şi purificare, şi „bunătatea divină", care, recunoscînd meritele drepţilor, le predestinează răsplata, în ceruri.

Scanned with OKEN Scanner

Anului Nou, la fîntînă, în speranţa că, după cîteva momente de încordată aşteptare, pot vedea chipul viitorului soţ, care „răsare" în oglinda apei fîntînii. Şi, minune, văd într-adevăr conturul feţei unui bărbat tînăr, care, desigur, nu poate fi altul decît al bărbatului mult dorit în visurile lor adolescentine. Dorinţa de a-l vedea a fost atît de aprigă, iar plăsmuirile imaginaţiei fetei despre modelul de bărbat dorit atît de vii, încît oglinda apei nu are încotro şi ea trebuie să dea viaţă chipului de bărbat atît de mult reprezentat sau aşteptat!

Există o varietate foarte mare de mijloace, plăsmuite de imaginaţia umană, care sînt folosite cu speranţa că ele ar putea să ne ajute să întrevedem unele dintre paginile misterioase ale „cărţii vieţii". Iată cîteva, fixate în credinţele şi superstiţiile populare, redate într-un limbaj atrăgător de către Gh.F. Ciauşanu:

„Fetele, ca să poată ghici ce fel le va fi ursita, pun în seara de Sf. Vasile aşa-numitele «punţi» (două ramuri de măr dulce, în formă de furcă, între care se pune de-a curmezişul o altă creangă, tot de măr dulce, care seamănă cu o punte). Aceste punţi se pun în diferite locuri ascunse şi se împodobesc felurit. Cea care a pus punţi îşi visează peste noapte ursitul sau «scrisul» ei. Dacă dimineaţa puntea e cu chidă (chiciură, brumă), bărbatul ei va fi bogat; dacă nu, va fi sărac... Perii albi, la tineri, înseamnă noroc. În seara de Sf. Vasile, fata ia doi peri de porc şi-i pune pe vatra încinsă şi curăţată de jăratic. Un păr închipuieşte pe fată, iar celălalt pe drăguţul ei: dacă cele două fire se îndepărtează, e semn că n-au să se ia; dacă se încolăcesc unul peste altul, e semn că îndrăgostiţii au să se ia.

Alt obicei, în Vîlcea, în Muscel. În seara Sf. Vasile flăcăii şi fetele numără parii de la grajd, începînd de la 10 la 1. Parul cu numărul 1 se înseamnă cu fir roşu de arnici sau de lîniţă. Dimineaţa se uită cel ce a însemnat parul şi dacă parul are coajă, e semn că ursitul (ursita) va fi bogat, de n-are coajă, va fi sărac; dacă parul e înalt şi subţirel, ursitul va fi frumos ş.a.m.d.

Tot în seara de Sf. Vasile, fata sau flăcăul merge în coşar la un bou sau un junc culcat şi, dînd în el cu piciorul, zice: «hi estimp, hi la doi ani, hi la trei ani!». La cîte lovituri se va scula boul, la atîţia ani se va mărita sau însura. Acest mod de ghicire a viitorului este şi în Muntenia, şi în Oltenia, şi în Ardeal.

În seara de Sf. Vasile se topeşte într-un vas plumb sau ceară. Fata se dezbracă pînă la brîu, pune o strachină cu apă pe cap, iar mă-sa ori soru-sa îi toarnă plumb sau ceara cea topită, în apa din strachină. Plumbul (ceara) ia diferite forme, din cauza răcirii repezi. În diferitele figuri pe care le formează, fata şi casnicii văd ursitul şi ursitoarea. Aceeaşi credinţă o găsim în Germania şi la cei din Asia Mică. În aceeaşi seară fata pune o oglindă pe masă, îi lipeşte patru lumînări în cele patru colţuri ale ei şi apoi, despletită şi goală pînă la brîu, dă de trei ori ocol mesei şi oglinzii. Apoi se uită în oglindă şi îşi vede ursitul. Mai vede şi ceea ce o aşteaptă în căsătorie: de are să rămînă văduvă, vede un sicriu în luciul magic al oglinzii luminate de lumînări" (1914, pp. 316-317).

Din aceeaşi curiozitate a oamenilor de a afla viitorul lor existenţial s-au născut oracolele antice (oracolele de la Dodono, Delfi), în care oficiau prezicătoare legendare, ca: Pitia (Pythia) sau sibila Deifobe (Deiphobe). Legenda spune că oracolul din Delfi era păzit de şarpele Python, iar la intrarea în templu au fost gravate în marmură maximele înţelepţilor, inspirate, mai mult sau mai puţin, de zeul Apollo: „Nimic prea mult"; „Cunoaşte-te pe tine însuţi" etc. Grecii antici nu întreprindeau nimic important fără să ceară sfatul oracolelor. Mulţi dintre marii eroi ai mitologiei greceşti au acţionat în urma profeţiilor oracolului din Delfi. Aşezată pe un scaun în formă de trepied, Pitia, înainte de a prezice (de a comunica voinţa zeilor), se purifica cu apa din Hippocrene,

Scanned with OKEN Scanner

apoi se îmbrăca în haine albe şi-şi punea pe cap cunună de dafin, cu care era împodobit şi trepiedul (Homer, *Iliada*). Apoi, ea se lăsa pradă unei stări de exaltare puternică, un fel de stare de transă, rostind formule considerate a fi dictate de zeu şi socotite drept profeţii. Dintre sibile (preotese ale zeului Apollo, pe care le inspira el însuşi în profeţiile lor), mai cunoscute au fost: sibila din Eritrea, care a făcut numeroase prevestiri asupra Troiei, şi sibila cumană din Italia, Deifobe, care a prevestit viitorul glorios al lui Enea. Soarta acestei ultime sibile, Deifobe, a fost interesantă: fiind iubită de zeul Apollo, el i-a promis că îi va îndeplini orice dorinţă, dacă va răspunde avansurilor lui. Atunci ea a luat nisip în mînă şi i-a spus zeului că vrea să trăiască atîţia ani cîte firicele de nisip are în pumn. Apollo a fost de acord, dar fata a uitat să adauge că vrea să-şi păstreze şi tinereţea. Zeul i-a spus atunci că poate repara omisiunea, dacă îi va răspunde dragostei sale. Deifobe a refuzat, aşa că atunci cînd Enea a sosit în Italia, ea avea 700 de ani şi, după cît nisip mai avea în pumn, îi mai rămăsese de trăit cam vreo 300. Totuşi, pentru că a preferat virtutea în locul dragostei senzuale, Apollo i-a lăsat Deifobei intactă puterea de judecată şi vocea deosebită, care au ajutat-o să devină o prezicătoare vestită.

Pe meleagurile ţării noastre, curiozitatea aflării sorţii a dat naştere ghicitului cu bobii, cu ghiocul, cu cărţile de joc, deschiderea Bibliei sau, mai nou, cititul în ceaşca de cafea, tarotul etc. Toate aceste practici pornesc de la credinţa populară că soarta, fiind neînduplecată, este bine să facem efortul de a afla din timp planurile ei ascunse, pentru a lua unele măsuri de prevedere. Dar viaţa arată că aceste măsuri sînt o amăgire, că nici măcar atunci cînd aflăm ce ne este rezervat de către soartă, nu putem scăpa de „cătuşele sale nemiloase"! Şi, atunci, vorbirea curentă a început să fixeze în cuprinsul ei gînduri fataliste, de genul: „Aşa a fost scris"; „Ce ţi-e scris în frunte ţi-e pus"; „Poţi scăpa de orice, dar nu de soartă"; „De-i intra în gaură de şarpe, ursita tot te ajunge" etc. Ceea ce este curios totuşi este faptul că, în ciuda unor astfel de aprecieri pesimiste cu privire la şansele pe care le avem în „confruntarea cu soarta", oamenii continuă să se înverşuneze în a-şi cunoaşte viitorul. A devenit cunoscută, de exemplu, practica strămoşească de a pune copilul, care a fost proaspăt botezat, să aleagă dintre mai multe obiecte, aşezate pe o tavă sau pe o măsuţă: dacă va pune mîna prima oară pe un creion sau o carte, înseamnă că acel copil va urma şcoli înalte şi va fi învăţat; dacă va pune mîna mai întîi pe o monedă sau bancnotă, înseamnă că-i vor plăcea afacerile şi va fi un om avut; dacă va pune mîna pe un fluier de cîntat, înseamnă că va fi un om vesel, că îi vor plăcea petrecerile sau că se va face muzician etc.

Fiinţele care hotărăsc implacabilul destin sînt, potrivit credinţelor superstiţioase româneşti din vechime, nişte zîne, în număr de trei, care sînt aşteptate în a treia sau a noua seară de la naşterea copilului, pentru a ursi fericirea sau nenorocirea vieţii lui, precum şi anii pe care îi va avea de trăit. Pentru a ursi o soartă cît mai bună, zînele acestea, care sînt cu toane, sînt întîmpinate de părinţii copilului cu masa întinsă, cu casa îngrijită, cu lumînări aprinse şi cu veselie în suflet. În noaptea venirii lor, părinţii copilaşului nu trebuie să facă nici o mişcare sau să se mire, pentru a nu tulbura ursita, şi nici apoi să divulge altora ce au văzut sau au auzit. Datoria părinţilor în această „noapte de hotar" este să se roage în taină, toată noaptea, cît stau ursitoarele în camera copilului, pentru ca astfel vizita lor să fie cu noroc. Cum însă părinţii, curioşi, comit adesea indiscreţii supărătoare, ceea ce le face pe ursitoare să părăsească mînioase casa copilului şi să nu se mai întoarcă, rolul părinţilor l-au luat, cu timpul, moaşele, care s-au dovedit a fi mult mai prudente şi mai discrete în astfel de împrejurări.

Scanned with OKEN Scanner

Deoarece strămoşii noştri credeau că hotărîrile ursitoarelor nu pot fi clintite prin înşelăciune sau prin farmece, descîntece, dar puteau fi influenţate înainte ca acestea să fie date, ei acordau o mare atenţie „ospăţului ursitoarelor", în timpul căruia trebuia ca ele să fie făcute să se simtă cît mai bine, pentru a ursi astfel un destin cît mai favorabil pentru copil. Bunăvoinţa ursitoarelor trebuia menţinută timp de trei zile după naşterea copilului, prin aşezarea pe masa din camera acestuia – în care este prezentă doar moaşa, care trebuie să „închidă în ea secretul ursirii" – a unor bucate felurite: pîine, sare, miere, apă, vin, copturi, plăcinte, fructe, toate împrospătate în fiecare zi şi însoţite de rugămintea, transmisă prin intermediul moaşei, ca ursitele să fie atît de bune cu destinul copilului „pe cît de bune sînt alimentele oferite".

Fiecare dintre cele trei ursitoare îşi are rolul ei: cea mai vîrstnică dintre ele ţine furca la brîu şi învîrteşte fusul; cea mijlocie toarce firul din caier; iar cea mică taie firul cu foarfecile, stabilind astfel lungimea vieţii copilului.

Hotărîrile ursitoarelor nu pot fi abătute sau anulate, deoarece ele acţionează în numele destinului. Împotriva lor se poate interveni doar parţial, pe căi ocolite şi cu şanse reduse de succes (prin rugăciuni, vrăji, descîntece, legăminte cu diavolul, cu spiriduşi etc.).

Potrivit opiniei lui Romulus Vulcănescu, mitul ursitoarelor prezintă două variante rituale ale ursirii: „1) una în care activitatea lor se desfăşoară succesiv în primele trei nopţi de la naştere. În prima noapte lucrează «torcătoarea», asistată de celelalte două. Torcînd firul vieţii noului născut, în noaptea a doua «depănătoarea» deapănă firul tors pe ghemul vieţii şi în noaptea a treia «curmătoarea» taie cu o seceră firul vieţii. Din cauza secerii, a treia ursitoare e confundată adeseori cu zîna Morţii. Ursitoarea a treia numai fixează în timp limita vieţii; moartea ca acolit apare la momentul oportun şi curmă propriu-zis viaţa; 2) şi alta în care toate cele trei urse îndeplinesc întreaga lor activitate numai în noaptea a treia de la naştere. De fapt, ursirea e o «prospecţie sintetică a întregii vieţi» a copilului abia născut, care se petrece în cîteva secunde din noaptea a treia de la naşterea lui; o prospecţie sintetică în economia de ansamblu a vieţii umane încadrate în cosmos. Torcătoarea toarce, depănătoarea deapănă şi în cele din urmă intervine curmătoarea, care taie firul vieţii la momentul predestinat de Soartă. Ghemul firului vieţii e luat de a treia ursă, curmătoarea, care îl ascunde într-o peşteră în munţi, la care are acces numai Soarta. Din aceste două variante rituale ale mitului ursirii, înclinăm pentru ultima, deoarece este cea mai apropiată de memoria culturală a componentelor etnogenezice ale poporului român" (1985, p. 164).

În mitologia greacă şi cea romană corespondentele ursitoarelor sînt: „moirele" şi „parcele". La început, ele patronau numai naşterile, dar cu timpul au ajuns să fie considerate întruchipări ale „destinului" însuşi. În această calitate, ele puteau aduce muritorilor „binele" sau „răul" (Hesiod, *Theogonia*). La greci, moirele erau în număr de trei: Klotho (naşterea) urzeşte firul vieţii; Lahesis (zilele vieţii) deapănă firul vieţii, dînd fiecăruia partea sa de noroc sau de nefericire; Atropos (moartea) taie firul vieţii, fixînd astfel limitele inexorabile ale acesteia. Pentru vechii greci, „destinul" este legea care guvernează lumea, ei trebuind să i se supună însuşi marele Zeus. Astfel, este cunoscută relatarea lui Homer, din *Iliada*, privitoare la îngrijorarea lui Zeus, care, tulburat de soarta fiului său, Sarpedon, ce urma să fie ucis de Patrokles, a vrut, la un moment dat, să se împotrivească desfăşurării cursului inevitabil al destinului. Cea care îl aduce la realitate este soţia sa, Hera: „Ce spui tu vajnice fiu al lui Cronos/ Pe unul născut muritor, de mult osîndit de ursită/ Vrei tu cumva să-l desprinzi din braţele morţii cumplite?".

Scanned with OKEN Scanner

Victor Kernbach face o observaţie interesantă, arătînd că, în miturile româneşti despre destin, ursirea nu are un caracter de predestinare absolută, infailibilă, deoarece ea oferă adesea şi „alternativa menirii". Astfel – spune V. Kernbach – „Voinicul-cel-cu-cartea--în-mînă-născut (Petre Ispirescu) trebuie să fie răpit cînd împlineşte 12 ani, dar «dacă va scăpa», va ajunge împărat; prin urmare, destinul e ursit în structura lui largă, nuanţele componente depinzînd totuşi de liberul arbitru sau de sprijinul local, persoanei ursite lăsîndu-i-se un coeficient de autonomie şi unul de hazard. În anumite cazuri (în special în basmele morale) predestinarea funcţionează însă integral: un sărac se revoltă împotriva lui Dumnezeu, presat de sărăcia sa, dar i se arată că, deoarece ursitoarele l-au ursit să fie hoţ, el trebuie să trăiască din această meserie, neabătîndu-se de la prescripţiile destinului (dar această explicaţie e suspectă, în ea regăsindu-se eterna scuză judiciară a hoţului care se justifică, invocîndu-şi vocaţia nativă)" (1989, p. 609).

Scanned with OKEN Scanner

Ielele

În basmele, poveştile şi superstiţiile populare româneşti, ielele, numite şi rusaliile, drăgaicele, măiestrele, şomanele, frumoasele etc., sînt fiinţe imaginare, reprezentate, de obicei, ca nişte fecioare zănatice, cu mare forţă de seducţie şi cu puteri magice sau ca nişte zîne cu însuşiri supranaturale, pe care ele le folosesc însă pentru a aduce necazuri, supărări, chiar nenorociri:

Voi, Ielelor, măiestrelor,
Duşmane oamenilor,
Stăpînele vîntului,
Doamnele pămîntului,
Ce prin văzduh zburaţi
Pe iarbă înecaţi
Şi pe valuri călcaţi.

(Vasile Alecsandri, *Poezii populare...*)

Tinere, frumoase, cu părul lung, despletit şi îmbrăcate cu veşminte albe vaporoase, sub care li se zăreşte trupul strălucitor, ielele exercită o mare putere de seducţie asupra bărbaţilor, pe care îi ademenesc, mai ales noaptea, cînd ele cîntă şi dansează prin văzduh. Practic, toate credinţele populare fac referire constantă la influenţa ielelor, care, prin cîntecele lor senzuale şi jocul lor trepidant, ameţesc sau rătăcesc minţile flăcăiandrilor sau ale bărbaţilor tineri căsătoriţi, cărora cei din jur ajung să le spună că suferă de boala numită „luaţi de sfintele şoimane". Iată cîteva dintre aceste credinţe, redate prin intermediul colecţiei de superstiţii, realizată de Artur Gorovei:

La aprilie, în 16, ielele se prind în horă ne-ncheiată şi joacă pe verdeaţă; verdeaţa pe unde au jucat ielele se topeşte ca şi cum ar fi arsă de foc, apoi tîrziu tare răsare iarăşi iarbă în acel loc, de o frumuseţe rară, dar nemîncînd-o nici un dobitoc (Putna).

Ielele beau noaptea apă de prin fîntîni şi oricine va bea după dînsele, îl pocesc. De aceea cînd cineva bea apă dimineaţa din vreo fîntînă, lasă în ea vreun semn de la sine, pentru ca poceala că cadă pe acel semn (Prahova).

Pe sub unii copaci creşte un fel de iarbă mare; acolo au jucat ielele şi cei ce calcă pe acel loc, i se moaie un picior, ori o mînă (Siliştea, Suceava).

Săptămîna după Duminica Mare nu se lucrează, spre a fi scutiţi de dînsele. Mai ales se feresc oamenii de lucru luni după-amiază, în ziua a opta după Rusalii, căci atunci ielele sau frumuşelele, ar strica pe om (Straja, Bucovina).

Cine a văzut ielele făcînd hore noaptea prin poieni şi cîntînd, dacă o va spune, amuţeşte (Dîmbovi; Rădeşti, Muscel) (1915, pp. 149-150).

Scanned with OKEN Scanner

Aceste relatări pot fi întregite cu observaţiile făcute de Dimitrie Cantemir, în lucrarea *Descrierea Moldovei*, care, de asemenea, relevă manifestările răutăcioase sau invidioase ale ielelor: „Frumoasele cred că sînt nişte nimfe ale văzduhului, îndrăgostite mai deseori de tineri mai frumoşi decît ele. Din această pricină, dacă un tînăr este lovit dintr-o dată de paralizie sau dambla, cred că acest rău nu vine de la nimeni altul decît de la aceste *frumoase* şi zic că în acest chip pedepsesc ele, iubirea transformîndu-se în ură şi-n furie, pentru nesupunerea iubiţilor lor" (1975, p. 341).

În tradiţia populară, ielele sînt în număr de nouă, fiecare avînd particularităţi psihologice proprii, care determină dezvoltarea anumitor ritmuri muzicale şi dansante, din care s-au dezvoltat apoi, în timp, diferite forme de joc folcloric: „Dintre cele nouă şoimane, patru sînt cunoscute de folclorişti: Doina, Hora, Avrămeasa şi Creştineasa. «Doina [este] o zînă melancolică, ce locuieşte mai mult printre munţi şi văi şi are darul să înmoaie pietrele şi să mişte copacii din loc cu vocea ei [dulce]». Concepută eminamente ca zînă a cîntecului liric, Doina se transformă uneori, prin contrast, în zînă epică, a cîntecului războinic de apărare a fiinţei neamului. Vezi doina lui Mihai Eminescu scrisă pe motiv şi în stil popular. Indiferent de categorie (de jale, de dragoste sau războinică), doina îndeplineşte o *funcţiune cathartică*. Cea de a doua şoimană, «Hora», este o zînă a dansului magico-mitic al soarelui. Ea exprimă sentimentul profund de adorare a sfîntului Soare, în toate condiţiile domestice, comunitare şi istorice de viaţă. Şi hora, la rîndul ei, îndeplineşte o funcţiune cathartică, prin conţinutul şi interpreţii ei. «Avrămeasa» şi «Creştineasa», deşi considerate a fi două «eroine cereşti de lumină», sînt de fapt două zîne cu trăsături magico-mitice şi însuşiri magico-medicale. Sunt totodată înfăţişate ca zîne ale *descîntecului cîntat* şi ale *sacrificiului*. Într-un studiu de «botanică populară românească», publicat de Em. Elefterescu, scrie că «Avrămeasa» şi «Creştineasa», ca zîne, sînt «chemate în ajutor» de către descîntătoare «cînd spun *cinstele*, adică sacrificiile, pe lîngă cele şapte [sau nouă] zîne», ca maestre ale artei exorcismului" (Romulus Vulcănescu, 1985, p. 388).

Ca să te fereşti de răutăţile ielelor este bine, spun tradiţiile populare, ca atunci cînd te întîlneşti cu ele să-ţi întorci faţa, să nu le priveşti sau să nu răspunzi, cînd ele te strigă. Credinţa aceasta este întîlnită şi la alte popoare: se cunoaşte, astfel, că, în mitologia greacă, „gorgonele", care erau nişte monştri feminini hidoşi şi înaripaţi, cu şerpi în loc de păr, aveau darul de a pietrifica pe cei care le priveau în faţă. De aceea, Perseu, căruia regele Polidect i-a poruncit să-i aducă capul Medusei, una dintre gorgone, ca să nu fie pietrificat de privirea acesteia, a luat scutul dăruit de zeiţa Atena, care strălucea puternic, şi, uitîndu-se în el ca într-o oglindă, a tăiat capul monstrului şi l-a băgat apoi în „desaga magică", oferită de aceeaşi zeiţă.

Corespondentele ielelor sînt, în mitologia greacă, „nimfele", socotite de greci „fecioare ale naturii", a căror locuinţă preferată erau pădurile, izvoarele cristaline, livezile, peşterile. Ca şi ielele noastre, nimfele erau considerate ca mereu învălurite, uneori chiar ascunse, de alburiul ceţurilor, de umbrele nopţilor, de razele diafane ale lunii. Datorită frumuseţii lor, nimfele au avut foarte multe relaţii amoroase, printre cei îndrăgostiţi de ele fiind însuşi Zeus.

Poveştile populare spun că şi la noi ciobanii au de multe ori prilejul de a surprinde ielele scăldîndu-se în apele izvoarelor şi că unii dintre ei, mai chipeşi şi mai îndrăzneţi, au reuşit să le păcălească, „dedîndu-se la dragoste cu ele". Totuşi, bărbaţii trebuie să fie prudenţi în relaţiile cu aceste zîne ale văzduhului, spun tradiţiile populare, deoarece obiceiul lor este de a „sminti" flăcăii, prin nălucirile lor senzuale, atrăgîndu-i în locuri dosnice

Scanned with OKEN Scanner

și îndemnîndu-i la aventuri necontrolate. O dată seduși de amăgire, aceștia uită de iubitele și soțiile lor din sat, alergînd năuci după umbra zînelor, ziua în amiaza mare, prin poiene, și noaptea în bezne, pe la răspîntii, unde, de „freamătul pasiunii" se îmbolnăvesc „fără leac". Oamenii satului spun atunci că bărbații în cauză s-au „îmbolnăvit de iele" și singurul ajutor la care mai pot nădăjdui sînt farmecele, descîntecele și vrăjile făcute de babele din sat. Iată unul dintre numeroasele exemple de exorcizare, de neutralizare a influențelor nefaste ale ielelor, care circulau pînă nu de mult în lumea satelor românești: „Nemilostivelor,/ Relelor,/ Apucatelor,/ Zănatecelor,/ Bătrînelor,/ Urîtelor,/ Răşchiratelor,/ Țîfnoaselor,/ Scîrboaselor,/ Ce v-a făcut/ de nu v-a plăcut?/ De l-ați pocit și nenorocit/ pe omul iubit?/ De ce i-ați luat/ glasul de bărbat?/ și glas de femeie i-ați dat?/ De ce i-ați luat bărbăția?/ De ce i-ați luat mîndria?/ De ce l-ați nenorocit/ în cîmp înverzit?/ Dați-i înapoi/ tot ce i-ați luat/ glasul,/ bărbăția/ și mîndria/ c-am să vă bat/ cu vergeaua de alun înnodurat, în pădure,/ în cîmp înflorit/ și-am să vă toc/ cu melitorul,/ cu toporul,/ cu securea pînă ați pieri/ și zîne n-ați mai fi./ Firea-ți voi să fiți/ de fete bătrîne,/ urîte și spîne,/ de zîne spurcate,/ de babe-nțărcate,/ de destrăbălate" (*cf.* Romulus Vulcănescu, 1985, p. 429).

În legătură cu originea „ielelor", legendele populare românești dau mai multe explicații. Considerații interesante, în acest sens, întîlnim la Lazăr Șăineanu (1880; 1886), dar cel care le sintetizează sub forma a patru ipoteze este Romulus Vulcănescu, în cunoscuta sa *Mitologie a românilor*: „1) ielele sînt «suflete de femei care au fost vrăjite»; în timpul vieții sufletele lor nu-și găsesc liniște «în nici o stare, nicăieri, nici în văzduh, nici pe pămînt» (Lazăr Șăineanu, 1886). Iar Fărtatul nu mai vrea să știe de ele; 2) ielele «sînt fiicele lui Rusalin-Împărat, care trăiesc în păduri și cîmpii și urăsc pe creștini, pentru că aceștia, ca supuși ai tatălui lor, au trecut la creștinism» (L. Șăineanu, 1880); 3) ielele «au fost trei fete ale lui Alexandru Machedon (Catrina, Zaina și Marina) care, găsind o sticlă cu apă vie, au băut-o și au început să zboare năuce în aer, căutînd calul năzdrăvan al tatălui lor, care băuse și el înainte din apa vie»; 4) ielele sînt niște fete frumoase transformate în «babe urîte» sau niște babe urîte transformate în fete frumoase, în urma unor greșeli față de Fărtat sau Nefărtat, care le-au blestemat să-și schimbe înfățișarea drept pedeapsă, pînă or chibzui ei să le uite. De aici și firea lor extrem de capricioasă" (Tudor Pamfilie, 1916).

Imaginea „ielelor" a fost preluată frecvent de literatura populară, de basmele și poveștile românești, dar aspecte ale comportamentului lor au fost valorificate, sub o formă artistică elevată, și de literatura cultă. Este cunoscută, în acest sens, piesa *Jocul ielelor*, a lui Camil Petrescu, în care marele dramaturg redă amploarea proceselor de conștiință pe care unii oameni excepționali, aflați sub zodia unor permanente neliniști și frămîntări sufletești, o realizează. Aceștia se prind, întocmai ca și ielele, într-un amețitor joc sau dans al ideilor, al ipotezelor și explicațiilor dintre cele mai abstracte, unele cu aspect contradictoriu. Neezitînd să se angajeze, sub raportul problematicii existențiale, în analiza obiectivă a unor situații dintre cele mai complexe, cum ar fi, de exemplu, înțelegerea subtilităților psihologice ale unor „cazuri de conștiință", respectiv a unor „drame de idei" sau a unor contradicții violente de opinii și atitudini morale, intelectualii lui C. Petrescu sfîrșesc prin a cunoaște, în mod tragic, incompatibilitatea care există între misiunea intelectualului cinstit, care dorește să revoluționeze sub raport moral societatea, și compromisurile cotidiene, cu meschinele interese zilnice, cu egoistele manevre de culise, prin care se asigură ascensiunile și reputațiile sociale.

Scanned with OKEN Scanner

Gelu Ruscanu este un promotor al dreptăţii absolute, al „dreptăţii în sine" şi nu admite ca aceasta să fie înlocuită cu o „dreptate de clasă". Adevărată „încarnare a unor virtuţi ideale", de un „fanatism supraomenesc în credinţa într-un ideal", conştiinţa lui Gelu Ruscanu este incapabilă a găsi soluţii de compromis, este incapabilă de a admite tranzacţiile cerute de „tactica revoluţionară" (renunţarea la publicarea unor documente compromiţătoare la adresa ministrului Justiţiei, Saru-Sineşti, care l-ar trimite de-a dreptul la închisoare, în schimbul eliberării de către ministru a unui militant socialist, Petre Boruga, condamnat virtualmente la moarte). Conştiinţa lui Gelu Ruscanu este sfîşiată de această dilemă: pe de o parte, recunoaşterea existenţei *de facto* a unei „dreptăţi sociale", care justifică necesitatea luptei proletariatului, pe de altă parte, convingerea sa că această luptă duce inevitabil la compromisuri grave, la abateri inadmisibile de la „imperativele legalităţii". Pentru Gelu Ruscanu justiţia nu poate fi „decît absolută", căci „numai ideea de justiţie absolută poate susţine şi închega conştiinţele"; dreptatea este şi ea absolută, nu are privilegiaţi: „legile nu sînt ale oamenilor, ci ale conştiinţei"; tot conştiinţa dictează acţiunea şi îi asigură omului autoritatea: „Eu valorez... cît valorează convingerile mele". Iubirea se supune, în viziunea lui, aceluiaşi tipar etern: „o iubire eternă", dar care este şi ea înecată în aceeaşi lume a intereselor meschine, a duplicităţii şi compromisurilor zilnice.

Drama lui Gelu Ruscanu este dată de aceste „antinomii", care se desfăşoară la nivelul conştiinţei sale, sub forma unui conflict: dorinţa de a aplica tiparul, utopic, al unei lumi de „Stea Polară" unei existenţe pline de compromisuri şi deziluzii. Inflexibilitatea absolutului îl lasă pe Gelu Ruscanu – observă diferiţi exegeţi ai operei lui Camil Petrescu – descoperit în faţa vieţii, a realităţii: vine în lumea epocii sale „prea de sus şi prea de departe"; vine din „lumea pură şi generoasă a ideilor". El nu poate înţelege că, din clipa intrării sale în „jocul ielelor", adică al acestei antinomii, libertatea de acţiune îi este anihilată; nu poate înţelege că evoluţia lui spirituală va sta sub semnul opţiunii între „a fi ucis" şi a se „ucide pe sine". Eroul va alege ultima alternativă menţionată, moartea lui reprezentînd tot un act de conştiinţă: este un refuz al participării la complicitate şi compromisuri, pe care conştiinţa sa însetată de absolut nu le acceptă. De aici şi curajul lui din final: „Se sinucid tocmai cei curajoşi, care văd limpede şi nu vor să meargă pînă la descompunere totală şi inevitabilă".

Scanned with OKEN Scanner

Referinţe bibliografice

Alecsandri, Vasile, *Poezii poporale. Balade (Cîntece bătrîneşti) adunate şi îndreptate*, 1852.

Blaga, Lucian, *Trilogia culturii*, Editura pentru Literatură Universală, Bucureşti, 1969.

Bonnard, André, *Civilizaţia greacă*, vol. I-III, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1967.

Brătulescu, Monica, *Colinda românească*, Bucureşti, 1981.

Cantemir, Dimitrie, *Descrierea Moldovei*, traducere din limba latină de Gh. Guţu, Editura Academiei, Bucureşti, 1975.

Călinescu, George, *Estetica basmului*, Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1965.

Cehov, A.P., *Pescăruşul*, Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1967.

Chevalier, Jean şi Gheerbrant, Alain, *Dicţionar de simboluri*, vol. I-III, Editura Artemis, Bucureşti.

Ciauşanu, Gh.F., *Superstiţiile poporului român în asemănare cu ale altor popoare vechi şi nouă*, Bucureşti, 1914.

Corneille, Pierre, *Teatru*, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, Bucureşti, 1956.

Cordoneanu, Maria şi Radu, *Dicţionar de mitologie greco-romană şi românească*, Editura Viitorul Românesc, Bucureşti, 1998.

Cosma, Aurel, *Originea omenirii. Legende şi mituri*, Bucureşti, 1943.

Cosmoiu, A., *Geneza mitului*, Bucureşti, 1946.

Defradas, Jean, *Literatura elină*, Lyceum, Bucureşti, 1968.

Dostoievski, F.M., *Crimă şi pedeapsă*, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, Bucureşti, 1975.

Dante, Alighieri, *Divina Comedie*, Editura pentru Literatură Universală, Bucureşti, 1965.

Drîmba, Ovidiu, *Istoria culturii şi civilizaţiei*, Editura Saeculum, I.O., Bucureşti, 2000.

Dumitraşcu, N.I., *Strigoii. Din credinţele, datinile şi povestirile poporului român*, Bucureşti, 1929.

Duţu, Alexandru, *Cartea de înţelepciune în cultura română*, Bucureşti, 1972.

Eliade, Mircea, *Trilogia valorilor, Gîndire magică şi religie*, Bucureşti, 1946; *Meşterul Manole* (studiu introductiv de Petru Ursache), Editura Junimea, Iaşi, 1992; *Istoria credinţelor şi ideilor religioase*, vol. I, traducere de Cezar Baltag, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1981.

Eminescu, Mihai, *Poezii*, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, Bucureşti, 1960.

Eschil, Sofocle, Euripide, *Teatru*, Editura Tineretului, Bucureşti, 1962.

Euripide, *Ifigenia în Aulida*, traducere de P. Dulfu, Editura Alcaly, 1962.

Freud, Sigmund, *Psihopatologia vieţii cotidiene*, traducere de Darie Lăzărescu şi Florin Dochia, Mediarex.

Fordham, Frieda, *Introducere în psihologia lui C.C. Jung*, traducere de Leonard Gavriliu, Editura IRI, Bucureşti, 1998.

Frenkian, Aram, *Înţelesul suferinţei umane la Eschil, Sofocle, Euripide*, Editura pentru Literatură Universală, Bucureşti, 1969.

Goncearov, I.A., *Oblomov*, Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1964.

Gorovei, Artur, *Credinţele şi superstiţiile poporului român*, Bucureşti, 1915; *Folclor şi folcloristică*, Editura Hyperion, Chişinău, 1990.

Scanned with OKEN Scanner

Grimal, Pierre, *Dicţionar de mitologie greacă şi romană*, traducere de M. Popescu, Editura Saeculum I.O., Bucureşti, 2001.
Guirand, Felix, *Mythologie générale*, Paris, 1935.
Herodot, *Istorii*, vol. I-II, traducere de Adelina Piatkowski şi Felicia Vanţ Ştef, Editura Ştiinţifică, Bucureşti.
Hesiod, *Naşterea zeilor (Theogonia)*, în Hesiod, *Opere*, Editura Univers, Bucureşti, 1973.
Homer, *Iliada*, traducere de G. Murnu, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, Bucureşti, 1955; *Odiseea*, traducere de G. Murnu, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, Bucureşti, 1956.
Honoré de Balzac, *Maxime şi cugetări*, Editura Albatros, Bucureşti, 1979.
Horatius, *Opera omnia*, I, II, Editura Univers, Bucureşti, 1980.
Horney, Karen, *Personalitatea nevrotică a epocii noastre*, Editura IRI, Bucureşti, 1998.
Ionescu, Eugen, *Journal en miettes*, Mercure de France, Paris, 1967.
Ioneanu, George S., *Mica colecţiune de superstiţiile poporului român*, Buzău, 1888.
Ispirescu, Petre, *Opere*, vol. I, II, Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1969.
Kernbach, Victor, *Dicţionar de mitologie generală*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1989.
Kun, N.A., *Legendele şi miturile Greciei antice*, Editura Lider, Bucureşti, 1997.
Lăzărescu, Gheorghe, *Romanul de analiză psihologică în literatura română interbelică*, Editura Minerva, Bucureşti, 1983.
Lăzărescu, George, *Dicţionar de mitologie*, Editura Niculescu, Bucureşti, 1998.
Lévy-Strauss, *Gîndirea sălbatică*, Bucureşti, 1970; „Analiza structurală a miturilor", în *Antropologie structurală*, Bucureşti, 1978.
Lévy-Bruhl, Lucien, *La mentalité primitive*, Alcan, Paris, 1947.
Lönnrot, Elias, *Kalevala*, traducere de Iulian Vesper, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, Bucureşti, 1959.
Muşu, Gheorghe, *Din mitologia tracilor*, Editura Cartea Românească, Bucureşti, 1982.
Noica, Constantin, *Sentimentul românesc al fiinţei*, Editura Eminescu, Bucureşti, 1978.
Nour, A., *Credinţe, rituri şi superstiţii geto-dace*, Bucureşti, 1941.
O'Neill, Eugene, *Teatru*, vol. I, II, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, Bucureşti, 1968.
Olinescu, Marcel, *Mitologie românească*, Casa Şcoalelor, Bucureşti, 1944.
Oprişan, I., „Miturile fundamentale", în volumul colectiv îngrijit de Ovidiu Papadima: *Temelii folclorice şi orizont european în literatura română*, Bucureşti, 1971.
Ouspensky, P.D., *Psihologia evoluţiei posibile a omului*, Prior Pages, Bucureşti, 1998.
Ovidius, *Metamorfoze*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1972; *Scrisori din exil*, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, Bucureşti, 1957.
Pamfilie, Tudor, *Mitologie românească*, Editura ALL, Bucureşti, 1997.
Pavelcu, Vasile, *Din viaţa sentimentelor*, Editura Enciclopedică Română, 1969; *Perspective*, Tipografia Ath. Gheorghiu, Iaşi, 1943; *Un profil psihologic al feminităţii*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1971; *Psihologie pedagogică. Studii*, E.D.P., Bucureşti, 1962.
Papadima, Ovidiu, *O viziune românească a lumii*, Bucureşti, 1941.
Platon, *Dialoguri*, după traducerile din Cezar Papacostea, revizuite şi îndreptate de Constantin Noica, Editura pentru Literatură Universală, Bucureşti, 1968.
Plutarh, *Vieţile paralele*, vol. I, II, traducere de N.I. Barbu, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1960, 1963.
Pascal, Blaise, *Scrieri alese*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1967.
Petrescu, Camil, *Patul lui Procust*, Editura Minerva, Bucureşti, 1982; *Teatru*, vol. I, Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1964.
Propp, V.I., *Morfologia basmului*, traducere de Radu Nicolau, Editura Univers, Bucureşti, 1970.
Racine, Jean, *Teatru*, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, Bucureşti, 1959.
Rebreanu, Liviu, *Adam şi Eva*, Editura Minerva, Bucureşti, 1982.
Ribot, Th., *Logica sentimentelor*, traducere de Leonard Gavriliu, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1988.
Rosetti, Alex., *Colinde religioase la români*, Bucureşti, 1920.

Scanned with OKEN Scanner

Russell, Bertrand, *Materia, spațiul, timpul în istoria filosofiei contemporane*, Editura Minerva, București, 1982.
Rudică, Tiberiu, *Eu și celălalt. De la poziția egocentrică la poziția altruistă*, Editura Junimea, Iași, 1979; *Maturizarea personalității*, Editura Junimea, Iași, 1990; *Psihologie și literatură*, Editura Plumb, Bacău, 1995.
Seneca, *Scrieri filosofice*, Editura Minerva, București, 1981.
Shaw, George Bernard, *Teatru*, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, București, 1956.
Schopenhauer, Arhur, *Aforisme asupra înțelepciunii în viață*, Editura pentru Literatură Universală, București, 1969.
Simenschy, Th., *Un dicționar al înțelepciunii*, Editura Junimea, Iași, 1979.
Sofocle, *Oedip rege*, Editura pentru Literatură, București, 1965.
Stăniloaie, Dumitru, *Iisus Hristos sau restaurarea omului*, ediția a II-a, Omniscop, București, 1993.
Steinhardt, N., *Prin alții spre sine*, Editura Eminescu, București, 1988.
Șăineanu, Lazăr, „Ielele, Vîntoasele, Frumoasele, Șoimanele, Zînele, studiu de mitologie comparativă", în *Revista pentru istorie, arheologie și filologie*, an III, București, 1880; *Ielele*, București, 1886.
Thucydides, *Războiul peloponesiac*, traducere de N.I. Barbu, Editura Științifică, București, 1966.
Tănase, Alex., *O istorie a culturii în capodopere*, vol. I, București, 1984.
Ursache, Petru, *Camera Sambô. Introducere în opera lui Mircea Eliade*, Editura Coresi, 1993.
Vauvenargues, *Maxime și reflecții*, Editura Minerva, București, 1973.
Vertemont, Jean, *Dicționar al mitologiilor indo-europene*, Editura Amarcord, Timișoara, 2000.
Vianu, Tudor, *Dicționar de maxime comentat*, Editura Științifică, București, 1971.
Virgilius, *Bucolice. Georgice*, Editura Tineretului, București, 1963; *Eneida*, Editura Dacia, Cluj, 1979.
Voronca-Niculiță, Elena, *Datinile poporului român*, Tipografia Isidor Wiegler, Cernăuți, 1903.
Vulcănescu, Romulus, *Mitologie generală*, Editura Academiei, București, 1985.

*** *Antologie de literatură universală*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1970.
*** *Cîntecul Nibelungilor*, tălmăcire de Virgil Tempeanu, Editura pentru Literatură Universală, București, 1964.
*** *Epopeea lui Ghilgameș*, traducere de Virginia Șerbănescu și Alex. Dima, Editura pentru Literatură Universală, București, 1966.
*** *Poeme epice ale Evului Mediu. Cîntecul lui Roland. Tristan. Cîntecul Cidului. Parsifal*, traduceri de Sorina și Victor Bercescu, Sevilla Răducanu, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978.
*** *Snoava populară românească*, ediție critică de Sabina-Cornelia Stroescu, Editura Minerva, București, 1984.
*** *Tragicii greci: Antologie*, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, București, 1958.

BIBLIOTECA JUDEȚEANĂ "GH. ASACHI" IAȘI

Scanned with OKEN Scanner

Cuprins

Argument 7

Partea întîi

Mituri, legende,
eroi aparţinînd spaţiului cultural
al Greciei şi Asiei Mici

Calul troian 13
Călcîiul lui Ahile 15
Firul Ariadnei 18
Narcis 21
Serbările dionisiace 23
Eros şi Psyche 26
Patul lui Procust 30
Pînza Penelopei 32
Orfeu 34
Turnul Babel 37
Mărul Discordiei 39
Sisif 41
Pigmalion 43
Muncile lui Heracles (Hercule) 46
Cutia Pandorei 49
Medeea 51
Dedal şi Icar 55
Electra 57
Scylla şi Charibda 59
Fedra 61
Sclavul Sosie 63
Ifigenia 65
Cronos 67
Antigona 75
Ciclopii 78
Afrodita 81
Prometeu 84
Laocoon 87
Hermafrodit 90
Cerber 92
Casandra 94

Scanned with OKEN Scanner

Hypnos 97
Argos 101
Mentor 103
Meduza (Medusa) 106
Nodul gordian 109
Mitul lui Edip (Oedip) 111
Sabia lui Damocles 115
Pasărea Fenix (Phoenix) 117

Partea a doua

Alte mari legende şi epopei ale omenirii

Epopeea lui Ghilgameş 125
Cîntecul lui Roland 133
Tristan şi Isolda 139
Cîntecul Cidului 146
Kalevala 154
Cîntecul Nibelungilor 161

Partea a treia

Mituri, legende, eroi, credinţe populare din spaţiul cultural românesc

Balada Mioriţei 169
Meşterul Manole 172
Mitul Zburătorului 176
Baba Dochia 180
Protagonişti ai basmelor populare:
Ileana Cosînzeana şi Făt-Frumos 183
Crăciunul şi sărbătorile Anului Nou 186
Celălalt tărîm: Raiul şi Iadul. Mitul metempsihozei 191
Eroi satirici şi umoristici populari: Păcală şi Tîndală 197
Strigoii 202
Ursitoarele 208
Ielele 213

Referinţe bibliografice 217

Scanned with OKEN Scanner

www.polirom.ro

Redactor: Cezar Petrilă
Coperta: Angela Rotaru-Serbenco
Tehnoredactor: Gabriela Gheţău

Bun de tipar: martie 2003. Apărut: 2003
Editura Polirom, B-dul Copou nr. 4 • P.O. Box 266
6600, Iaşi, Tel. & Fax: (0232) 21.41.00; (0232) 21.41.11;
(0232) 21.74.40 (difuzare); E-mail: office@polirom.ro
Bucureşti, B-dul I.C. Brătianu nr. 6, et. 7, ap. 33,
O.P. 37 • P.O. Box 1-728, 70700
Tel.: (021) 313.89.78; E-mail: polirom@dnt.ro

Tiparul executat la S.C. LUMINA TIPO s.r.l. str. Luigi Galvani
nr. 20 bis, sect. 2, Bucureşti Tel./Fax: 211.32.60, 212.29.27,
E-mail: lumina-lex@fx.ro

Scanned with OKEN Scanner

Prin semnificaţia lor psihologică amplă, faptele de viaţă şi comportamentele individuale descrise în mituri şi legende pot constitui un prilej de reflecţie eficientă în raport cu propriul comportament. În general, creaţiile populare cuprind minunate izvoare de înţelepciune, care au făcut de-a lungul secolelor operă de educaţie intelectuală şi morală de cel mai înalt grad.

Lucrarea de faţă este o abordare selectivă, efectuată la nivelul unor notaţii psihologice, respectiv al unor scurte însemnări şi comentarii pe marginea creaţiei mitologice a omenirii, adresată atît elevilor, studenţilor şi profesorilor care studiază acest domeniu, cît şi tuturor acelora care se simt atraşi de universul fascinant al mitului.

Scanned with OKEN Scanner